بســـــــــم الله الرحمن الرحيم

İngiliz İstihbaratı ile Mustafa Kemal Temaslarının Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Etkisi Üzerine Bir Zaman Akışı (19 Mayıs 1919'a Kadar)

Ömer Faruk Altay[*]

Öz

Bu çalışma, bilebildiğimiz kadarıyla açıklığa kavuşturulmaya hâlâ muhtaç ehemmiyetli bir meseleyi incelemeyi amaçlamaktadır ve söz konusu incelemenin, daha nitelikli mesailere vesile olması temenni edilmektedir. Ecel baskısı ve bazı zaruretler sebebiyle erken erişime açılan eser, iki esas başlığa ayrılmıştır: (i) *Arka Plana Dair: İngiltere'nin ve Mustafa Kemal'in Örtüşen Emelleri (1908-1918)*; (ii) *Filistin Cephesi'nden 19 Mayıs'a Temaslar ve Teşebbüsler.* İlk başlık, İngiltere'nin ve Mustafa Kemal'in bilhassa "Ortadoğu" bölgesindeki emellerini mukayese etmekte ve benzerliklerine dikkati çekmektedir. İkinci başlık altında ise fâillerin temasa geçtikleri ve gayelerine ulaşmak için birbirlerinden istifade ettikleri saptanmaktadır.

Eldeki verilere nazaran şu hususlar, İngiliz istihbaratı ile Mustafa Kemal'in ilişkisine zemin hazırlamıştır denilebilir: (i) İngilizler, Umumî Harb (Birinci Dünya Savaşı) kapsamında Almanya İmparatorluğu'yla ittifak kurarak İngiltere'ye fevkalâde kayıplar verdiren İttihad ve Terakki yönetimini pek tabiî tasfiye etmek istemiştir. İngiliz istihbaratı, Mustafa Kemal'in Alman karşıtı olduğunu ve Enver'i devirmek istediğini öğrenmiş binaenaleyh bu fay hattını tetiklemişlerdir. (ii) İngilizler, "Şark Meselesi"ne bir çözüm olarak hılâfet-saltanat rejimininin ortadan kaldırılmasını ve eski rejimin havzasında kurulacak millî devletlerin ise müstakil cumhuriyetler şeklinde teessüsünü istihdaf etmişlerdir. İngilizlerin onayından geçerek fevkalâde müfettiş tayin edilen Mustafa Kemal'in, başlangıçta hılâfet-saltanata bağlı olduğunu yüksek perdeden iddia etmesi ve fakat nihayette hılâfeti-saltanatı ilga ederek yerine mutlakî bir cumhuriyet idaresi kurması, muazzam bir çelişkidir ve izahı lâzım gelmektedir.

Kusurlar nefsimden, tevfik Allah'tandır.

Anahtar Kelimeler
İngilizler • Şark Meselesi • Mustafa Kemal • 19 Mayıs • Cumhuriyet

Arka Plana Dair: İngiltere'nin ve Mustafa Kemal'in Örtüşen Emelleri (1908-1918)

Eylül 1908. Kolağası Mustafa Kemal Bey, 23 Temmuz 1908 Jön Türk devrimine karşı ahalinin memnuniyetsizliğini, aleyhtarlığını hatta ayaklanma hâlini izale için İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından Trablusgarb'a gönderildi. Mustafa Kemal Bey birtakım hususiyeti ve faaliyeti açısından, ziyaret de etmiş olduğu İngiliz sefîrin dikkatini çekmiştir:

> Beş gün kadar önce, Partisince izlenen ilke ve amaçlara dair dikkat çekici açıklıkla yaptığı konuşmasını dinledikten ve her sınıf halk temsilcisinin yer aldığı geniş seyirci topluluğu tarafından çoşkuyla alkışlandığını gördükten sonra, onun etkili ve akıcı üslupla düşüncelerini dile getiren bir konuşmacı olduğuna tanıklık edebilirim. [..] Geçen gün bana uğramıştı ve kendisinin çok sakin ve az konuşan bir ruh durumu içinde bulunduğuna dikkat etme olanağını elde etmiştim. Bende, daha sonra doğrulanacağına inandığım, enerjik ve

Atıf gösterimi: Ömer Faruk Altay. (2025, Mart 18). İngiliz İstihbaratı ile Mustafa Kemal Temaslarının Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Etkisi Üzerine Bir Zaman Akışı (19 Mayıs 1919'a Kadar) [Geliştirilmiş baskı]. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden edinilmiştir.

[*] Siyasî tarih talebesi & işçisi. Elektronik posta: tarihtahkik@gmail.com

kararlı mizaca sahip bir kişi izlenimi bıraktı. Dikkatimi çeken bazı yerel anarşik eylemler sürdüğü takdirde, bu iki özellik ergeç görülebilir.[1]

1909. İngilizler, Hılâfet müessesesini deruhte etmek veya yerel müttefikleri eliyle ilga etmek emelinde idiler:

"İngiltere'nin, Türk Devletinin elinden Hilâfet'i almak, daha sonra Hilâfet'i bizzat yönetmek veya Türk yöneticileri eliyle yıktırmak hususundaki gayret ve tereddütlerini" 31 Mart Vak'ası'nın gizli tertipçilerinden olan *Rıza Tevfik Bey*'in nedamet ifadeleri ve itiraflarından öğrenmekteyiz. II. Abdülhamid'in hal'inden evvel, *Rıza Tevfik* ve arkadaşlarını, başta İngiliz sefiri olmak üzere Fransız, İtalyan sefirleri de çok teşvik ettikleri kaydedilmektedir. Onlardan büyük mikyasta fikir aldıklarını daha sonra itiraf etmişlerdir. *Rıza Tevfik* 1909'da İngiltere'nin Türkiye büyükelçisi İskoç asilzadelerinden *Lord Nicholson*'un yardımlarından dolayı teşekkür ve eski dostluğu ihya eylemek üzere ziyaretine gittiği zaman, İstanbul Sefareti'nin (1909'da İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'nin) kendisine gösterdiği soğuk "*adem-i kabul*"ün sebebini sual ettiğinde, *Lord Nicholson*'un itirafı, İngiltere'nin hilafete bakışı ve hilafet siyasetinin hakikatını ortaya koymaktadır: *Nicholson'un, "Biz Jön Türkleri teşvik ettik. Onlardan büyük bir netice bekliyorduk. İhtilal olacak; İstibdat ile beraber Sultan da ve bahusus temsil ettiği Hilâfet müessesesi de alaşağı edilecek. Fakat aldanmış olduk. Kanun-ı Esâsi geldi, fakat Sultan da ve hele Hilâfet müessesesi de yerinde bâki…"* sözleri üzerine *Rıza Tevfik, Lord Nicholson*'a: *"İngiltere devletini, hilâfet müessesesi bu derece şiddetle neden alâkadar ediyor?"* diye sual edince *Lord Nicholson* da: *"Biz Mısır'da bilhassa Hindistan'da İslâm kitlelerini idaremiz altına alabilmek için milyonlaca altın harcadık, muvaffak olamadık. Halbuki sultan?.. Yılda bir defa bir 'Selam-ı şâhâne', bir de 'Hafız Osman Kur'ân-ı Kerimi' gönderiyor, bütün İslâm ümmetini, hudutsuz bir hürmet duygusu içinde emrinde tutuyor. İşte biz, ihtilâlden ve siz Jön Türklerden ihtilâl sonunda sultanların da, Hilâfetin de yeni bir selam-ı şahane ve bir Hafız Osman Kur'ânıyle kitleleri avucunda tutan kuvvetin de devrilmesini bekledik, aldandık. İşte bu sebeple bir soğuk adem-i kabul gördünüz…"* [2]

Nitekim Simla (Britanya Hindistanı Sömürge İdaresi), Hılâfetin Türklerin elinden alınmasını istihdaf ediyordu: *Hindistan Bürosu ve Hindistan kamu hizmetlerinde çalışanlar, Osmanlı padişahının İngiliz yönetimindeki Hindistan'ın yaklaşık 100 milyon Müslüman nüfusu üzerinde etkili olmasından hoşlanmıyorlardı. Emekli bir İngiliz kamu görevlisi Mekke'de Kureyş kabilesine mensup olan Haşimi Emiri'nin daha uysal bir İslam halifesi olacağını önerirken, "Çünkü Hindistan yolu üzerinde bizim tarafta yaşıyor ve tıpkı Süveyş Kanalı gibi tümüyle bizim denetimimiz altında olacaktır" açıklamasını yapmıştı. Öngörülü bir yorumdu; çünkü Haşimilerle İngilizler arasındaki ilişki fikri Ortadoğu olaylarının kritik bir noktasında, halifelik yerine Arap milliyetçiliği bağlamında tekrar ortaya çıkacaktı.*[3]

Eylül 1911. Belirtildiğine göre Kolağası Mustafa Kemal Bey, Derne Muharebelerine giderken ve geri dönerken (Kasım 1912) İngiliz Gizli Servisi tarafından desteklenmiştir.[4]

1912. Londra Konferansına istinaden fevkalâde calib-i dikkat bir kitab Türkiye'de neşredildi:

1912 Balkan Savaşları öncesi yayımlanmış "Londra Konferansındaki Meselelerden: Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?" adlı yayında; başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınacağını, Balkanlar'ın ve Arap topraklarının terk edileceği ve Anadolu'da bir Türk Devleti kurulacağı belirtilir. Abidin Nesimi'ye göre bu

---

1 Rachel Simon. (1980). Önderliğin Başlangıç Yılları: Mustafa Kemal'in Libya'yı İlk Ziyareti 1908. *Belleten*, 44(175), s. 91. Alıntıdaki yazım yanlışı düzeltilmemiş, aslına sadık kalınmıştır.

2 Mustafa Bıyıklı. (1997). *Batılılaşma Sürecinde Türkiye'de Hilâfet Tartışmaları ve İslâm Dünyasındaki Etkileri* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 90-91). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul.

3 T. G. Fraser, Andrew Mango & Robert MacNamara. (2011). *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu: Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü, Yeni Türkiye*, *Arap Milliyetçiliği, Siyonizm ve Günümüzü Hazırlayan Tarihsel Süreç* (F. Doruker, çev.) içinde (s. 28-29). İstanbul: Remzi Kitabevi.

4 Hikmet Özdemir, *Atatürk'ün Ardından: Sir Percy Loraine'in Tanıklığı*, 2010, s. 130; Aktaran: Said Alpsoy. (2022). *Atatürk'ün İngiltere Sevgisi* [Vidyo] içinde (dk. 07:22), YouTube.

çalışmanın yazarı olan İttihatçı Habil Adem, kamuoyundan gelen baskılar üzerine Cemiyet tarafından yurtdışına çıkmaya zorlanır.[5]

1913. Binbaşı Mustafa Kemal Bey, Osmanlı Devleti'nin birer vilâyeti olan Suriye'ye ve Irak'a istiklâl verilmesi taraftarıydı:

> Bütün kabahat Osmanlı İmparatorluğu'ndadır. Balkan Harbi sonunda Gelibolu'da idim. Ben Talat Paşa'ya teklif ettim. Suriye'ye, Irak'a bağımsızlık veriniz dedim. Talat Paşa "Bunu başkasına söyleme, seni asarlar" dedi.[6]

1913 tarihinde Suriye ve Irak topraklarında müstakil ve/veya muhtar idarelerin tesis edilmesi hususuna dair müktesebat bulunuyordu:

> Osmanlı yetkilileri savaşa girildikten sonra mevcut olabilecek istihbarat için Britanya ve Fransa konsolosluklarının arşivlerine el konulmasını emrettiler. Beyrut ve Şam'daki Osmanlı yetkilileri bunun semeresini topladı. Fransız konsolosluk belgeleri -1913'te Paris'te düzenlenen Birinci Arap Kongresi'ne katılmış olan birçok kişinin de aralarında bulunduğu- gizli cemiyet üyelerinden gelen ve Arapların daha geniş otonomiden Fransız himayesinde tam bağımsızlığa kadar uzanan hedefleri doğrultusunda Fransızların desteğini almaya çalışan çok sayıda yazışma içeriyordu.[7]

1918 Filistin Cephesi'ndeki Mısır Seferî Kuvvetleri Başkumandanı General Edmund Allenby'e istihbarat subaylığı yapacak olan Wyndam Deedes[8], Mustafa Kemal'i 1913 itibarıyla tanıyordu.

> Sonra O [Deedes] sâbık Dahiliye Nâzırı Hacı Âdil Bey'e mültecî mes'elesiyle alâkalı bir muhtıra arz etmek ve arazî yerleşimi imkânlarını müzakere etmek üzere İstanbul'a muvasalat etti. Orada iken sadece kendi halkının tarihine silinmez bir iz bırakmakla kalmayan bir adamla tanıştı ki O adam, Umumî Harb'in kaosundan husûle gelerek bazı cihetleri fevkalâde müzâhir olan şahsıyetler arasında yer alsa da harbler ve ihtilâller sebebiyle parçalanmış, geri kalmış, ibtidâî ve intizamsız bir milleti yekpâre ve münbit bir modern devlete dönüştüren bir adamdı. Bu, Mustafa Kemal idi; "*hükûmet darbesinde* tam-muktedir ve şimdi mutlak-iktidar..." diye yazdı Deedes "...genç bir ahbap". Mustafa Kemal o vakit İstanbul Kumandanı idi ve Türkiye'ye dayatılan Balkan Devletleriyle mütâreke sonrası, Enver Paşa'nın ve Talat'ın Bâb-ı Âlî'yi Ocak

Fotoğraf 1. *General Wyndham Deedes* (Cumhuriyet, 9 Nisan 1940, s. 5).

---

5 Fuat Dündar. (2008). *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)* (2. baskı) içinde (s. 60). İstanbul: İletişim Yayınları. Habil Âdem mahlas adlı Arnavut Naci İsmail Pelister, istihbaratçıydı: Toplumsal Tarih, Kasım 1994, Sayı 11, s. 9.

6 Şule Perinçek. (2011). (Haz.). *Atatürk'ün Bütün Eserleri* içinde (c. 30, s. 112). İstanbul: Kaynak Yayınları.

7 Eugene Rogan. (2017). *Osmanlı'nın Çöküşü: Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920* içinde (s. 324). İstanbul: İletişim Yayınları.

8 "Kent'in soylu bir ailesinden olan Deedes'in geçmişinde dört kuşaklık tıgiliz taşra centilmenliği vardı. Eton'dan sonra Kraliyet muhafız subayı olmuş ve yirmi iki yıl subaylık yapmıştı. (Bir keresinde kendisine Boer Savaşı'nın dehşeti sorulduğunda, *Eh, her şey Eton'dan iyidir*, demişti. Deedes mesleğinin ilk yıllarında, Avrupalı subayların komutanlığında yeni kurulan Türk polis kuvvetinde (Osmanlı Zaptiyesi) hizmete gönüllü olmuştu. Eski polis gücünün, bastırmak zorunda olduğu soyguncu çetelerinden farksız bir hale dönüşmesi yüzünden Avrupalı güçler bu yeni birliğin kurulması için sultana baskı yapmışlardı. Deedes ile Avrupalı meslektaşları kendi ulusal ordularındaki görevlerini sürdürürlerken bir süre için bu yeni gücün subayları olarak görev yapmışlardı.
Eski fotoğraflara bakıldığında, bir doğu ülkesinin zaptiye birliğindeki Deedes hemen göze batmaktadır. Ufak tefek, son derece zayıf ve bembeyaz teniyle Osmanlı sahnesine hiç uyum sağlayamamıştır. İçine kapanık ve

> 1913'te istilâ ettiği ve Enver'in Çatalca'daki Türk Ordusunun Kumandanı Nazım Paşa'yı kendi elleriyle katlettiği hengâmda bir İttihad ve Terakki Fırkası mensubuydu. Deedes, Mustafa Kemal'le çokça irtibatta kalmış gibi görünmüyor, ancak daha sonra Deedes Enver'le ve Talat'la, bilhassa da Talat'la çalışacaktı. Ve denilebilir ki hakikaten tarih de, mukadderata benzer şekilde, garip yârenlikler meydana getirir.[9]

İngiliz kurmay Henry Hughes Wilson *1913 yılında Balkan Savaşlarındaki savaş meydanlarını gezdikten sonra, İstanbul'da yaptığı açıklamada aralarında Enver ve Cemal paşaların da dahil olduğu karşılaştığı Türk subaylarının kapasitelerinin çok yetersiz olduğunu belirtmiştir. Fakat bunun bir tek istisnası vardı:*

> Mustafa Kemal denilen birisi var, onu izleyin, o çok ilerleyecektir.[10]

Henry H. Wilson, 19 Şubat 1918-22 Haziran 1922 devresinde İngiltere Genelkurmay Başkanlığı vazifesini yürütecektir.

1913-1914 kışı. Yunanistan Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Vekili Miralay İoannis Metaksas, Balkan Harbleri sonrası ve Cihan Harbi arifesinde, zuhuru muhtemel Türk-Yunan savaşı hakkında mütalaalarını genelkurmaya bildiriyor: *Son savaşların akabinde Türkler, İstanbul'un kaybedilmesi olasılığını düşünerek, başkentlerini Anadolu içlerine taşımayı düşün*mektedir.[11]

---

koyu bir Hıristiyan olarak Deedes'ın uyku, dinlenme ya da yemekle pek fazla ilgisi yoktu. Konfora kayıtsızdı, tehlikeleri umursamazdı ve günde on beş saat çalışırdı. Deedes işinde başarılı oldu ve Türklerin güvenini kazandı.

Deedes, 1910'da zaptiye birliğine katıldığında tanınmamış birisiydi. Dört yıl sonra o denli gözde olmuştu ki, yeni Osmanlı hükümetinin lideri kendisinden İçişleri Bakanlığının yönetimine yardımcı olmasını istemişti. Deedes, otuz bir yaşına bastığı 1914'te çok iyi Türkçe biliyordu ve Osmanlı Devleti'nin içişlerini anlayan birkaç İngiliz'den biriydi. Ancak hükümeti onun deneyim ve bilgisinden pek fazla yararlanmış değildir. Daha sonraki yılların dillerden hiç düşmeyen bir konusu da Deedes'in bir Cassandra* olduğudur; hükümeti uyarılarını göz ardı etmiş ve Türk politikasının gerekçeleri üzerine yaptığı doğru analizleri değerlendirememiştir.

Deedes, 1914 yılında Osmanlı hükümetinde bakanlık yapan Mehmet Talat'ın emrinde çalıştı. İngiliz hükümetinin o dönemde Talat ve başında bulunduğu parti konusundaki bilgileri yanlıştı; bunlardan bir kısmını Deedes düzeltebilirdi. Ancak İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliği Osmanlı politikası gerçeğini bildiğine inanıyordu ve bu yüzden daha fazla araştırma yapmayı gereksiz görmüştü." David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 38.

9 "So he went to Constantinople, to put before the Minister of the Interior, Haci Adil Bey, a report on the refugee problem and to discuss the possibilities of land settlement. While there he met the man who was not only to set an indelible mark on the history of his own people, transforming a backward, primitive and disorganized nation, broken by wars and revolutions, into a compact and efficient modern state, but was, among the personalities which have emerged from the chaos of the World War, in some ways the most remarkable. This was Mustafa Kemal, '...a young fellow', writes Deedes, '...all-powerful at the *coup d'etat* and in full power now'. Mustafa Kemal was at that time Commandant of Constantinople and a member of that Party of Union and Progress which, after the armistice with the Balkan States which had been forced on Turkey, seized the reins of government in January 1915, when Enver Pasha and Talaat invaded the Council Chamber and Enver with his own hand killed Nazim Pasha, the Commander of the Turkish Army at Çatalca. Deedes does not seem to have come much in contact with Mustafa Kemal, but later he was to work with Enver and Talaat, particularly with the latter, and it may be said indeed that history, like necessity, makes strange bed-fellows." John Presland. (1942). *Deedes Bey: A Study of Sir Wyndham Deedes 1883-1923* (p. 106). Great Britain, London: MacMillan & Co. Ltd. Umumî Harb'den evvel Türkiye'de 25 sene boyunca jandarma müfettişi olarak vazife ifa eden Deedes, 1913 yazında bir heyetle birlikte Samsun'a muvasalat etmiş ve 6 mücavir vilâyeti 3 ayda teftiş etmiştir (Cumhuriyet, 9 Nisan 1940, Sayı 5714, *Avrupanın hasta adamı ölmüştür*, s. 5, sütun 3). Mustafa Kemal'in de 19 Mayıs 1919'da fevkalâde müfettiş olarak Samsun'a muvasalat etmesi ilginç bir tevafuktur.

10 The Times, 11 November 1938, p. 19; Aktaran: Mustafa Sarı. (2006). *The Times* Gazetesi'ne Göre Atatürk'ün Vefatı. *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (10), s. 376, dipnot 27.

11 Nilüfer Erdem. (2010). *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı* içinde (s. 108). İstanbul: Derlem Yayınları.

Eylül 1914. İttihad ve Terakki yönetiminin Osmanlı Devletini Britanya aleyhine harbe sokma ihtimaline binaen Britanya'nın Mısır-Kahire Fevkalâde Komiseri Feldmareşal Horatio Herbert Kitchener, Şubat ayında temas kurdukları Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'la yeniden görüşülmesi talimatını verdi. Esaslı hedef, hılâfetin Türk hünkârından alınıp kontrol altında tutulabilecek Arab bir lidere intikal ettirmek:

> Türkiye'nin ittifak devletleri yanında yer alacağı belli olmaya başlayınca, Kitchener 1914 Eylülü'nde Storrs'a, Abdullah ile temasını canlandırmasını emretti, itilaf devletleriyle Türkiye arasında savaş başladığı takdirde Şerif Hüseyin'in nasıl bir tutum takınacağından emin olmak istiyordu. Abdullah temkinli bir yanıtla, Haşimilerin Britanya'nm yanında olacaklarını ama onlar Hüseyin'in bağımsızlığını sınırlamak için ilk darbeyi indirmedikçe, Osmanlılara karşı açık bir başkaldırı olmayacağmı bildirdi. İngilizler Hüseyin'i saldırıya karşı koruyacaklarını açıklayıp, savaşın sonucuna göre Osmanlı padişahı yerine halife olarak bir Arap'ın seçilmesi gibi baştan çıkarıcı bir olasılığı da ortaya attılar. Yanıtı aktarması emredilen Storrs belki de Londra'dan aldığı talimatı aşarak Hüseyin'e ve Arap davasına bildirmesi gerekenden çok daha geniş bir destek verileceğini açıklamış olabilir. Hüseyin 8 Aralık 1914'te verdiği yanıtta, şimdilik Osmanlılardan ayrılmayacağını ve uygun zamanı bekleyeceğini bildirdi. Ayrıca "bundan böyle Osmanlıların yönetim ilkeleri arasında bir halifeliğin bulunmadığını... davranışlarının dine aykırı olduğunu, Halifeliğin Allah'ın Kitabında kuralların uygulanması demek olduğunu ama onlarm bunu yapmadığını" açıkladı.[12]

29 Ekim 1914. İttihad ve Terakki yönetimi Çarlık Rusya'nın Karadeniz sahillerini bombardıman ettirerek, Üçlü İttifak'ın (Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya) tarafında ve *Üçlü İtilâf*a (İngiltere, Fransa, Çarlık Rusya) karşı resmen savaş ilân etti. Umumî Harb, 1 Ağustos 1914'te başlamış idi.[13]

1915. İngiliz Hariciye Nezâreti'ne aid 21 Mayıs 1932 tarihli bir muhtıraya göre Mustafa Kemal, Çanakkale Kara Muharebeleri hakkında çok ilginç ve çarpıcı bir ifade sarfedecektir: *Tüm savaş günlerinde iki düşmanla savaşmak zorunda kaldım: Dış düşman ve Türk yüksek komutası*.[14]

İngiliz Askerî İstihbaratı, 19'uncu Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal'in 23 Mart tarihli harekat emrini elde etmiş idi.[15]

19 Mart 1915. Britanya Harb Kabinesi encümeni içtima ediyor. Hindistan Umuru Nâzırı Lord Crewe, *Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği konusunda Hindistan Bakanlığı bünyesinde iki ayrı görüş bulunduğunu bildirdi. Siyasal Daire, Türkiye'nin Arabistan'a kurban edilmesini istiyor. Askeri Daire ise olası bir Rus tehdidine karşılık Türkiye'nin olabildiğince güçlü olmasını istemekte*. Harbiye Nâzırı Feldmareşal Lord Kitchener (ki sabık Mısır Sömürge Valisidir) *Askeri Dairenin planına karşı çıktı. Türklerin daima güçlü Rus komşularının baskısı altında olacağını, bunun da halifeliğin belli ölçülerde Rus baskısı altında olacağı anlamına geldiğini ve Rus etkisinin dolaylı olarak Hindistan'ın Müslüman*

---

[12] T. G. Fraser, Andrew Mango & Robert MacNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 2011, s. 72. İttihadçıların Batıcı-laik takımı, Britanya'nın hılâfeti imha etmek isteyen derin devlet unsuruna tabiî müttefik olacaktır.

[13] Edward J. Erickson. (2003). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu* (T. Akad, çev.) (2. baskı) içinde (s. 39, 45). İstanbul: Kitap Yayınevi.

[14] Salâhi R. Sonyel. (1979). Büyük General, Asil Düşman ve Cömert Dost... Gazi Mustafa Kemal. *Belleten,* 43(171), s. 630. "Mustafa Kemal'in kazandığı şöhret, Anafarta müdafaasının neticesidir. Şu kadar ki bu muharebedeki esbâb-ı muvaffakiyeti temin ve ihzâr eden erkân-ı harp miralayı Feyzi [Tümay] Bey'dir. Liman Paşa, muayyen bir günde İngilizlere karşı tecavüzî harekete başlanılmasını Feyzi Bey'e emretmişti. Fakat bazı istihzarâtın ikmaline lüzum gören Feyzi Bey, bu hareketin daha bir iki gün tehirini istiyor ve Liman Paşa da ısrar ediyordu. Nihayet Feyzi Bey'in; *ben beyhude yere askerin kırılmasına razı olamam!* tarzında verdiği cevap, *bir Alman kumandanının verdiği emir behemehal icra olunur!* sözleriyle mukabele görüyor ve Feyzi Bey'in yerine fırka kumandanlığına Mustafa Kemal Bey getiriliyor. Anafarta galibiyetini, memleket Feyzi Bey'e medyûndur." Hüseyin Kâzım Kadri. (2018). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım: İstanbul Trabzon Selanik Suriye* (İ. Kara, haz.) (3. baskı) içinde (s. 302). İstanbul: Dergâh Yayınları.

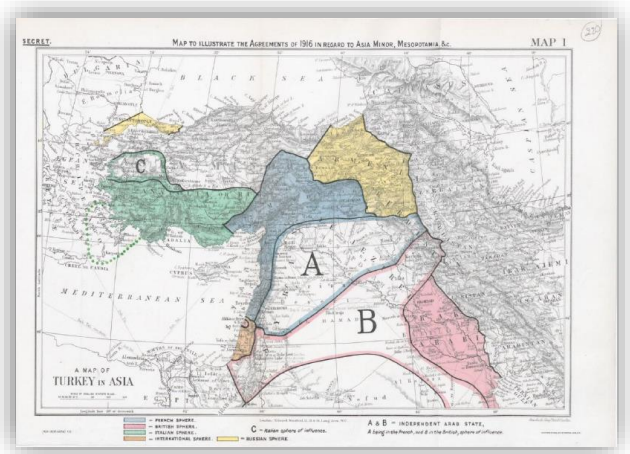
[15] TNA, WO, 95/4304, 29 DIVISION, Headquarters Branches and Services: General Staff, 1915 Jan.-June, 26 May 1915; Aktaran: Mehmet Kıbıl. (2020). Çanakkale Muharebelerinde İngiliz Askeri İstihbarat Raporları. *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), s. 286.

nüfusu üzerinde de görüleceğini söyledi. Diğer yandan, halifelik Arabistan'a nakledildiği takdirde, büyük ölçüde bizim etkimiz altında kalacak.[16]

Nisan 1915. İngilizler, Bahriye Nâzırı ve Suriye'deki 4'üncü Ordu Kumandanı Ahmed Cemal'le gizli görüşmeler yaptı. Ahmed Cemal, askerî darbeyle kendi hanedanlığının kurulması ve desteklenmesi karşılığında savaş dışı kalmayı kabul etti: *İngiltere, Mısır'daki Amerikan diplomatları kanalıyla Suriye'deki Dördüncü Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa nezdinde barış yoklaması yapmıştır. Buna göre, Cemal Paşa Sultan ilân edilecek*. İngiliz vesikasında belirtildiğine göre Cemal, İngilizlerle anlaşmış fakat Suriye mıntıkasına ilişkin mevad mucibince Fransızlar bu komploya mani olmuşlar.[17]

29 Aralık 1915. Çarlık Rusya'nın Paris'teki Büyükelçisi İzlovski'den Hariciye Nâzırı Sazonov'a telgraf: Fransa Başvekili Aristide Briand *İngiltere de bağımsız bir Arap Devleti kurmayı tasarlamakta, hatta Mekke Şerifi ile bu yoldaki müzakerelerini halen sürdürmektedir* dedi.[18]

6-19 Mayıs 1916. *Sykes-Picot* gizli muahedesi akdedildi ve böylece Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki bilhassa Suriye, Irak ve Filistin topraklarının müstakil veya manda idarelerce yönetilmesi resmen kararlaştırıldı:

Harita 1. Sykes-Picot Muahedesine ilişkin İngiliz arşivinde bulunan "gizli" ibareli harita.[19]

> Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Cambon ve İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey arasında imzalanan bu anlaşma, 1915 İstanbul Anlaşması'nda öngörülen ganimetlerin bölüşümünü içeriyordu. Daha sonra Rusya tarafından da imzalanan bu anlaşmaya göre; Filistin'de uluslararası bir rejim kurulacak, Fransa, topraklarını Suriye'nin kıyı şeridine kadar genişletecek ve iç bölgelerde de bir nüfuz alanı olacak, ayrıca Britanya da aşağı Mezopotamya'ya kadar genişleyerek Fransız sınırına dek benzer bir nüfuz alanına sahip olacaktı. Her iki ülke nüfuz alanları içinde, "bağımsız bir Arap Devleti ya da bir Arap Devletleri Konfederasyonu'nu tanımaya ve desteklemeye" hazırdı. Bu arada her iki ülke de, kendi nüfuz alanlarında gerekli olabilecek yabancı danışmanları belirleme hakkını muhafaza ediyordu.[20]

1916 Yazı. Beynelmilel Yahudi lobisinde Britanya ile Osmanlı Devletinin münferid sulh akdetmeleri konuşuluyor. Osmanlı'daki âmilleri ise Selânik Yahudileri ve Dönmeleri:

> 1916 yazında Muhafazakâr lider Lord Landsdowne kişisel konuşmalarında uzlaşmalı bir barışı savunduğu sırada [Kahire İstihbaratı Reisi Tuğgeneral Gilbert] Clayton Londra'daydı; Kahire'ye dönüşünde [Sudan Sömürge Genel Valisi ve Mısır Fevkalâde Komiseri Tümgeneral Sör Francis Reginald] Wingate'e şöyle

---

16 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 121.

17 Ömer Kürkçüoğlu. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)* içinde (s. 39). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. İlgili müstakbel sayfalarda görülecektir ki Mustafa Kemal, "Üç Paşalar" diktasının Ahmed Cemal grubuna mensub bir kumandan idi.

18 Hayri Mutluçağ. (1972). (Haz.). *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksim Planı* içinde (s. 228). İstanbul: Belge Yayınları.

19 Ramazan Aydın Çakmak. (2021). *Sykes-Picot Antlaşması'nın Suni Sınırlarında Meydana Gelen Değişikliklerinde Mezhep Faktörü: Suriye Örneği* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 46). Gazi Ünivetsitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

20 Paul C. Helmreich. (1996). *Sevr Entrikaları: Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi* (Ş. Erol, çev) içinde (s. 4). İstanbul: Sabah Kitapları.

> yazıyordu: Yahudilerin yaygın etkisi konusunda her zaman düşündüğümü doğrulayan ve senin de ilgilendiğini bildiğim bir izlenim edindim. Onların etkisi her yerde göze çarpıyor ve hep "ılımlı" olmak yönünde. Yahudiler kimsenin "yenilmesini" istemiyorlar. İngiliz Yahudileri, Fransız Yahudileri, Alman Yahudileri, Avusturya Yahudileri ve Selanik Yahudileri var, ama hepsi de Yahudi… Barış konuşmaları duyuyorsun ve bunların gerisinde mutlaka Yahudiler bulunuyor. Türk yanlısı konuşmalar ve Türkiye ile ayrı bir barış istekleri duyuyorsun, burada da yine karşına Yahudiler çıkıyor (İttihat ve Terakki'nin temeli).[21]

Temmuz 1916. Doğu Cephesi'ndeki 2'nci Ordu Kumandanı Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa, Mustafa Kemal'in bir hükûmet darbesi gerçekleştirerek münferid sulh akdetmek düşüncesinde olduğunu belirtmiştir:

> Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Miyafarkin'e giderek orada bir gece geçirdim. Ordunun ilerideki harekâtına ilişkin fikir alışverişi yaptıktan sonra paşa, konuyu devletin bugünü ve geleceğine getirerek, geleceğimizin karanlık olduğunu açıkladıktan ve hükümet adamlarının, özellikle Enver Paşa'nın hata ve kötülüklerini saydıktan sonra, yaklaşan felaketlerin önüne geçmek için bir hükümet darbesiyle bu delice idareye son vermeye acil ihtiyaç bulunduğunu belirtti. Açıklama ve düşüncelerini kısaca doğrulamakla birlikte, her taraftan ateş içindeyken böyle bir hükümet darbesinin, içimizdeki Almanlar ve sınırımızdaki Bulgarlarla yeniden düşmanlıklar doğuracağı ve karışıklıklar çıkaracağı, memleketimize iyice nüfuz eden eski düşmanlarımızın bu karışıklıklardan yararlanmak için hemen harekete geçeceği için, böyle bir girişimin tehlikeli sonuçlarına karşı ne düşündüğünü sordum. Bunun üzerine, herhangi bir karar verilince derhal İngiliz ve Ruslara müracaat ederek barış imzalamak ve Almanlara kılıç çekmek gerekeceğini söyledi. Söz sırasında, benim muvafakatimi aldıktan sonra bu konuda Vehip ve Cemal Paşalarla da uyuşmanın kolay olduğunu ima etti.[22]

Mustafa Kemal, *Cemal Paşa'ya bağlılığına karşılık, mensuplarının çoğunluğu Talât ve Enver Paşaları destekleyen fedâî teşkilât*ındaki kendi grubundan istifade etmiştir. Mustafa Kemal'in Harbiye Mektebi'nden itibaren yakın arkadaşı olan silâhşor Ömer Naci İttihad ve Terakki Cemiyeti merkez-i umumîsinde yer almaktaydı. Diğer bir fedâî Yakup Cemil, *1916 yılında yapmayı düşündüğü, örgütün önde gelen bâzı üyelerinin de al altından destek verdiği, "münferit sulh" girişimini mümkün kılacak bir darbe sonrasında Mustafa Kemal'i harbiye nâzırı ve başkumandan vekili yapmayı planlamıştır*.[23]

1916 baharında Yakup Cemil, Hüsrev Sami (Kızıldoğan), Sabataycı / Selânik Dönmesi Enis Avni Akagündüz ve Satvet Lütfi (Tozan); Bursa'daki Servinaz Oteli'nde (ki Satvet Lütfi tarafından işletiliyordu) münferid sulhtan bahsetmişlerdir:

> Yakup Cemil terfi ümidiyle sabırsız bir şekilde Enver Paşa'yı beklediği sıralarda arkadaşı Hüsrev Sami ile Bursa Çekirge'deki kaplıcalara gitmiştir. Kaldıkları yer Satvet Lütfi tarafından işletilen Servinaz Otel'dir. Satvet Lütfi, İtilaf devletlerinin Prens Sabahattin kanalı ile ilettikleri sulh önerisini Talat Bey'e haber veren kişiydi. Eşref'in aktarımına göre Hüsrev Sami, Satvet Lütfi ve Bursa'da sürgün bulunan Akagündüz ile siyasi sohbeti sırasında münferit sulh teklifinin bahsi açılınca Yakup Cemil böyle bir girişimin varlığından haberdar olmuştur.[24]

Prens Sabahaddin ve onun özel kâtipliğini yapmış olan Satvet Lütfi Tozan'ın münferit sulh *teklifleri ve aracılıkları*; hatta İttihadçı fedailerden *Yakup Cemil'in, münferit sulh teşebbüsleri, teşebbüs muvaffak*

---

21 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 271, dipnot *.

22 Ahmet İzzet Furgaç. (2017). *Feryadım: İstiklâl Harbi'nin Gerçekleri* (S. İ. Furgaç ve Y. Kanar, haz.) (2. baskı) içinde (c. 2, s. 284). İstanbul: Timaş Yayınları. Ahmed İzzet'in de "uzun zamandır savaş karşıtı olarak tavır" aldığı belirtiliyor: Anthony Allfrey. (2016). *Savaş Baronu Zaharoff* (B. Ilgın-Helvacıoğlu, çev.) içinde (s. 304). Ankara: Kelime Yayıncılık.

23 Şükrü Hanioğlu. (2023). *Atatürk: Entelektüel Biyografi* içinde (s. 239). İstanbul: Bağlam Yayınları.

24 Ömer Faruk Atılgan. (2022). *Silahların Gölgesinde Siyaset: Bir Komitacı Olarak Yakup Cemil Bey* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 110). Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Düzce. Gümülcineli Hüsrev Sami (Kızıldoğan) da Mustafa Kemal'in İttihadçı fedâîlerinden idi. Nitekim CHP Tek-Parti devrinde TBMM'ye mebus tayin edilecektir: Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 240.

olursa yeniden kurulacak kabineye Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırı olarak getirilmesi çabaları ve Yakup Cemil'in bu uğurda hayatını kaybettiği de bilinmektedir.[25]

> Mustafa Kemal'in ismi, İttihatçı fedai Yakup Cemil'in askeri darbe girişimiyle birlikte gündeme geldi. Yakup Cemil, tutuklandıktan sonra kendisini sorgulayanlara Enver'in yerine Mustafa Kemal'in geçmesini istediğini söyledi. Mustafa Kemal'in bu girişime dahil olduğuna ilişkin başka bilgi yoktur, fakat tutuklanan ve sorgulanan diğer komploculardan biri olan Dr. Hilmi, Diyarbakır'ın kuzeyinde bulunan Silvan'daki karargahında Mustafa Kemal'e sığınmıştır. Mustafa Kemal, kendi personeli arasında ona bir görev verdi ve böylece ona koruma sağlamış oldu.[26]

Bilindiği üzere Prens Sabahattin ve Satvet Lütfi Tozan İngilizlerin hesabına çalışmışlardır.[27]

Teşkilât-ı Mahsusa reislerinden Hüsamettin Ertürk, Tevfik Apay tarafından 1975 senesinde tahrir edilmiş ve Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı kütüphanesinde mahfuz bulunan *Milli Mücadele Senelerinde Teşkilatı Mahsusa* nam daktilo metin hatıratında bu meseleyle alakalı olarak şu şehadetini ifade etmiştir:

> [Yakup Cemil] kendisi gibi Enver paşaya ve gerekse iktidarda bulunan Talat Paşaya ve Talat Paşa kabinesine uzun süredenberi güceniklik le davranan Mustafa Kemal paşa ile işbirliği ettiği, gizli görüşmelerle hükûmeti devirme ve padişahı [Sultan Reşad'ı] indirme işini kabul edip üzerine aldığı bilinmekte idi. Aslında Mustafa Kemal paşanın benimle olan konuşmalarında olagelen gerçeği söylemesi ve açı[ğ]a vurmalarından da hükûmeti düşürme ve padişahı indirme işini, Mustafa Kemal paşa Yakup Cemil'e önermiş olduğunu doğru bir görüşle delilleriyle anladım.[28]

7 Eylül 1916. Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Metternich'den Şansölye von Bethmann Hollweg'e rapor: *Muhaliflerin lideri Karesi Mebusu Hüseyin Kadri Bey*'dir. *Enver Paşa'nın görevi bırakması durumunda muhalifler Mustafa Kemal Paşa'yı Harbiye Nâzırı olarak* düşünüyorlar.[29]

---

[25] Sadi Borak. (1966). *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk* içinde (s. 43). İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketleri Yayınları. Enver'i devirmeye teşebbüs eden Yakup Cemil kurşuna dizilmiş iken Sadrazam Talat'ın ricası üzerine 15 Nisan 1914'te Fransa'dan 35 milyon borç alınmasına vesile olan Satvet Lütfi idam edilmeyip Ankara Keçiören'e sürülmüştür, burada da hafî siyasî faaliyetlerine devam etmiştir: Ahmed Bedevî Kuran. (2012). *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele* (A. Berktay, haz.) içinde (s. 631-633). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Bu mevzuda ilginç bir karakterle karşılaşıyoruz: Yahya Kemal Beyatlı. Yahya Kemal, "bir ara, *İkdam*'da çıkan bir yazısı yüzünden, İngilizlerle münferit sulh isteyen Yakup Cemil'le ilişkisi olabileceği gerekçesiyle aran"mış ve "korkulu saatler yaşa"mıştır: Beşir Ayvazoğlu. (2002). *Derkenar* içinde (s. 278-279). İstanbul: Ötüken Neşriyat. Yahya Kemal'in bir İngiliz ajanıyla dostluğu bulunuyordu: Doktor Nihad Reşad Belger nam-ı diğer ajan A.H.206: Nermin Çelik. (2005). *Hekim Diplomat ve Siyasetçi Olarak Prof.Dr.Nihat Reşat Belger* [Uzmanlık Tezi] içinde (s. 15-16). İstanbul Üniversitesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi, İstanbul; Rıfat N. Bali. (2018). *Satvet Lütfi Tozan: Büyük Bir Maceraperest, Koleksiyoner, Hayırsever* (2. basım) içinde (s. 365). İstanbul: Libra Kitap.

[26] Erik Jan Zürcher. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası: Jön Türk Mirası* (L. Yalçın, çev.) içinde (s. 207-208). Ankara: Akılçelen Kitaplar. "Yakup Cemil, 1916 yılı içerisinde Enver'i Harbiye Nazırlığı'ndan indirip, yerine [Ahmed] Cemal [Paşa], Mustafa Kemal ve Fethi Beylerden birisini getirmek amacıyla darbe girişiminde bulunmuş, ancak başarılı olamayarak idam edilmiştir." Nevzat Artuç. (2005). *Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı* [Doktora Tezi] içinde (s. 137). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

[27] Rıfat N. Bali, *Satvet Lütfi Tozan*, 2018, s. 326; Ali Değermenci & Ayşe Yılmaz. (2020). (Haz.). *Öyle Geçer Ki Zaman: Teoman Duralı Kitabı* (2. baskı) içinde (s. 52). İstanbul: Turkuvaz Kitap.

[28] Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 239, dipnot 93. Mareşal Fevzi Çakmak, mezkûr hatıratı okumuş ve şu şerhi düşmüştür: "Yakup Cemil'in bu yüzden kurşuna dizildiği bilinmektedir."

[29] PA-AA, R 13800, Türkei No: 159-No: 2, Bd. 15-16; Aktaran: Hasan Ali Polat. (2022). *Yakup Cemil: Hayatı ve Divan-ı Harp Sorgu Tutanağı* içinde (s. 214). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

22 Kasım 1916. 2'nci Ordu'ya bağlı 16'ncı Kolordu'nun Kumandanı Mirliva (Tuğgeneral) Mustafa Kemal Paşa'ya aid günlük kaydı:

> 8/9 saat 9 sonraya kadar Erkânıharp Reisiyle [İzzeddin Çalışlar'la] tesettür'ün lağvı ve hayat-ı içtimaiyemizin ıslahı hakkında sohbet; 1) Muktedir ve hayata vâkıf valide yetiştirmek, 2) Kadınlara serbesti vermek, 3) Kadınlarla müşareket-i umumiye, erkeklerin ahlâkıyatı efkârı, hissiyatı üzerinde müessirdir. Celb-i muhabbet-i mütekabile temeyyül-i fıtrîsi.[30]

Filistin kolonizatörü Yahudi Baron Rothschild'in Kudüs mümessili Albert Antébi, 1916'da, 16'ncı Kolordu kumandanının emrine er olarak tayin edilmişti. Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tanıklığı:

> Otuz beş yaşındaki Mustafa Kemal'in çekici bir havası yoktu. Büyük cüsseli değildi. Şeffaf ve yırtıcı gözleri vardı. Aksi, Türk olmayanları hor gören biriydi. Trablus'un İtalyanlara; Çanakkale'de ise İngilizlere ve Fransızlara karşı aslanlar gibi savaşmıştı. İliklerine kadar vatanseverdi; ama Türk vatansever. Türklere yabancı bir dinmiş gibi karşı çıktığı İslamiyetin ve geleneklerin içinde kaybolmuş İmparatorluğu modern ve laik bir Türkiye'ye dönüştürmek istiyordu.[31]

17 Şubat 1917. "Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanlığı"na atanmış olan Mustafa Kemal Paşa, Enver ve Cemal Paşaların bulunduğu istişare toplantısında Mekke'nin ve Medine'nin terkedilmesi gerektiğini savundu.[32]

> Medine kuşatılmıştı. Mustafa Kemal'e Ordu Komutanı yetkisi ile Hicaz Kuvve-i Seferiyyesi başına geçmesini teklif ettiler. Şam'da bizim karargâha geldi. Durumu şöyle bir inceledikten sonra: -Bir defa ben gitmem ya… Size de sorarım: Medine'de ne işiniz var?[33]

5 Temmuz 1917. Mustafa Kemal Paşa, Filistin Cephesi'ndeki 7'nci Ordu Kumandanlığına tayin edildi.[34] Bu vazifeyi kabul etme gerekçesi olarak başyaveri Selânikli Salih (Bozok) Bey'e "7. ordu kumandanlığını kabul edeceğim. Fakat senin düşündüğün gibi Falkenhayn'ın kumandası altındaki ordulardan birinde çalışmak için değil, bilakis onun yapmak istediklerine mâni olmak için" dedi.[35]

20 Eylül 1917. Haleb'deki 7'nci Ordu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal, İstanbul'daki Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver'e uzunca bir muhtıra gönderdi ve hem Sadrazam Mehmed Talat'a hem Bahriye Nâzırı Midillili Ahmed Cemal'e de bu muhtıranın birer suretini iletti. Bu muhtıra, Enver'e karşı ihtilâlci bir muhtıradır:

> 20 Eylül 1917 günü Enver Paşa'ya hitâben yazılan, sûretleri de Talât ve Cemal Paşalara gönderilen, uzun bir rapor kaleme alır. Mustafa Kemal değerlendirmesinde dile getirdiği askerî eleştirilere ilâveten, "Almanların . . . imtidâd-ı harbden istifade ederek bizi müstemleke şekline sokmak ve memleketimizin bütün menabi'îni kendi ellerine almak siyasetine mu'arız" olduğunu vurgular.
>
> Bu raporunu yazmadan önce, koruyucusu Cemal Paşa'dan, buluşmalarında üzerinde anlaştıkları konularda Enver Paşa'ya bildirimde bulunmak üzere izin istemesi ve muhatabının da "icrâ etmekde olduğu . . . mücâdelât sırasında pek ziyade mucib-i istifade olacağına emin" olduğu bu değerlendirmeyi sunmasını tavsiye etmesi, söz konusu hamlenin, daha sonra ileri sürüleceği gibi, "Mustafa Kemal'in İttihad ve Terakki liderlerine tavır koyması" değil, bahriye nâzırının, başkumandan yardımcısını tasfiye ederek iktidara el koyma girişimine destek amaçlı, onun yönlendirmesi ile sahnelenen bir eylem olduğunu kanıtlamaktadır. Raporun, İttihad ve

---

30 Şükrü Tezer. (1995). *Atatürk'ün Hatıra Defteri* (3. baskı) içinde (s. 75-76). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

31 Elizabeth Antébi. (2017). *Saraydaki Adam: Albert Antébi* (E. Yılmaz-Ergezen, çev.) içinde (s. 466). Ankara: Cümle Yayınları.

32 Şevket Süreyya Aydemir. (1994). *Tek Adam* (13. basım) içinde (c. 1, s. 299). İstanbul: Remzi Kitabevi.

33 Falih Rıfkı Atay. (1980). *Babanız Atatürk* içinde *Atatürkçülük Nedir?* (s. 7). İstanbul: Bateş Yayınları.

34 Utkan Kocatürk. (tarih yok). *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü* içinde (s. 56). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

35 Salih Bozok & Cemil Bozok. (1985). *Hep Atatürk'ün Yanında* içinde (s. 180). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Terakki erkânından Dr. Bahaeddin Şakir ve Dr. Nâzım ile önde gelen meb'uslara da sunulması, bunun, Enver Paşa'yı devirmeyi hedefleyen girişimin cemiyet içi zeminini hazırlama gayretinin ürünü olduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal, buna ek olarak kaleme aldığı ve dört gün sonra Enver ve Cemal Paşalara gönderdiği ikinci bir raporda ise "Falkenhayn asla Sina cephesinde vazife alamaz" görüşünü dile getirdikten sonra, bir Arabistan ordusu başkomutanlığı tesisi ve savunmanın komutasındaki VII. Ordu'ya bırakılmasını talep etmiştir. Bunun, Cemal Paşa'nın denetiminde, cephe kumandasını üzerine alma önerisi olduğu açıktır.

Bu süreçte, Cemal Paşa'nın da Alman kumandanın planlarına yönelik sert eleştiriler yapması, "ya ben ya Falkenhayn!" dayatmasında bulunması, İttihad ve Terakki içinde aynı kamp içinde yer alan iki subayın ortak eylemi ihtimalini gündeme taşımaktadır. Mustafa Kemal raporuunun sonunda, teklifi kabûl edilmezde ordu kumandanlığından alınması, aksi takdirde Falkhenhayn komutası altında çalışmayıp istifa edeceği tehdidini iletir.

Talebine olumlu cevap alamayan Mustafa Kemal, ileride vurgulayacağı gibi, askerî teâmüle aykırı bir eyleme girişir. Kendini azleder, yerine vekâleten kolordu kumandanı Ali Rıza (Sedes) Paşa'yı görevlendirerek oldubittiyi kumanda heyetine bildirir. Israrlara karşılık geri adım atmaz, merkezi Diyar-i Bekir'e alınmış olan II. Ordu kumandanlığına geri dönme teklifini de reddeder. Bunun üzerine, hastalık gerekçesiyle bir ay izin verilerek İstanbul'a çağrılır. Bu süre daha sonra üç aya çıkarılır.

Cemal Paşa'nın da onunla görüştükten sonra istifa edeceğini söylemesi, eyleminin, Enver Paşa'nın devre dışı bırakılarak Cemal Paşa'nın İttihad ve Terakki askerî kanadının liderliğine getirilmesini hedefleyen ve "paşalar komplosu" olarak adlandırılan girişimin ikinci aşaması olması ihtimâlini kuvvetlendirmektedir. Mustafa Kemal'in Enver Paşa'ya karşı "ittihat" vücûda getirmek için çalıştığı ve bâzı kumandanları bu maksada "imâle ettiği" hakkında dolaşan söylentiler de bunu desteklemektedir. Buna karşılık, girişimin başında Cemal Paşa'nın yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır.[36]

6 Ekim 1917.[37] Nitekim Sina Cephesi'ne taarruz edilmesini teklif eden Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Müşir Falkenhayn ile ilerleme aleyhindeki 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa arasında anlaşmazlık çıkmıştır. En nihayet yetkisi haricinde *siyasî nitelikli* bir muhtıra gönderen ve fakat Başkumandanlık Vekâletinden istediği cevabı alamayan Mustafa Kemal Paşa, askerî disipline aykırı surette istifa etti.

Mustafa Kemal, hiç bir askerin, hele bir ordu kumandanının yapamayacağı ve hatta bir bakışta yapılmaması lazım gelen bir şey yapar: Hem de kendi tabiriyle "kendi kendini kumandanlıktan affederek" vekilini de kendi tayin eder, vazifesinden çekilir. Bu garip bir istifadır. Bir ordu kumandanının, bir harp cephesinde ve hem de bir taarruz arifesinde böyle bir hareketi, şeklin, kanunların ve harp disiplininin kapsayamayacağı bir şeydir. Bu harekete, Genelkurmay ve Başkumandanlık Vekâleti sert ve kesin bir kararla karşılık verebilirdi. Hem de başka kumandanlara da misal olsun diye. Bu karşılık en azdan emekliye sevk işlemi olurdu. Ama öyle olmadı. Önce Mustafa Kemal'i kararından vazgeçirmeye, istifasını geri almaya razı etmeye çalıştılar. Bu sonuç vermedi. Sonra onu tekrar eski görevine, yani Doğu cephesindeki II. Ordu Kumandanlığına iade ettiler (9 Ekim 1917).

---

[36] Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 227, 250-252. Örneğin Çarlık Rusya Hariciye Nâzırı Sergey Sazonov'un 25 Aralık 1915 tarihli gizli muhtırası, Midillili Ahmed Cemal cuntasının Alman aleyhtarlığı görüntüsüyle Müttefikler tarafından teşvik edildiğine işaret etmektedir: "Cemal'i İstanbul Hükümeti aleyhine açık bir isyana sevketmek için ümitler vardır. (..) 2- Cemal Paşa, babadan oğula veraset yoluyla geçmek üzere, Sultan ilân edilecek, 3- Cemal Paşa da, Osmanlı Sultanını ve İstanbul Hükümetini Almanların elinde esir ve binaenaleyh lağvedilmiş sayıp ilân ederek bunların aleyhinde savaş açmayı tahhüt ediyor. 4- Onun İstanbul üzerine yürümesi halinde devletler kendisini silâh, erzak, teçhizat ve saire ile donatacaklardır." Hayri Mutluçağ. (1972). (Haz.). *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolunun Taksim Planı* içinde (s. 223-224). İstanbul: Belge Yayınları.

[37] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 56.

> Bu görevi de reddetti. Suriye'den ayrıldı. İstanbul'a harekete karar verdi. (..) Kendi tabiriyle "bir asi kumandan" olarak![38]

Söz konusu istifa, Sina Cephesi'nin dengesini bozmuştur:

> Mustafa Kemal Paşa'nın, fikir ve eleştirilerinin dikkate alınmaması gerekçesiyle, VII. Ordu komutanlığından istifa etmesi sistem içinde bir deprem yaratacaktı. Osmanlı komuta heyeti kendi içinde bu derecede bölünmüş ve Yıldırım henüz faaliyete geçmişken, Allenby'nin beklenen taarruzu ile Üçüncü Gazze Muharebesi başladı.[39]

Münhal ordu kumandanlığı mevkiine Fevzi (Çakmak) Paşa tayin edilmiştir lâkin İngilizlerin 31 Ekim'de başlatacağı 3'üncü Gazze/Birüssebi Taarruzu sırasında 7'nci Ordu'nun kumandanlığına Von Kress vekâlet edecektir.[40]

Zürcher, Mustafa Kemal Paşa'nın Birinci Cihan Harbi'ndeki performansını şöyle hulâsa eder: *Tüm bu süreç boyunca askerî disiplini baltalayan ve sıklıkla siyasal olarak tanımlanabilecek faaliyetlere karışmıştır*.[41]

15 Ekim 1917. Sağlık sorunlarını mazeret göstererek 2'nci Ordu Kumandanlığından da kendini affettiren Mustafa Kemal Paşa Pâyitaht'a (İstanbul'a) muvasalat etti.[42]

Kasım 1917. Mustafa Kemal Pâyitaht'a *ulaştıktan sonra tekrar eski arkadaşı Fethi ile birlikte hareket etmeye başladığını görüyoruz; her ikisi de Talat'a ulaşmaya ve onun Enver'e karşı tavır almasını sağlamaya çalıştılar.*[43] Enver Paşa şüphelenmiş olmalı ki Mustafa Kemal Paşa'ya maiyetinde erkân-ı harb (kurmay) olup olmadığına dair 16 Kasım tarihli bir telgraf göndermiş ve *Beraberimde bir Erkân-ı harb zâbiti aldığım hakkındaki ifade doğru değildir* cevabını almıştır.[44] Mustafa Kemal, örneğin devrin Levazımat-ı Umumiye Müdürü İsmail Hakkı Paşa ile sık sık görüşmüştür. İsmail Hakkı Paşa, İstanbul'da zuhur edebilecek iç ayaklanma ihtimaline karşı Enver Paşa tarafından gizlice teşkil edilen ihtiyat kuvvetinin kumandanıydı. Mustafa Kemal, mezkûr askerî teşkilatı Ali Fethi (Okyar) vasıtasıyla Sadrazam Talat Paşa'ya ihbar etmiştir.[45] Bu suretle Sadâret ve Harbiye Nezâreti arasındaki ilişkiler gerilimli bir hâl almıştır.

Umumî Harb'in Sina Cephesi'nde (1915-1917) muvazzaf Emekli Orgeneral Ali Fuad (Erden) Paşa[46], 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı devirmeyi düşündüğünü nakleder:

> Yedinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, bir gün Halep'te bana demişti ki: "Harp iyi sevk ve idare edilmiyor. Enver, başkumandanlık vazifesini yapamıyor. Bu gidiş felâkete doğru bir gidiştir. Enver'in çekilmesi lâzım. Ben kendisine söyleyebilirim: 'Sen harbi iyi idare edemiyorsun. Çekilmelisin, senin yerine ben

---

38 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1994, c. 1, s. 303-304.

39 Edward J. Erickson. (2017). *Osmanlı Askeri Tarihi* (M. Uyar, çev.) (2. baskı) içinde (s. 528). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

40 Selçuk Osmanoğlu. (2020). *Orgeneral Cevat Çobanlı'nın Askeri Faaliyetleri* [Doktora Tezi] içinde (s. 159, dipnot 687). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

41 Erik Jan Zürcher, *Bir Ulusun İnşası,* 2015, s. 206-207.

42 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 60-61.

43 Erik Jan Zürcher, *Bir Ulusun İnşası: Jön Türk Mirası*, 2015, s. 209.

44 *Beraberimde bir Erkân-ı harb zâbiti aldığım hakkındaki ifade doğru değildir. Acizleri yalnız yâverlerimi beraber aldım. Bunda da İkinci Ordu Kumandanlığından infikâkim sırasından İkinci Orduya mensup olan mümaileyhi beraber almak hususundaki emri Devletlerine ittiba ettim.* Mustafa Kemal Paşa'dan "Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Devletli" Enver Paşa'ya 18 Teşrîn-i sânî (Kasım) 1917 tarihli şifreli telgraf; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, 1991, s. 12.

45 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, 1993, s. 75-76.

46 Ali Fuad Erden. (2003). *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları* (A. Kabacalı, haz.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

gelmeliyim'". Bu sözlere şaştım kaldım. Enver Paşa'ya böyle bir şey söylenebilir miydi? Bu, ihtilâl yapmak gibi birşey olurdu. Şöyle arzettim: "Zât-ı devletiniz böyle söyleyebilirsiniz. Fakat Enver Paşa cevap olarak ince altın zincir takılı sağ elinin şehadet parmağını yanı başındaki zile basar. Seryaveri gelir. Ona 'Paşa hazretlerini yanımdaki odada misafir ediniz. Kimse ile ihtilât buyurmayacaklardır!' diyecek olursa ne yaparsınız? Zât-ı devletiniz nasıl 'Sen çekilmelisin, senin yerine ben gelmeliyim' diyebilirse o da seryaverine böyle diyebilir". Mustafa Kemal Paşa sustu. Hiçbir şey söylemedi, yalnız "Hıı" dedi ve muhavere kesildi.[47]

1917'de Beyrut'ta ailesiyle ikâmet etmekte olan sabık Haleb Valisi Hüseyin Kâzım Kadri, bu meseleyle alakalı şu cümleleri hatıratına derc etmiştir:

Henüz Suriye'de iken onun [Mustafa Kemal'in] Enver Paşa'ya karşı bir ittihat vücuda getirmek için çalıştığını ve bazı kumandanları da bu maksada imâle ettiğini biliyordum. Suriye ordusu, İstanbul hükümetine isyan edecek ve oradan gönderilmesi muhtemel olan kuvvete karşı da Adana fırkası mukavemette bulunacaktı. Farz edelim ki bu tarzda bir hareket-i isyaniyede bulunmak için pek hakiki ve makul sebepler vardı; fakat bunun neticesi memleketin bir gün evvel pâmâl-i istilâ olması değil miydi? Gafletin veya ihtirasın bu derecesi akıllara hayret verir.[48]

Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa'nın belirttiğine göre Mustafa Kemal, *Mareşal Falkenhayn'la arası açılıp Yedinci Ordu Kumandanlığı'ndan çekildiği zaman beş baş atını Cemal Paşa'ya -hükümet hesabına- beş bin altın liraya satın aldırmış olduğundan cebi de dolu olarak Beyoğlu âlemlerine atılmış işgal kuvvetleri subaylarıyla da görüşmeye başlamıştı.*[49]

6 Aralık 1917. İngiliz Başvekil Lloyd George'nin yardımcısı ve Ferman Mühür Emini Bonar Law, Lloyd George'ye bağlı gizli servisin lideri Vincent Caillard'a "Başkan'ın Şahsi Görüşlerinin Özeti" nam muhtıra verdi:

Şahsi görüşler olarak, Müttefikler bağımsız Osmanlı Devleti'nin yok olmasını ve İstanbul'un teslimini istememektedir. Fakat boğazlar'da serbestlik sağlanmalı; Arabistan bağımsız olmalı; Mezopotamya ve Filistin, savaştan evvelki Mısır'a benzeyerek, mahmi bir devlet olmalı; Ermenistan ve Suriye'ye otonami verilmelidir. Buna karşılık olarak, kapitülasyonlar kaldırılacak ve mali açıdan Türkiye'ye cömert yardımda bulunulacaktır.[50]

7 Aralık 1917. Maliye eski nâzırı Cavid Bey, Sadrâzam Talat Paşa *hükûmetini devirmek ve bir hükûmet-i askeriye teşkîl etmek meselesi*ne dair günlüğüne şu cümleleri kaydetmiştir:

Sadrazam dün Enver Paşa ile uzun uzadıya görüşmüş olduğunu hikâye etti. Enverin bu mes'elede iştirâkı olmadığına kanaat husûle getirmiş. İsmail Hakkı Paşa'nın da böyle bir teşebbüste bulunmayacağına dâir Enver'e te'minat vermişse de sadrâzam buna inanmamış. Akşam İsmail Hakkı Paşa bana geldi. Enver Paşa ile olan mülâkatını hikâye etti. Sadrâzamla görüştüklerini Enver kendisine söyler söylemez İsmail Hakkı Paşa muhbirin Mustafa Kemal olduğunu söylemiş. Bu ismi duyunca sadrâzamın bu adamın söylediği sözlere nasıl böyle bir kuvvet-i îman ile inanmış olduğuna hayret ettim. Bunda İsmail Hakkı Paşa'ya olan emniyetsizliğinin büyük bir tesiri olacak. Fakat böyle dahi olsa İsmail Hakkı Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya sır tevdi' etmeyecek kadar zeki olduğunu düşünmesi lâzım gelirdi. Kezâlik Mustafa Kemal'in mâzisi, hâli ve âmâli sadrâzamca ma'lûm olduğundan asıl düşman, muhbirin kendisi olduğunu anlamalıydı. İsmail Hakkı Paşa üç veya dört defa Mustafa Kemal'le olan muhâverelerini -Mustafa Kemal Sadrâzam'ın, Enver'in, benim aleyhimizde bulunduğunu- yeni bir kabîne teşkîlinden, Fethi'nin de bu sırada İstanbul'a geleceğinden bahsetmiş olduğunu, nihâyet son muhâverede Mustafa Kemal'in Harbiye Nâzırı kim olsun? diye mütemâdiyen irat ettiği suâle İsmail Hakkı Paşa Mustafa Kemal demiş olduğunu bildiği, İhsan Bey veya Paşayı söyleyince muhatabının gülümsediğini ve belki bunun üzerine ve buna mâni' olmak için ibraz-ı sadakat maksadıyla gidip sadrâzamı

---

47 Murat Bardakçı. (2006). *Şahbaba* içinde (s. 92). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

48 Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım: İstanbul Trabzon Selanik Suriye*, 2018, s. 302.

49 Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 141.

50 HL/F/6/1/16 (b), 6 Aralık 1917; Aktaran: H. V. F. Winstone. (1999). *Ortadoğu Serüveni: 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü* (F. Davudoğlu, çev.) içinde (s. 426-427). İstanbul: Risale Basın-Yayın Ltd. Şti.

görmüş ve bunları tesnî'an nakletmiş olacağını hikâyet etti. Esasen mevcut olan itimâdımı bu izâhat takviye etti. Ve sadrâzam böyle bir hâdiseyi iş telâkkî edip meşgûl olması beni pek müteessir etti.[51]

19 Aralık tarihli günlüğü:

Enver, İsmail Hakkı Paşa ile görüştükten sonra hâdise-i ma'lûme hakkında hiç bir şüphesi kalmamış olduğunu söyledi ve sadrâzamın Mustafa Kemal'e ehemmiyet vermiş olmasına hayret etti. Sadrâzam da Mustafa Kemal'e nasıl ehemmiyet vermiş ve bu adamın sözlerine nasıl inanmış, İsmail Hakkı Paşa'nın Mustafa Kemal'i kendisine mahrem-i esrar addedeceğini nasıl farz eylemiş olduğunu sordum. Bu ismin bizim ağzımızdan çıkmasına ve muhbirin ahlâkı, efkârı bizce bu kadar ma'lûm olan bir adam olduğunun bilinmesine şüphesiz canı sıkıldı. -Her hâlde söylenen bu değildir- dedi ve yine İsmail Hakkı Paşa hakkındaki sû-i zannının bakî olduğunda ısrar etti. Buna artık inat derler ve inanmak istediği içindir ki inanıyor, diye hükmetmek lâzım gelir.[52]

Berlin'den yeni gelmiş olan Enver Paşa, cunta faaliyeti ayyuka çıkan Mustafa Kemal Paşa'yı Harbiye Nezâretine çağırarak yüzleşmiştir ve görüşme sonrası "yüzünün rengi değişmiş" bir hâlde iken Mustafa Kemal şu cümleleri teklim etmiştir: *Şimdi Enver Paşa İsmail Hakkı Paşa ile beni Divan-ı Harbe verebilir. Ve bu meselenin tavzih edilmesini ister. İsmail Hakkı Paşa inkâr edince ortada bir ben kalırım. Zaten bana karşı husumeti olduğundan tağlib-i hükümet (hükümet darbesi) yapmak istediğim hükmü ile idam dahi ettirebilir.*[53]

Dönemin Bahriye Nâzırı Rauf (Orbay) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa ve İsmail Hakkı Paşa ilişkiselliği hakkında şunları derc etmiştir:

Enver Paşa Harbiye Nâzırı iken, İstanbul'da patlak vermesi ihtimali olan herhangi bir ayaklanmaya karşı kullanılmak üzere hazırlanmış mühim bir kuvvet varmış Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa kumandasında, "Üsküdar ve İstanbul cihetinde münasip noktalarda bulundurulmakta imişler" diye işitmiştim. Bundan faydalandınız mı?" diye sordum. "Hayır, dedi, böyle bir kuvvetin varlığından haberim yoktur." Bahsettiğim kuvvet, hatırlanacağı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın, Ali Fethi Bey vasıtasıyla Talât Paşaya ihbar etmiş olduğu gizli teşkilâttı. Fethi Beye dönerek "Belki sizin malûmatınız vardır?" dedim. O da "Rivayet olarak böyle bir şey işitmiştim." demekle yetinince, ne zamandan beri bir muamma hâlinde kalan bu işin asıl ve esasının ne olduğunu öğrenmek zamanı geldiğini düşünerek, sadrâzamdan aynı zamanda Seyri Sefâin Müdürü de olan İsmail Hakkı Paşa'nın hemen karargâhına davet edilmesini rica ettim. Yakınlarda oturuyormuş çağırıldı, geldi. Huzur ile Seyr-i Sefain İdaresinin Bahriye'ye bağlanması meselesini görüşüp neticelendirdikten sonra, İsmail Haki Paşa'ya, biraz evvel bahis mevzuu olan "Gizli kuvvet"in hâlâ var olup olmadığını sordum. Paşa: "Evet, böyle bir kuvvet vardır." dedikten sonra şöyle anlattı: "Anadolu cihetindeki kuvvet, siper havanları ve her türlü silâh ve levazımla mükemmel şekilde teçhiz edilmiş taburları, talimgahı kadrosunda bulunan muallim bir tabur da dahil olduğu halde kaymakam (yarbay) Ali Beyin (Çetinkaya) kumandasında Haydarpaşadadır. İstenilen anda bu tarafa geçirilebilmeleri için, emirlerine âmâde deniz vasıtaları verilmiş ve her türlü tertibat alınmıştır.[54]

9 Aralık 1917. Kudüs şehri, 20'nci Kolordu Kumandanı Ali Fuad (Cebesoy) Paşa tarafından İngilizlere teslim edildi.[55]

---

51 Cavid Bey. (2015). *Meşrutiyet Ruznâmesi* (H. Babacan & S. Avşar, ed.) içinde (c. 4, s. 459). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

52 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 460.

53 Salih Bozok & Cemil Bozok. (1985). *Hep Atatürk'ün Yanında* içinde (s. 185-188). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

54 Rauf Orbay. (1993). *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım* içinde (c. 1, s. 75-76). İstanbul: Emre Yayınları.

55 Basil Liddell Hart. (2014). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi* (K. Bağrıaçık, çev.) içinde (s. 397). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

13 Aralık 1917. Veliahd Vehideddin, Mustafa Kemal'i huzûruna kabul etti. *Bu tanışma Almanya seyahatinden 2 gün önce Vahdettin'in Vaniköyündeki köşkünde olmuştur*.[56]

14 Aralık 1917. Sadrâzam Talat Paşa, Yerebatan'daki sadaret konağında Mustafa Kemal'i kabul etti.[57]

15 Aralık 1917. Veliahd Vahideddin, maiyetinde Mustafa Kemal dahil olduğu hâlde, Almanya'yı seyahat etmek üzere trenle yola çıktı.[58]

16 Aralık 1917. Mustafa Kemal, "üstün başarıları" nedeniyle *Birinci Rütbe'den Kılıçlı Mecidî Nişan*la ödüllendirildi.[59]

22 Aralık 1917. Albay House, ABD Başkanlık Riyasetine muhtıra teslim etti. İtilâf Devletlerinin Türkiye'ye ilişkin aslî bir politikası şudur: *Büyük ölçüde küçülmüş olarak, artık, Türkiye, kendi sınırları içinde, haklarında kötü yönetimini uygulayacak yabancı ırklar da bulunmayacağından, kendi öz halkının ihtiyaçları üzerine kuvvetle eğilebilir*.[60]

Aralık 1917. Faysal, Mustafa Kemal'le gizli temas kurdu:

> [..] Faysal, aralık ayının sonlarında babasına tasdik için bir cevap taslağı göndererek Şerif Hüseyin'in "Türklerin (Majestelerinin Hükümeti tarafından belirlenecek) mıntıkaları boşaltmayı kabul etmesi şartıyla" münferid bir İngiliz-Osmanlı sulhuna tavassut etmesini önerdi. Faysal'ın teklifi babası ve Mısır'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Reginald Wingate tarafından geri çevrilince Faysal, yalnızca Mersinli Cemal'le değil aynı zamanda Gelibolu'nun kahramanı ve bir zamanlar Türk 7'nci Ordusu'nun Kumandanı olan Mustafa Kemal'le de gizli temaslar kurdu. Ne Şerif Hüseyin ne de İngiltere bilgilendirildi.[61]

İstitrad: Anadolu'da Asayiş Buhranı veyahut Firârî Asker Eşkıyalığı Meselesi

Umumî Harb hengâmında yüzbinlerce asker Osmanlı Ordusundan, cepheden firâr etmiştir. Söz konusu firârîlik, memleket çapında fevkalâde asayiş buhranına dönüşmüştür. Bilhassa jandarma kuvvetlerinin de cephelere tavzif edilmesi, firârî eşkıyalığın şiddetlenmesine mahal vermiştir. Öyle ki tahminî sayısı 300.000 ilâ 500.000 civarındaki asker kaçakları, ahaliyi, klasik eşkıya teamülünü dahi aratır vaziyete düşürmüştür:

> Asker firarileri bir yandan cephedeki ordunun savaşma kabiliyetini zaafa uğratıp gücünü zayıflatırken, diğer taraftan ciddi bir iç güvenlik sorununa da yol açmıştı. Bunun nedeni ise firar eden askerlerin hiç de küçümsenmeyecek bir kısmının başta eşkıyalık olmak üzere birçok suça karışmasıydı. Askere alınıp birliklerinden firar edenlerin yanı sıra bakaya olanlar ya da o dönemin tabiriyle "davete âdem-i icabet edenler" ve izinli olarak birliğinden ayrıldığı hâlde bir daha geri dönmeyenlerin bir kısmı da benzeri suçlara karışmıştı. Bu açıdan firariler, askerî olduğu kadar, iç güvenlik ve sosyal açıdan da sorun teşkil etmişti.[62]

---

56 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 61.

57 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 61.

58 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 61.

59 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 62.

60 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 75.

61 For Faisal's draft reply and Hussein's response, see Wingate to Balfour, Dec. 25, 1917, FO 371/3395/12077; Musa, al-Murasalat al-Tarikhiyya, pp. 154, 156, 158–159; Arab Bulletin, no. 75, Jan. 3, 1918, p. 521; Aktaran: Efraim Karsh & Inari Karsh. (1999). *Empire of the Sand: The Struggle For Mastery in the Middle East 1789-1923* (p. 195). England, London: Harvard University Press.

62 Hakan Yaşar. (2016). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(32), s. 8. Örneğin 10 Aralık 1916 tarihli bir muhtıraya göre eşkıyalığın âdetâ mesleğe dönüştüğü Aydın Vilâyeti'nin Bozdoğan kazasında; 100 kadar mevcudlu firarî eşkiya çetesine karşı asayişi temin etmek üzere 5 kişilik jandarma "kuvvet"i bulunuyordu.

> Örneğin Osmanlı ordusundaki Alman heyetinin başkanlığını yapan General Otto Liman Von Sanders, 13 Aralık 1917 tarihli raporunda mevcut durumda Türk ordusunda 300.000 kaçak askerin olduğunu belirtmektedir.[63]
>
> Zürcher'in verdiği bilgiye göre Osmanlı ordusundaki firari oranı %20'lere varırken Avrupa'da seferber edilen orduların yüzde 0.7 ile yüzde 1'i kadarı asker kaçağıydı.[64]
>
> (..) oldukça geniş bir sorumluluk sahasına sahip olan İzmir Jandarma Mıntıka Müfettişliği dâhilinde ise 14 Temmuz 1916-14 Şubat 1917 tarihleri arasındaki sadece 7 aylık sürede yakalanan firari sayısının 106.735 olması bu sayının çokluğuna işaret etmektedir.[65]
>
> (..) asker kaçaklarının bir kısmı sadece kapıları çalıp bir tas su istemekle yetinmiyor; eşkıyalığa başlayıp çoğu kez savunmasız köylülerin paralarını, eşyalarını gasbediyor ve hatta onları öldürüyordu. Bu açıdan savaş yıllarında asker firarileri, eşkıya çeteleri için bitmek tükenmek bilmeyen bir insan havuzu teşkil etti. Böylece eşkıyalık ve firariler sorunu âdeta iç içe geçti. Öyle ki döneme ait birçok resmî yazışmada firari ve eşkıya sözcükleri birlikte zikredilmeye başlandı. Asker firarileriyle eşkıyalık arasındaki bu sıkı ilişki, döneme ait hatırat ve günlüklerin bir kısmında açıkça zikredilmektedir. Örneğin Liman von Sanders'in belirttiğine göre firari askerler düşman tarafına iltica etmek için kaçmıyor; bilakis, kendi memleketlerine kaçarak buralarda hırsızlık, yağma ve her türlü asayişi bozucu harekete girişiyordu.[66]

Askerî firârîler, eşkıyalığı nicelik ve nitelik nokta-i nazarlarından yeni bir kalıba sokmuştur: (i) evvelden yaklaşık 20 kişiden müteşekkil şakî çetesi artık 100'e iblağ etmekte; (ii) sadece ağalara, eşrafa değil artık muhtaç köylüye de musallat ve dahası cinayete ve ırza geçmeye de son derece teşne olmaktalar idi. Hatta hakikî manasıyla yamyamlık vakası da tesbit edilmiştir.[67]

> Soyulmadık bir Türk köyü, tahkir edilmedik bir Türk rençberi kalmamışdır… Ashab-ı servet ve namus hatta beş-on koyun sahibi olan kimseler de bu mezalimden, bu vahşetden artık bezmişler, ırz ve can kaygısına düşmüşlerdir.[68]
>
> Asker firarilerinin kurduğu çeteler kimi zaman da cephede olan askerlerin geride sahipsiz kalan eşlerine musallat oldu. Örneğin Kayseri Bünyan'ın Büyük Bürüngüz köyünden bir asker eşi firari askerler tarafından dağa kaldırılmıştı.[69]

Firârî eşkıyalık umumî ziraata âdetâ ölümcül bir darbe indirmiş; örneğin *Söke ve çevresinde savaştan önce bir milyon dönümden fazla tarım arazisi işlenirken savaşın sonuna gelindiğinde bu rakam yüz*

Gerçekleştirilen bir baskın neticesinde bir kadın ve bir çocuk katledilmiş; eşkıyaca ateşe verilen jandarma karakolu, hapishane devasa bir yangına dönüşerek 6 adet kahvehaneyi, 7 adet fırını, 3 adet yağhaneyi, 82 adet dükkânı, 2 adet hanı, Ziraat Bankası şubesini, polis ve jandarma dairelerine kül etmiştir.

63 Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 9.

64 Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 9, dipnot 22.

65 Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 11.

66 Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 17.

67 "Musul'da firari bir çavuşun küçük çocukları vahşice keserek yediği belirtilmekteydi" DOA, DH.ŞFR., 582/65 (22 Nisan 1334-1918); Aktaran: Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 20.

68 49. Fırka Kumandanı Miralay Kapanî Şükrü Naili Bey'in 23 Eylül 1334-1918 tarihli muhtırası. Aktaran: Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 20.

69 Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DOA), BEO, 4542/340576, 10 Ekim 1918; Aktaran: Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 20.

altmış bin dönüme kadar düşmüştü.[70] Binaenaleyh iaşe temel ihtiyaç kalemi buhranı da yıkıcı boyutlara ulaşmıştır. Dahiliye Nâzırı İttihadçı İsmail Canbolat Bey, taşrada "âsâyişi ihlâl eden başlıca 'avâmil asker kaçaklarıdır" beyanında bulunmuştur.[71] Dahiliye ve Harbiye Nezâretleri işbirliği çerçevesinde teslim olan eşkıyadan ve firarîlerden jandarma, köy bekçisi ve aşar kolcusu devşirmeye çalışılmış lâkin hayırlı neticeler vermemiş bilakis suistimaller "yasal" bir kılıf kazanmış, şikayetler azalmamıştır.

> Eylül 1918'de Anadolu'da en az 300.000 asker kaçağı vardı. Bunlar ülkede dehşet saçıyorlardı. Harbiye Nezareti'ndeki kaynaklardan biliyorum. Bu 300.000 asker kaçağı tıpkı Yarımada Savaşı sırasında ortaya çıkan İspanyol gerillaları gibi büyük eşkıya grupları halinde ülkeyi bir baştan bir başa dolaşmaktaydı. Her yönetime, her düzene mani olmaktaydılar; hatta kasabaları yağmalamakta, yerel yöneticilerinin paralarına el koymaktaydılar. Eylül ayında Bandırma kasabasını bu tip çok sayıda adam (Beşinci Ordu'dan firar etmiş olanlar) ele geçirmiş ve belediye binasında 60.000 pound değerinde banknot yakmıştı; eşkıyaların gözünde kâğıt para değersizdi çünkü. Bu arada bazı Alman subaylarını anadan doğma soyup fena halde dövmüşler, ama Avusturyalılara dokunmamışlar. Eşkıyalar Talât Paşa'yı da taciz etmişler, ona barış anlaşması yapmazsa İstanbul'a yürüyeceklerini ve şehri yağmalayacaklarını söylemişler.
>
> Bu eşkıyaların İstanbul civarında bile nasıl bir dehşet havası estirdiğini şöyle bir örnekle anlatayım: Yâverim Tevfik Bey'in Üsküdar'a 25-30 km mesafede bir çiftliği vardı. Oraya yakacak odun almaya bile adam gidemiyordu. Eşkıyalar tarafından yolda vurulurlar veya esir alınırlar diye iki üç bahriye erini yalnız gönderemiyordu. En az yirmi silahlı askerin gönderilmesi gerekiyordu ve gidenler de genellikle eşkıyalarla anlaşıyor, onların çetelerine katılıyordu.[72]
>
> Yüzbinlere varan asker kaçakları, memleket içinde yeryer haydutluklarla asayişsizlikleri günden güne artırmakta idiler. Birkaç gün evvel şakiler Bandırma- İzmir trenini durdurup yolcuları soymuşladı. Gün geçtikçe durum daha da kötüye gidiyordu.[73]

1918

Ocak 1918. *Londra'daki Savaş Hükümeti, Halep civarına kadar olmak üzere, Suriye içerisinde ilerleyişi nazar-ı dikkate alması için Genel Kurmay'a talimat verirken, Türk-İngiliz görüşmeleri devam ediyordu*.[74] Bu babda Haleb hattına ilişkin dikkat çekici bir örtüşme gözlemlenmektedir. Yaklaşık 8 ay sonra, 18/19 Eylül tarihli İngiliz yarma harekatı Filistin Cephesi'ndeki 8. ve 7. orduları esir ve imha edecektir. 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal, Yıldırım Ordular Grubunun gayr-i nizamî kalıntılarını toplayarak Nablus'tan süratli ricatla (takriben 500 kilometre mesafe katederek) Haleb'e muvasalat edecek, Baron Otel'e karargâh kuracak, General Allenby'in istihbarat yüzbaşısı siyonist NILI örgütünün kurucularından Yahudi Alexander Aaronsohn ile görüşecektir.

> 19 Eylül günü ani bir hücumla (topçunun hazırlık ateşi yalnız on beş dakika sürmüştü) Türk cephesinin sağ kanadı çöktü. Süvari, gediğe dalarak, dosdoğru ilerledi. Bir gün içinde kırk kilometrelik yol aldı; ertesi gün Taberiye'ye vardı. Türk ordular grubunun Alman kurmay heyeti kaçarak zor kurtuldu. Sağ kanattaki ve merkezdeki iki ordu teslim oldu; sol kanattaki üçüncü ordu [*4'ncü Ordu*, ÖF] ise Ürdün'deki mevziini bırakarak Şam'a doğru çekilmeye başladı; fakat İngiliz süvarisi daha önce bu şehre varmıştı: 30 Eylül günü yirmi iki bin

---

70 Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 21.

71 Tasvîr-i Efkâr, 27 Temmuz 1334-1918, Numero 2525, *Dâhiliye Nâzırı İsmail Canbolat Beğ ile Mülâkât*, s. 1.

72 Charles V. F. Townshend. (2012). *Mezopotamya Seferim: Kurna, Kûtülamare ve Selmanıpâk Muharebeleri* (G. Koca, çev.) içinde (s. 633-634). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. General Townshend, o vakit İstanbul Büyükada'da harb "esiri" olarak ikâmet etmekteydi. "Bandırma hattı eşkıya tarafından çete tarafından kat edilmiş.." Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in konuşması, T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4, s. 130.

73 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 57. Rauf Bey, o vakit Bahriye Nâzırı idi.

74 H.V.F. Winstone, *Ortadoğu Serüveni*, 1999, s. 426.

> tutsak daha aldı. Yıldırım Orduları Grubu hemen hemen yok edilmişti. Bu birlikten arta kalanlar Halep'e doğru çekildi; Alman Generali Liman von Sanders bazı birlikleri burada toplamaya çalışıyordu. General Allenby 15 günde zafer kazanarak; İngiliz casuslarının 1916'dan beri askerî harekâta ortam hazırladıkları Arap ülkelerini Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırdı.[75]
>
> (..) 19 Eylül 1918'de Filistin'de, Mustafa Kemal'in 7. Ordu'su, Kolorduları ile birlikte, İngiliz'in öncesinden haber verilmiş olmasına rağmen, birinde İsmet, diğerinde de Ali Fuat, Allenby'nin baskınına uğramış, sağ kalan, birkaç askerle birlikte, bir hafta içerisinde Filistin'den şimdiki Halep'in kuzeyine kadar, bozgunla geri çekilmişti. Daha sonra İngiliz kuvvetleri karşısında bozguna uğramış olan Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, kurulacak yeni devletin yöneticileri olarak iktidara gelecek, İngiltere'nin bölgeye vermek istediği biçim gerçekleşecekti.[76]

2 Ocak 1918. İngiliz Harb Kabinesinin Şark Encümeni Reisi Lord George Curzon'dan muhtıra: *Doğu Trakya Türk halkının Batı Anadolu Rumlariyle mübadele edilmeleri*.[77] *Lord Curzon, daha 1918 Ocağında Türkiye sorununun çözümünü ana çizgileriyle bir kağıt üzerine harita olarak çizmişti. "Yaklaşık beş yüzyıl Avrupa politikasında entrika ve yolsuzluk kaynağı olan" Türklerin Avrupa'dan kovulmaları gerekiyordu. Türkler, Arap ve Ermeni topraklarını bırakmalıydılar. Ama Türkler, Anadolu'yu da tümüyle ellerinde tutmalıydılar*.[78]

4 Ocak 1918. Veliahd Vahideddin, Almanya seyahatinden İstanbul'a avdet etti. Veliahd'ın maiyetinde Mustafa Kemal de bulunuyordu.[79]

İstanbul'a muvasalat eden Mustafa Kemal, Hüsamettin Ertürk'ün belirttiğine göre, *Alman siyasasını bırakmaklığımız ve İngiliz siyasasına eğilmemiz için şimdiden çareler aramaklığımız gereğini* beyan etmiş ve bu mesaiye ise *hükûmeti düşürerek sultan Mehmet Reşat'ı da tahttan indirmek suretile* başlanması, devrilecek *hükûmet yerine listesini hazırladığı kişileri getirmekten başka kurtuluş çaresi olmayacağını* ve dahi *Vahdettin'i Osmanlı tahtına çıkarmaktan başka çare ve yol olmayacağını ve bu amacı sağlamak için özel örgütteki çete başkanları ve kaptanları arasından . . . bazı yurt severler seçilerek bunlarla Babıâli'ye bir baskın* yapılması lüzumunu bildirmiştir. Fakat Ertürk, Mustafa Kemal'in *özellikle cephelerimizde düşmanla temas veya muharebeler halinde iken geri yürüyüşe veya yan yürüyüşe girişmeğe kalkışılmasına* dair teklifini *us ve mantıkla bağdaşır bir hareket* telakki etmediğini binaenaleyh reddettiğini hatta Mustafa Kemal'le münasebetini de muvakkaten kat' ettiğini kaydetmiştir.[80]

5 Ocak 1918. İngiliz Başvekil Lloyd George, İşçi Konferansı'nda beyan etti:

> Biz Türkiye'yi ne başkentinden ve ne de ırkan Türk olan Anadolu'nun ve Trakya'nın zengin ve önemli topraklarından mahrum etmek için dövüşüyoruz. Biz Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul ile birlikte Türk ırkının anayurdunda kalmasına muhalif değiliz. Fakat Karadeniz ile Akdeniz arasındaki geçit milletlerarası bir idare altında ve tarafsız olmalıdır. Arabistan, Ermenistan, Suriye ve Filistin bize göre kendi milli idarenin tanınmasına hak kazanmışlardır.[81]

---

75 Pierre Renouvin. (2004). *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918* (Ö. Uğurlu, çev.) içinde (s. 683). İstanbul: Örgün Yayınevi.

76 Cengiz Yazoğlu. (2016). *Osmanlı'nın Tasfiyesi* (2. baskı) içinde (c. 1, s. 12). İstanbul: İthaki Yayınları.

77 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 52.

78 Michael Llewellyn Smith. (2002). *Yunan Düşü* (H. İnal, çev.) içinde (s. 99). Ankara: Ayraç Yayınevi.

79 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 62.

80 Hüsamettin Ertürk, *Milli Mücadele Senelerinde Teşkilatı Mahsusa*, s. 102; Aktaran: Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 253-255.

81 Genelkurmay Başkanlığı. (1999). *Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı* (3. baskı) içinde (s. 21). Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

19 Şubat 1918. Mustafa Kemal'e *Alman İmparatoru tarafından Birinci Rütbe'den Kılıçlı Cordon de Prusse Nişanı* verildi.[82]

Mart-Nisan 1918. 4'üncü Ordu Kumandanı Mersinli Cemal ile Faysal arasında mühim muhaberat cereyan etmiştir:

> [..] 21 Mart'ta Almanya Fransa'da büyük bir taarruz başlatarak Allenby'i kuvvetlerinin bir kısmını Avrupa'ya göndermeye ve Faysal'a Ürdün Nehri'nin şarkında İngiliz askerî desteği beklememesi hususunda bilgi vermeye mecbur etti. Daha sonra, Kuzeybatı Ürdün'deki iki İngiliz taarruzu, sırasıyla Mart ayı ve Nisan ayı sonlarında kat'î bir surette mağlubiyete uğratıldı ve bu, Osmanlı'nın moralinde keskin bir yükselişe yol açtı. Mersinli Cemal, Faysal'a şöyle yazdı: "Günümüzde İslâm'ın en güçlü temsilcisi olan Osmanlı Hükümeti, Din-i Muhammed'in en büyük düşmanlarına galip geliyor." "O'nun en mükemmel ve asil torununu İslâm'ın muhafazasına iştirake davet ederek Peygamber'in ismini tazim ettiğime inanıyorum... Bütün Arapların taleblerini yerine getirebileceğimize eminim." 10 Haziran'da Faysal, Lawrence'ye haber vermeden sulh şeraitini Türkiye'ye gönderdi:
>
> a. Medine'den ve Umman'ın güneyinden Umman merkezine kadar mevzilenmiş tüm Türk kuvvetleri geri çekilmelidir;
>
> b. Anadolu'da ve Rumeli'de Türk ordusunda vazifeli tüm Arap erkân-ı harbler ve erat Suriye'ye dönmeli ve Arap ordusuna yazılmalıdır;
>
> c. Arap ve Türk ordusu ortak düşmana karşı omuz omuza muharebe ederse Arap ordusu kendi kumandanının emrinde olacaktır;
>
> d. Suriye'nin Türkiye ile gelecekteki münasebeti Prusya, Avusturya ve Macaristan arasındaki münasebata göre tanzim edilecek;
>
> e. Suriye'deki tüm malzeme ve gıda malzemeleri orada kalmalı ve Arap ordusunun kontrolünde olmalıdır.[83]

24 Nisan 1918. İsviçre'nin Bern şehrindeki İngiliz mümessil Horace Rumbold'dan İngiliz Hariciye Nâzırı Arthur Balfour'a telgraf:

> Alman yardımının vaatleri cesaret verici değildir. Türk subayları da Almanlardan giderek daha fazla hoşnutsuz hâle geliyor. Mustafa Paşa Kemal, Falkenhayn ile görüş ayrılıkları sebebiyle Halep'teki kumandanlıktan zaten istifa etmiştir. O, onların en iyi subaylarından biri olarak kabul edildiydi.[84]

11 Mayıs 1918. Mustafa Kemal harp madalyası ile taltif edildi.[85]

25 Mayıs 1918. *Mustafa Kemal, kendi ülkesinde tedavi olamayacağına karar verince, Viyana'da tedavi olmak için gerekli izin ve parayı sağlamak için Enver'e başvurdu. İkisini de alınca, 25 Mayısta emireri Şevki ile birlikte trenle yola çıktı*.[86]

1 Haziran 1918. İstanbul'dan 25 Mayıs'ta yola çıkmış olan Mustafa Kemal, Viyana'ya muvasalat etti.[87] *Yolculuk sırasında bavulları kaybolunca Avusturya'nın başkentinde yeni bir gardrop edinmek zorunda kaldı. Profesör* [Ürolog] *Zuckerandl adlı bir uzman onu önce Viyana'da Cottage Sanatoryumuna ardından da Karlsbad'da (şimdi Çek Cumhuriyetinde Karlovy Vary) kaplıca tedavisine gönderdi.*[88]

---

82 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 63.
83 Efraim Karsh & Inari Karsh, *Empire of the Sand*, 1999, p. 196-197.
84 British National Archives, Foreign Office, 141/735/R, *The Residency Cairo,* No. 622.
85 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 63.
86 Andrew Mango. (2000). *Atatürk* (F. Doruker, çev.) içinde (s. 173). İstanbul: Sabah Kitapları.
87 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 63-64.
88 Andrew Mango, *Atatürk*, 2000, s. 173.

30 Haziran 1918. Mustafa Kemal, Karlsbad'a muvasalat etti.[89] 30 Haziran-1 Temmuz tarihli günlük kaydı:

> Doktor Vermer söz konusu evde benim için bir salon, bir yatak odası, bir uşak odası (emir erim Şevki için) ve hamamdan ibaret kısımları haftalığı 140 krona tutmuş. Ben ilk bakışta memnun olmadım. Pupp ve buna benzeyen büyük ve debdebeli binaların şaşaası ve söz konusu binalardaki haşmetin yanında, hemen bitişiğinde onlara oranla basit kalan bu benim yeni ikametgâhım o kadar cazip görünmedi. Yarım saat sonra, aynı zamanda beni tedavi etmesi de kendisine yazılmış bulunan Vermer geldi.
>
> İkametgâh konusunda neşesizliğimi gizleyemedim. Elli bir yaşında, henüz evlenmemiş olan doktor, ciddi ve tecrübeli bir konuşmayla bana dedi ki: -Sen buraya ciddi bir kür yapmak için mi geldin, yoksa lüks ve debdebeli gürültüler içinde zevk etmek, yorulmak için mi? Ne istiyorsunuz işte, sakin ve rahat bir apartman!
>
> Muayene sırasında yaşımı sordu. 36-37 yaşında olduğumu söyledim. Hayretle: -Pek çabuk general olmuşsunuz. Sizin memleketinizde sizin yaşınızda başka genç general var mıdır?
>
> Harbiye Nâzırımız da gençtir dedim. Bu soru karşısında kaldığım zaman, 21 sene Mısır'ın Kahire'sinde bulunmak ve Arapçayı anadili gibi konuşmak tecrübe ve tatbikatında bulunmuş olan ve bu itibarla Doğu'yu, doğuluları az çok tanımış olduğuna şüphe olmayan Doktor Vermer'in içinden, 'Zavallı Türkiye bu çocukların eline düşmek için ne hale gelmiş bulunmalısın!' dediğini hisseder gibi oldum.[90]

4 Temmuz 1918. Bir gün evvel vefat eden ağabeyisinin yerine Veliahd Vahideddin Efendi, Mehmed Hân-ı sâdis (Altıncı Mehmed) namıyla resmen tahta çıktı, cülûs-ı hümâyun tatbik edildi.[91]

6 Temmuz 1918. Mustafa Kemal, bir *darbe* ile toplumsal hayatı kökten dönüştürmek amacında olduğunu günlüğüne kaydetti:

> Yemekten sonra oturduğumuz salon, dans salonunun bitişiğinde idi. Gayet zarif, latif birkaç genç kadın smokinli erkeklerle dans ediyorlardı. İki salon arasındaki büyük camlı kapı, köşede işgal ettiğimiz fotöylerden bu tekrarlanan ve sürüp giden Vonstep'leri seyre pek müsaitti.
>
> -Ne güzel dedim. Dansı çok sevdiğimden ve askeri ataşelik zamanımda birinci valsörlerden sayıldığımdan bahsettim.
>
> Hanımefendi de kızlık hayatında çok dans ettiğinden ve dansı sevdiğinden bahsetti ve sonra ilave etti…
>
> -Bu hayatın bizde yerleşmesi ne kadar zor…
>
> Dedim ki, ben her zaman söylerim, burada da bu vesileyle arz edeyim, benim elime büyük yetki ve kudret geçerse, ben sosyal hayatımızda arzu edilen inkılâbı bir anda bir "Coup" ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira, ben, bazıları gibi halkın anlayışını, önde gelenlerin anlayışlarını yavaş yavaş benim anlayışım ölçüsünde düşünme ve tasarlamaya alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar yıllık bir yüksek öğrenim gördükten, medeni ve sosyal hayatı inceledikten ve hürriyeti elde etmek için hayatı ve yılları harcadıktan sonra neden sıradanların seviyesine ineyim? Onları kendi seviyeme çıkarayım; ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar.[92]

8 Temmuz 1918. Mustafa Kemal'in günlük kaydı:

1. Cemal Paşa'nın mevkii, takip ettiği hayat tarzı için servet kaynağı.
2. Talat Paşa'nın Cemal Paşa'ya soğuk davranması! Sebebi ne olabilir?
3. Enver Paşa bana karşı ne politika izliyor. Buna karşı ne karar vermeliyim?

---

89 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., 64.
90 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003, Cilt 2, s. 176.
91 Takvîm-i Vekâyi', 4 Temmuz 1334, Numero 3284, s. 1.
92 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003, Cilt 2, s. 188.

4. Yeni padişah ne gibi vaziyetler alabilir.?[93]

10-11 Temmuz 1918. Mustafa Kemal'in günlük kaydı: *Bu iki günde neler olduğunu yazmayacağım. Birçok hatıralarım gibi bunların da unutulanlara karışmasında ne kötülük var. Yalnız şu kadar diyelim ki, insanlar hakikati daima gizlerler.*[94]

19 Temmuz 1918. Mustafa Kemal, Sultan Vahidedin'in başmabeynciliğine tayin edilen Lütfi Simavi'ye tebrik mektubu gönderdi:

> Muhterem Beyefendi. Başmabeynciliğe tayin buyrulduğunuzu kemâl-i meserretle haber aldım. Zât-i Şâhânenin hakk-ı sâmîlerindeki mahabbet ve itimadları, ma'lûm-i âcizânem olduğundan zaten buna intizar ediyordum. Cenâb-ı Hak bu suretle kurbiyyet-i Şâhânede bulunmanızı vatan için feyyaz kılsın. Cülûs-i Hümâyûn ve bayram münasebetlerile atebe-i seniyyeye vukubulan tebrikât ve ta'zimatımın arzedilip edilmediğini bilmiyorum. Çünkü o zaman zât-i devletlerinin henüz Berlin de bulunduğunuzu tahmin ediyordum. Efendimizin Taht'a cülûsları, bendenizde vatanımızın saadet ve selâmeti nokta-i nazarından fevkalâde ümitler tevlid etti. Sultan-ı merhum'un ziyâ-ı ebedîsinden müteessir olmakla beraber; vatanın, milletin, ordunun bâzîçe olmaktan halâs edileceği kanaat-i tammesi teessür-i vâkii ta'dil eylemiştir. Birlikte vuku'bulmuş olan Almanya seyâhati neticesindeki rahatsızlık, en nihayet bendenizi Karlsbad'a sevketti. Elhamdülillah iyileştim. Beş on gün kadar İstanbul'a avdet etmek tasavvurundayım. Ubûdiyyet-i çâkerânemin zât-i Şâhâneye arzını rica eder ve zât-ı âilelerinize takdîm-i ihtirâmat eylerim beğim.[95]

Erickson'un ifadesine göre Mustafa Kemal, 1918'de, Vahideddin Han'ın *hayranı* idi.[96]

27 Temmuz 1918. Mustafa Kemal'in günlük kaydı:

> Karlsbad'da geçen günlerimin hatıralarını tamamen ve olduğu gibi bu defterlere geçiremedim. Bunun iki sebebi var. Birincisi lüzumu kadar yazı yazmak için vaktim olmadı; ikincisi, her düşündüğümü, her yaptığımı, yani bütün fikirlerimi ve hayatımla ilgili sırları bu defterlere nasıl emanet edebilirdim? Hatta bu yazdıklarımı bile bir gün, ihtimal pek yakın bir günde yok etmeyecek miyim? Şimdiye kadar hep böyle olduğu içindir ki, hatıralarımı toplayan bir derlemem yoktur. Gelecekte sessiz ve tamamen tarafsız bir vaziyette ve bir köşede kendi âlemimde yaşamayı başarırsam, ihtimal o zaman hayat hatıralarımı yazmak benim için bir meşgale olacaktır, çünkü hayatımın her safhasını bütün ayrıntılarıyla hafızamda tutabiliyorum, yalnız tarih, gün, isim hatırımda kalmıyor, bunları da ihtimal başka vasıta ile sağlarım.[97]

Nitekim Karlsbad hatıraları, Afet İnan tarafından da sansürlenerek neşredilecektir. 1925 senesinin Ekim ayında Çankaya Köşkü davetlileri arasında hazır bulunan emekli Orgeneral Fahrettin Altay, Mustafa Kemal'in sansürlenen Karlsbad günleri hakkında 28 Ekim tarihli günlüğüne şu hatırasını derc edecektir:

> Gazi (..) Bir ara eskiden yazdığı bir hatıra defterini getirtti. 1918 de Karlsbatta Fransızca yazmış? Bundan birkaç sayfayı Ruşen Eşref e okuttu, türkçeye çevirtti. Bir şatoda güzel bir dansözle nasıl görüştüğünü onunla çeşitli danslarını açık açık yazmış. Ruşen de uzun boyu gibi yüksek sesi ile bunları ballandıra ballandıra şairane bir eda ile okudu. İlk gördüğüm bu genç ve güçlü şairden pek hoşlandım.[98]

---

93 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003, Cilt 2, s. 198.

94 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003, Cilt 2, s. 199.

95 Selâhattin Tansel. (1977). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (c. 1, s. 3, dipnot 8). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

96 Edward J. Erickson. (2021). *The Turkish War of Independence: A Military History* (p. 29). USA, California: Praeger.

97 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003, Cilt 2, s. 204.

98 Fahrettin Altay. (1970). *10 Yıl Savaş ve Sonrası* içinde (s. 410). İstanbul: İnsel Yayınları. Afet İnan, Mustafa Kemal'in "Karlsbad Hatıraları"nı sansürleyerek neşretmiştir zira Kemalist rejimi tehlikeye sokacak nitelikte sansasyonel bilgilerin yer almaktadır. Afet İnan: "Ben mesela o Karlsbad Hatıralarını bir türlü çıkaramıyorum." Hikmet Bayur: "Niçin?" Afet İnan: "Biliyorsunuz orada bir takım hususi şeyleri var. İstismar edilir diye

Ağustos 1918. İngiltere Başvekili Lloyd George, Kasım 1917'den beri temsilciler vasıtasında Enver Paşa'yla gizli müzakereler gerçekleştirdi ve münferid sulh teklifi sundu:

> Lloyd George göreve geldikten birkaç ay sonra Jön Türk lideri Enver Paşa ile gizli müzakerelere girişmişti. Bu müzakerelerdeki adamı, İstanbul'da Osmanlı Düyunu Umumiyesi yönetim kurulu başkanlığını yapmış olan, Vickers silah sanayii şirketinin mali işler müdürü Vincent Caillard'dı. Caillard da, İzmir'in yeraltı dünyasından çıkarak dünyanın en ünlü silah tüccarlığına yükselen ve basında "ölüm taciri" olarak anılan yakın iş arkadaşı Basil Zaharoff'u kullanıyordu. Zaharoff, 1917 ve 1918'de Cenevre'ye gittiğini ve orada önce birisinin aracılığıyla, sonra da yüz yüze olarak Enver Paşa ile müzakerelerde bulunduğunu bildirmişti. Başbakan elçisi aracılığıyla Enver ile arkadaşlarına, İngiltere'nin koşullarını kabul ederek savaşı bırakmaları karşılığında büyük paralar önermiştir. Bu koşullar şunlardı: Arabistan bağımsız olacaktı; Ermenistan ve Suriye, Osmanlı İmparatorluğu içinde özerk statüye kavuşacaklardı; Mezopotamya ve Filistin, savaş öncesi Mısırı gibi, Osmanlı egemenliğinde, ama İngiliz himayesinde olacaklardı; Çanakkale'den geçiş serbestisi sağlanacaktı. Lloyd George bunlara karşılık kapitülasyonların kaldırılacağını ve ekonomik kalkınması için Türkiye'ye cömert davranılacağını vaat ediyordu. Lloyd George'un önerisi daha önceki Asquith hükümetinin önerisinden iki önemli farklılık göstermekteydi: Fransa, İtalya ve Rusya hiçbir şey almayacaklardı; İngiltere ise Mezopotamya ile birlikte Filistin'i de alacaktı.[99]

Mustafa Kemal de İngilizlerle münferit sulh yapmak düşüncesindeydi:

> 1917'de Rusyanın harp harici edilmesinden sonra (münferit sulh) fikrini ortaya koyanlardan biri olan Nüzhet Sabit de bu mânasız ve kanlı badirenin daha fazla uzatılmasını önlemek için 1918 yılı başında Mustafa Kemal Paşa'ya başvurmuştur. Nüzhet Sabit, (Bugünün Vazifesi) risalesini, Mustafa Kemal Paşa ile görüştükten sonra neşrettiğini söylüyor. Bu risaleyi, İttihatçıların firarlarından pek az evvel yayınladığı: "Vazife-i İsyan!" broşürü takip etmiştir. 1918'in sonlarına doğru -üçüncü defa olarak-intişar eden Vazife gazetesinde bu mülâkatlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın da harbi durdurmak ve münferit sulh yapmak taraflısı olduğu açıklanmış bulunmaktadır.[100]

Erickson'un aktardığına göre *1918 yazında Kemal, İttihat ve Terakki Hükümetini devirmek için komplo kuran Fethi (Okyar) ve Rauf (Orbay) da dahil olmak üzere bu [millîci] subayların bir kısmıyla temas halindeydi*.[101]

> Savaşın son aylarında Türkiye ile itilaf devletleri arasında ayrı bir barışa yönelik bir dizi gizli girişim olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmelerin, ittihat ve Terakki hükümetinin (ya da en azından, hükümetin Enverci kanadının) bilgisi dışında yürütülmüş olması muhtemeldir. İttihat ve Terakki içindeki Alman-karşıtı kanat (belki Cavit Bey), Suriye kumandanı Cemal Paşa, bir ihtimalle 1916'da "intihar edilen" veliaht Yusuf Izzeddin Efendi, bu çerçevede adı anılan kişiler arasındadır.
>
> Öteden beri Alman ittifakına (ve Enver'e) karşı olduğu bilinen Mustafa Kemal Paşa bu girişimlerde rol oynamış mıdır? 1918 yazında - görünürde tedavi amacıyla - Viyana'ya gidişinin, İngiltere veliahdının çok gizli barış

---

korkuyorum." Hikmet Bayur: "Çıkmasa daha iyi." Arı İnan. (1997). *Tarihe Tanıklık Edenler* içinde (s. 289). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

99 David Fromkin. (2008). *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922* (M. Harmancı, çev.) (5. baskı) içinde (s. 234). İstanbul: Epsilon Yayınları. İstanbul'daki İngiliz İşgal Ordusunun gazetesi *The Orient News*, 24 Ocak 1920 tarihli nüshasında, İngiltere'nin İTC diktasına Cihan Harbi hengâmında iken sulh teklif ettiğini belirtmiştir. Şartlar şunlardı: (i) Kapitülasyonlar ilga edilecek; (ii) İTC maliyesi desteklenecek; (iii) işgal edilen menatık boşaltılacak. Fakat Enver reddetmişti: Zeynep Demir, *İstanbul'da Bir İngiliz Gazetesi: The Orient News (1919-1922)*, 2016, s. 30. 4 Ağustos 1920'de, İngiliz Hariciye Nâzırı Lord Curzon da, Lordlar Kamarasına şöyle diyecektir: "Türkiye'ye 1914'de savaş dışı kalması karşılığında toprak bütünlüğünün korunması teklif edildi" idi, "oysa Türkiye bunu reddetti." Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 142.

100 Tahsin Demiray. (1955). *Türkiye'de Son 50 Yıllık İç Politika: Gizli Cemiyetler Komiteler ve Partiler* içinde (s. 22). İstanbul: Türkiye Basımevi.

101 Edward J. Erickson, *The Turkish War of Independence*, 2021, p. 30.

görüşmeleri için aynı kentte bulunduğu günlere denk gelmesi tesadüf müdür? 1918 Ağustosunda neden (dokuz ay önce şaibeli bir şekilde istifa ettiği) Suriye cephesine komutan atanmış ve neden cepheye varır varmaz Alman komuta heyetiyle çatışmıştır? Suriye'nin kaybında "danışıklı döğüş" var mıdır?[102]

2 Ağustos 1918. Mustafa Kemal, Viyana'dan İstanbul'a avdet etti.[103]

4 Ağustos 1918. Esbak Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi ve Harbiye Nâzırı Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa, Mustafa Kemal ile İstanbul Beyoğlu'ndaki Pera Palas Otel'de görüştü.[104]

5 Ağustos 1918. Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal'i huzûruna kabul etti.[105] İngiliz gazetesi *The Manchester Guardian*ın belirttiğine göre Mustafa Kemal'in, *Vahdettin'in tahta çıkması üzerine* İngilizlerle *ayrı barış yapılmasını istediği söyleniyor* idi.[106]

Kuvvetle muhtemel mezkûr görüşmeyi müteakiben, Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısında mühim bir vak'a cereyan etmiştir:

İstanbul'da bulunan Şark Orduları Grubu Kumandanı Ferik Vehib Paşa, Enver Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında cereyan eden şöyle bir hâdisenin şahidi olduğunu söylemişti:

Kuruçeşme'deki yalısında Enver Paşa'ya bayram tebrikine gitmiştim. Tebriki ifadan sonra veda ederek ayrılmak istediğim zaman Enver Paşa önüme geçerek;

"Biraz daha otur. Bak şimdi kim gelecek?" dedi.

Oturdum ve bir lâhza sonra bir yaver içeri girerek;

"Mustafa Kemal Paşa hazretleri teşrif ettiler." dedi.

Enver Paşa misafirini ayakta bekliyordu. Hâlinde gizlenemeyecek bir heyecan vardı. Ben de merakla ayağa kalktım ve neticeyi sabırsızlıkla beklemeğe başladım.

Genç ve muvaffak ordu kumandanının parlak mavi gözleri taşkın bir neşe ile minelenmişti. Bir kolunda harp tâlii ile siyaset ikbali, iki yanında atbaşı beraber yürüyen bahtı yaver kumandan, Harbiye nâzırını askerce selâmladıktan sonra paşaların elleri iki dost eli gibi değil de iki kartal pençesi gibi birbirini kavradı.

Bayramlaştıktan, bermutat ve kısa bir kelime teatisinden sonra Harbiye nâzırı çatık ve sitemli bir çehre ile âmir bir vaziyet takındı ve; "Paşa, Paşa! Mütemadiyen siyasetle meşgul olduğunuzu biliyorum. Bademâ buna asla müsaade edemeyeceğim. Eğer siyasetle iştigalde ısrar edecek iseniz, derhâl istifa ediniz, sizi mebus yapalım ve tenkitlerinizi bir mebus sıfatıyla Millet Meclisi kürsüsü üzerinden yapınız!" dedi.[107]

7 Ağustos 1918. Mustafa Kemal Paşa, 8 ay evvel istifa etmiş olduğu 7'nci Ordu Kumandanlığına tekrar tayin edildi.[108] Bu tayinde Enver Paşa'nın mühim bir etkisi olsa gerektir.[109] Şayet, Eylül-Ekim 1918 bozgunu sırasında Enver Paşa'nın *Mustafa Kemal Paşa ordusunu bırakıp kaçmış. Hemen kurşuna*

---

[102] Sevan Nişanyan. (2010). *Yanlış Cumhuriyet: Atatürk ve Kemalizm Üzerine 51 Soru* (6. basım) içinde (s. 444, dipnot 7). İstanbul: Everest Yayınları.

[103] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 64.

[104] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 64. "Pera Palas Oteli, Avrupa'nın büyük kentlerindeki birçok büyük otelden farksızdı." David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 38.

[105] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 65.

[106] Bilâl N. Şimşir. (2011). *Atatürk'ün Hastalığı* (2. basım) içinde (s. 229). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[107] Tarık Mümtaz Göztepe. (2017). *Mütareke Günleri* (H. A. Günaydın, haz.) içinde (s. 36-37). Ankara: Cümle Yayınları.

[108] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 65.

[109] Yüksel Nizamoğlu. (2010). *Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri* [Doktora Tezi] içinde (s. 402-403). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

dizilmesi için emir vereceğim! dediği doğru ise, söz konusu tayin oldukça düşündürücüdür.[110] Nitekim Mustafa Kemal Paşa Filistin Cephesi'ne gitmek istemiyor; Harbiye Nâzırı olmak için çalışıyordu.[111]

12 Ağustos 1918. Sadrazam Karakaşî Sabataycı Talat[112] beyanname neşretti. Mezkûr beyannamede *Filistin'de iyi organize olmuş bir göç ve kolonizasyon çerçevesinde dinsel ve ulusal bir Yahudi merkezi kurulması için gösterilen bir sempati* söz konusudur.[113]

15 Ağustos 1918. Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas (Gürer), İstanbul'daki Resne mason locasına tekris edildi.[114]

22 Ağustos 1918. Sadrazam Talat'la görüşen İstanbul'daki Alman Sefir, Alman Hariciye Nezâretine gönderdiği mahrem muhtırasında, İttihadçı rüesanın İngilizlere karşı ittifak teklif eden Faysal'ın muhtariyet şartını reddetmiş olduğunu belirtti:

> Faysal Prusya ile Avusturya-Macaristan'ı neden aynı kefeye koydu? 1915-1916 yılları arasında temaslarını sürdürdüğü gizli örgütler uzun süredir Avusturya-Macaristan modeli cihetinde Türk-Arap ikiliği kavramıyla oynuyordu ve Faysal muhtemelen onların fikrini Prusya hakkındaki kendi (alakasız) fikriyle yeniden değerlendiriyordu. Ancak Faysal'ın, önerdiği düzenlemeyi şüphesiz kendisi için ayırdığı Suriye ile sınırlandırarak, kendi mıntıkasında nitelikli Osmanlı hakimiyetini ve Irak gibi Arapça konuşulan sair mıntıkalarda bu türden şartsız idareyi fiilen kabul ettiği açıktır. Aslında, Cemal uzlaşmaya doğru ilerlerken, Ağustos 1918'de Faysal, derpiş ettiği Osmanlı-Arap siyasî çerçevesini küçülttü: Artık tam bağımsızlıktan veya Bavyera'nın Alman Krallığı içinde ayrı bir kraliyet olarak varlığına benzer bir şeyden ziyade adem-i merkeziyetçilikten bahsediyordu. Osmanlılar teklifi reddetti; görüşmeler daha fazla ilerlemedi.[115]

26 Ağustos 1918. Mustafa Kemal Haleb'e muvasalat etti.[116] Haleb'den Nablus'a intikal ederken, Şam'da bulunan 7'nci Ordu Kumandanlığı Başmenzil Başmüfettişliği ziyafetine iştirak etti. 7'nci Ordu Kumandanlığı Başmenzil Müfettişi Ahmed Avni Paşa, bazı mühim tafsilat nakletmektedir:

> Mustafa Kemal Paşa, Yedinci Ordu Kumandanlığı'yla Filistin Cephesi'ne görevlendirildiği zaman Şam'dan geçmiş ve Başmenzil Karargâhı'nda şerefine verilen bir ziyafette bulunmuştu.
>
> Paşanın sahip olduğu üstün zekası ve padişah yaverinin yaldızlı kordonu cazip ve ipekten dokunmuş, parıltılı idi. Merasimin sonudan, veliahd iken tanıdığını ve maiyetlerinde Almanya'ya gittiği genç padişahın takdir dolu şahsiyeti ve yüksek hoşgörüsünden onur duyarak ve saygıyla bahsetti.
>
> Osmanlı hanedanı içinde nadir görülen bu padişahımızın ilk icraatlarından olarak başkumandanlık vekâletini Enver Paşa'dan alarak bizzat üstlendiğini, feraset ve zekasından, hadiseleri değerlendirmedeki isabet ve çok yerinde yorumlarda bulunmasından pek ziyade ümitvâr bulunduğunu, tek taraflı barış tesis ederek devam eden harbe ve israf edilmekte olan milli varlıklara yeniden hayat vereceğini müjdeledi.
>
> Ayrıca icabında tek taraflı barış görevini Yedinci Ordu ile kolaylaştırıp, hızlandıracağını söyledi. Ancak olaylar bir taraftan kendi özünde seyrini takip etmekte olduğundan bu kesin kararlı arzusunu gerçekleştirmeye vakit

---

[110] Adnan Çakmak & Murat Sertoğlu. (2016). *Mareşal Fevzi Çakmak Açıklıyor* içinde (s. 13-14). İstanbul: Derin Tarih Kültür Yayınları. Belirtildiğine göre kurşuna dizilmek cezasına Fevzi (Çakmak) Paşa engel olmuştur.

[111] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1999, c. 1, s. 282-283; Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 85-89.

[112] Ömer Faruk. (2022). Sadrazam Talat Paşa Sabataycı Mıydı? *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden edinilmiştir.

[113] Yusuf Besalel. (2018, Mayıs 3). Osmanlı'nın Balfour Deklarasyonu. *Şalom* adresinden edinilmiştir.

[114] Mimar Sinan, 1976, Sayı 22, s. 77.

[115] Bonn State Archives, IA Türkei 165 43 Pera Telegram, August 22, 1918, "Secret: Report by the German Ambassador on a Conversation with Talaat Pasha"; Musa, *al-Murasalat*, p. 210; Aktaran: Efraim Karsh & Inari Karsh, *Empire of the Sand*, 1999, p. 196-197.

[116] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 65.

> kalmadan Filistin'de ordusuyla mağlup ve Osmanlı İmparatorluğu tarihinin nadir kaydettiği elîm bir sonuçla bozguna uğramış ve perişan olmuştu.[117]

28 Ağustos 1918. Mustafa Kemal Paşa, Nablus'a muvasalat etti; 7'nci Ordunun komutasını deruhte etti.[118] Mustafa Kemal, bugünlerde ateşli bir hastalığa tutulmuş ve yatakta tedavi görür vaziyettedir.[119]

31 Ağustos 1918. Eyyûb El-Ensârî'nin (radıyallâhu anh) türbesinde kılıç kuşanan Mehmed-i Sâdis Vahideddin Hân, ceddi Ebu'l-Feth (Fatih) Muhammed Hân'ın kabrini ziyaret etti.[120]

Filistin Cephesi'nden 19 Mayıs'a Temaslar ve Teşebbüsler

Eylül 1918. İngiliz istihbarat miralayı (albayı) "Arabistanlı" Lawrence:

> Özel hedefimiz, "Türklük" konusunda aşırı duyarlı olan, Genel Kurmay'da Mustafa Kemal'in liderliği altında toplanan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arap Eyaletleri'ne özerklik verilmesini reddetmeyi görevleri sayan Alman karşıtı (antiGerman) gruba ulaşmaktı. Bu nedenle Faysal bu amaca hizmet edecek tarzda cevaplar gönderdi ve mektuplaşmayı parlak bir şekilde sürdürdü. Türk askerler, stratejinin önüne kutsal emanetleri koyan softalardan (pietist) yakınmaya başladılar. Milliyetçiler, Türkiye'nin adil ve kaçınılmaz, kendi kaderini tayin hakkı üzerine sahip oldukları görüşleri Faysal'ın sadece vaktinden önce harekete geçerek felaketli sonuçlar doğuran bir eyleme çevirdiğini yazdılar.[121]

*Mustafa Kemal'in liderliğ*inde yapılanan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'deki (Genelkurmaydaki) "Türkçü" ve Alman aleyhtarı kliğin söz konusu özerkliği *red*dedişi, Arab eyaletlerinin Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmalarından daha ziyade müstakil birer devlet olmalarının yeğlenmesi cihetinde anlaşılmalıdır.

İttihad ve Terakki yönetimine isyan eden Emir Faysal ile 4'üncü Ordu kumandanı Mersinli *Cemal Paşa arasında hemen hemen gizli sayılabilecek daha başka haberleşmeler oldu. Ayrıca yaz aylarında Mustafa Kemal arasında daha gizli bazı temaslar oldu. Lawrence belki Faysal'ı, Jön Türk grupları arasına nifak sokmaya ve Osmanlıların niyetini öğrenmeye teşvik etmiş olabilirdi.*[122]

> Kemal, esasen Faysal'ın kıdemli Osmanlı subaylarıyla temasını sürdürme siyaseti çerçevesinde aylardır haberleştiği kişiler arasındaydı. Kaçışına Faysal tarafından müsaade edilmiş olması mümkündür. Türkiye'nin imparatorluktan Arapların ayrılmasına kendisini hazırlaması gerektiğine inandığı bilindiği için Arap davasının yararlı bir müttefiki olması mümkündü: "Mustafa Kemal, Araplar kendi başkentlerine yerleştirilir yerleştirilmez Türkiye'de hükümete karşıt olan her kesimin etraflarında toplanacağını ve Anadolu'da Enver'e ve Alman müttefiklerine karşı saldırıya geçmek için topraklarından bir üs bölgesi olarak yararlanmak isteyeceklerini... [Faysal'a vaat etti.] Toros Dağları'nın doğusunda kalan tüm Türk kuvvetlerini birleştirmeyi

---

[117] Osman Öndeş. (2012). *Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor: Milli Mücadele ve Sürgün Yılları* içinde (s. 207). İstanbul: Timaş Yayınları.

[118] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 66.

[119] "İstanbuldan çıkalı daha on beş gün olmamışdı; yatağımda yanıyordum." Milliyet, 2 Nisan 1926, *Büyük Gazinin Hatırat Sahifeleri,* s. 1.

[120] TRT 2. (2019, Temmuz 10). *Tarihin Ruhu 13. Bölüm: Son Kılıç Alayı* [Vidyo]. YouTube adresinden edinilmiştir.

[121] Thomas Edward Lawrence. (2015). *Bilgeliğin Yedi Sütunu* (B. Çölgeçen, çev.) (3. baskı) içinde (s. 627). Ankara: Chiviyazısı Yayınları. 13 Şubat 1921'de Ankara'ya muvasalat eden ABD'li istihbaratçı-gazeteci Clarence Kirshman Streit: "Smyrna [İzmir] Uluslararası Koleji Başkanı Dr. Alexander McLachlan, bana Türklerin mütarekeden bile önce Almanları çıkartmak için gizli bir hareket başlattığını söyledi." Heath W. Lowry. (2012). (Haz.). *Clarence K. Streit: Bilinmeyen Türkler* (M. A. Öztürk, çev.) içinde (s. 59). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

[122] Alan Palmer. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu: Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Tarihi* (B. Çorakçı-Dişbudak, çev.) (5. baskı) içinde (s. 378). İstanbul: Sabah Kitapları.

başaracak olursa bunun doğrudan İstanbul üzerine yürümesine olanak sağlayacağını umuyordu." Faysal daha sonraları Mustafa Kemal'in Türkiye'de denetimi ele geçirmesinin kuvvetli bir destekçisi olacaktı.[123]

T. E. Lawrence, "Bilgeliğin Yedi Sütunu" nam meşhur kitabının "Arap İsyanı" babında, bu temasları romantik bir şekilde parlatıyor ve bunları Osmanlı rüesasının "milliyetçi" ve "İslamcı" hizipleri arasındaki uçurumu genişletmeye yönelik akıllıca birer manevra olarak tasvir ediyor. [..] Gerçek daha az kahramancaydı. Faysal parlak bir bölücü diplomasi becerisiyle değil, daha ziyade utanmaz bir ikiyüzlülük tatbikiyle meşguldü; ve hiç kimse bunu, bu yasadışı macerayı tüm kalbiyle destekleyen ve ana hatlarının çoğunu kendi üstlerinden gizleyen Lawrence'den daha iyi bilemezdi. Yıllar sonra biyografi yazarlarından birine, Emir Faysal'ın ikiyüzlülüğünün çoğunu ondan bile gizlediğini gönülsüzce kabul ederek söyleyeceği gibi, Faysal "kesinlikle *bizi satıyordu*." Cemal ile Kemal arasında büyüyecek bir uçurum yoktu: Bunlardan ikisi o zamanlar Enver ve Alman danışmanlarının askeri stratejisine karşı çıkıyordu.[124]

11 Eylül 1918. Mustafa Kemal, yakın arkadaşı Doktor Rasim Ferit'e (Talay) mektup gönderdi:

Nablus'a geldim. Suriye'yi baştan başa bir daha "étute" ettim, muharebe hatlarını baştan başa gezdim. Kumandan zabit, efradımızı gördüm. Neticei müşahadatım şöyle hulâsa edilebilir: Suriye umumiyetle şayanı merhamet bir hale gelmiştir. Vali yok, kumandan yok, İngiliz propagandası çok, İngiliz teşkilâtı hafiyesi her tarafta hali faaliyette, ahali hükümetten müteneffir, bir an evvel İngilizlerin vüruduna muntazır.[125]

Lawrence, İngiltere Hariciye Nezâreti (Dışişleri Bakanlığı) yetkilisi W. G. Childs'e göndermiş olduğu 20 Nisan 1926 tarihli muhtırasında *1918 yılı Eylülünde, acayip bir rastlantı sonunda, Mustafa Kemal Paşa ile birkaç görüşme yapmış olduğunu ve Türk savaş amaçlarının, konuşulan konular arasında bulunduğunu* belirtti.[126] Childs'in "NA, F.O. 371/215/L 2540" künyeli muhtırasında yer alan Türk savaş amaçları hususuna dair Eylül 1918 tarihli muhaverenin özeti şudur:

Kemal'in görüşünce, fetih açısından Mısır, pantürkistleri hiç ilgilendirmiyordu. Mısır'a karşı girişilen Türk harekâtı, askeri maksatlarla yapılan bir gösteriden başka birşey değildi. Filistin, Suriye ve Mezopotamya'ya gelince (savaşa ilişkin kimi stratejik amaçlar dışında), bu ülkeler pantürkistlerin planları açısından değersiz olmakla kalmıyorlar, aynı zamanda, Türk yönetiminde kalırlarsa kesin bir engel ve tehlike görülüyorlardı. Kemal, pantürkistlerin bu ülkeleri hiç üzüntü duymadan yitireceklerini; dahası, onlardan kurtuldukları için kıvanç duyacaklarını söylüyordu.

Aynı muhtıraya göre Mustafa Kemal;

Enver Paşa üzerinde baskı kullanarak, Türk çıkarlarının Alman çıkarlarından önce gelmesini talep eden Türklerin önderliğini yapıyordu. O sıralarda Mustafa Kemal'in yandaşları, Türk askeri siyasetinin anahatlarını ele geçirebilecek kadar güçlü bir duruma gelmişlerdi. (..) Kemal ve yandaşları, Almanya'nın savaşı yitireceğini anlamışlardı; dolayısıyla, Türkiye'nin geriye kalan askeri kaynaklarının pantürkist(!) ayrılmasını talep ediyorlardı.[127]

Lawrence bilahare Liddell Hart'a anlattı: "1918'de Faysal ile Kemal arasındaki müzakereler Cemal ile olanlardan ayrıydı -astlar arasındaki yazışmalarla başladı ve sonra esas faillere değin genişledi".[128]

---

123 Ali A. Allawi. (2016). *Irak Kralı I. Faysal* (H. Abacı, çev.) içinde (s. 161-162). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

124 Efraim Karsh & Inari Karsh, *Empire of the Sand*, 1999, p. 195-196.

125 Hikmet Bayur. (1960). Mustafa Kemal'in Üç Mektubu. *Belleten*, 24(93), s. 137.

126 British National Archives (BNA), Foreign Office (FO), 371/215/L 2540; Aktaran: Salâhi R. Sonyel. (1987). Albay T.E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı. *Belleten*, 51(199), s. 254.

127 Salâhi R. Sonyel. (1988). İngiliz Belgelerine Göre Mustafa Kemal-Lawrence Görüşmesi. *Belleten*, 52(205), s. 1696.

128 Jeremy Wilson. (1990). *Lawrence of Arabia: The Authorized Biography of T.E. Lawrence* içinde (p. 1087, endnote 16). USA, New York: Atheneum. Mezkûr "Cemal", Mersinli Cemal Paşa'dır.

> Telaşa kapılan Mustafa Kemal, Araplar kendi başkentlerine yerleştirilir yerleştirilmez Türkiye'de hükümete karşıt olan her kesimin etraflarında toplanacağını ve Anadolu'da Enver'e ve Alman müttefiklerine karşı saldırıya geçmek için topraklarından bir üs bölgesi olarak yararlanmak isteyeceklerini vaat ederek, Faysal'dan Cemal'in eline koz vermemesini rica etti. Mustafa, Toros Dağları'nın doğusunda kalan tüm Türk güçlerini birleştirmeyi başaracak olursa, bunun doğrudan İstanbul üzerine yürümesine olanak sağlayacağını umuyordu.[129]

Lawrence, Britanya'nın Türk muhafazakârlarla gizlice pazarlık ettiğini bildiğinden, yazışmaları bir sigorta olarak gördü.[130]

Bahriye Nâzırlarından ve Padişah Seryaverlerinden Ahmed Avni Paşa:

> Cihan Harbi'nin nihayetlerine doğru Suriye'ye Yedinci Ordu kumandanı sıfatıyla tayin olunan yaverandan Mustafa Kemal Paşa'nın Nablus'ta ve savaş cephesinde olan Yedinci Ordu'ya dahil olur olmaz Almanlar aleyhinde yapacağı bir inkılâb ve askeri ihtilal ile İngilizlerin ve Fransızların önünden çekilip bir vesile ile bir hareket ordusu şeklinde İstanbul'a giderek merkez hükûmeti al aşağı etmek fikrinde olduğu ve ardından mahallinde bir bağımsız hükûmet kurmak üzere isyan niyetinde olduğu muhakkaktır.
>
> İhtiras hususunda Enver ve Cemal Paşa'lardan daha baskın ve üstün olan Mustafa Kemal'in ordu içinde kendi fikrine taraftar olabileceklerden bizzat ve dolaylı olarak incelemeler yaptığı ve soruşturmalarda bulunduğu Şam'da iken kulaktan kulağa işitilmişti. Hatta bir gün sıra bana gelince veyahut bana da evvela Erkân-ı Harb Binbaşısı Halil Rifat vasıtasıyla duyurulup iletilince süratle şöyle bir cevap vermiştim: "Askerlik mutlak itaat gerektirir. Buna benim gibi Meşrutiyet ve Meşruiyet fikriyle dolmuş olanlar muvafakat edemezler. Hem bizlere niçin soruyorlar? Bizler (Başmenzil Müfettişliği) orduların sözcüsü ile aşçısı durumundayız. Orduların cephesi güneye dönmüşken nasıl iaşeleri ile sorumlu isek kuzeye dönerlerse yine aynı şekilde bu görevi yerine getirmeye borçluyuz." dedim.
>
> Dolaylı olarak aldığı bu cevabım üzerine Mustafa Kemal bizzat baş menzil karargâhına ziyarete gelip, Enver'in saltanatı ve mevcut hükûmeti yıkmak niyetinde olduğunu ve bu fikrin henüz tahta geçmiş olan Sultan Vahdeddin Han'dan mülhem bulunduğunu ve bu hususla hiç olmazsa tarafsızlığımız kazanmak istediğini söyledi.
>
> Sözlerine devamla beni pek takdir ettiğini, liyakatime uygun olmayan sulhe mugayir hizmetlerle görevlendirerek İttihad ve Terakki hükûmetine karşı isyana teşvik ettiğini anladım.
>
> Şimdi bu kıssadan bir hisse çıkaralım: Evet Mustafa Kemal daha Suriye'de iken tasarladığı ve gerçekleştirmek istediği ihtilale, mütarekeden sonra görevlendirildiği Anadolu ve Ankara'da üstlendiği görevler sırasında tamamen muvaffak oldu.[131]

Büyükada'da mevkuf İngiliz General Charles Townshend*, Enver Paşa'yı ve kadrosunu Temmuz-Eylül 1918 devresinde devirmeye hazırlanan cuntaya, İngilizlerle münferid sulh akdedilmesini telkin etmiştir:

> Son iki üç ay içinde hangi Türkle konuştuysam (ki çok kişiyle konuşmuştum ve bunlar nüfuzlu insanlardı) her fırsatta yegâne kurtuluş ümitlerinin İngiltere'yle barış anlaşması imzalamak olduğunu söyledim. Söylediklerimin o sıralarda Enver Paşa'yı devirme planları yapan ekibin başındaki kişiye ulaştırıldığını

[129] Thomas Edward Lawrence, *Bilgeliğin Yedi Sütunu*, 2015, s. 628.

[130] Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia*, 1990, p. 470.

[131] Osman Öndeş, *Avni Paşa Anlatıyor*, 2012, s. 329-330.

* 1921 bidayetinde Kemalist harekete iştirak edecek olan Alman Yüzbaşı Hans Tröbst'ün belirttiğine göre "İngiliz diplomasisi Türklere görünüşte bir başarı yaşatarak onları özel barış görüşmelerini kabullenecek duruma getirmek için," Townshend "İngiliz direktifiyle kendini Kut'ül Amare'de Türklere yakalattırmıştı." Hans Tröbst. (2018). *Mustafa Kemal'in Ordusunda Bir Alman Yüzbaşı* (Y. Pazarkaya, çev.) içinde (s. 307). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

> biliyordum. Bana Enver'in 15 Eylül'de padişaha istifasını sunduğunu, onun ve istifa etmesi halinde kendisinin de istifa edeceğini söyleyen Talât Paşa'nın istifasının kabul olunduğunu söylediler.[132]

4'üncü Ordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa'dan Harbiye Nâzırı Enver Paşa'ya "şahsına mahsus gayet mühim ve çok acele" şifreli telgraf:

> Emir Faysal'ın mektup ve tekliflerine verilecek cevap hakkında her an ve her dakika emri devletlerine heyecan ve ehemmiyetle intizarındayım [beklemekteyim].
>
> Şimdi cepheden aldığım mevsuk [belgeli] malumata nazaran bir kumandanımızla, General Allenbi arasında bazı muhaberat cereyan etmekle olduğu anlaşılmaktadır. Yıldırım Ordular Grupu Kumandanlığı Erkânıharbiye Reisi Kazım Paşayla mezkûr kumandanlık Levazım Reisi Miralay Ömer Lütfi Beye de bu kumandan tarafından, İngilizlerle anlaşılarak bir terki muhasama [ateşkes] teklifinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bu teklifi şiddetle reddetmiş olmasına rağmen Kazım Paşa hakkında şahsi bir fikrim yoktur. Ömer Lütfi Bey ise, son derece temiz bir asker ve fedakâr bir vatan evladıdır. O da, bu fikri işitmek bile istemediğini beyan etmiştir. Emir Faysalın tekliflerine kati bir cevap veremediğimiz şu dakikada Suriye ve Garbi Arabistanda bir Hidiviyet tesisile Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya imtisal etmenin [bağlanmanın] vatana getireceği azim felaketleri düşünerek işi acilen vaz'ıyed buyurmalarını ve bu hususta tarafı aciziye icap eden emirlerin hemen verilmesini ehemmiyetle arz ve istirham ederim.[133]

Mustafa Kemal, Cihan Harbi sırasında İngilizlerle birçok defa gizlice görüştüğünü, 24 Nisan 1920 tarihli TBMM gizli celsesinde üstü kapalı itiraf edecektir:

> [..] Âlemi hiristiyaniyetin mevcudiyetimize (hâteme çekmek istediklerini) bilmekle beraber onlara karşı da daima cihangirane bir vaziyet almak istemedim. Belki azamî derecede onların da bize menfaat temin edebilmesine alıştık ve bu itibarla Fransızlarla, İngilizlerle, İtalyanlarla mükerreren temaslarda ve münasebetlerde bulunduk. İngilizlerle vuku bulan ilk temasımızda İngilizler milletimizin kendileri aleyhinde olduğunu ifade ettiler ve bu aleyhtarlığın izalesine çalışmamızı tavsiye ettiler. Buna mukabil verdiğimiz cevap milletimiz İngilizlere karşı aleyhtar değildi. Bilâkis milletimiz İngiliz kavmini dünyanın en büyük bir milleti, en âdil, en medenî, en insanî bir milleti telâkki eder ve ona hürmet ederdi.
>
> Fakat mütarekeyi müteakip İngiliz kuvvetleri payitahtımıza girdiler. [..][134]

15-18 Eylül 1918. 4 gün süren Dobro Pole Muharebesinde 2 tümen Fransız ve 6 tümen Sırb ordusu karşısında Bulgar ordusu hezimete uğradı, 100.000 esir verdi, teslim oldu, mütareke istedi.[135]

18/19 Eylül 1918 arifesi. Şerif Hüseyin Ordusu Erkân-ı Harbiye Reisi Mirliva Seyyid Nuri (nâm-ı diğer Osmanlı eski mülazımı Bağdadlı Nuri Efendi), Filistin Cephesi'ndeki *umumi taarruzdan evvel İngilizlerin teşkilatını ve taarruz-ı hakikinin nereye tevcih edildiğini*, 20'nci Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Kolağası Nuri Bey vasıtasıyla İstanbul'daki Harbiye Nezâretine bildirmişti lâkin *kurnazlık* denilerek inanılmamıştır.[136]

---

132 Charles V. F. Townshend, *Mezopotamya Seferim*, 2012, s. 634-635.

133 "Mersinli Cemal Paşa'nın şifresinde, İngilizlerle anlaşmak ve harbi terketmek istediğinden bahsedilen kumandan, Mustafa Kemal Paşa'dır." Celil Bozkurt. (2019). *Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları* içinde (s. 48-49). İstanbul: Gündoğan Yayınları.

134 T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336, c. 1, s. 5.

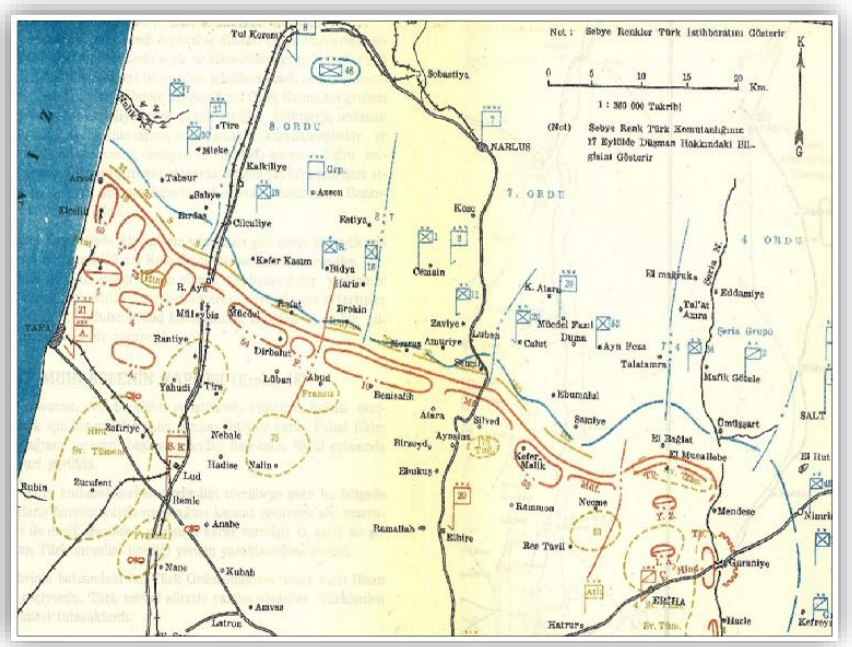
135 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 20.

136 Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, 396/894-1564, 1-5; Aktaran: Ömer Osman Umar. (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)* içinde (s. 43). Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Kemal, tahminlerini Hintli bir ordu kaçağının açıklamalarına dayanarak, düşmanın 19 Eylül sabahı veya akşamı saldırıya geçeceği kehanetinde bulunmuştur. Gerçekte düşman, 18 Eylül gecesi saldırıya geçerek Türk ordularını Şam doğrultusunda geri çekilmeye zorlamıştı.[137]

18/19 Eylül 1918: Filistin Cephesi'nin Çöküşüne Bir Bakış

General Edmund Allenby komutasındaki *Mısır Seferî Kuvvetleri* nam İngiliz ordusunun ilerleyişine mukavemet etmek üzere; 6 kolordudan müteşekkil, Müşir Liman von Sanders Paşa komutasındaki Yıldırım Ordular Grubu, Filistin Cephesi'nde sevk ve idâre ediliyordu. Cephenin Yafa hattına mevzîlendirilmiş kolordular, Cevad (Çobanlı) Paşa kumandasındaki 8'inci Orduyu oluşturmaktaydı. Merkezî konumda yer alan 7'nci Ordu, hezimete de adını vermiş olan Nablus cihetinde mevzîlenmişti ve kumandanlığında Mustafa Kemal Paşa bulunmaktaydı. Mersinli Cemal Paşa'nın kumandanlık ettiği 4'üncü Ordu istihkâmları ise Nablus'un doğu hattındaydı (**Harita 2**).

Harita 2. Filistin Cephesi'ndeki orduların istihkâm mevkîleri.[138]

Ağustos 1918 itibarıyla Yıldırım Ordular Grubu *19.819 tüfek, 273 hafif ve 696 ağır makineli tüfekle silahlanmış 40.598 ön hat piyadesine sahipti*.[139] 8'inci Ordu mevcudu yaklaşık 15.000, 7'nci Ordu mevcudu 13.000 idi.[140] İngiliz ordusunun *Eylül 1918 itibarıyla muharip gücü 12.000 kılıç, 57.000 tüfek, 540 top idi*.[141] İngilizler, çeşitli hilelerle (Ürdün Vadisi'ne askerî sahte sevkiyat yapılması ve benzeri) sahil şeridine gece vakitleri asker ve tahkimat yığacak, gizleyecek; bunu müteakiben, donanma ve hava

[137] Salâhi R. Sonyel, *İngiliz Belgelerine Göre Mustafa Kemal-Lawrence Görüşmesi*, 1988, s. 1698.

[138] Nuri Karakaş. (2018). Nablus Muharebesi'nde Mustafa Kemal Paşa: İthamlar ve Gerçekler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII(2), s. 515.

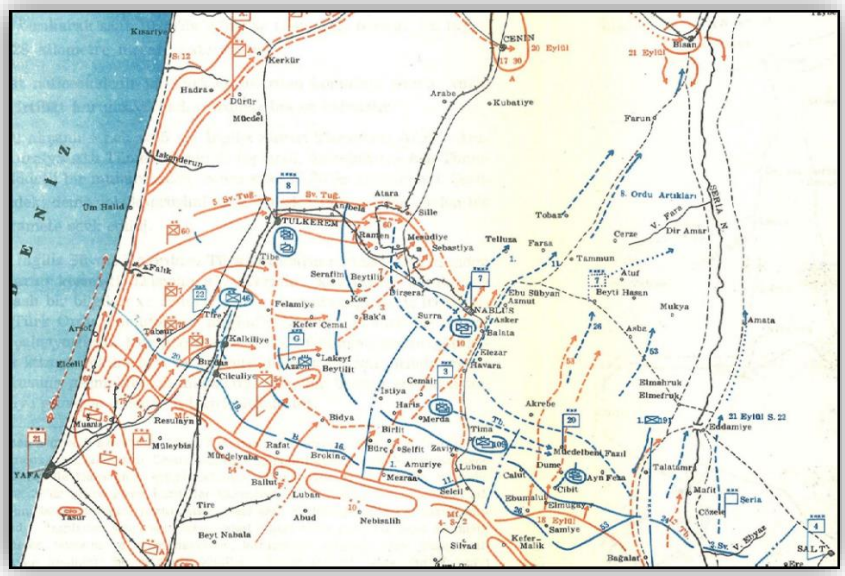
[139] Edward J. Erickson. (2003). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu: Size Ölmeyi Emrediyorum!* (T. Akad, çev.) (2. baskı) içinde (s. 265). İstanbul: Kitap Yayınları.

[140] Celil Bozkurt. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesinin Çöküşü* içinde (s. 81). İstanbul: Altınordu Yayınları.

[141] Basil Liddell Hart. (2014). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi* (K. Bağrıaçık, çev.) içinde (s. 550). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

bombardımanı destekli yarma harekâtını evvelâ 7'inci Ordu'ya iki defa saldırıp taarruzun merkezden gerçekleştirildiği zannını vermek suretiyle[142] ve en nihâyet 8'inci Ordunun müdâfii olduğu Yafa cihetinden hücûm ederek, 3 gün içerisinde, kendileri adına muazzam bir muvaffakiyet sağlayacaklardı (**Harita 3**).

Mustafa Kemal: *Gece muharebe ile geçti. Benim ordumun sağ cenahındaki ordu yarıldı, esir oldu. Ve boş kalan bu cebheden geçen düşman süvarileri Liman Fon Sandersin karargâhını basdı*.[143]

Harita 3. *İngiliz yarma harekâtı* (Karakaş, 2018, s. 516).

İngiliz gizli vesikasına göre; 19 Eylül-22 Eylül arasında, yaklaşık 25.000 Osmanlı askeri bütün silâh (260 adet top), mühimmat ve teçhizatı (nakliye araçları ve benzeri) ile birlikte ele geçirilmişti. Telgraf hatları İngilizler tarafından kesilmiş, gerek kolordular arası gerekse de Harbiye Nezâreti ile olan bütün muhâberat kopartılmıştı. 8'inci ve 7'inci Ordular fiilen imha edilmiş, cephe çökmüştü.[144] Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grubunun döküntülerini yeniden teşkil etmeye çalışarak "20. Kolordu 2 000 muharip piyade ve yüz makineli tüfek, iki dağ bataryası. 3. Kolordu yaklaşık olarak aynı mevcutta" olduğu hâlde "7'nci Ordu"sunu Şam'a doğru geri çekmekte idi.[145] Şam'ı tahliye ederken de 17.000 neferden az ve ancak 4.000 kadarı silâhlı, yeter düzeyde muharib idi.[146] Günde ortalama 30 kilometrelik bir hızla toplamda 560 kilometrelik bir mesafeye tekabül eden bu ric'at, Haleb hattında bir müddet duraklayacak ve Adana-Toros geçitleri mevkiine kadar sürecekti. En nihayetinde mezkûr yarma harekâtı; Halep'in, Musul'un kuzeyine kadar devâm eden bir istilâya dönüşecektir. Örneğin Sultan Vahideddin'in 1925 tarihli beyannamesine göre Mustafa Kemal Paşa, *devletin belli başlı kuvâ-yı mevcudesinin kısm-ı küllîsini esir vererek zilletle (Toros) eteklerine iltica etmesi yüzünden mütareke akdini gayr-i kabil-i ictinab (kaçınılmaz) bir hale* getirmişti.[147] Nedim'in aktardığına göre İngiliz başarısı kısa sürede kesin bir şekilde tecelli etmiştir. 19 Eylül – 26 Ekim 1918 arasında İngilizler 260 top ele

142 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 2003, c. 2, s. 231.
143 Milliyet, 2 Nisan 1926, *Büyük Gazinin Hatırat Sahifeleri*, s. 1.
144 Records of the Cabinet Office (CAB), 24/64/58, *Battle Situation -Noon- 23rd September 1918*. Public Offices: London.
145 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 2003, c. 2, s. 222.
146 Archibald Wavell. (1940). *Allenby: A Study in Greatness* (p. 287). London: George G. Harrap & Co. Ltd. Wavell.
147 Tarih ve Toplum, Nisan 1985, Sayı 162, s. 272.

geçirmiş. 75.000 Osmanlı askerini esir almıştı.* Bunların içinde 3700 Alman askeri vardı. Kendi zayiatı ise 5000 asker kadardı. Bu kısa süre içerisinde İngiliz kıtaatları 350 mil ilerleyebilmişlerdi. 5'nci Süvari Tümeni, 38 gün zarfında 550 mil yol kat ederek (**Harita 4**) süvari tarihinde parlak bir başarı sağlayabilmiştir.[148] Bununla birlikte *Sina-Filistin seferinin Türk resmî tarihi Türkiye'nin bu seferlerde ne kadar zayiata uğradığını kaydetmemektedir. General Wavell, Allenby'in biyografisinde, İngilizlerin 18 Eylül ile 31 Ekim arasındaki altı haftalık sefer boyunca 75.000 esir ile 360 top ele geçirdiklerini ifade etmektedir. Türk resmî tarihi bu İngiliz sayılarını nakletmekte olup, kendi sayılarını vermemesinin nedeni muhtemelen, 4. ve 8. ordu karargâhlarının imhası nedeniyle kayıtların yitirilmesidir. Bu seferlerin İngilizlere maliyeti 6000 askerdi*.[149]

22 Eylül 1918. Kahire'deki Arab Büro mensubu Yarbay Stewart Francis Newcombe, İstanbul Beyoğlu Pera'da gizleniyor ve İTC yönetiminin ateşkes kararı vermesi için bozguncu faaliyet yürütüyor:

> Arap isyanında aktif rol oynamış bir İngiliz subayı olan Yarbay Stewart F. Newcombe, Pera'da bir Rum evinde gizlenmekteydi. Bir yıl önce Allenby'nin Kudüs seferi sırasında bir oyalama hareketi yürütürken tutsak alınmıştı. Üçüncü girişiminde cezaevinden kaçmıştı ve 22 Eylül 1918'den beri Pera'da saklanıyordu. Orada acil ateşkes isteyen Osmanlı politikacılarının olduğunu öğrendi. [..] Savaşa devam etmeye kararlı olan Enver, Türkiye'nin çarpışmayı sürdürmekle daha iyi koşullar elde edeceğinden emindi; ve Türklerin Kafkaslar ve Hazar'daki başarılarının doğuda zafer kazanabileceğini gösterdiğini ve bunun da İngilizleri 1919'da uygun barış koşullarına razı edebileceğine işaret etti. Newcombe'un yıkmaya çalıştığı düşünceler bunlardı. Jön Türk liderlerine bunun tam tersinin geçerli olduğunu kanıtlayacak raporlar yazıyordu: İngiltere 1918'de 1919'dan daha uygun koşullara razı olabilecekti. Newcombe'un raporları Türk dostları aracılığıyla Babıali'ye ulaştırılıyordu. Bunların çok güçlü bir etkisi olduğunu daha sonra söylemiştir. Muhbirlerine göre, raporları İttihat ve Terakki liderliği içinde bir kopma yaratmıştı.[150]

27/28 Eylül 1918. *Kaydedilmiştir ki Nuri el-Sa'id, 28 Eylül'ün şafağından evvel bir vakitte, Kemal'in şahsî valizini ele geçirdi. Nuri'nin biyografi yazarı Lord Birdwood daha sonra şöyle yazdı: "Görünen o ki, büyük Mustafa Kemal'in kuzeye intikalini yalnızca birkaç saatle kaçırmışlardı." Kemal'in Arablarca kısa bir müddet alıkonulduğu ve serbest bırakılmadan evvel Lawrence tarafından sorgulandığı ihtimâlini göz ardı etmem yanlış olacaktı. Kemal birkaç aydır Faysal'la mektuplaşıyordu ve Arab milliyetçileri O'nun Pan-Türk fırkasını bilkuvve bir müttefik gördü.*[151]

> O hafta sonu Deraa'dan Şam'a çekilen Osmanlı subayları arasında Mustafa Kemal Paşa da vardı. Savaştan sonra Lawrence birkaç defa "Eylül 1918'de" Kemal Paşa'yla "görüşmelerde" bulunduğunu, bu vesileyle Osmanlı Dördüncü Ordu Komutanının Türk subay sınıfının Alman karşıtı kesiminin lideri olduğunu iddia ettiğini ve Türkiye'nin Levant ve Balkanları terk ederek, Orta Asya'ya yoğunlaşması gerektiğine inandığını söylediğini belirtmiştir. Olayların bu nakledilişine göre, Araplar kendisiyle anlaşma yapılabilecek farklı bir lider olduğunu düşündüklerinden, (esasen Kemal Paşa ile Faysal arasında bazı yazışmalar da yapılmıştı) Kemal Paşa'nın Şam'a

---

* Harb-i Umumî'de Osmanlı Ordusunun verdiği esir yekûnu 129.644 idi: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 2.

148 Şükrü Mahmut. (1995). *Filistin Savaşı (1914-1918)* (A. Es, çev.) içinde (s. 60). Ankara: Genelkurmay Basım Evi.

149 Edward J. Erickson, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, 2003, s. 273. 7'nci Ordu evrakının âkıbeti hakkında iki enteresan rivayet bize ulaşmaktadır. "Salih Fansa, eski Mersin tüccarlarındandır. Asuri milletinden olan bu zat, orduya erzak veren zengin bir adamdı. M. Kemal Paşa ile tanışmış ve dostluğunu kazanmıştı. Bu zat, ordudaki alacaklarını tahsil edememiş ve diğer ticari sebeplerle bütün servetini kaybederek eşi ile birlikte Çankaya civarında kiraladığı bir bağ evinde oturuyordu." Asaf İlbay. (2014). *Çocukluk Arkadaşım Atatürk: Mustafa Kemal'le 45 Yıl* (2. basım) içinde (s. 77). İstanbul: Kaynak Yayınları. 7'nci Orduya erzak satan Salih Fansa ve ailesi, *Halep'te tüm servetlerini bırakarak İstanbul'a kaçmıştı. Hatta yedinci ordunun tüm resmî belgelerini de bir sandık içinde kaçırmışlardı*: Erol Mütercimler. (2010). *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal* (8. basım) içinde (s. 448). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

150 Public Record Office, Arab Bureau Studies, Foreign Office 882, vol. 18, Document TU/18/3; Aktaran: David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 309-310.

151 Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia*, 1990, p. 557.

gitmesine izin verilmişti. Bu konuşmaların Lawrence'ın hayal dünyasında geçmiş olması mümkündür; nitekim böyle bir görüşmeye ilişkin İngilizce veya Türkçe bir kayıt bulunmadığı gibi, Kemal Paşa'nın konuyu herhangi bir şekilde dile getirdiği de bilinmemektedir. Öte yandan cuma gecesinin geç saatlerinde hadisenin meydana gelmiş olması imkân dışı değildi. Bu tür bir görüşme gerçekten yapılmış ve Lawrence bu kadar önemli bir düşman komutanını serbest bırakmış ise, savaş daha devam ederken olaydan bahsetmesi fazla akılcı olmazdı. Dikkate değer bir husus, Nuri el Said'in devriyelerinden birinin o gece Kemal Paşa'nın bavulunu Deraa'da bulmuş ve korumuş olmasıdır.[152]

27 Eylül 1918. Mağlub Bulgar ordusunda 10 gündür isyan vuku buluyor. Kralcı güçlerle müsademe eden *asker ayaklanması* Bulgar Cumhuriyetini ilân etti.[153]

28-30(?) Eylül 1918. *Bir tutsak olarak O* [Mustafa Kemal]*, davalarını daha da ilerletmek mevkiinde bulunamayacaktı. Harbden birkaç sene sonra Lawrence, "garip bir kazâ vesilesiyle, Eylül 1918'de, Mustafa Kemal Paşa ile birkaç muhavere yapabildiğini" bir Hariciye Vekaleti yetkilisine anlattı. (..) Kemal yüksek rütbeli bir düşman subayı olmasına rağmen Arap liderler Türkiye ile müstakbel münasebat için O'nu yegâne umutları olarak gördüler ve O, Lawrence'nin anlaşmasıyla serbest bırakıldı. Kazâ, "Seven Pillars"da zikredilmiyor ancak savaşı müteakip Londra'da bununla ilgili söylentiler dolaştı. Hem Faysal hem Lawrence, Türkiye'deki denetim ve beynelmilel tanınma mücadelesi sırasında Kemal'in sıkı destekçileri olacaktı*.[154]

Harita 4. *7'nci Ordunun Nablus'dan ric'ati, 19 Eylül-28 Ekim* (Erickson, 2013, p. 28).

Albay Lawrence tarafından gerçekten tutuklandığı ve bu iki pitoresk karakterin bütün geceyi sohbet ederek geçirdiği, şahsiyetinin ve zekâsının faikiyetini göz önüne alarak Kemal'in serbest bırakılmasına Albay Lawrence'nin sabahleyin izin verdiği hikâyesi, Saint James'deki Kulüplerin dumanaltı-odalarında tarihe geçer.[155]

29 Eylül 1918. Bulgarlar, Müttefiklere mütareke teklif etti. Müttefik Devletlerin kumandanları tarafından hazırlanan mütareke projesi, aynı gün, Bulgarlar tarafından derhal kabul ve akdedildi. Böylece Bulgarlar; Almanya'ya, Avusturya-Macaristan'a, İttihad ve Terakki yönetimine danışmaksızın "münferid sulh"e varmış oldu.[156] Bulgaristan kralı istifaya mecbur edilecek ve Müttefiklerin bu

[152] Alan Palmer. (2015). *Savaş Biterken 1918* (H. Abacı, çev.) içinde (s. 375). İstanbul: Alfa Kitap.
[153] Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 21.
[154] Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia*, 1990, p. 558.
[155] H. E. Wortham. (1930). *Mustapha Kemal of Turkey* (p. 67). Great Britain, London: The Holme Press.
[156] Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 1999, s. 24.

müdahalesi, Sultan Vahideddin için hılâfet-saltanat makamlarının istikbaline dair fevkalâde ehemmiyetli bir gelişme olacaktır.[157]

30 Eylül 1918. İngiliz istihbaratının Kahire'deki "Arab Dairesi" mahrem yıllığı olan *Arab Bulletin*in 22 Ekim 1918 tarihli ve 106 numaralı nüshasında, Lawrence'nin muhtırası neşredildi:

> O akşam (30 Eylül) atlarımızla Şam'a girdik. Orada Şükri el-Eyyubi ve kent konseyi (şehir meclisi), Mustafa Kemal ve Cemal ayrıldıktan sonra, Arapların kralını ilan etti ve Arap bayrağını çekti…[158]

1 Ekim 1918. İstanbul'daki Alman Büyükelçi, Sadrazam Talat'a *Almanya'nın barış için ABD'ye başvurmaya karar verdiğini ve Osmanlı Devleti'nden de cevap beklediklerini bildir*di.[159]

3 Ekim 1918. Eylül 1918 nihayetindeki taarruz karşısında mağlub olan Almanya İmparatorluğu, Müttefiklere müracaat ederek sulh teşebbüsünde bulundu.[160]

4 Ekim 1918. Mustafa Kemal Paşa, Haleb'e ulaştı ve 7'nci Ordu karargâhını Baron Otel'e kurdu.[161]

Umumî Harb'in Hicaz Cephesi'nde muvazzaf ve Millî Mücadele devresinde Ankara Hükûmeti'nin istihbarat ilk müdürü Feridun Kandemir, *Baron Otel* hakkında şu tafsilatı verir:

> İstasyondan çıkar çıkmaz hemen gidip yerleştiğim Baron Oteli bile bugünkü müşterileri tamamen yabancılar olduğu halde bana hiç değişmemiş gibi gelerek eski günleri hatırlatıyordu. Şu merdivenden Cemal Paşa iniyormuş, şu kapıdan Ali Fuat Paşa giriyormuş şu holdeki koltukta Halide Hanım uyukluyormuş gibi geliyordu. Mustafa Kemal Paşa da bu otelin gedikli müşterilerindendi.[162]

Sultan Vahideddin, temsilcisi Rüştü Beyi İsviçre'nin Bern şehrine göndermiş ve oradaki İngiliz mümessil Horace Rumbold'a *münferid sulh* teklifini bildirmiştir. Teklifteki şartlara göre (i) Osmanlı Devleti, Almanya'ya karşı İngiltere'yle ittifak edecek; (ii) 1882'den beridir İngiliz işgâlindeki Mısır modeline benzer şekilde ve fakat Sultan'ın hâkimiyeti kaydıyla Hicaz'a, Suriye'ye, Filistin'e ve Irak'a muhtariyet verilecek; (iii) Mahmud Muhtar Paşa'nın başkumandanlığında 300.000 ilâ 500.000 mevcudlu yeni bir ordu İngiliz refakatiyle teşkil edilecek ve İttihad u Terakki rejimine son verilecektir. Ancak bu teklif dikkate alınmamış, reddedilmiştir.[163]

> Sir Horace Rumbold'a yapılan teklifte, Osmanlı hanedanının devamını sağlayacak bazı garantiler karşılığında, sultanın, Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Hicaz'a Osmanlı egemenliğinin devamı altında verilecek bir özerkliği; imparatorluğun kalan bölgelerinde, İngilizler tarafından yürürlüğe konacak anayasal bir düzenlemeyi; 1912 Türk-Bulgar sınırına dönülmesini; ve Midilli ve Sakız'ın da dahil olduğu bazı Ege adalarından çekilmeyi kabul edebileceği öneriliyordu. Teklif edilen anlaşmanın gerçekleşmesi için, İngiliz kuvvetleri, Mısır'daki Osmanlı asker kaçakları ve savaş esirleri arasından İngilizler tarafından seçilecek 300-500 bin asker ile beraber İstanbul'a ilerleyip İttihat ve Terakki'nin ortadan kaldırılmasını sağlayabilirlerdi. Tatmin edici bir barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu Büyük Britanya ile kalıcı bir ittifak kurmaya hazırdı.[164]

---

157 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 81-82.

158 Salâhi R. Sonyel, *İngiliz Belgelerine Göre Mustafa Kemal-Lawrence Görüşmesi*, 1988, s. 1699.

159 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 22.

160 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 18.

161 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 69.

162 Celil Bozkurt. (2021). *İmparatorluğu Yıkan Örgüt: NİLİ* içinde (s. 70). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

163 Sir Horace Rumbold'dan İngiltere Hariciye Nezâretine 4 Ekim 1918 tarihli ve 1840 numaralı muhtıra, FO 371/3448/165564; Aktaran: Stanford Shaw. (2000). *From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation 1918-1923 A Documentary Study* içinde (c. 1, s. 68-69). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

164 A. L. Macfie. (2003). *Osmanlının Son Yılları 1908-1923* (D. Acar & F. Soysal, çev.) içinde (s. 182). İstanbul: Kitap Yayınevi.

7 Ekim 1918. İngiliz, Fransız ve İtalyan başvekiller Osmanlı Devleti ile yapılacak müstakbel mütarekenin şeraiti hakkında gizli mutabakata vardı.[165]

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki hangi makama gönderdiği belirsiz Filistin Cephesi'ndeki ahvali hülasa eden telgrafında; Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı, 8'inci Ordu Kumandanı Cevad Paşa'yı ve 4'üncü Ordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa'yı hakaretamiz ifadelerle suçladı ve sulhün tek çıkar yol olduğunu vurguladı:

> Enver Paşa gibi bir ahmak genel harekât sorumlusu olmasa idi ve burada beş-on bin kişilik bir askeri topluluğun başında ilk top sesinde ordusunu bırakıp kaçan ve kendini kurtarmak için şaşkın tavuk gibi öteye beriye sığınan kumandan bulunmasa idi, hiçbir askeri vaziyeti takdir edemeyen bir Dördüncü Ordu Kumandanı bulunmasa idi… Ve bunların başında muharebenin ilk gününden itibaren hiçbir tesir ve nüfuzu kalmayan bir Grup Karargâhı olmasa idi… Bu andan sonra, artık barıştan başka yapılacak bir şey kalmamıştır.[166]

Sadrâzam Müşir Ahmed İzzet Paşa, Mirliva Mustafa Kemal Paşa'nın ric'at hareketi ve ordu disiplini gereği kumandanlıktan azledişi hakkında şu cümleleri derc etmiştir:

> Mustafa Kemal Paşa, Mareşal von Sanders Paşa'ya verdiği bir lâyihada, ordusunun Filistin'den Haleb'e kadar geri çekilmesini ve bu esnada gösterilen fedakârlık ve kahramanlığı, Xenophon'ın "Onbinlerin Dönüşü"ne benzeterek övüp yüceltmiş ve birçok kumandan ve subayın terfiini inha etmiş, mareşal da bunu telgrafla aynen bana nakledерek lâyiha sahibinin de terfiini teklif etmişti. Bu inhaların, büyük bir yenilginin arkasından ödüllendirme yönüne gidilemez cevabı verilerek tarafımdan reddedilmesi hayal kırıklığına sebep olsa gerek ki, Mustafa Kemal Paşa, Cevat Paşa'nın tayinini vesile ederek öfke göstermiş ve bununla da kalmayarak Cevat Paşa'ya hakaret içeren bir telgraf gönderdiği için, artık kumandanlıktan alınmış, nezareti de ertelenmiştir. Yine Yunus Nadi Bey gazetesinde, Mustafa Kemal Paşanın kendisini kabineme almamı telgrafla teklif ettiği halde buna itibar etmediğimi, hâlbuki o Harbiye Nezaretinde bulunsa neler, neler olacağını, bize karşı itirazcı ve saldırgan bir ifade ile söylüyor. Mustafa Kemal Paşa'nın bana hitaben böyle bir telgrafını hatırlayamamakla birlikte tekzip de edemem. Bununla birlikte ben ne ekte sunulan ne de rivayet edilen telgrafları almadan, kendisini kabineme almayı düşünmüş ve Harbiye Nezaretini onun için açık tutmuştum. Gecikme yukarıda açıklanan sebeplerden ibarettir. Liman Paşaya verdiğim cevapta bu düşüncemi ima etmek, öfke ve hiddetin yatıştırılmasına yardım edeceğinden uygun olurdu. Fakat meşguliyetin çokluğundan dolayı geciktirdim.[167]

Akademik tarihçi Şükrü Hanioğlu, Ksenofon teşbihinin temsil ettiği anlam hakkında şu tahlilde bulunmuştur:

> Mustafa Kemal, 1918 yılının eylül-ekim aylarında Suriye'de yaşananları, Ksenofon'un "On Binlerin Dönüşü (Anabasis)"de anlattığı epik yürüyüşe benzeterek, maiyetinde bulunan çok sayıda subayın terfiini inha etmişse de Sanders cânibinden onaylanan başvuru, Harbiye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa tarafından, bir askerî hezimet ardından ödüllendirmelerin anlamlı olmayacağı gerekçesiyle geri çevrilmiştir.
>
> Genç mirliva kendisini, Clearchus ve diğer Yunan komutanlarının ölümünden sonra başına geçtiği paralı askerler topluluğunu, sadece askerî bilgisi değil üstün liderlik vasıflarının da yardımıyla Babil'den, son hedef olmayan, ama hemcinslerinin yaşadığı Hyssos (Sürmene)'ye ulaştıran Ksenofon gibi, Alman komutanların başarısızlığı üzerine kumandasına el koyduğu dağılmış orduları Haleb'e getiren bir kahraman olarak görmüştür.[168]

8 Ekim 1918. İttihadçı lider Sadrâzam Talat Paşa istifa etti.[169]

---

165 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 18.
166 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003, Cilt 2, s. 231.
167 Ahmet İzzet Furgaç, *Feryadım*, 2017, c. 1, s. 31-32.
168 Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 258.
169 Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu: Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 1995, s. 381.

Yunanistan Atina'daki İngiliz Büyükelçi Lord Granville, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi ve İtalyan *Piemonte* kruvazörünün *İzmir'deki herhangi bir müttefik faaliyetine mümkün mertebe çabuk katılmak üzere" Midilli'ye hareket ettiğini* bildirdi.[170]

9 Ekim 1918. Yunanistan'daki ABD Maslahatgüzarı Washington'a telgraf gönderdi. *Türklerle ilişki kurmuş olan İngiliz Elçisinin kendisine: "şu anda konu hakkında Lloyd George'dan bir cevap aldım," dediğini yazıyor. Bu karşılıkta, Lloyd George, İngiliz Hükümeti'nin, Türk Hükümeti adına konuşma yetkisi olduğuna güvenilmeyen herhangi bir grupla görüşmelere giremeyeceğini bildirmektedir. Anlaşıldığına göre bu görüşme olmamıştır*.[171]

13 Ekim 1918. Kahire'den Londra'ya muhtıra: *İngiliz çıkarları, halifeliği Osmanlı Sultanı olmayan ve İstanbul'da oturmayan birine verilmesini ehemmiyetle gerektirmekte*dir. *İstanbul'daki bir Türk Sultanı sahip olduğu prestijle Pan-İslam oyununu Avrupalı devletlere karşı hasım olarak oynayabilece*ktir.[172]

14 Ekim 1918. Müşir Ahmed İzzet Paşa kabinesi kuruldu.[173] İstanbul Büyükada'da mevkuf İngiliz General Charles Townshend, Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa'dan mülakat istedi.[174]

> Daha önce İngilizler, Lawrence'nin subaylarından Albay S.F. Newcombe eliyle Talât'a gayri resmi görüşme teklifinde bulunmuşlardı. Newcombe, Filistin'de esir düşerek Bursa'ya getirilmiş ve buradan, sonradan evleneceği Bursalı bir kızın yardımıyla İstanbul'a kaçmıştı. Bir İngiliz kurmayı olarak İngilizlerce kabul edilececeğini umduğu koşulları Türklere bildirmiş ve aracılık önerisinde bulunmuştu. Bu teklifi, İzzet Paşa hükümetine de tekrarladı, ama daha yüksek rütbeli bir subayın bu işi daha iyi yapabileceğini ileri sürdü. Bu da, Bağdat seferi sırasında başarısız Kut savunmasına komuta eden ve şimdi de gözde bir esir olarak Büyükada'da bulunan General Sir Charles Townshend'di. General, bunun arkasından İzzet Paşa'ya, Rauf Beyle haber göndererek İngiliz makamlarıyla barış görüşmeleri için aracılıkta bulunmayı teklif etti. İzzet Paşa, nasıl olsa bir mütareke yolu aradığına göre, bu kendi gelen teklifi kabul etmekte sakınca görmedi.[175]

Başmenzil Müfettişi Ahmed Avni Paşa:

> Orduda Sağır İsmet namıyla ve komiteye yaptığı inadıyla tanınmış olan Miralay İsmet Bey de bu hezimete uğrayan ordunun kolordularından birini kumanda ediyor idi. Ordu ve kolordularını düşmana teslim edip, yalnız aziz canlarını kurtaran kahraman kumandanlar elleri boş olarak Haleb'e gelebilmişler idi.
>
> Bu sırada mütareke kabinesini teşkil eden İzzet Paşa, İsmet Bey'i Harbiye Müsteşarlığı'yla İstanbul'a davet etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya da Müşir Liman Von Sanders Paşa'nın yerine, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'nı tevcih etmişti. Ancak bir avuç, o da derme çatma askerden ibaret kalan bu grubun kumandanı Halep'ten, İzzet Paşa ile görüşerek pazarlığa girişmişti.
>
> Mustafa Kemal Paşa başlıca iki mühim noktada ısrar ediyordu;
>
> Birincisi; Fethi Bey'in Dahiliye Nezareti'ne, kendisinin Harbiye Nezareti'ne tayini.
>
> İkincisi; artık o civarda tutunamayacağından dolayı her ne bahaya mâl olursa olsun, mütarekenin yapılmasını talep ve teklif ediyor idi.
>
> İzzet Paşa'dan gelen cevaplardan Fethi Bey'in Dahiliye Nezareti'ne alındığını ve Harbiye Nezareti'nin kendisine tahsis ve tefrik olunarak, geçici şekilde ve vekaleten idare olunmakta olduğunu ve mütareke koşullarının

[170] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 63.
[171] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 84. "..bir grup Türk, İngilizlerle ilişki kurmaya çalışmış olabilirler."
[172] Ali Satan. (2013). *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması* (2. baskı) içinde (s. 46). İstanbul: Ufuk Yayınları.
[173] Takvîm-i Vekâyi', 15 Teşrîn-i evvel 1334, Numero 3368, s. 1.
[174] Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, Ek 4.
[175] Lord Kinross, *Atatürk*, 1994, s. 160-161.

> hafifletilmesi için biraz zaman kazandırılmasını rica ediyor idi. Ancak bu gibi teminat ve güvencelere rağmen yine Paşa, İstanbul'a bir saat evvel gitmekte sabırsızlanıyor idi.
>
> Nihayet Adana'dan şimşek hızıyla özel bir tren ile İstanbul'a hareket etmişti. Bu tren Konya'dan geçerken, Konya civarında Çumra İstasyonu'nda aynı trene ben de katıldım ve birlikte İstanbul'a geldim.
>
> Mustafa Kemal Paşa adeta Harbiye Nazırı sıfatıyla İstanbul'a geliyor idi. Maltepe'ye vardığımızda satın alınan bir gazeteden İzzet Paşa kabinesinin düştüğünü ve Tevfik Paşa kabinesiyle Harbiye Nezareti'ne Abdullah Paşa'nın tayinini okuduğu zaman, pek çok sıkıldığını saklayamadı.
>
> Halbuki yolda daha nice tasavvurları ve düşünceleri sırasında Harbiye Nezareti'ne müsteşar olarak İsmet Bey'e büyük bir şeref payı ve mevki ayırıyor idi.[176]

Aynı gün, Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî (Padişah'ın fahrî bir yaveri) Mustafa Kemal, Seryâver-i Hazret-i Şehriyarî (Padişah başyaveri) Naci (Eldeniz) Bey'e göndermiş olduğu "gayet mahrem" telgrafta *müttefikan, olmadığı takdirde münferiden ve behemehal sulhu takarrür ettirmek lâzım* geldiğini ve *bunun için fevt olunacak bir an dahi kalma*dığını öne sürerek yeni bir kabine kurulmasını teklif etti. Sadaretin Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa'ya tevdi edilmek üzere müstakbel kabinede yer almasını istediği kişiler; Ali Fethi (Okyar) Bey, Hasan Tahsin (Uzer) Bey, Rauf (Orbay) Bey, sabık Dahiliye Nâzırı İsmail Canbulad Bey, sabık Beyrut valisi Azmi Bey, sabık Şeyhü'l-İslâm Hayri (Ürgüplü) ve *âcizleri* (kendisi) idi.[177] Mustafa Kemal Paşa'nın yeni kabine için önerdiği Fethi Bey, Dahiliye Nâzırı; Rauf Bey, Bahriye Nâzırı; Ürgüplü Hayri Efendi, Adliye Nâzırı oldu.[178] Mustafa Kemal Paşa ise Ahmed İzzet Paşa sadaretinde kurulacak kabinenin Harbiye Nâzırı olmak emelindeydi.[179] Mustafa Kemal Paşa, yaklaşık 5 sene evvel, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 20 Eylül 1913 tarihli umumî kongresinde, ordu ile siyasetin birbirinden ayrılmasını Ali Fethi (Okyar) vasıtasıyla resmen savunmuştu. Bu çelişkili hâl, örneğin, Cavid Bey'in 5 Şubat 1922 tarihli günlüğüne şöyle kaydedilmiştir:

> Mustafa Kemâl Paşa'nın bir kaç gün evvel gazetelerde beyânâtı vardı. (..) Hayatından bahsetmek için Vakit Gazetesine verdiği mufassal bir 'interview'de (..) askerlerin siyasetle iştigâl etmelerine aleyhtar olduğu cihetle İttihad ve Terakkî ile arası açılmış olduğunu söyledikten sonra harbin sonlarında kendisi bir ordu kumandanı iken İstanbul'a kimlerden mürekkep ve kabîne teşkil lâzım geldiğini bildirmiş olduğundan bahsediyor![180]

Sadrâzam Ahmet İzzet Paşa, *Mustafa Kemal Paşa'nın (..) telgrafı (..) kabinenin kurulmasından birkaç gün sonra elime geçmiştir* der.[181] Bahriye Nazırı Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezâretine tayin edilmesini Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa'ya arz etmiştir:

> Halep'e vardığı anlaşılan Mustafa Kemal Paşanın da Harbiye Nezaretine tâyini ile, hâlâ kendi üstlerinde bulunan ve her gün artan ve tahammül haddini aşan askerî işleri idarenin bir dereceye kadar kolaylaşıp hafifleyebileceğini arza mecbur oldum. Sadrâzam, General Leyman Von Sanders'in vazifesinden affı hasebiyle Ordular Grubu kumandanlığına o cephenin hâlini bilen ve çok müşkül olan durumu idareye muktedir olduğunu takdir ettiği Mustafa Kemal Paşa'yı tâyin ettiğini söyleyerek cebinden çıkardığı bir kağıdı bana uzattı. Alıp okudum: (..) Okumayı bitirince isimleri geçen zevattan bazılarının kabineye girmiş olduklarını düşünerek bu telgraf suretinin kendisine Mustafa Kemal Paşa tarafından mı gönderildiğini sordum. Sadrazam, "Hayır, Padişah verdi." dedi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne tayinini çoktan münasip gördüğünü ve bu nezareti bundan dolayı kendi üstüne aldığını, sulh yapılabilirse, Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davetle bu Nezareti kendisine teklif edeceğini, yapılamazsa Anadolu'ya yönelecek düşman istilasına karşı lazım gelen

[176] Osman Öndeş, *Avni Paşa Anlatıyor*, 2012, s. 207-208.
[177] Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. (1991). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV* içinde (s. 13-14). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
[178] Takvîm-i Vekâyi', 15 Teşrîn-i evvel 1334, Numero3368, s. 1.
[179] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 1994, c. 1, s. 333-334.
[180] Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 4, s. 339-340.
[181] Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 20.

> askeri tedbirleri almak ve tatbik etmekte -mevcutlar arasında- ondan daha muktedir bir kumandanımız bulunmadığı cihetle, şimdilik cephede çalışmasını daha faydalı ve mühim gördüğünü ilave etti. Mustafa Kemal Paşa'nın, Padişaha teklif ettiği kabine azası arasında ismini zikretmesi, ne muvafakatime, ne de malumatıma müsteniddi. Esasen hal ve vaziyet dolayısıyla o günlerde Mustafa Kemal Paşa ile herhangi bir surette temasımız da olmamıştı.[182]

Yunan Başvekil Eleftherios Venizelos, *Türk topraklarında stratejik noktaların mütareke gereğince işgal edilmesi halinde Yunan kıtalarının bu operasyona katılmalarına müsaade edilmesini*, İngiliz Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'dan taleb etti. Venizelos, *"bu kıtaların müşterek işlerinde Müttefiklerle yanyana meşru yerlerini almaktan menedilmeleri halinde Yunanistan'da büyük teessür husule geleceği" fikrini şiddetle savundu. Balfour, buna: "Kıtaların askerî harekâtta kullanılması cephedeki Generallerin işi olduğunu" cevaben bildirdi*.[183]

15 Ekim 1918. General Townshend, Bahriye Nâzırı Rauf (Orbay) Bey'e bir mektup göndererek *hoş ve şerefli muameleye karşılık olarak, İngiltere ile müzâkerelere girişildiği takdirde, Osmanlı Hükûmeti'ne yardıma hazır olduğunu* bildirdi.[184] Tahrifatçılıkla maruf Cemal Kutay doğru söylüyorsa, Townshend'in bu teşebbüsünün arkasında Satvet Lütfi Tozan bulunmaktadır. Ali Fethi Okyar'ın hatıratını neşreden Kutay, şu dipnotu düşmüştür: *[S]aray adına İngiliz generali ile gizli ilk temas kuranın Prens Mehmet Sabahattin Bey'in hususî kâtibi Satvet Lütfi Tozan Bey olduğu anlaşılmıştı*.[185]

> Kabinenin kuruluşunun ertesi günü idi. Bahriye Nezarite'ne varışımda General Townshend'den bir mektup aldım. Irak cephesinde "Kut'ulâmere"de esir düştükten sonra kaçmıyacağına askerî namusu üzerine söz vererek, Büyükada'da serbestçe oturmakta olan bu İngiliz generali, Nezarete tayinimden dolayı beni tebrik ile esaret müddetince Türkiye'den gördüğü insanî ve şerefli muamelenin hatırasını dâima şükranla muhafaza edeceğini söylüyor ve: "Osmanlı Devleti muhasımlar ile sulh yapmağa taraftar bulunduğu takdirde iki tarafın esas menfaatlerini telif edecek bir sulhün yapılmasında İngiltere hükümetiyle Devleti Âliyye arasında tavassuta hazır bulunduğunu" ilâve ediyordu. (..) Townshend'ın mektubundaki teklif üzerine bizzat teşebbüste bulunmayı münasip görmedim. Kendisine -mektubu getiren Tevfık Beyle- teklifini Sadrâzam Paşa'ya yapması daha muvafık olacağı cevabını gönderdim.[186]

16 Ekim 1918. Sadrazam Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa, İngiliz Yarbay Stewart Francis Newcombe'yi *Yunanistan'a en yakın İtilaf ordusu karargâhına gönderip savaşı sona erdirmeyi düşündüyse de,* Newcombe'yi *götürecek bir uçak bulamadı*.[187]

17 Ekim 1918. Sadrazam Paşa, General Townshend'i Bâb-ı Âlî'de kabul etti:

> General ile müzakerelerimizde, Arabistan'a kendi hâkimiyetimiz altında idari bağımsızlık verilmesi ve İngiltere ile eski tarihî bağların yeniden güçlendirilmesi ve bu şekilde idari bütünlüğümüz güven altına alınır ve Wilson İlkeleri hakkıyla tatbik edilirse, yakın gelecekteki muhtemel badirelerde gerekli görüldüğü zaman gücümüz yettiği oranda yardımcı olunacağı yolunda istek ve vaatler ortaya konulmuştur.[188]
>
> Bâb-ı Âlî'ye muvasalat ettiğimde evvelemir Sadâret-i Uzmâ'daki İzzet Paşa'ya götürüldüm. Müşir güçlü ve dinç, yaklaşık altmış üç yaşında; harbde iyi bir taktikçi ve manevra ustası, iyi bir general ve orduda son derece meşhur bir adamdır. Beni sıcak bir şekilde karşıladı ve baş başa konuştuk. Mes'ul ve talib olmadığı bir zamanda ve ahvalde dümene geçmesi için çağrıldığını söyledi. Sevgili ülkesini korkunç bir şeraitte bulduğunu gözleri

[182] Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 71-72.
[183] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 63.
[184] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 17.
[185] Fethi Okyar. (1980). *Üç Devir'de Bir Adam* (C. Kutay, haz.) içinde (s. 246, dipnot 1). İstanbul: Tercüman Yayınları.
[186] Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 58-60.
[187] David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 310.
[188] Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 25.

yaşlı hâlde belirtti. Nihayet meseleye geldik. Dedi ki "Binaenaleyh bize yardım etmek istiyor musunuz?" Cevabladım: "Bütün kalbimle." Mektubumun muhtevası hakkında Rauf Bey'i bilgilendirdiğini söyledi. O'nun yegâne mefkûresi memleketini yıkımdan kurtarmak idi, çünkü İngiltere'ye ve İngilizlere her zaman saygı duyan bir aileden geliyordu -İngiltere'nin Kırım'da Türkiye için yaptıklarını zikretti. Türkiye'nin İngiltere'yle harb etmesi bir kırım/cürümdü dedi ve bunu icra eden Enver fırkasına acı acı atfetti. Türkiye'ye yardım etme isteğimden bahsettim ve bana kemal-i itimat ettiğini ve beni hemen göndereceğini söyledi. Ben hür idim ve O, bana hürriyetimi vermekten memnundu. Türkiye için matlub herhangi bir şart belirtmedi, lâkin sadece şerefli maddeler temin etme çabama güvendiğini anlamamı sağladı.[189]

Fakat General Townshend'in hatıratının Vakit gazetesinde yayınlanan bir tercümesinde, güya benim İngiliz himayesini istediğim yolundaki ifadesi kesin olarak yanlıştır. Bazı ortak sözler ve kavramlar İngilizcede, Fransızcadaki anlamlarından farklı şekilde kullanılıyor. Ben kitabın aslıyla tercümeyi karşılaştıramadım. Eğer generalin kasdı gerçekten siyasi anlamında bir sürekli himaye ise, böyle bir şeyi söylemek veya ima etmek değil, aklımdan bile geçirmediğimi kesinlikle temin ederim. Mondros'a delegelerimizin gönderilmesi kararlaştırıldıktan sonra, generalin oradan gönderdiği mektup gerçi böyle bir tavsiye içeriyorsa da, ben buna cevap bile vermedim. Hem de mektubun ifadesi, aramızda daha önce böyle bir konuşma geçmediğine işaret eder. Gerçekten gerek İngiltere, gerek Fransa ve gerek Amerika'nın mütareke ve barış imzalamak için yardımları temenni edilmişti. Fakat yardımla, himaye isteği arasında büyük bir fark vardır.[190]

Bahriye Nâzırı Rauf Bey ile General Townshend arasında görüşme cereyan etti:

Saat 22:30'da, Rauf Bey Büyükada'daki evime muvasalat etti ve iki saat kadar süren, sigaralarımızı ve kahvelerimizi içtiğimiz bir muhaveremiz oldu, Türkiye'nin mütareke şartlarını izah etti. "1. Türkiye İngiltere'yle dost olmak ister ve İngiltere'nin himayesini (protection) taleb eder. 2. İngiltere faal harekâtını evvelemirde durduracaktır. 3. Türk Hükûmeti, Sultan'ın hükmü altındaki ve fakat Müttefiklerce işgâl edilmiş topraklara muhtariyet vermeye hazırdır; İngiltere, bu hükûmet nizamını muhafaza edecektir. 4. Türkiye için malî, siyasî ve sınaî istiklâl. 5. Şayet Türkiye ihtiyaç duyarsa buhranı atlatmak için malî yardım.[191]

Sulh yapılmasında esas olarak -İngiltere Hükümetine General Townshend vasıtasıyle- teklif edilecek şartlar da yine bu toplantıda şu suretle tespit olundu. 1- İtilâf Kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idarî muhtariyetlerini Türkiye kabul edecektir. 2- Türkiye'nin siyasî, malî ve İktisadî istiklâli mahfuz kalacaktır. 3- Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye malî yardım yapılacaktır. 4- Yukarıdaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere Hükümetinin dürüstlüğünün ve azamî müzaheretinin temini. (..) General, Boğazları İtilâf devletlerinin deniz kuvvetlerine açmak lâzım geldiğini söyledi. Bu ihtimal Vükelâ Heyetinde de görüşülmüştü ve Boğaz'a hücuma yer kalmadan harbin durdurulması mümkün olursa İtilâf Deniz Kuvvetlerinin Boğazlardan geçmelerine muvafakat edilebileceğine karar verilmişti. Townshend'e bu yolda cevap verdim. Townshend; İngiltere'nin bu şartlar altında çarpışmayı tatile muvafakat edeceğine şüphe olmadığını söyledikten sonra kendisinin bir an evvel en yakın İngiliz kıtasına gönderilmesini ve beraber oturduğu yaveri Yüzbaşı Morgan ile Tevfik Beyin de muhabereyi sağlamak için birlikte gitmelerine müsaade olunmasını rica etti. Arzusunu kabul ettim ve ertesi akşam Rahmi Beyin kendisini alarak İzmir'e götüreceğini oradan da Midilli'ye gitmesini temin edeceğini söyledim. Veda ettim.[192]

Bunlara karşılık General Townshend, Çanakkale Boğazı'nın İngiliz gemilerine açılmasını, Irak ve Sûriye'ye muhtâriyyet verilmesini, Avrupa Türk sınırının 1913'deki sınır olmasını ve İngiliz esirlerinin serbest bırakılmasını istiyordu.[193]

---

189 Charles Townshend. (1920). *My Campaign* (vol. 2, p. 282-283). USA, New York: The James A. McCann Company.

190 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 206-207.

191 Charles Townshend, *My Campaign*, 1920, p. 285-286.

192 Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 62-65.

193 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 19.

18 Ekim 1918. Bir mütareke akdedilmesi için arabuluculuk teklifi kabul edilen İngiliz Mareşal Townshend, İngiltere'nin Akdeniz Filosu Kumandanlığına muvasalat etmek üzere, İzmir Valisi Rahmi Bey'in hususî trenine İstanbul'dan bindi.[194]

19 Ekim 1918. Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa, hükûmet programının düsturunu Meclîs-i Meb'ûsân'da beyan etti:

> İçinde yaşadığımız tarihî saatlerde bizden ati için mufassal programlar talep etmeyeceğinize eminiz. Bu gün bizim elimizde yalnız bir düstur vardır: Haricî ve dahilî sulh ve salahın temini (Doğru sadaları).[195]

İtalya Roma'daki İngiliz Büyükelçi Rodd, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. İtalyan *Piemonte* kruvazörünün *İzmir'deki herhangi bir müttefik faaliyetine mümkün mertebe çabuk katılmak üzere Midilli'ye hareket* etmesi Fransızların muhalefetini mucib olmuştur. İtalya da cevaben *Yunan kıtalarının, İzmir'de veya Anadolu'nun İtalyan nüfuz alanına ayrılmış olan bir kısmında kullanılması*nı şiddetle protesto etmiştir.[196]

21 Ekim 1918. Maliye eski nazırı Cavid Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın hempası olan Suriye Valisi Selânikli Hasan Tahsin (Uzer) Bey ile Emir Faysal arasında bir muhabere (yazılı haberleşme) gerçekleştiğini kaydetti:

> (..) bir de Mustafa Kemal Paşa'nın bir Faysal mes'elesi, yani Suriye valisiyle Faysal arasında cereyân eden bir muhabereyi nâkil telgrafhânesinden bahsetti. Budala Suriye valisi, Faysal Suriye'nin istiklâlinden, yalnız nâ'ibü's-sultan unvanıyla Padişâhın bir vekili bulunmasından ve bu şerâit dâhilinde Araplarla mütarekeden bahsetmiş.[197]

Bahriye Nâzırı Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Emir Faysal'la görüşmüş olduğunu ve Suriye topraklarının Emir Faysal'a terkini teklif ettiğini belirtir:

> Sadrâzam bundan sonra, önemli bir şeyden daha bahsetti. Halepte bulunan Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgraf almıştı. Paşa bu telgrafında, ordunun artık müdafaa edemeyecek hâle geldiğini, elde kalan pek az kuvvetler üzerine yüklenen düşman baskısını kaldırmak için Suriye'yi Araplara bırakmaktan başka çare kalmadığını, Arap kuvvetlerinin başında bulunan Emir Faysal ile müzakereye başlamak hususunda onun itimadını haiz olan ordu kumandanlarından Mersinli Cemal Paşa ile görüşüp mutabık kalmış, hattâ müzakereye teşebbüs etmiş olduklarını bildiriyormuş.. Sadrâzam bu telgrafa, hükümetin müsaadesi alınmadan bu gibi teşebbüslerde bulunmamaları cevabını verdiklerini söyledi.[198]

22-23(?) Ekim 1918. Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nâzırı olmak için Bahriye Nâzırı Rauf Bey'le gizli temas kurdu:

> Kurmay Albaylardan Ömer Lûtfî Bey, Bahriye Nezaretinde ziyaretime geldi. Bu zatı, Trablus Harbi esnasında bir müddet Erkânı Harbiye-i Umumiye Üçüncü Şubesinde çalışırken tanımıştım. Faal, vazifeye bağlı, kanaatlerini açıkça söylemekten çekinmez bir askerdi. Şimdi Mustafa Kemal Paşa'nın ordusunda menzil müfettişi bulunduğunu, Halep'ten geldiğini ve Paşa'nın Harbiye Nezaretine tâyini ile bir an evvel İstanbul'a aldırılması için teşebbüste bulunarak, bunu sağlamaklığımı, vatanın hayr ve selâmeti adına benden istediğini mahrem olarak söyledi ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında muhabereyi te'min için hususî bir şifresi bulunduğunu da ilâve etti. Kendisine; kabine kurulurken ve ondan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a

---

194 Charles Townshend, *Mezopotamya Seferim*, 2012, s. 643.

195 Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 5, Cilt 1, s. 28. Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920 tarihli TBMM konuşmasında şöyle diyecektir: "Ahmed İzzet Paşa Hükümeti milliyetler esasına müstenit âdilâne bir sulhe nail olmak emeliyle Mütarekeye taliboldu": T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 24 Nisan 1336, Cilt 1, 2. Birleşim, İçtima 2, Celse 1, s. 8.

196 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 63.

197 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 588.

198 Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 74.

> alınıp kabineye me'mur edilmesi hususunda Sadrâzam İzzet Paşa nezdindeki teşebbüslerini ve Sadrâzamın fikir ve mütalâalarını anlatarak Paşaya böylece bildirilmesini rica ettim.[199]

Ahmet İzzet Paşa sadrazamlığa atanınca Mustafa Kemal'i kabinesine almadı. İzzet Paşa'nın Mersinli Cemal Paşa'ya gönderdiği bir telgrafa göre, bunun nedeni Mustafa Kemal'in "çok şey isteyen, ihtiraslı" bir kişi olmasıydı.[200]

23 Ekim 1918. İngiliz Harbiye Nezâretinin istizahına cevaben Hariciye Nezâreti Müsteşarı Lord George Hardinge; *"İtalyanların da, Yunanlıların da İzmir'e çıkmamalarını" tercih edeceğini bildir*di.[201]

24 Ekim 1918. Sadrazam Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa, Mondros'taki İngiliz Fırka-yı Bahriyesi Kumandanı Oramiral Calthorpe'nin Townshend'in yaveri Tevfik Bey vasıtasıyla gönderdiği mütarekeye ilişkin mektubunu Padişah'a arz etti ve müzakere heyetinin kimlerden oluşacağı hakkında fikir teati edildi. Sadrâzam, askerî ağırlıklı bir heyet taleb eder iken; Padişah ise bir diplomat olan Damad Ferid Paşa'yı hey'et reisi olarak tavsiye buyurdu.[202]

> Padişahın; İngilizlerin mütareke şartlarını öğrendiği zaman İzzet Paşa'ya şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Bu şartları, çok ağır olmalarına rağmen, kabul edelim. Öyle tahmin ederim ki, İngilizlerin doğuda asırlarca devam eden dostluğu ve lûtufkâr siyaseti değişmeyecektir. Biz onların müsamahasını daha sonra elde ederiz."[203]

Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa'nın *kuvve-i icrâiyyeye ait bir mesele-i mühimmede kuvve-i teşrîiyyeden bulunan gayr-i mes'ul bir zâtın teşriki câiz olamayacağından* Damad Ferid Paşa'nın Mondros'a başmurahhas olarak gönderilmemesini istirham etti aksi hâlde vazifesinden affını taleb etti. Bunun üzerine Sultan Vahideddin:

> Ferid Paşa'nın îzamını isteyişim maslahatca bir fâideolur mülâhazasiyle idi; yoksa işi bozmak maksadiyle değil. Madem ki bu derece îzam olunuyor, ben de onun gönderilmesinden sarf-ı nazar ederek kendisini tatlılıkla savdım. Ancak gönderilecek murahhaslara verilecek talimâta şu mütaleâtımın dercini kat'iyyen arzu ederim: 1. Hilâfet-i celîle ve Saltanat-ı seniyye ve Hânedan-ı Osmanî hukukunun temamî-i mahfûziyyetinin temini, 2. Bazıeyâlata verilecek muhtariyyet-i idarenin şekil ve mahiyeti temin olunarak muhtariyyetin yalnız idarîolup siyasî olmaması, şayet hiç bir çare ve imkân bulunamayıp ta siyasî olacak ise istiklâliyet daha ehven olacağı ve eğer siyasî muhtariyyeti kabul edecek olursak âlem-i islâma ihanet etmiş olacağımız fikrindeyim…[204]
>
> Mondros Mütarekesi öncesinde, İngilizler, İngiliz adına hareket eden esir General Townshend, Heyet'e Rauf'un (Orbay) başkanlık etmesini istiyor, bu istek, Padişah'a "istifa tehdidi" altında kabul ettiriliyordu.[205]

Ahmed İzzet Paşa hükûmeti, Mondros'a gidecek olan heyete 8 maddelik talimat verdi.[206]

---

199 Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 78-79.

200 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 193.

201 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 63.

202 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 27.

203 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 2.

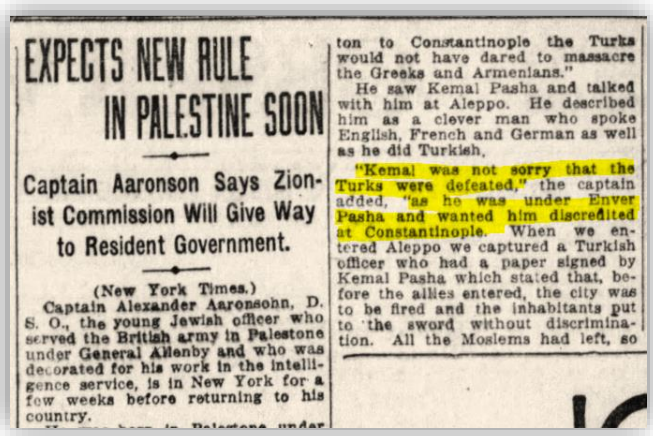
204 Ali Fuat Türkgeldi. (2010). *Görüp İşittiklerim* (5. baskı) içinde (s. 154-155). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Almanya, Avusturya ve Bulgaristan kraliyetlerinin yıkıldığı nazar-ı dikkate alınırsa Vahideddin Hân'ın hılâfet-saltanatın muhafazasına ilişkin hususî madde yazdırması anlamını bulmaktadır.

205 Cengiz Yazoğlu, *Osmanlı'nın Tasfiyesi*, 2016, c. 1, s. 12.

206 Dışişleri Bakanlığı Arşivi, No. 28; Aktaran: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 1999, s. 34-35.

Fotoğraf 2. Alexander Aaronsohn (gregorywallance.com)

EXPECTS NEW RULE IN PALESTINE SOON

Captain Aaronson Says Zionist Commission Will Give Way to Resident Government.

(New York Times.)

Captain Alexander Aaronsohn, D. S. O., the young Jewish officer who served the British army in Palestone under General Allenby and who was decorated for his work in the intelligence service, is in New York for a few weeks before returning to his country.

ton to Constantinople the Turks would not have dared to massacre the Greeks and Armenians."

He saw Kemal Pasha and talked with him at Aleppo. He described him as a clever man who spoke English, French and German as well as he did Turkish.

"Kemal was not sorry that the Turks were defeated," the captain added, "as he was under Enver Pasha and wanted him discredited at Constantinople. When we entered Aleppo we captured a Turkish officer who had a paper signed by Kemal Pasha which stated that, before the allies entered, the city was to be fired and the inhabitants put to the sword without discrimination. All the Moslems had left, so

Fotoğraf 3. The Charlotte Observer, *Expects New Rule in Palestine Soon*, 23 March 1923, p. 21.

26-28(?) Ekim 1918. Mustafa Kemal Paşa ile siyonist NILI istihbarat örgütü kurucu liderlerinden[207] ve General Allenby'in istihbarat Yüzbaşısı Yahudi Alexander Aaronsohn Haleb'de görüştüler:

> Kemal, Enver Paşa'nın emrinde olduğu ve O'nun Konstantiniye'de gözden düşmesini istediği hâlde Türklerin mağlubiyetine üzülmüyordu.[208]

4'üncü Ordu Kumandanı yaveri Yüzbaşı Cevad Rifat (Atilhan), *Dedektif X Bir* müstearıyla kaleme aldığı yazısında çarpıcı ifadelere yer vermiştir: *Bu arada Mustafa Kemal Paşanın, herhangi bir maddî menfaat bahis mevzuu olmaksızın, İngiliz kumandanı (Allenbi) ile hususî temaslarda bulunduğunu da bir gün tarih tesbit edecektir.*[209]

İngiliz *Evening Standard* gazetesinin 12 Kasım 1938 tarihli nüshasında şu dikkat çekici ifadeler neşredilmiştir: *1918 Eylül'ünde Kemal Filistin'de Nablus'taki karargâhında ateşli olarak çaresiz yatıyordu.* [..] *Kemal'in, ordularının kaderinden nasıl kaçtığı hâla bir sırdır.*[210]

Kâzım Karabekir'in 13 Şubat 1939 tarihli günlük kaydında şu çarpıcı bilgiler derc edilmiştir: "*M. Kemal'in Enver'e kızarak İngilizlere teslim olmak teşebbüsünü Cevat Rıfat* [Atilhan] *söyledi. Bunu Cemal*

---

[207] Celil Bozkurt, *İmparatorluğu Yıkan Örgüt: NİLİ*, 2021, s. 57-68.

[208] The Charlotte Observer, *Expects New Rule in Palestine Soon*, 23 March 1923, p. 21. Alexander Aaronsohn, "Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı ordusunda görev" yapmakta idi. Alexander, şu fevkalâde ehemmiyetli hakikati teslim etmektedir: "General Allenby, Türklere karşı kazandığı zaferin büyük ölçüde Aaron Aaronsohn'un kıyas kabul etmez desteklerinden kaynaklandığını açık yüreklilikle ortaya koymuştur." Celil Bozkurt, *İmparatorluğu Yıkan Örgüt: NİLİ*, 2021, s. 165-166. Bahriye Nâzırı Midillili Ahmed Cemal, NILI siyonist istihbarat örgütünün lideri Aaron Aaronsohn'u, Almanların tavsiyesiyle, 4'üncü Ordu'ya bağlı Şam'daki "Çekirgeyle Mücadele Ofisi"nin riyasetine tayin etmişti. Alexander'in ağabeyisi Aaron ise Cemal'in İngilizlere karşı Türk müdafaa planlarını içeren mahrem evrakını İngiliz istihbaratına servis etmiştir (Bozkurt, 2021, s. 64). Mustafa Kemal'in Ahmed Cemal cuntasına mensub olduğu nazar-ı dikkate alınırsa, Mustafa Kemal'in Aaronsohn kardeşlerle tanış olması ve dahi yakın münasebet kurmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

[209] Büyük Doğu, 8 Eylül 1950, Sayı 25; Aktaran: Celil Bozkurt. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesinin Çöküşü: Suriye Hecimeti Fecîası ve Sebebleri* içinde (s. 41). İstanbul: Altınordu Yayınları.

[210] Nuri M. Çolakoğlu. (2008). (Haz.). *Kasım 1938: Dünya Basınında Atatürk* (3. baskı) içinde (s. 60-61). İstanbul: Doğan Kitap.

[Mersinli] *Paşa, Ömer Lütfi* [Yasan] *ve Diyarbakırlı Kâzım* [İnanç] *Paşa da bilirmiş. Cemal Paşa'ya – bugün bana gelmişti– sordum, evet dedi. Bu maksatla bazı zabitler de İngilizler tarafına geçmiş*.[211]

26-30 Ekim 1918. On iki günlük Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf (Orbay), reisi olduğu mütareke heyetiyle[212] birlikte Mondros Limanı'na 26 Ekim'de muvasalat etti. Rauf, 27 Ekim sabahı *Agammennon Zırhlısı'ndaki görüşmelerin açılmasından önce, Calthrope'la yaptığı özel bir konuşmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa Rusya yüzünden girdiğini, şimdi ise Rusya yenildiğine göre, imparatorluğun 19. yüzyıldaki geleneksel rolüne, yani İngilizlerle işbirliği içinde Rusya'nın bölgede yayılmasına karşı bir tampon işlevi yapmaya geri dönebileceğini söyledi. Bu nedenle, bir anlaşmaya varmaları çok da zor olmamalı*dır, *ama eğer önerilen koşullar çok ağır olursa, Osmanlılar imza atmayı reddecek ve acı sona kadar savaşmaya devam edeceklerd*ir. *Hiç kimse böyle bir mücadelenin sonucunun ne olacağını kestiremez, ama herhalde İtilaf Devletlerinin lehine de olmaz. Trakya'nın işgali, büyük olasılıkla İstanbul'daki azınlıklar arasında bir isyana neden olur ve bu isyan bastırılırken çok kan akar*.[213] Sonra müzakere faslı açıldı. İngiltere'nin Akdeniz Filosu Başkumandanı Amiral Arthur Calthorpe, Rauf'un ısrarı neticesinde 24 maddelik muahede taslağını takdim etti. İngiliz Harbiye Nezâretinin hazırladığı taslak metindeki ilk 4 mevad İngilizler için kabul edilmesi elzem maddelerdi çünkü bunlar Karadeniz'e geçişin temin edilmesi demekti.[214] Bâb-ı Âlî heyeti ile Sadaret arasındaki telgraf iletişimi bozukluğunun da mühim bir etkisiyle 1'inci, 2'inci, 3'üncü, 4'üncü, 10'uncu, 13'üncü, 18'inci, 23'üncü madde aynen; diğer 16 madde ise kısmî tadilat ile kabul edilmiştir.[215]

> Amiral Calthorpe sadece, Boğazların işgali sırasında Osmanlı birliklerinin bulunmasını ve Yunan gemilerinin Boğazlardan geceleyin geçmelerini hükûmetine yazacağını söyledi; İstanbul ve İzmir Limanlarına Yunan gemilerinin girmeyeceğini sandığını da sözlerine ekledi. Ancak onun, müzâkerelerin uzamasından sinirlendiği anlaşılıyordu. Çünkü o, 30 ekim günü yapılan müzâkereler sırasında, o gün akşam saat dokuza kadar

---

211 Kâzım Karabekir. (2009). *Günlükler (1906-1948)* içinde (c. 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Cemal Mersinli'nin hatıratı ise 5816 sayılı "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" mucibince neşredilememektedir: Cemil Koçak. (2013). *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* içinde (s. 197, dipnot 3). İstanbul: İletişim Yayınları. Ömer Lütfi Yasan ile Kâzım İnanç'ın evrak-ı metrukeleri ise ya yoktur ya imha edilmişlerdir ya da neşredilmeyi bekliyorlardır.

212 "Türk heyeti Bahriye Nazırı Rauf Bey, Halep'ten gelen Türk kurmay subaylarından [*8'inci Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi*] Miralay Sadullah Bey ve Reşat Hikmet Bey'den oluşuyordu. Türk Deniz Kuvvetleri'nden Tevfik Bey de onlarla birlikte gelmişti. Hatırlayacağınız gibi Tevfik Bey, İstanbul'da benim yâverliğimi yapmış ve donanmaya kadar bana refakat etmişti." Charles V. F. Townshend, *Mezopotamya Seferim*, 2012, s. 645. Hüseyin Rauf ve Reşad Hikmet, 3 Mart 1918'de Brest-Litowsk Muahedenamesini imza eden İttihad ve Terakki yönetimi murahhas heyetindelerdi. İkisi de İttihadçıdır. Heyetin reisi de Ahmed İzzet Furgaç idi. İttihad ve Terakki merkez-i umumîsi, rüesa tabakanın yurtdışına çıkmasını ve cemiyet bakayasının Teşkilat-ı Mahsusa vesatetinde yeni kisvelerle teşkilatlanmasını kararlaştırmıştı: Süleyman Necati Güneri. (1999). *Hâtıra Defteri* (A. Birinci, haz.) içinde (s. 19). İstanbul: Erzurum Kitaplığı. Hüseyin Rauf'un "diplomasi tecrübesi, 1917'de Bolşevik Devrimi'nin ardından savaştan çekilen Rusya ile yapılan Brest Litovsk görüşmelerini izlemekle sınırlıydı." Ayşe Hür. (2019). *Mondros'tan Cumhuriyet'e Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi* (2. basım) içinde (s. 4). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

213 A. L. Macfie, *Osmanlının Son Yılları 1908-1923*, 2003, s. 185.

214 Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, 1993, c. 1, s. 89-92; BNA, F.O., CAB.P. No. 494 A. İngiliz Harbiye Nezâretinin 31 Ekim 1918 tarihli celsesi. Aktaran: Bilâl N. Şimşir. (1985). *Malta Sürgünleri* içinde (s. 17-18). Ankara: Bilgi Yayınevi.

215 Bahar Kıraç. (2019). *Mondros Mütarekesi'nden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşuna Kadar Hüseyin Rauf (Orbay) Bey* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 21-30). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. Calthorpe ile Rauf, Mondros Mütarekesi müzakereleri süresince şampanya kadehlerini tokuşturmuşlar ve midelerine indirmişlerdir: T. G. Fraser, Andrew Mango & Robert MacNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 2011, s. 127. Bir başka kaynağa göre, *Agamemnon* zırhlısı kaptanı Amiral F. S. Litchfield-Speer de Bâb-ı Âlî'nin İttihadçı murahhas heyetine konyak ikram etmiştir: Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 10. "Beyaz ceketli garsonlar tarafından içkiler ikram edildi." David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 74.

> mütârekenin ya imza veya reddedilmesini istemişti. Halbuki Osmanlı delegeleri İstanbul'dan yeni direktif beklemekte idiler. Fakat onun bu "Şifâhî ültimatomu" karşısında, Osmanlı delegeleri, mütârekenin reddi veya kabulü hususunda İstanbul'dan gönderilecek cevabı beklemeden, mütârekeyi imzaladılar.[216]

Ateşkesin genel şartları daha önce 5 ve 7 Ekim arasında yapılan "İngiliz, Fransız ve İtalyan başbakanları konferansının oturumları"nda kararlaştırılmıştı.[217]

Mütarekename şartları, Bolşevikliğin Osmanlı Devletine sirayet etmesini engellemeye matuftur:

> Mütarekenin Türkler'i ilgilendiren koşulları belirlenirken, "Rusya'ya emirle değil stratejik amaçla giriş" yaklaşımı akılda tutulmuştur. Buradaki amaç, Bolşevizm'in yenilgiye uğramış bölgelere sıçramasını önlemektir. Boğazlar'ın Müttefikler tarafından denetiminin Ukrayna ve Kafkasya'da savaşan anti-Bolşevik kuvvetlere doğrudan ulaşma fırsatı sağladığı doğrudur. Ama diğer yandan, Anadolu'nun tüm kıyı şeridinin, donanmanın hükmüne bırakılmasıyla birlikte İstanbul'un, bütün limanlarının, demiryollarının ve haberleşme sistemlerinin denetlenmesini, İngilizler'in tamamen paramparça olmuş bir düşman üzerinde kendi iradelerini kurmak için fazlasıyla yeterli bulduğu da açıktır. Elbette o günlerde, bu tür maddelerin eksikliği ciddi endişeler doğurmuyordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Arthur Balfour'un İtalya'nın Londra büyükelçisine ifade ettiği gibi: "Boğazlar açıldıktan, Karadeniz'le bağlantı sağlandıktan, İstanbul işgal edildikten ve Türkiye askeri anlamda zayıflatıldıktan sonra, mütareke koşulları, barış görüşmeleri sırasında Müttefikler'den herhangi biri tarafından kabul ettirilebilir."[218]

Emekli Albay Sabahattin Selek'in belirttiğine göre 30 Ekim 1918 itibarıyla Osmanlı Ordularının mevcudu *400.000'den fazla* idi. *Durumu ve savunma imkânları, memleketin kayıtsız şartsız teslimini gerektirecek kadar ağır değildi*. Mondros Mütarekenamesi, Devlet-i Osmaniyenin *kayıtsız şartsız teslimi anlamına* gelmekteydi.[219] Diğer taraftan Sadrazam Ahmed İzzet (Furgaç), tanıdıklarından Fransız Banka Müdürü Marcel Savva'yı Fransız Şark Orduları Başkumandanı General Franchet d'Esperey nezdine göndererek mütareke taleb etmişti. Marcel Savva, İstanbul'a döndüğü vakit Maliye Nâzırı Sabataycı Mehmed Cavid'i ziyaret etmiş, *Fransız generalinin daha uygun şartlarla bırakışma yapmaya hazırlanırken Mondros'un imzalandığı*nı belirtmiştir.[220]

31 Ekim 1918. İngiltere'nin Akdeniz Donanması Kumandanı Oramiral Calthorpe'nin telgrafı: *İstanbul'un işgaline müsaade eden madde yoktur*.[221] İngiliz Hükûmeti'nin Oramiral Calthorpe'ye talimatı: *İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair herhangi bir güvence vermeyin*.[222] Hükûmeti, mütareke şartlarını kabul ettirdiği sebeble Calthorpe'yi tebrik etmiştir.

---

216 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 24-25.

217 İmparatorluk Savaş Kabinesi Tutanakları, 11 Ekim 1918; Londra, PRO; Cab. 23/42; Aktaran: Bülent Gökay, *Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 46, dipnot 9. Fransa, Bulgaristan'la münferiden ateşkes andlaşması imzalamıştı. Bu hadisenin mütemmim bir cüzü olarak da Britanya, Osmanlı Devleti'yle münferiden mütarekename akdetmiştir. Helmreich, meseleyi rekabet telakki etmiştir: "Gerçi Calthorpe'un ileri sürdüğü koşulların büyük bir bölümü 7 Ekim tarihinde Müttefikler arasında yapılan bir kongrede önceden onaylanmıştı ama, belgenin son halinde kayda değer farklılıklar bulunuyordu. Asıl taslakta Kilikya'nın Türk birlikleri tarafından hemen boşaltılması öngörülmüştü. Mütarekedeyse Türkler'e, asayişi muhafaza etmek için gerektiği kadar kuvvet bulundurma hakkı tanınıyordu. Kilikya'yı Fransızlar kendi nüfuz alanları olarak gördüğünden, bu yaklaşım Fransa'nın Yakındoğu'daki çıkarlarına bir saldırı olarak alınıyordu." Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 22, sonnot 2.

218 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 2.

219 Sabahattin Selek. (2002). *Milli Mücadele* (Ö. A. Uğurlu, haz.) (3. baskı) içinde (s 74-75). İstanbul: Örgün Yayınevi.

220 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 51, dipnot 67.

221 Gotthard Jaeschke. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* (2. baskı) içinde (c. 1, s. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

222 Zeki Sarıhan. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* içinde (c. 1, s. 3). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mondros Mütarekesi ile birlikte jandarma kuvvetleri terhis edilmiş, bu uygulama, Anadolu'daki firârî eşkıyalığın *vahim boyutlara* ulaşmasına yol açmıştır:

> Firari askerler sorununu çözmeye yönelik yukarıda zikredilen teşebbüslerden hiçbiri istenilen sonucu vermemişti. Nitekim Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayıp savaştan çekildiğinde asker sayısı 560.000 idi ve bir o kadar da firari asker vardı. Mütareke hükümleri gereğince Osmanlı ordusu büyük ölçüde terhis edilmeye başlandı. Lakin firarda olan askerler hâlâ önemli bir sorun teşkil ediyordu. Öncelikle bu askerler tarafından kurulan çeteler Anadolu'nun asayişini altüst ederken özellikle tarım sektöründe ciddi bir işgücü kaybına da neden oluyordu. Bu nedenle hem asayişi sağlamak hem de firari askerlerin tekrar evlerine dönerek iş gücüne katılmaları için Aralık 1918'de yeni bir genel af ilan edildi.[223]

Bu cihetle vurgulamak gerekiyor ki mütarekenamenin 7'nci maddesi*, İtilâf Devletleri için fevkalâde münbit ve kullanışlı bir müeyyideye dönüşecektir. Bununla beraber Türk Kara Kuvvetlerinin yeniden tanzimi meselesinde İngilizlerin hesaplı "ihmali" dikkat çekicidir:

> Osmanlı devletinin kayıtsız şartsız teslim olması gerekiyordu. Bu ilkede görüş birliğine varıldıktan sonra, ayrıntıların saptanmasında hiçbir zorluk yoktu. Nitekim mütareke antlaşması Carthorpe'un amiral gemisi Agamemnon'un güvertesinde öylesine çabuk gerçekleştirildi ki, Fransız müttefiklere danışmaya bile vakit bulunamadı. Genera. Franchet d'Esperey'e gönderilmiş bulunan haberci, güya yolda yanlışlıkla alıkonulmuştu. Trakya'dan ilerleyen Fransız ordusu, mütarekenin yapıldığı 30 Ekim 1918 günü Edime dolaylarında Meriç'i geçmiş bulunuyordu ve birkaç günde İstanbul'a ulaşabilirdi; bu da İngilizlerin hesabına pek gelmiyordu.
>
> Mütareke koşulları beklendiği gibi sert ve katı olmamıştı. gerçi bütün donanmanın teslim edilmesi gerekiyordu, ama kara kuvvetlerine yumuşak davranılmıştı. Bu çeşit teslim oluşlarda öteden beri olağan sayılan, ordunun silahlarından arındırılarak derhal dağıtılması ve bütün savaş malzemesine el konulması gibi bir durum söz konusu değildi. Sadece genel bir ifadeyle, Türk ordusunun hızla terhis edilmesi istenmiş, ancak sınırların ve yurtiçi düzenin korunması için gerekli görülecek birlikler bunun dışında tutulmuştu.
>
> Daha sonra galipler hesabına ciddi sakıncalar doğuracak bu ihmal, Amiral Calthorpe'un bir dalgınlığı sayılmıştır. Daha çok denizcilik alanında bir uzman olan amiral, mütarekenin telaşından kara ordusunu zarar vermeyecek duruma getirmeyi unutmuş olmalıdır. Ancak bu konuda İtalya'nın daha sonra dışişleri bakanı olan temsilcisi Kont Sforza'nın, bu maddenin yumuşak ifadesini İngiltere'nin inceden inceye düşünülmüş bir art niyetine dayandırması daha doğru bir değerlendirme gibi görünmektedir. İngiltere kabinesi daha o zamandan Osmanlı lmparatorluğu'nun mirasına konacaklar arasında anlaşmazlıklar çıkacağını görmüştü. Geleneksel "a deux mains-yarına" politikasıyla, gerektiğinde Türkiye'yi henüz tümüyle tasfiye edilmemiş bir faktör olarak, müttefiklerinin rahatsız edici isteklerine karşı kullanmak için, karar vermek serbestliğini korumak istiyordu. Bu fazla dikkatli sakınganlık zaman zaman İngiltere'nin aleyhine olmuştur. Ancak İngiltere yine de politikasını büyük bir ustalıkla sürdürerek, bütün tehlikelerin içinden sıyrılmayı, Britanya İmparatorluğu için önemli hedeflere ulaşmayı bilmiştir.[224]

---

[223] Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 28, 36.

* "*Müttefikler'in güvenliğini tehdit eden herhangi bir durumun başgöstermesi halinde* ifadesi, Türkler'in iç meseleleri bakımından tamamiyle iyileştirici bir koşuldu. Bu koşulla, dışarıdan yönelen tehditlere, özellikle Rusya'nın güneyinden yayılan Bolşevizm'e karşı harekete geçme olasılığı doğuyordu." Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 2.

[224] Dagobert Von Mikusch. (2000). *Gâzi Mustafa Kemal: Avrupa ile Asya Arasındaki Adam* (E. N. Erendor, çev.) içinde (c. 3, s. 9-10). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. "Mütarekede barış antlaşması görüşmeleriyle ilgili hiçbir koşul öne sürülmediğinden, Türkiye bu anlamda kayıtsız şartsız teslim olmuş oluyordu. Dahası, maddelerin sekiz tanesi deniz meseleleriyle ilgili olmasına rağmen (ki bu, şüphesiz Büyük Britanya'nın deniz meselesine duyduğu özel ilginin işaretiydi), mütarekede birliklerin silahsızlandırılması ve dağıtılması gibi önemli konularda net bir yaklaşım yoktu. Hatta, İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak bilinen Jön Türkler'in liderleri için hiçbir cezai yaptırım ya da uzaklaştırma koşulu da bulunmuyordu." Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 2.

2 Kasım 1918. Mondros'tan İstanbul'a avdet eden Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf'un (Orbay) galibâne beyânatı:

> Mütârekeyi akde me'mûren İstanbuldan hareket edilirken bugünkü gibi iftihar ve sevinc ile avdet edeceğimi tasavvur etmiyordum. İngiliz mütâreke murahhaslarının bize karşı gösterdikleri hüsn-i kabul ümidin fevkında olmuşdur. Müzâkerâtımı gayet samimî ve son derece açık bir lisanla cereyân etmiş ve sû-i tefehhümü mûcib olacak hiçbir hâl ve harekete meydan verilmemişdir. Akd ettiğimiz mütâreke neticesinde devletin istiklâli saltanâtın hukûku tamamile kurtarılmışdır. Bu mütâreke gâlib ile mağlub arasında mün'akıd bir mütâreke değil, belki hâl-i harbden çıkmak isteyen mütevâzin iki kuvvet beyninde akd olunabilecek bir ta'tîl-i muhâsamat mahiyetindedir.[225]

Amiral Calthorpe, Mondros'ta Türk Delegeleri Başkanı Bahriye Bakanı Rauf Bey'in (Orbay) isteği üzerine ona bir mektup verdi: "Hiç bir Yunan savaş gemisinin İstanbul'a gitmemesi, İstanbul'un işgal edilmemesi konusundaki kuvvetli isteğinizi hükümetime bildirdim…" Rauf Bey, 2 Kasım'da İstanbul'da gazetelere verdiği demeçte "Sizi temin ederim ki, İstanbul'umuza tek bir düşman askeri çıkmayacaktır" diyecek, Calthorpe'un mektubu ve Rauf Bey'in bu sözleri bir güvence sayılacaktır. 13 Kasım'da Müttefik filosu ile birlikte Yunan savaş gemileri de İstanbul'a gelecektir.[226]

Dahiliye Nâzırı Ali Fethi (Okyar) ile Mustafa Kemal'in gazetesi *Minber*: *Amiral Arthur Calthorpe umur-u dahiliyemize İngiltere hükümetinin zerre kadar ve hiçbir suretle müdahale etmek fikrinde olmadığını kerratle temin etmiştir*.[227]

3 Kasım 1918. 20'nci asrın ilk çeyreğinde "cumhuriyet" idare şekli, Osmanlı Devleti'nin parçalanması anlamına geliyordu. Bu hususun temsil niteliği kuvvetli örneği için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bakmak isabetlidir kanaatindeyiz:

> Yalnızca Avusturya'dan ibaret kalmış fakat adı hala Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olan Avusturya, İtilaf Devletleri ve ABD ile ateşkes imzalandı. Ateşkes şartlarına göre Avusturya Ordusu bütünüyle terhis edilecek, Avusturya'nın boşaltacağı topraklar, Müttefikler ve Amerikan kuvvetlerince işgal edilecek, Yurttaki önemli noktalar da işgal altına alınacak. Halk kitlelerinin büyük hoşnutsuzluğu karşısında İmparator, 12 Kasım'da tahtından vazgeçmek zorunda kalacak, ertesi gün de ülkede cumhuriyet ilan edilecektir.[228]

Almanya'da sosyalistler, *Sovyet Rusya'nın propaganda ve maddi desteğiyle ayaklanmalar* çıkarmaktadır. *3 Kasım'da Alman donanma askerleri sosyalist kışkırtmalar neticesinde Kiel'de ayaklandılar ve gemilere kızıl bayrak çekerek "Bahriyeliler Konseyi/Sovyet'i" kurdular*.[229]

Nitekim daha evvel; *Mayıs 1918'de, Ermeniler, Gürcüler ve Azerbaycanlıların hepsi demokratik cumhuriyetler olarak Rusya'dan bağımsızlıklarını ilan ettiler* idi.[230] Zikredilen ülkeler, Bolşevik Rusların Çar yanlılarına galebe çaldığı devrede İtilâf Devletleri tarafından *Kafkas Seddi* oluşturmak saikasıyla resmen tanınacaklardır.[231]

---

225 Yeni Gün, 2 Teşrîn-i sânî 1918, Numero 59, s. 1, sütun 4.
226 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 1.
227 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 61, dipnot 84.
228 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 9.
229 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 18.
230 George W. Gawrych. (2014). *Genç Atatürk: Osmanlı Zabitinden Türk Devlet Adamına* (G. Çağalı-Güven, çev.) içinde (s. 97). İstanbul: Doğan Kitap.
231 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1994, c. 2, s. 317, 320.

İngilizler Mondros Mütarekenamesinin *Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irakta'ki kuvvetler en yakın itilaf devletleri kumandanlarına teslim olacaktır* 16'ncı maddesine dayanarak Musul'u işgâl etmeye başladı.[232]

Sadrâzam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Müşir Ahmed İzzet'ten (Furgaç) Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığına, Mirliva Mustafa Kemal'e şifreli telefon:

> Bugün öğleden evvel saat on'da Fransızların Arbalet Muhribi'nin beyaz bayrakla İskenderun Limanı'na geldiği ve muhripteki bir İngiliz berriye Binbaşısının limanda bulunan torpillerin muavenetiyle derhal taranmasını ve şehri işgal edeceğini söylediği İskenderun Liman Riyasetinden iş'ar olunuyor. Limanı tarafımızdan muaveneti lâzımenin ifasiyle tarayabilirlerse de şehrin işgaline dair Mütarekenamede bir kayıt ve şart olmadığından mümanaat edilmesi lâzımdır. Şayet israr ve cebren girmeğe kıyam ederlerse üzerimize ateş etseler dahi tarafımızdan katiyen ateş edilmeyerek şehre girmelerine müsaade ve derhal İngiliz Başkumandanına protesto edilmelidir.[233]

4 Kasım 1918. *İlk İngiliz harp gemisi İzmir limanına girdi* ve *birçok Rum Yunan bayrağını çekerek ve Venizelos'un resimlerini taşıyarak caddelerden geçtiler*. Mirliva "Sakallı" Nureddin; *bunların bu hareketleriyle "Türkleri galeyana getirip karışıklık çıkartmak ve burasını Yunanistan'a verdirmek" maksadını güttüklerinin aşikâr olduğunu Harbiye Nezaretine bildirdi*.[234]

4-5(?) Kasım 1918. 8'nci Ordu eski kumandanı Cevad (Çobanlı), Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine (Genelkurmay Başkanlığına) tayin edildi. Adana'daki Yıldırım Ordular Grubu vekil kumandanı Mustafa Kemal, Erkân-ı Harbiye reisi Cevad'ın emirlerine itaat etmeyeceğini bildirecektir.

> Talat Paşa Hükümeti'nin istifasının ardından Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa'nın hükümeti kurmasını ve yeni kurulacak hükümette harbiye nâzırı olmayı istemişti. Tevfik Paşa kabine kuramayınca Ahmet İzzet Paşa İttihatçı tarafı olan bir hükümet kurdu. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın beklediği gerçekleşmedi. Ahmet İzzet Paşa hem sadrazam hem de kendi kabinesinin harbiye nâzırı oldu. Genelkurmay başkanlığı görevi de üzerindeydi. Ahmet İzzet Paşa harbiye nâzırlığına Mustafa Fevzi Paşa'yı ve Mustafa Kemal Paşa'yı düşündüğünü yazmıştır. Şayet doğru da olsa kabinesi kısa sürdüğü için sonuç olarak bu atamalar gerçekleşmemiştir. İstediği kabine kuruldu. Ama Mustafa Kemal Paşa istediği görevi alamadı. Bundan dolayı bir hayal kırıklığı yaşadı. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin neden harbiye nâzırı veya genelkurmay başkanı yapılmadığı konusundaki sorusu üzerine İzzet Paşa güneyde kendisine ihtiyaç duyulduğu cevabını vermişti. Bu sırada Cevat Paşa 3 Kasım 1918'de genelkurmay başkanlığına (karargâh-ı umumi riyaseti veya erkân-ı harbiye-i umûmiye riyâseti) atanmıştır. Cevat Paşa erkân-ı harbiye reisliğine atandığında 8. Ordu Kumandanlığı karargâhının bulunduğu İzmir'deydi. Cevat Paşa İzmir'den Bandırma'ya oradan aynı gün Berk-i Satvet torpido kruvazörüyle İstanbul'a gelerek görevine başladı. Cevat Paşa'nın genelkurmay başkanlığına tayini o sırada Adana'da bulunan Mustafa Kemal Paşa tarafından hoş karşılanmamıştı. Hatta Cevat Paşa'nın atanmasını tanımamış göndereceği tebliğlere uymayacağını bir telgrafla kendisine bildirmişti.[235]

5 Kasım 1918. Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa'dan Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığına "gayet müstacel" muhtıra:

> Mütareke ahkâmınca İngiliz'lerin İskenderun'u işgale hak ve salâhiyetleri yoksa da Halep civarındaki ordularını beslemek için, İskenderun'dan istifade etmek istemeleri de muhik bir talep mahiyetindedir. (..) Liman ve şehir bizde kalacak Hükümet-i askeriye ve mülkiyetimiz hülâsa herşeyimiz yine yerliyerinde bulunacak onlar yalnız

[232] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 2; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 9.
[233] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Haziran 1959, Sayı 28, Vesika No. 721.
[234] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 64.
[235] Selçuk Osmanoğlu, *Orgeneral Cevat Çobanlı'nın Askeri Faaliyetleri*, 2020, s.174.

limandan ve yoldan sırf bir misafir sıfatiyle istifade edebileceklerdir. Keyfi yetin tarafı âciziden İngiliz Suriye Ordusu Kumandanlığına iblâğı mütemennadır.[236]

Dahiliye Nâzırı Ali Fethi (Okyar) Bey'in beyanatı:

Bizim sulh ve sulh programımızın esâsını, Arablarla meskûn vilâyetlerimizin muhtâriyet idâre te'sîs ve gayr-i müslim anâsırın inkişâfâtını te'min etmekdir. Bir Arab muhtâriyet idâresi vücûda getirmek bu milletin istikbâli için emniyet bahş olacakdır. Bizim hissiyât-ı dîniyemizden mâ'ada menâfi-i vataniyemiz de bu emniyetin husûlüne çalışmamızı îcâb ediyor.

Mütâreke, bizim şerâiti askeriyemize göre, pek müsâ'id şerâitle akd olunmuşdur. (..)

Bizim birinci vaz'ıyetimiz, bir sulh-ı münferid akdi arzusu idi. Fakat İngiltere buna mukâbil sulh-ı münferid akdinin zamâna ve kendi müttefikleriyle anlaşmağa mütevakkıf olduğu cevâbında bulunmuşdur. Biz de bunun üzerine mütârekeyi akd etdik. Fakat Müttefikler bize bir sulh-ı münferid teklif etdikleri takdirde bunu kabul etmemize bir mâni' yokdur.[237]

6 Kasım 1918. İstanbul'a İngiliz Fevkalâde Komiseri tayin edilen Oramiral Calthorpe'ye emir: *İskenderun'un teslimini isteyiniz, sokulma teşebbüslerinden sakınınız.*[238]

Mustafa Kemal, Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyaset-i Celilesine göndermiş olduğu şifreli telgrafta, *İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker ihracına teşebbüs edecek İngilizlere ateşle mümanaat edilmesi*ni 7'nci Ordu'ya emrettiğini bildirdi. Sadrâzam Ahmed İzzet (Furgaç) ise Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığına gönderdiği şifreli *gayet acele* telgrafında *İskenderun'a çıkacaklara karşı tarafı[n]ızdan silâh istimalinin emir verilmiş olması devletin siyasetine ve memleketin menafiine kat'iyen mugayir olduğundan bu yanlış emrin derhal tashih olunması*nı tavsiye etti.[239]

İngiliz Bahriye Yarbayı Allan Dixon, "limanın açılmasını sağlamak, Müttefik çıkarlarını korumak ve asayişi" temin etmek gerekçesiyle İzmir'e muvasalat etti. Rumlar, İngiliz muhrib gemisini tezahüratla karşılamış, Aya Fotini Kilisesi'ne Yunan bayrağı çekmiş, rıhtımdaki ve caddelerdeki mağazalara hem İtilâf Devletlerinin hem Yunanın bayraklarını aşmıştır. Vali Vekili Mirliva *Sakallı* Nureddin ve Yarbay Dixon, söz konusu ayrılıkçı Rum faaliyetlerini kınamışlardır.[240]

Moralızade Halit, Moralızade Nail, Maliye müfettişi Menemenlizade Muvaffak, emekli binbaşı Hüseyin Lüfti, İtibar-ı Milli Bankası ikinci müdürü Naci, emekli binbaşı Abdurrahman Sami beyler Frenk Mahallesindeki "Sporting Kulüp"te[241] *İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* nam bir cemiyet kurmayı kararlaştırdılar. Midilli'deki *İngiliz teşkilâtı mahsusası* İzmir'e taşınmıştı ve faaliyet yürütmekteydi. İngiliz Yarbay Dixon ile irtibat kuruldu ve Karşıyaka'daki Moralızade evinde tertiplenen akşam yemeği

[236] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Haziran 1959, Sayı 28, Vesika No. 740.
[237] Âtî, 5 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 299, *Sulh ve Sâ'ire,* s. 1.
[238] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 2.
[239] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1959, Sayı 29, Vesika No. 743-744. Bizce, Mustafa Kemal, Adana'dan Payitaht İstanbul'a gelebilmek için İngilizlere ateş açacağını söylemek suretiyle blöf yapmış, Sadrazam ve Harbiye Nâzırını telaşlandırarak kendisini kızağa çektirmiştir.
[240] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 13.
[241] "Günümüzde İzmir Ticaret Odası'nın bulunduğu alanda konumlanan Sporting Club, Levantenlerin sosyal hayatında önemli bir yere sahipti. Sporting Club, İzmir'deki Levanten toplulukların zaman geçirdiği mekânlardan bir tanesiydi. Kulübün hizmetinden ayrıcalıklı üyeler faydalanabiliyordu." Onur Eryeşil & Çağdaş Çıldır. (2020). (Haz.). *İzmir Levantenleri* içinde (s. 39). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.

vesilesiyle bir toplantı gerçekleştirildi.[242] Evvela gizli surette tesis edilen cemiyet[243] Selânikli Hasan Tahsin'in (Uzer)[244] valilik devresinde resmiyete kavuşturulacaktır.

7 Kasım 1918. İngiliz berriye (kara) ve bahriye (deniz) zabitlerinden Kaymakam Murphy ve Yüzbaşı Chilton ve beraberindekiler, Harbiye Nezâretinin nezdinde Basra Torpidosu'yla İstanbul'a ulaştı; Hükûmet, mezkûr İngiliz subaylar için Pera Palas ve Tokatlıyan otellerinde 80 oda ayırdı.[245] İngiliz İşgal Kuvvetleri Yarbay Murphy'i Harbiye Nezâretine, Yüzbaşı Chilton'u ise Bahriye Nezâretine irtibat subayı tayin etti.[246]

Yıldırım Ordular Grubu ve 7'nci Ordu karargâhı lağvedildi, Mirliva Mustafa Kemal Harbiye Nezâreti emrine verildi.[247]

Londra'da *İngiliz-Osmanlı Cemiyeti* ihdas edildi.[248]

7/8 Kasım 1918 gece. Almanya'nın Münih şehrinde *İşçi ve Askerler Konseyi* tesis edildi.[249]

8 Kasım 1918. Sadrâzam Ahmed İzzet (Furgaç), kabinesiyle birlikte istifanamesini Padişah'a sundu.[250]

Mustafa Kemal'in ortak olduğu ve yakın arkadaşı Doktor Rasim Ferid'in (Talay) imtiyaz sahibliğinde intişar eden *Minber* gazetesinde "İngiliz Zâbitleri Geldi" başlıklı haber:

> İngiliz berriye zâbitlerinden kâimmakam Amoyhi ile bahriye yüzbaşılarından Çitland ve bir kâtibden mürekkeb bir hey'et dün Hükûmet-i Osmâniye tarafından gönderilen torpido ile gelmişler ve Perapalas Oteline misâfir olmuşlardır. Bu hey'etin vazîfesi İngiliz Amirali ile hükûmet arasında irtibat zabitliğidir.[251]

Musul, milyonlarca liralık teçhizatla birlikte İngilizlere teslim edildi.[252]

7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal, oldukça dikkat çekici bir biçimde, İngilizlerle gizli bir andlaşma yapılıp yapılmadığı hususunda Sadrazam Ahmed İzzet'e (Furgaç) mahrem telgraf gönderdi:

---

[242] Nail Moralı. (1973). *Mütarekede İzmir Olayları* içinde (s. 6-7). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Doktor Nihat Reşat Belger'in de İMHOC'ye "siyasal" amaç bakımından "pek çok yardımları" olmuştur: Nail Moralı. (1976). *Mütarekede İzmir: Önceleri ve Sonraları* içinde (s. 178). İstanbul: Tekin Yayınevi. Nihat Reşat Belger'in *A.H.206* kod adlı bir İngiliz ajanı olduğu daha evvelce zikredilmişti.

[243] İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, "Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ilki" idi ve ABD başkanı Wilson'un 12'inci prensibine müsteniddi. Cemiyet, ayrıca, İttihadçılar tarafından desteklenmişti: "İzmir Müdafaai Hukuku çalışmalarında İttihat Terakki teşkilâtından son derece yararlandığımızı kaydetmek bir vazifedir. İzmir'de o zaman Teceddüt Fırkasını yürüten İttihat ve Terakki İzmir eski Kâtibi Mesulü Mahmud Celâleddin (Sayın Celâl Bayar) Beyin bizi desteklemesinden ve bunu gizliden gizliye idaresinden duyduğumuz takdir ve şükranı asla unutmamaktayız. Mahmud Celâl Beyle temasımızı, müşterek dostumuz ebe doktoru Hacı Hasanzade Ethem Bey üzerine almış ve bu vazifeyi sonuna kadar ehliyet ve muvaffakiyetle yürütmüştür. Şöyle ki hiç bir yerde Celâl Beyle karşılaştığımızı hatırlamıyorum." Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları,* 1973, s. 45. Nizamnâmenin valiliğe teslim edildiği tarih olarak 1 Aralık 1918'in kabul edildiği belirtilmektedir: Mesut Çapa. (1991). İzmir Müdafaa-İ Hukuk-I Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(21), s. 554.

[244] Hasan Tahsin Uzer'in Sabataycı olduğu rivayet edilmiştir. Bu rivayet, Uzer'in torunu tarafından elbette tekzib edilmiştir: Mustafa Şahin. (2010). *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği* [Doktora Tezi] içinde (s. 15). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum.

[245] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 15.

[246] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 29.

[247] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1959, Sayı 29, Vesika No. 756.

[248] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 254.

[249] Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 18.

[250] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 16.

[251] Minber, 8 Teşrîn-i sânî 1334, s. 1, sütun 5.

[252] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 17.

İskenderun şehrinin İngilizlere teslimi hakkındaki 8/11/34 tarihli emri sâmileri alındı. (..) Mutâlâatı mesrudeden maksadı acizanem şudur ki, her ne sebebe binaen olursa olsun İngilizlerle akdedilen mütarekenamenin imza tahtına giren şekli mazbutu, Devleti Aliyei Osmaniyenin sıyaneti ve selâmetini kâfil mâna ve mahiyette değildir. (..) Şayet Hükümeti seniyece İngilizlerle ciddiyet ve samimiyetine itimat olunabilecek bir ittifakı hafi yapılmış veya yapılması ihtimali kavi derecede bulunmuş ise bu hususun meçhulümüz kalması bittabi yanlış muhakemata sevkedebileceğinden mümkünse bu babda îmâen olsun tenvir edilmekliğimi istirham ederim.[253]

9 Kasım 1918. Almanya'nın başşehri Berlin'de *sosyalist bir ayaklanma çıktı. Başbakan Prens Max de Bade, kendisine danışmadan İmparator II. Wilhelm'in tahttan çekildiğini ilan etti ve başbakanlığı Sosyalist Ebert'e bıraktı. Ebert, o günün akşamı Alman Weimar Cumhuriyeti'ni ilan etti.*[254]

Britanya Hariciye Nâzırı Lord Balfour'dan İstanbul'daki Fevkalâde Komiser Oramiral Calthorpe'ye mahrem talimat:

1) Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'da tarafımızdan işgal altında bulundurulan ülkelerin Osmanlı egemenliğine ya da yönetimine geri dönmemesi siyasetimizin "değişmez bir parçasıdır."

2) Türkler "gerçek Doğulu biçimde" zevahiri kurtarmak için bütün İslam dünyasında bırakışmanın askeri yenilgi sonucu olmayıp bizimle uyuşma isteklerinden ileri geldiğini telkin etmeye çalışacaklardır. Şimdiden bırakışma hükümlerinin kendilerine elverişli olduğunu iddia ediyorlar. Böyle bir izlenimi silmemiz gerekecektir. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın Türklerin "tamamen yenildiklerini" anlamalarını "özellikle" istiyoruz. Bu, İslamcılığa, Turancılığa ve genel olarak İslamın siyasal bakımdan sömürüsüne "öldürücü bir darbe" indirecektir.

3) Türk bakanları, kendilerini içten İngilizci olarak sunup kazanmaya, hatta bizimle müttefiklerimiz arasında husumet yaratmak için manevralara da başvurabileceklerdir.

4) Padişah ve diğer Türk ileri gelenleriyle olan toplumsal ilişkiler tümüyle ve resmi olacak ve onların dostça yaklaşmalarına "nazikâne bir uzaklıkla" karşılık gösterilecektir. "Hakkında şimdilik pek az şey bildiğimiz padişahın kişiliği konusundaki izlenimlerinizi özel bir ilgiyle izleyeceğim. (..)

6) "İstanbul'da sözüm ona muhalefet partisi herhalde size yanaşmak ve şimdiki hükümetin yerini almak isteyecektir. Kâmil Paşa'nın ölümünden beri bu parti, ileri gelen bir önderden yoksun olmuştur ve bu partinin iktidarı iç çözülme ve karışıklıklara yol açar ki, bu ancak bizim aleyhimizde olur. Sonra, bunlar, Batı devletlerine olan bağlılıklarından ötürü birçok zorluklara uğradıklarını bir ölçüde haklı olarak ileri süreceklerinden, bunların kuracakları bir hükümete daha yumuşak şartlar tanımak için manevi bir borç doğmuş olacaktır. Oysa hükümetimizin Osmanlı Devleti'nin geleceği konusundaki niyetleri "sert ve kesindir." Bu bakımdan İttihat ve Terakki hükümetinin bırakışma sırasında işbaşında kalıp "ileride barış şartlarını yüklenmek küçültücülüğüne bizzat katlanmaları tercihe değer." Bu bakımdan herhangi bir destek sağlamamakla birlikte, düşmelerini sağlayacak herhangi bir davranışta bulunulmayacaktır. Türkiye'nin İttihat ve Terakkili olmayan bir hükümet tarafından mı yeni bir düzene kavuşturulacağı sorunu görevlerinizin kapsamına girmemektedir.

7) Enver Paşa Kafkasya'da küçük çapta askeri faaliyet göstermek niyetindeymiş; bu konuda Türk hükümeti de el altından koruyucu bir tavır takınabilir, uyanık olunmalıdır. [..][255] Şimdiki Türk Hükümeti bir kukla cesetten

[253] Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, 1991, s. 21-22.

[254] Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 18. "Almanya'nın Berlin ve Spa şehirlerinde ihtilal. Alman imparatoru II. Wilhelm imparatorluk tahtından vazgeçti. Yarın Hollanda'ya sığınacak. Almanya'da Cumhuriyet ilan edildi." Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 25.

[255] BNA, FO, 371/3415, 186481; Aktaran: Sina Akşin. (2004). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: Mutlakıyete Dönüş 1918-1919* (2. basım) içinde (c. 1, s. 95-97). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ibaret olup arkasında İttihat ve Terakki Komitesi saklı bulunmaktadır. Cavit ve Cemal; Talât ve Enver'den daha az tehlikeli değildirler. . .[256]

Talimatnamenin 6'ncı maddesi oldukça dikkat çekicidir. *İttihat ve Terakki hükümetinin bırakışma sırasında işbaşında kalıp "ileride barış şartlarını yüklenmek küçültücülüğüne bizzat katlanmaları tercihe değer"*di. Mütarekenin İTC artçısı Ahmed İzzet Kabinesiyle imzalandığı; mütarekenameyi imzalayan Rauf'un ve rüfekasının aylarca süren lobi faaliyetleri sonrasında İngiliz vizesiyle Harekat-ı Milliye'ye 1919 yazında iltihak edecek olmaları, fevkalâde düşündürücü hususlardır.

General Allenby'in Filistin Cephesi'ndeki istihbarat erkânından Wyndham Deedes'in İstanbul'a gönderilmesi hususunda emir verildi.[257]

10 Kasım 1918. Sakıt Almanya İmparatoru *Kayser Wilhelm, ülkeyi terk edip Hollanda'ya yerleşti*.[258]

11 Kasım 1918. Almanya Weimar Sosyalist Hükümeti, saat 11:00'de *(on birinci ayın on birinci gününün on birinci saatinde) oldukça ağır şartlar ihtiva eden mütarekeyi Rethondes Garı'nın yakınlarında Campiegne ormanında bir tren vagonunda imzalayarak savaşı bitirdi*.[259]

Sadrazam Tevfik (Okday) Paşa kabinesini kurdu; aynı gün içerisinde, İngiliz "gazeteci" Ward Price'ye de bir mülakat verdi: *Gayemiz İngiltere ile eski dostluğumuzu canlandırmaktır. İtilâf Devletlerinin bizi biraz tecrübeli şahısların emrine vermeleri lâzımdır*.[260]

Vahideddin Hân, San Remo'da sürgünde yaşayacağı (1926?) sırada yeğeni (kız kardeşi Mediha Sultan'ın torunu) Fethi Sami Bey'e şöyle dediği belirtiliyor: *Mondros Mütarekenâmesi'ni imza eden İzzet Paşa hükümetini düşürüp Tevfik Paşa'yı sadrazam tâyin ettiğim sırada İngiliz büyükelçisi nezdime gelerek M. Kemal'i harbiye nâzırı yaparsam çok memnun olacaklarını söylemişti. Bu teklif geç kalmış olduğu için yerine getirilememişti*.[261]

Britanya Hariciye Nezâreti memuru D. G. Hogart'ın muhtırası: *Bundan sonraki Osmanlı Devleti Bursa hükûmet merkezi olmak üzere bütün Anadolu'yu içine almalıdır*.[262]

13 Kasım 1918. 22 İngiliz, 17 İtalyan, 12 Fransız ve 4 Yunan muharib gemilerinden müteşekkil İtilâf Devletleri donanması, İstanbul Dolmabahçe önüne demirledi.[263]

İngiliz *General Sir Henry Maitland-Wilson Müttefik İşgal Kuvvetlerinin kumandanı olarak karargâhını şehrin Avrupa yakasındaki Beyoğlu semtinde, İngiliz Kız Okulu'nda kurdu*.[264]

---

256 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 22. Bu mühim ifade, Sina Akşin'in mezkûr kitabında nedense yer almıyor.

257 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 3.

258 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 18.

259 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 18.

260 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 3. Ward Price, Müttefiklerin Selânik'teki Şark Ordusu Karargâh-ı Umumisine bağlı İngiliz matbuatı namına harb muhabirliği vazifesini ifa etmektedir: Lütfi Simavi. (1340). *Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim* içinde (c. 2, s. 190). İstanbul: Matbaa-yı Osmaniye.

261 Kadir Mısıroğlu. (2016). *Kırk Görgü Şahidinden Naklen Benden Tarihe Haberler* içinde (s. 77-78). İstanbul: Sebil Yayınevi.

262 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 3.

263 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 55.

264 David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 76.

İtilâf Devletleri tarafından imparatorluğu parçalanan ve bir gün öncesinde imparatoru tahtından feragat etmiş Avusturya'da cumhuriyet ilân edildi.[265]

Mülga Yıldırım Ordular Grubu ve 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldi[266] ve işsiz bir mirliva olarak İtilâf Kuvvetlerinin askerî istihbarat merkezi Pera Palas Otel'e yerleşti.[267] Örneğin İngiltere Bahr-i Siyah (Karadeniz) Ordusu Başkumandanı General Milne de, *sabit bir ikametgâh bulana kadar* Pera Palas'ta ikamet edecektir.[268]

Mustafa Kemal'in Pera Palas görüşmelerine ilişkin Ali Fuat Cebesoy: [Mustafa Kemal'in] *bana mühim olarak söylediği, İngiliz mümessili namına bir, en yüksek rütbeli bir İngiliz generali gelmiş, ama ismi şimdi hatırımda değil. Hamilton... değil tabii*. Mustafa Kemal, General Milne'ye şöyle söylemiş: *ben demiyorum ki eski Osmanlı İmparatorluğunu ihya edin, fakat yeni bir Türk devleti, kendi milli hudutları içinde kabul ederseniz, elbette sizin en iyi bir müttefikiniz olur, unutmaz yardımınızı*.[269]

> Mustafa Kemal imparatorluğun batılılaşmış entelijensiyasının saf bir ürünüdür. Meslektaşları ve gelecekteki mücadele arkadaşları, dört yıllık bir baskı döneminden sonra yeniden canlanan kozmopolit yaşamın bütün işgalcileri çok hoşnut kıldığı bu kente ayak basınca, kentin Müslüman mahallelerine sığınırken, o Galata'dan geçerek, aynı gün İngiliz genelkurmayının mekân olarak seçtiği Pera Palas'a yerleşir.[270]

---

265 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 25.

266 "Yıldırım Grupu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa dün şehrimize avdet etmişdir." Minber, 14 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 13, *Mustafa Kemal Paşa*, s. 2.

267 Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 74.

268 Charles King. (2016). *Pera Palas'ta Gece Yarısı: Modern İstanbul'un Doğuşu* (A. Anadol, çev.) (2. baskı) içinde (s. 61). İstanbul: Kitap Yayınevi. "Beyoğlu ve Boğaz'ın batı tarafı" ve "Trabzon'dan İnebolu'ya kadar Karadeniz kıyıları" İngilizlerin kontrolündeydi: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 64. Dikkat edilecek olursa, Mustafa Kemal, Kasım 1918- Eylül 1919 devresi siyasî faaliyetlerinin neredeyse tamamını İngiliz nüfuzundaki mıntıkalarda icra edecektir. İstanbul'a gelir gelmez Beyoğlu'na yerleşmiş, İngiliz İşgal Kuvvetleriyle temas kurmuştur. Sadarete güvenoyu vermemek girişiminden Padişahı öldürmek planına varıncaya kadarki çeşitli siyasî hamlelerle Bâb-ı Âlî Harbiye Nazırı olmaya çalışacaktır. Hiçbir teşebbüsatında muvaffak olamayınca, bu sefer milliyetçi muhtelif teşkilatları tek çatı altında toplaması için Anadolu'ya gönderilecek, yine İngilizlerin kontrolündeki Samsun'da, Havza'da, Merzifon'da, Sivas'da, Erzurum'da Kemalist hareketin temelini "telgraf telleriyle" atacaktır. Halbuki General Allenby, 11 Şubat 1919 tarihinde Bâb-ı Âlî Harbiye ve Hariciye nâzırlarına verdiği muhtıranın 9'uncu maddesinde "İdarem altındaki mıntıkanın umum telgraf ve telefon hatlarını kontrol eyliyeceğim. Türkçe olarak şifre telgrafları asla kabul olunmayacaktır." İngilizler, Mustafa Kemal cuntası Orta ve Doğu Anadolu'da olgunlaştıkça mezkûr mıntıkalardan geri çekilmek suretiyle kontrolü cuntaya devredecek, Saray ve Bâb-ı Âlî ile Kemalist askerî cuntayı karşı karşıya bırakacaktır. "..tereddüd etmeden söylenebilirdi ki Osmanlı Devletinin idare mekanizması daha çok İngilizlerin elinde idi. Onlara sormadan en küçük askeri birliğin yer değiştirmesi ve büyükçe bir memurun tayin edilmesi bile mümkün değildi. Nitekim İstanbul Polis Müdürünün İngilizlere danışılmadan tayin edilmesi büyük bir hâdise olmuş, sonunda hükûmet eski polis müdürünü yeniden o makama getirmek zorunda kalmıştı." (Tansel, 1977, c. 1, s. 64). "İstanbul'da bütün paşalar İngiliz General Allenby'nin emrindeydi. Onun emri ve imzası olmadan hiçbir memur adım atamıyordu. İstanbul Hükümeti'ni bir taşeron olarak kullanan İngilizler, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Osmanlı Hükümeti göndermiş gibi gösterdiler." Cengiz Yazoğlu. (2019, Mayıs). Mustafa Kemal'i Anadolu'ya İngilizler mi gönderdi?. *Derin Tarih*, Sayı 86, s. 64. Erkân-ı Harbi Binbaşı Hüsrev'in (Gerede) 7 Aralık 1919 tarihli günlük kaydı: "Hükümet işgal bölgelerine vali ataması yapmadan önce İngiliz Generali Allenby'nin onayını almak zorundaydı." Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları,* 2019, s. 139. "İngiliz kuvvetleri [..] Alman yapımı Anadolu demiryolunu boydan boya işgal etmişti. Türkiye'nin kaderi artık İtilaf Güçleri ve müttefiklerinin elindeydi." Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 49.

269 Ali Fuat Cebesoy. (2001). *Bilinmeyen Hatıralar: Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri* (O. S. Kocahanoğlu, haz.) içinde (s. 341-342). İstanbul: Temel Yayınları. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

270 Stefanos Yerasimos. (1996). *İstanbul 1914-1923* (C. Akalın, çev.) içinde (s. 103-104). İstanbul: İletişim Yayınları.

> Otel eskiden beri ecnebi müşterilerin uğrağıydı, ama şimdi lobisi ve restoranı Britanyalı ve diğer Müttefik subaylarla tıklım tıklım dolmuştu. (..) Mustafa Kemal temelde bir pragmatistti; elimizdeki bilgilere göre, Pera Palas'a tam da Müttefiklerin merkez üssü olduğu için gitmişti.[271]

Umumî Harb sırasında Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi Yarbayı Rafael de Nogales Méndez, Mustafa Kemal hakkında şu dikkat çekici cümleleri derc etmiştir:

> (..) sulh ilân edildiği ve O, İstanbul'daki Pera Palas Otel'de karargâh kurduğu vakit, hem İngiliz hem de Fransız kumandanlar, kendilerini yenmiş cesareti ve becerisinden dolayı O'nu tebrik etmek için merasimler düzenlediler.[272]

14 Kasım 1918. Sivil kıyafetli Mustafa Kemal, Pera Palas'ta otelin İsviçreli müdürüne müracaat ederek, *Daily Mail* gazetesi muhabiri İngiliz gazeteci-istihbaratçı Ward Price'le temas kurmak istedi. İngiliz istihbaratçı Yarbay Heywood'dan[273] müsaadeyi alan Price, Mustafa Kemal'le mülakatı gerçekleştirdi. Mülakatta Refet Bele de hazır bulunmaktaydı.[274] Mustafa Kemal, *türklerle ingilizlerin eski dostluklarından bahsetti*[275] ve Ward Price tavassutuyla Yarbay Heywood'a vali olmak talebini arz etti:

> Bu harpte yanlış cephede savaştık, eski dostumuz Britanyalılarla asla kavga etmek istemezdik, bu istenmeyen harp Enver Paşa gibi Almanların dostları tarafından yapılan baskının bir sonucu oldu. Biliyoruz, partiyi kaybettik. Yanlış istikametlere götürülen siyasetimizin bedelini ödemeye hazırlanmalıyız. Anadolu'nun Müttefik Devletler tarafından taksime uğrayacağını tamamen biliyordum. Fransızların Anadolu'nın dışında tutulmasından bilhassa endişedeyiz. Orada bu topraklar üzerindeki bir Britanya idaresinden o kadar hoşnutsuzluk gösterilmemesi gerektir. Eğer İngilizler Anadolu için sorumluluk kabul edecek olurlarsa Britanya idaresinde bulunan tecrübeli Türk valileri ile işbirliği halinde çalışmak ihtiyacını duyacaklardır. Böyle bir salâhiyet dahilinde hizmetlerimi arz edebileceğim münasip bir yerin mevcut olup olmayacağını bilmek isterim….

Tanınmış ingiliz muharriri
Ward Price

Fotoğraf 4. Ulus, 23 Sonteşrin 1938, s. 7

Lâkin Yarbay Heywood *bu muhavereyi önemsiz görerek* kızağa çekilmiş bir kumandan durumundaki Mustafa Kemal'in vali olmak talebini *dikkate almamıştır*: "Birçok Türk generali kendileri için hemen bir iş arıyorlar." Daha sonra, İkinci Cihan Harbi nihayetinde bir vesileyle Ward Price ile Refet Bele yeniden karşılaşacak ve muhabbet, 14 Kasım 1918'deki mülakata geldiği vakit Refet Bele, Mustafa Kemal'in *bu*

---

271 Charles King, *Pera Palas'ta Bir Gece Yarısı*, 2016, s. 61.

272 Rafael de Nogales. (1923, March 4). How Kemal Pasha Shattered England's Rosy Dream of Empire in Near East. *March of Events*, p. 1.

273 Thomas George Gordon Heywood (d.1886 - ö.27 Ağustos 1943): İngiliz asker. Orduya 1886 senesinde dahil oldu. Bilfiil vazifeleri sırasıyla şöyledir: Umumî Harb'in Batı Cephesi (1914-1916); Erkân-ı Harb (1916-1917); Selânik'te istihbarat erkân-ı harbisi (1917-1918); Türkiye'de İngiliz askerî muvazzaf (1920-); Paris'te askerî ataşe (1932-1936); Atina'da İngiliz askerî muvazzaf reisi (1940-1941); Hindistan'da 26'ıncı piyade tümeni kumandanı. T. G. Otte. (2016). (Eds.). *An Historian in Peace and War: The Diaries of Harold Temperley* (p. 326, footnote 334). USA, New York: Routledge. Hindistan'da geçirdiği bir uçak kazası sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Delhi'deki harbiye mezarlığında medfundur. Commonwealth War Graves Commission, *Major General Thomas George Gordon Heywood*, 20 Eylül 2022 tarihinde cwgc.org adresinden edinilmiştir.

274 Cemal Güven. (2012). *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri (Asker, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler)* içinde (s. 15-17). Konya: Eğitim Kitabevi.

275 Ulus, 23 Sonteşrin 1938, s. 7.

hizmet teklifinde samimi olduğunu, o zaman bu teklif kabul edilmiş olsaydı Yakın Doğu tarihinin değişik bir mecraya dönecek olduğunu Price'ye ifade edecektir.[276]

> Beyoğlu aynı zamanda işgal kuvvetlerine hoş görünmek isteyen bir takım kimselerin de toplandığı yerdi. İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Kürt Teali Cemiyeti, Amerikan Mandasını isteyenler cemiyeti gibi birtakım köksüz, ne olduğu belli olmayan insanların kurduğu teşkilâtlar sık sık Tokatlıyan'da, Pera Palas'ta toplantılar yapıyorlardı. İstanbullu Türk, haysiyetini korumak ve işgal kuvvetlerinin hakaretine maruz kalmak istemeyen Türk gitmiyordu Beyoğlu'na.[277]

Mustafa Kemal, Cihan Harbi'nin Filistin Cephesi'nde 7'nci Ordu Kumandanı olduğu sırada düşman İngilizlerle birçok defa gizli surette görüşmüştür. İngiliz yanlısı tavır sergilemiştir. Fakat İngilizler Mustafa Kemal'den istifade edip Payitahtı bile işgal etmişlerdir. Münferid sulha şiddetle taraftar olub Yıldırım Ordular Grubu kalıntısına kumandan tayin edilen Mustafa Kemal'in, Kasım 1918'de, Müttefik kuvvetlere karşı Mondros Mütarekenamesi hilafında ateş emri vermesi, kullanılmışlık hissinin müfrit bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. İngiliz askeriyesinin ve istihbaratının Kahire şubesi ile Selânik şubesi arasındaki müktesebat farkı da, Selânik'ten gelerek İstanbul'a karargâh kuran İngiliz işgal kuvvetleri kumandanlığının Mustafa Kemal'e evvela itibar etmemesine (valilik talebinin reddine) zemin teşkil etmiştir denilebilir. Fakat Mısır Seferî Kuvvetleri Başkumandanı General Allenby, Şubat 1919'da İstanbul'a gelecek ve Mustafa Kemal'in İngiliz askeriyesi nezdinde emniyetbahş bir kumandan olduğunu tescil edecektir. Kahire'ye dönerken de, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği, istihbaratçı Tuğgeneral Wyndham Deedes'e emanet edecektir.

Celâl Nuri (İleri) Bey'in *Âtî* gazetesi, İngiliz General *Gori* ile Pera Palas'ta gerçekleştirilen bir mülâkatı neşretti:

> Dün muharrirlerimizden mütekâ'id Binbaşı Osman Sâdık Beğ gazetemiz nâmına bir mülâkat icrâ etmişdir.
>
> Saat dokuzda muharririmiz Pera Palasa azimetle kartını cenerale göndermiş, ceneral kendisini bir müddet sonra beşâşetle kabul etmişdir. Ceneral otuz, otuz beş yaşlarında, berrak çehreli, kara gözlü, sevimli bir zâtdır. Harekât u etvârı İngiliz kibarlığını ızhâr etmekdedir.
>
> Sâdık Beğ - Efendim İstanbulu ilk def'a mı ziyâret ediyorsunuz?
>
> Ceneral Gori - Evet, şimdiye kadar hiç gelmemişdim.
>
> - Şehri nasıl buluyorsunuz?
>
> - Şehir gâyet güzeldir. Benim üzerimde gâyet iyi te'sir icrâ etmişdir.
>
> - Bir asker olmak itibariyle, Türk ordusu hakkındaki ihtisâsâtınızdan pek müstefid olacağım.
>
> - Türk ordusunun asırlardan beri meşhûr büyük cesâreti vardır. Son harb esnâsında bu şöhretin ne kadar haklı olduğunu isbât etmişlerdir. Türk ordusu dünyânın en iyi harb eden askeri olarak kalacakdır.

---

[276] Gotthard Jaeschke. (1971). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* (C. Köprülü, çev.) içinde (s. 98). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. "Mustafa Kemal, *Daily Mail*'in İstanbul'daki muhabiri G. Ward Price'la yaptığı bir söyleşide şu ifadeyi kullanıyordu: *Eğer İngilizler Anadolu'nun sorumluluğunu üstleneceklerse, emirlerinde çalışacak deneyimli Türk idarecilerinin işbirliğine ihtiyaç duyacaklar. Öğrenmek istediğim...bu kapsamda hizmet etmeyi teklif edebileceğim uygun makamdır*. Price bu görüşmeyi Selanik Ordusu İstihbarat Bölümü'nün kıdemli genelkurmay subayı Albay Heywood'a aktardığını söylüyor. Heywood bunu önemsiz görerek ciddiye almamış, *Bu Türk generallerinin birçoğu çok sürmez iş aramaya başlarlar* demişti. Mustafa Kemal, anılarının çok ayrıntılı bir şekilde yer aldığı, liderliği altındaki ulusal mücadelenin kronolojik bir anlatımı olan *Nutuk*'ta, açık nedenlerle, Ward Price'la yaptığı bu görüşmeden söz etmez." Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 60.

[277] Fuat Andıç. (2004). *Selanik Kahpe Selanik* içinde (s. 36). İstanbul: Eren Yayıncılık.

- Başka bir İngiliz cenerali geleceği söyleniyordu, acabâ ne zaman teşrîf edecekler?

- Bu sabah geldi, ismi Sir (Hanri Vilson)dur. Burada Umûm-ı Kuvva-yı İ'tilâfiye Kumandanı olarak bulunacakdır.

- Fransız cenerali (Fıranşe Disper) de bekleniyor mu?

- Bu hususda ma'lûmâtım yokdur. Belki gelebilir, fakat henüz resmî ma'lûmât vurûd etmemişdir. (Dö Bono) İngiliz ve Fransız karargâhları arasında irtibat zâbiti vazîfesini îfâ edecekdir.

- Türkiya ile mütâreke şerâitinin mevki'-i tatbîka vaz'ında İttifâk bir müşkilâta tesâdüf etdi mi?

- Kat'ıyyen, fakat bunu temasda bulunduğum Türk ricâlinin hüsn-i niyetlerine medyûnum.

- İzzet Paşa kabînesinin sukûtu sizinle münâsebâtımıza bir sû-i te'sîr icrâ etmişmidir?

- Hâyır, münâsebâtımız tamâmiyle iyi bir sûretde devâm ediyor. Husûsiyle kabîne sukûtunun bize bir te'sîrâtı olamaz. Çünkü bu tamamiyle dâhilî politikaya âiddir.

- Filonun buradan i'âşesi husûsunda bir müşkilâta tesâdüf etdiniz mi ve askerinizin i'âşesini buradan te'min etmek fikrindemisiniz?

- Filomuz ve askerimizin i'âşesini beraber getirdiğimiz erzak yüklü gemiler ile (مع فضله) te'mîn edilmişdir. İstanbulda fi'atler bu kadar bahalı bulunduğu müddetce hiçbir şey almak kâbil değildir.

- Siz de biliyorsunuz ki Londra her cins erzâkın merkezidir. Dünyânın her cihetinden Hind, Avustralya, Amerikadan gelen erzak ve malzeme burada toplanır. Bunun içün bize lâzım olacak havâyic doğrudan doğruya İngiltereden celb edilecekdir.

- Fakat tâze sebze, yımurta ve meyvayı ne sûretle tedârik edeceksiniz?

- Hiçbir şey almayacağız. Fi'atler böyle kaldıkca buradan mübâya'a imkân hâricindedir.

- Türk evrâk-ı nakdiyesinin fi'atini takyid düşünülüyor mu?

- Bu gibi su'allerin cevâbı benim vazîfem hâricindedir. Yalnız mâlî bir komisyonun buraya gelmek üzere olduğunu biliyorum. Tabi'î o komisyon bu su'ale cevab verecekdir. Bu münâsebetle bir su'al sorayım, (tebessümle) Almanyadan kaç milyon istikraz etdiniz?

- Kat'ıyyetle bilmiyorsam da tahmînen (160-170) milyondur.

- Türkiya içün istiksâr edilemez. Husûsiyle -ki öyle gözükür- gâ'ib edilen vilâyâtın hassası tefrîk edilirse geriye kalan mikdar cüz'î bir şeydir. Fakat bu büsbütün benim şahsî fikrimdir. Evvelce söylediğim üzere bunlar vazîfem hâricindedir.

- Türkiya ile Avrupa beyninde muhâberât yakında te'sîs edecek mi?

- Muhâberât te'sîs etmişdir. Fakat tabi'î hâlihazırda yalnız resmî raporlar ile askerî muhâberât icrâ olunuyor. Husûsî muhâberâtın te'mîni içün de çalışıyoruz. Bir vakit sonra buna da muvaffakiyet hâsıl olacaktır.

- Bu günlerde en ziyâde ne ile meşgulsünüz?

- Şimdi en müsta'cel meşgûliyetimiz bizim ve diğer İ'tilâf Devletlerinin esirlerini iksâ ve sevkden ibâretdir.

- Bu mülâkatı müvekkilim olan (Âtî)ye derce müsâ'ade edermisiniz?

- Elbette fakat neşr edilmeden evvel bir def'a görmeliyim.

Âtî - İngiliz ceneralin bâlâda münderic beyânâtı – (Vakit) Gazetemizin evvelki günkü yazdığının külliyyen hilâfına olarak - zümre-i i'tilâfiyenin bizdeki kabîne tebdîlini umûr-ı dâhiliyemize âid bir keyfiyet diye telakki

> etmekde ve hakkımızdaki İngiliz nokta-ı nazarının kat'iyyen değişmediğini ve değişmeyeceğini anlatmakdadır.[278]

İtilâf Devletlerinin Arabistan'ı işgâl etmesi ve Sykes-Picot Antlaşması'nın ifşa edilmesi üzerine aldatıldıklarını anlayan Şerif Hüseyin ve oğlu Emir Faysal, Devlet-i Âliyye (Osmanlı Devleti) ile temas kurdu. Kendilerine muhtariyet verildiği takdirde *Hükümet-i Osmaniye ile müştereken* İngiliz aleyhine çalışmayı teklif ettiler.[279]

Kâzım Karabekir:

> Tokatlayan da, İngiliz erkan-ı harbiyesi, M. Kemal'i davetle, Çanakkale harekatı hakkında malumat alıyorlar. Paşa diyor ki:
>
> - Ne fayda ki bugün mahvolduk.
>
> Bir İngiliz generali kendisine diyor:
>
> - Yine kurtarabilirsiniz. Mühim bir zabitan kadrosuyla Anadolu'ya geç ve bolşevikliği ilan et. Memleketinizde ne İngiliz kalır, ne Fransız, ne de başkası...[280]

15 Kasım 1918. Vahideddin Hân, Fahrî Yaveri Mirliva Mustafa Kemal'i huzûruna kabul etti.[281] Padişah, İttihadçı kadroların ekseriyette olduğu Osmanlı Genelkurmayının irade-yi seniyesine bağlı kalıp kalmayacağını, askerî bir darbe yapıp yapmayacağını Mustafa Kemal'den sordu. Mustafa Kemal, Padişah'ı yatıştırıcı sözler söyledi.[282] Ne kadar ilginçtir ki Mustafa Kemal, Padişah'la gizli mutabakata vardıktan sonra Anadolu'ya 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi mütevazı unvanıyla hakikatte ise Şark Orduları Başkumandanı salahiyetiyle nasbedilecek fakat orduların komutasını deruhte ettikten sonra Padişah'ı bizzat kendisi devirecektir.

16 Kasım 1918. *Vatan*, *Zaman* ve *Minber* gazetelerinin muhabirlerine İngiltere yanlısı mülakat verdi. İsmet İnönü, Mustafa Kemal'in bu temasları hakkında şöyle diyecektir: *Türkiye'yi siyasî yoldan siyasî tedbirlerle kurtarmak esasına dayanıyordu*.[283] Hatta öyle ki Mustafa Kemal, İttihadçı Karakol Cemiyeti'nin Mayıs 1919 tarihli bir içtimaına katılacak ve "kurtuluş çaresi"nin komünist *Mesai ve Çiftçi Cemiyetlerine girmek suretiyle siyasî faaliyete girişmek* olduğunu izhar edecektir.[284]

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağıtılmasının ardından; *Almanya ve Avusturya'dan sonra Macaristan'da da cumhuriyet ilan edildi. Savaştan yenilmiş olarak çıkan devletler içindeki Türkiye'de ise Padişahlığa 4 yıl sonra son verilecek, cumhuriyet 5 yıl sonra 29 Ekim 1923'te ilan edilecek*.[285]

---

[278] Âtî, 14 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 306, *İngiliz Ceneral (Gori) ile Mülâkât*, s. 1.

[279] Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, 2003, s. 43.

[280] Kâzım Karabekir. (1995). *Bir Düello ve Bir Suikast* (F. Özerengin, haz.) içinde (s. 50). İstanbul: Emre Yayınları.

[281] "Dün selâmlık resm-i âlîsi Dolmabağçede kâin 'Vâlide' câmi-i şerîfinde icrâ kılınmışdır. Kabul - Bahriye Nâzırı Ali Rızâ Paşa, Yâver-i Fahri-yi Hazret-i Şehriyârî Yıldırım Orduları Grupu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'is-i sânîsi Kâzım Paşa ve İstanbul Muhâfızı Ahmed Fevzi Paşa mehâfil-i hümâyunda ayrı ayrı huzûr-ı şâhâneye kabul olunmak şerefini ihrâz etmişlerdir.
Mustafa Kemal Paşa uzun müddet huzûr-ı hümâyunda kalarak iltifât-ı şâhâneye mazhâr olmuşdur.
Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî salât-ı cum'ayı ba'de'l-edâ şehrimizde bulunan İngiliz miralayı (Mörfi) huzuru şâhâneye kabul buyrulmuşdur." Minber, 16 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 15, *Dâhilî Havâdis*, s. 2.

[282] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 88.

[283] Ulus, 1 Nisan 1968; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 76.

[284] Halit Eken, *Kapancızâde Hamit Bey*, 2008, s. 517. Karakol Cemiyeti mensubları ise "*Her ne şekilde olursa olsun İstanbul'da verimli bir faaliyet gösterilmesi mümkün olamayacağını* beyanla *Anadolu'ya nakil zaruretini*" kurtuluş çaresi için ileri sürmüşlerdir.

[285] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 29.

Mustafa Kemal'in ortağı olduğu ve idarehanesi *Beğoğlu Caddesi*nde bulunan *Minber* gazetesinde ilginç iki haber:

> Âtî gazetesi ser muharriri Celâl Nûri Beğe Mabeyn Başkitâbetine ta'yinini takarrür etdiğini "İnkılâb" refikimiz yazıyor.[286]

> Beğoğlunda bonmarşe karşısında İngiliz Mektebinde küşâd edilecek istihbârât odası te'sîsâtın bitmemesi münâsebetiyle henüz açılamamışdır. Dün yalnız telgraf te'sîsâtı ikmâl edilmişdir. Telgraf makineleri de yerleşdirilmek üzeredir.[287]

17 Kasım 1918. Meclîs-i Âyan reisi Ahmet Rıza'nın İngiliz istihbaratçı-gazeteci Ward Price'ye vermiş olduğu mülakat *Daily Mail*de neşredildi: *İngiltere ile samimi bir ittifakı arzu ederiz*.[288]

"Zaman" gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın İngiliz yanlısı mülakatı neşredildi. Muhabirin *Bugün için ne düşünüyorsunuz?* sualine *Bugün için bütün düşündüğüm harpten yaralı çıkan vatanımın cerihalarını tedaviye ve Osmanlı mevcudiyetini idameye masrif-i himemata hizmet ve yardım etmektir* cevabını; *İngiliz dostluğu hakkındaki mütalaanız nedir?* sualine ise *Gençliğimde mektepteyken kitaplarda okuduğum şayan-ı dikkat vakayî ve hadisat arasında İngilizlerin Osmanlı toprağını Rus taarruzuna karşı müdafaaya iştirak etmiş olmaları vakası da vardı. Hayatımı sırf askerlikle geçirdiğim cihetle siyasetle bugüne kadar bi'l-fiil hemen hiç iştigal etmedim, desem mübalağa etmiş olmam. Benim için yegâne siyaset memleketimin muhtaç olduğu huzur ve sükûnu temin edici dostluklara hürmet ve sergüzeşt-cûluktan …tir. Binaenaleyh Osmanlı istiklaline hürmet ve Osmanlı milletine muhabbet ve insaniyet ibraz eden devlete karşı mütekabil hürmet ve muhabbet beslemekliğim tabiîdir* cevabını verdi.[289]

Mütareke kabinesinin (14 Ekim-8 Kasım 1918) Dahiliye Nâzırı Ali Fethi (Okyar) ile Mirliva Mustafa Kemal'in gazeteleri *Minber*, hükümet-i hazıra Ahmed Tevfik (Okday) kabinesini tenkid ettikten sonra İngiltere'yle dostluk kurulması gerektiğini yazıyor:

> İngiltere hükümet-i fahimesi Osmanlı izzet-i nefsini vikaye etmeğe âmâde iken hükümet-i hazıranın vaziyeti karşısında an'ane-yi siyasiyeyi muhafaza kaydından müstağnî kalıyor. Bu gibi ahvalde lâkaydî göstermek dost tutulmasını bütün kalbimizle arzu etdiğimiz İngilizleri de menafi-yi Osmaniyenin müdafaası hususundan aciz bırakabilir. Emsal-i tarihiye bir İngilizin de Türkden ziyade Türk dostu olamayacağını da göstermişdir.[290]

Minber gazetesinde Mustafa Kemal'in İngiliz yanlısı mülakatı yayınlandı. Muhabirin *İngilizlere perverde eylediğiniz hissiyat hakkında bazı ma'lumat verir misiniz?* sualine *Bu harpte İngilizlerle Arıburnu, Anafarta ve Filistin cebhelerinde karşı karşıya pek çok muharebeler verdim. Ben bu muharebelerde ve sûret-i umumiyede bu saydığım cebhelerde başka mıntıkalarda diğer milletlerle dahi verdiğim muharebelerde daima vatanın müdafaasından ibaret olan bir vazife-i asliye îfâ ettim ve bunun için askerlik hizmetimi tahattur etmiyorum. Binaenaleyh kalbimde buğz ve adâvet hissi yer bulmamıştır. İngilizlerin Osmanlı milletinin hürriyetine riayette gösterdikleri hürmet ve insâniyet karşısında yalnız*

---

[286] Minber, 16 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 15, *Celâl Nûri Beğ*, s. 2.

[287] Minber, 16 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 15, *İngiliz İstihbârât Odası*, s. 2.

[288] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 5. "*The Times* ve *Daily Mail* gazeteleri hükümete karşıydılar. Fakat Başbakanın kendisine Barış Konferansında bir yer ve oğluna kabinede bir koltuk vermeyi reddetmesinden beri Lloyd George'a diş bileyen Lord Northcliffe gibi bir burnu büyüğün sahibi olduğu gazetelerden zaten başka bir şey beklenemezdi." David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 82-83.

[289] Tayfun Haykır. (2010). *Mütareke Dönemi Yayın Organlarından "Zaman" Gazetesi* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 580). Niğde Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Niğde.

[290] Minber, 17 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 16, *Bu Da Büyük Kabine,* s. 1. İttihadçıların Türkçü kanadına mensub Ali Fethi (Okyar) ve Mustafa Kemal'in gazetesi *Minber*, Sadrazam Tevfik (Okday) *aleyhine, siyasi tarihimizde az rastlanabilecek bir muhalefet* yürütmektedirler: Zeki Sarıhan. (2000). *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar* içinde (s. 78). İstanbul: Kaynak Yayınları.

benim değil, bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha hayırhah bir dost olamıyacağı kanaatiyle mütehassis olmaları pek tabiîdir cevabını verdi.[291]

> Görülüyor ki, Tevfik Paşa yıpratılırken, Mustafa Kemal, devlet adamı niteliklerine sahip bir insan olarak tanıtılmakta, üstelik bağımsızlığa uymak şartıyla, İngiltere ile işbirliği yapabileceği de hatırlatılmaktaydı.[292]

Mustafa Kemal, Sultan Vahideddin'den sitayişle bahsetti:

> (..) hükümdar-ı zî-şânımız veliahtlığı zamanında bir seyahatlerinde maiyet-i mülûkânelerine memur olduğum gibi makâm-ı saltanâtı teşriflerinden sonra da mükerreren mazhâr-ı iltifât-ı hümâyunları oldum. Efkâr-ı şahanelerine yakından vâkıfım. Usûl ve kavânîn-i Meşrutiyet'e en meşrutiyetperver olarak taraftardırlar. Hatta Berlin'de tahsilde bulunan şehzadeler hazeratına bazı münasebetlerle itâ buyurdukları bizzat şahidi olduğum nasâyihte daima fikr-i Meşrutiyet mütebârizdi.

Mustafa Kemal, 10 gün evvel istifa etmiş olan eski Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa'yı övdü:

> İzzet Paşa Hazretleri'nin refakatinde ve refikasından bazılarıyla birlikte uzun zamanlar çalıştım. Endişe-i vatanla çarpan kalplerinin şahidiyim müşarün-ileyh de kıymetli bir rical-i devlet olarak hürmet ederim. Herhâlde böyle müşkil avânede müşarün-ileyh gibi rical-i devletin kıymetli hizmetlerinden vatanın mahrum bırakılmayacağı ümid-i kuvvisindeyim.[293]

15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kongresinde okuyacağı "Nutuk"un "Manda meselesinin Kongrede müzakeresi" bahsinde ise tenkid etmek üzere Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa'yı Amerikan mandasına taraftar zikredecektir.[294] Ahmed İzzet Paşa:

> "Manda" kelimesi yeni icat edilmiş bir diplomasi kavramıydı. Bunun gerçek tarifi, yapılacak antlaşmanın şartlarıyla belirlenecekti. Dolayısıyla faydalı esaslara bağlanmak şartıyla asıl fikir bana da az çok yumuşak geldi. Bu şekil, Avrupalıların görünmeye başlayan ihtiraslarına, düşmanlıklarına ve sözleşmeyi bozucu uygulamalarına karşı, devletin birliğinin korunması için bir çare gibi göründü.[295]

Minber gazetesinde "Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkât" yazısının hemen altında iki mühim habere yer verildi. Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarında meydana gelen ihtilâller müstakil devletlere bölünmek ve cumhuriyet idarelerinin kurulmasıyla neticelenmekteydi:

> Prusyada Cumhûriyet İ'lânı
>
> En son vârid olan haberlere nazaran Alman İhtilâli mütemâdiyen tevsi' eylemektedir. O derecede ki bu ihtilâle bir inhilâl nâmı da verilebilir.
>
> Henüz vüsûkunu te'mîne imkân olmayan haberlere nazaran Müttehid Alman İmparatorluğunu teşkîl eden hükûmetlerden bazıları ve ezcümle krallık hâlinde idâre edilen kısımlar ittihaddan ayrılmakdadır. Alman kuvvet ve haşmetinin en yüksek vâsıtası olan ittihadın bozulması imparatorluğun tamâmiyle inhilâli demek olacağı müstağni-i izahdır.
>
> Diğer tarafdan alınan haberlere göre Prusyada cumhûriyet i'lân edilmişdir. Her tarafa sirâyet eden heyecanlara nazaran diğer Alman hükûmetlerinde de cumhûriyet i'lânı pek melhuzdur.[296]
>
> Kral Şarlın Terk-i Saltanatı

[291] Minber, 17 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 16, *Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkât,* s. 1.
[292] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 90.
[293] Zaman, 17 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 222, s. 2; Aktaran: Tayfun Haykır, *Mütareke Dönemi Yayın Organlarından "Zaman" Gazetesi*, 2010, s. 581.
[294] Gazi Mustafa Kemal. (1934). *Nutuk* içinde (c. 1, s. 78). İstanbul: Devlet Matbaası.
[295] Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 64.
[296] Minber, 17 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 16, *Alman İhtilâli,* s. 1, sütun 5.

> Macaristanın Avusturyadan infikâkı ile tamâmiyle müstakil bir hükûmet hâline girmek için sarf-ı mesâiyi eylemekde olduğu ma'lûmdur. Macaristanda Hırvat hükûmetinin teşkîli ve istiklâl tarafdârı fırkanın re'is-i hükûmete geçmesi bu mesâinin ilk neticeleri olmuşdur.
>
> Dünkü Hıronos gazetesi son dakîkada aldığı bir haber olarak Avusturya-Macar İmparator ve Kralı Şarlın Macar taht-ı krâliyesinden isti'fâ eylediği yazıyor. Bu haber te'yîd edecek olursa Macaristanın da yeni bir müstakil hükûmet şeklinde ve ihtimal ki cumhûriyet tarzında inzâr-ı âleme arz u vücûd eylemesi pek kuvvetli bir ihtimal ad olunabilir.[297]

Atina'daki İngiliz Ortaelçi Lord Granville, İngiliz Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtırada, *Batı Trakya'dan başka, bütün Yunan taleplerinin reddini tavsiye etti*[298]:

> [Yunanlılar] Oniki Ada, Kıbrıs, Trakya, Batı Anadolu kıyılarını, hattâ bir çokları İstanbul'u ve Anadolu'nun kuzey kıyılarını istiyorlar. . . Mesele halkın menfaati bakımından ele alınacak olduğu takdirde, ellerindeki toprakları şimdiye kadar idarede pek öyle olağanüstü bir kabiliyet gösterememiş olan Yunanlıların, bu kadar milyon halkı akıllıca ve şefkatle idare edebileceklerinden doğrusu şüphe edilebilir. . . Hiç değilse İzmir'in ticaretle uğraşan zengin Rumlarının memleketlerinin Anavatan tarafından teslim alınmasını istemediklerini öğrendim.[299]

General Allenby'in istihbarat zabiti Deedes, İstanbul'a geldi.[300] *İngilizler İzmit, Eskişehir, Afyon, Samsun ve Merzifon'a kontrol birlikleri gönderdi*.[301]

Fransız Şark Ordusu Başkumandanı Mareşal Franchet d'Esperey, *"Kıtaların Selânik bölgesinde fazla toplanmasının önüne geçilmesi maksadiyle" bir Yunan Tümeninin Midilli, Sisam ve Sakız adalarına dağıtılmasını teklif etti*. *İngiltere Harbiye Nezareti bu teklife mutabakatini bildirdi*. Diğer taraftan da İngiliz Hariciye Nezâreti, Paris'teki İngiliz Büyükelçi Lord Derby Edward Stanley'e *İtalyan alınganlığı tehlikesine karşı Fransa hükümetini uyarmak için talimat* gönderdi: *Anadolu karasına asker çıkarmadan önce İngiltere Kırallık Hükümeti ile istişarede bulunulması ve bu gibi gösterilerde, İtalyan kıtalarının Oniki Adalarda ve Rodos'ta bulunması bakımından İtalya Hükümetine müracaat edilmesi gerekti*r.[302]

18 Kasım 1918. Memleketi cumhuriyet idareleri olmak üzere muhtelif devletlere parçalanan Avusturya İmparatoru Kral, *tahtsız kaldı* ve *devlet işlerinden çekildiğini açıkladı*.[303]

Mustafa Kemal'in İngilizlere ılımlı ve sulh imza edilmesi gerektiğini belirten mülâkatı *Vakit* gazetesinde neşredildi. Mustafa Kemal, tatbikatında anlaşmazlık çıksa bile uzlaşılabilineceğini belirterek Mondros

---

297 Minber, 17 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 16, *Avusturya İnhilâli,* s. 1, sütun 6.

298 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 5.

299 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 50. Atina'daki Ortaelçi Lord Granville'den Londra'ya 272 numaralı 17 Kasım 1918 tarihli telgrafa dair bir başka kaynaktan iktibas: "Pek az etkisi olan sosyalist ve cumhuriyetçi Rizospastis gazetesi bir yana, Yunan toprak isteklerini ısrarla ileri sürmeyen tek bir Yunan gazetesi yoktu"r. "Bununla birlikte şimdiye kadar kendi ülkesini yönetmede olağanüstü bir yetenek göstermiyen Yunanistan'ın, milyonlarca ek nüfusun yönetiminde akıllıca ve iyilikle davranacağı şüphelidir. Öğrendiğime göre, hiç olmazsa İzmir'deki varlıklı Rum tüccarları, anavatanlarıyla birleşmeyi hiç arzulamıyorlar." FO/3147/199028; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 31-32.

300 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 5.

301 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 31. Örneğin, İngilizler, Mustafa Kemal'in memnun olacağını öğrendikten sonra işgâl etmiş bulundukları Merzifon'u 20 Eylül 1919'da boşaltacaktır: "İngilizler, Merzifonda bulunan kuvvetlerinin geriye alınması halinde memnun olup olmayacağımızı istimzaç eylemişlerdi. Bittabi pek memnun olacağımızı bildirmiştik. Filhakika oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarile beraber evvelâ, Samsuna çektiler. Badehu oradan da İstanbula naklettiler." Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 1, s. 122. Bu tahliye, Mustafa Kemal'in elini güçlendirecektir: Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 1, s. 169, 171.

302 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 64.

303 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 20.

Mütarekenamesini umumî anlamda müsbet değerlendirmiştir. Sulhun takarrürü, sadece kabine meselesidir:

> Hükûmetimizle mütâreke akd eden devletlerin ve bu devletler nâmına mütâreke şartnâmesini yapan Britanya Hükûmetinin Osmanlılara karşı olan hüsn-i niyetlerine şübhe etmek istemem. Eğer mezkûr şartnâme ahkâmının tatbikâtında su-i tefehhümü mûcib olacak cihet görülebilirse bunun sebebini derhal anlamak ve muhâtablarımızla anlaşmak lazım. Bittabî bu vazîfe hükûmetlere terettüb eder. Benim bildiğime göre hükûmetimiz bu babda îcâb eden teşebbüsatda bulunmuş ve bulunmaktadır.
>
> Yalnız benim anlayamadığım bir cihet varsa bu teşebbüsat neden milleti tatmin edici netayic vermemekdedir. Buna sebeb olarak şimdi hatırıma gelebilen nokta şudur: İki hükûmet ricâli beyninde bilmüzâkere takarrür etdirildikden sonra emr-i icrâsı lazım gelen hususat, askerî kumandanlara terk olunuyor. Halbuki bu hususda askerler değil, diplomatlar hal-i faaliyetde bulunmak lazımdır. Mâlum-ı âlîniz millet doğrudan doğruya umûr-ı devlete karışamaz. Vekilleri olan Heyet-i Mebusânın itimadına müzahir bir hükûmetin netice-yi icraatına intizar eder. O halde bu hususda milletin en büyük vazifesi mebusları vasıtasıyla, her suretle şayan-ı emniyet ve itimad bir hükûmetin mesned-i kuvvasını teşkil etmekdir.
>
> Bence bilhassa içinde bulunduğumuz bu müşkil ve pek nazik zamanda bu gibi kîl u kâller katiyyen tecviz edilemez. Bu kîl u kâller hayat-ı meşrutiyet içün pek muzırdır. Bundan her meşrutiyetperver Osmanlının suret-i katiyede münasebet etmesi en büyük vazife-yi vataniyemizdir. Bugünki mebusânın birtakım tesirat altında intihab edilmiş olduğu hakkında kîl u kâl edenlere şu noktaları hatırlatmak lazımdır: Evvelemirde yapılan dedikodular içün zemin ve zaman hiçbir suretle müsaid değildir. Sonra alelıtlak her memleketde bu gibi intihabat icra edilirken araya birtakım tesiratın karışdığı da inkâr edilemez. Bunlardan sarf-ı nazar Osmanlı milletinin temasil-i meşrutiyetini bugünki Meclis-i Mebusânımızdır. Bu heyeti vücuda getiren âzânın intihad olundukları devairden bir kısmı elyevm yeni bir intihab icrasına müsaid olmayan bir vaziyet-i fevkalâde içinde bulunmakdadır. Binaenaleyh sadece bu noktayı düşünmek bu meseleyi daha ziyade ta'mikden dolayı tehaddüs edebilecek fenalıkları gösterir. Her hâlde millet ve memleketin pek ziyâde muhtâc olduğu sulhu takarrür edebilecek hükûmetin hâl-i hazırdaki Meclîs-i Meb'ûsânımıza istinâd etmesi bir zarûret teşkil etmektedir.[304]

19 Kasım 1918. Mustafa Kemal'in ortak olduğu *Minber* gazetesi, Mustafa Kemal'i oldukça abartılı biçimde metheden bir makale neşretti:

> İ'tirâf edelim, emsâlini yetişdirmekde semahat göstermediği birkaç zekâ-yı müstesnâdan bir ve hattâ birincisi "Minber" ve "Zaman" ve "Vakit" gazetelerinde beyânâtı neşr edilen Mustafa Kemal Paşadır. Milletin ve memleketin en ziyâde hayırkâr evlâdından olduğu hâlde en az müzâhir-i takdîri olan yine müşârileyhdir.
>
> Fakat kime isnâd-ı kabahat edelim? Kendisi o kadar (شهر تكريز), o derece mahviyetkârdır ki Anafartaların yegâne müdâfi'i ve İstanbulun halaskârı münhasıran kendi olmasına rağmen bu hakîkati pek çok zaman ifşâ etmedi, ve bu sûretle muvaffakiyâtının şan ve şöhretleri çapulcuların hassa-i inhisârına kayd edildi. (..)[305]

Bir önceki Ahmed İzzet Paşa kabinesi Dahiliye Nâzırı Ali Fethi (Okyar) Bey'in liderliğindeki *Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası* şemsiyesinde Mustafa Kemal, Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu almaması için Meclîs-i Meb'ûsân'da lobi faaliyeti yürüttü ancak muvaffakiyet sağlayamadılar:[306] 231 mebusun 124'ü reye iştirak etti: 91 kabul, 26 red ve 7 müstenkif (çekimser).[307] Böylece Ali Fethi Bey'in ve Mustafa

---

[304] Vakit, 18 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 385, *Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkât,* s. 1.

[305] Minber, 19 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 18, *Nühüfte Bir Simâ*, s. 1.

[306] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c.1, s. 76. Mustafa Kemal "Siyasal ve kişisel dostları Ali Fethi (Okyar), Hüseyin Rauf (Orbay) ve İsmail Canbulat ile bir lobi kurmak için biraraya geldi ve hatta İTC'nin iki ardılından biri olan Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nın üyesi oldu. Hatta parti gazetesi Minber'e imzasız yazılar yazdı. Gazete de, buna karşılık, Mustafa Kemal'le mülakâtlar yayınlayarak onu siyasal bir şahsiyet haline getirmeye çalıştı" Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 194.

[307] Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 5, Cilt 1, s. 170.

Kemal'in *Ahmet izzet Paşayı ikinci defa sadaret makamına getirmek maksadile sarfettiği gayretler boşa çıkmıştır*.[308]

*Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası*nın iki kurucusundan ikincisi Karesi mebusu Hüseyin Kadri Bey 18 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1918'de İttihad ve Terakki Fırkası'ndan ayrıldığını mecliste beyan etti.[309] Fırkanın kuruluş yeri ve merkez binası *Minber* gazetesinin *Beğoğlu Caddesinde*ki idarehanesiydi. Mensubları: İstanbul mebusu Ali Fethi (Okyar) Bey ve Karesi mebusu Hüseyin Kadri Bey müessis ve idareci; Tokat mebusu Tahsin Bey, Divaniye mebusu Dr. Sami Bey, Erzincan mebusu Halet Bey, Yozgat mebusu Şakir Bey ve Antalya mebusu Fuat Hulusi (Demirelli) Bey idare heyeti. *Dikkat çeken nokta, Fırka programının hiçbir olağanüstü durumu olmayan bir ortamda kaleme alınmış gibi olmasıdır. Türklerin ve Türkiye'nin, tehlikelerle çevrili değil de, gayet normal, savaşsız bunalımsız bir dönemde sorunlarının ele alındığı görüntüsü şaşırtıcıdır*.[310]

> Bu tarihlerde Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a dönmüş ve kabineye güvenoyu verilmemesi için epeyce çalışmıştı. Eğer kabine değişirse, yine benim başkanlığımda bir vükelâ heyeti kurulmasına çalışılacak ve bunda kendisi de Harbiye Nazırı olacaktı. Fakat mebusların çoğu kabineye güvensizlik beyanına cesaret edemediler. Bununla birlikte bu çekingenlik de korktuklarına uğramalarına engel olamadı.[311]

Bahriye eski nâzırı Hüseyin Rauf (Orbay):

> Bu sırada, Mustafa Kemal Paşa da Yıldırım Orduları Gurubu Kumandanlığından ayrılarak İstanbula gelmişti. Perapalas'ta ilk buluşuşumuzda uzun uzadıya dertleşirken, o bana orduların durumunu, ben de ona İstanbuldaki vaziyeti ve bu arada mütareke tatbikatının arz ettiği safhaları izah ettim. (..) hülâsa bizim mütareke ahkâmını harfiyyen tatbik ettirmek ve böylece itilâf donanmasını İstanbul'a sokmamak hususundaki bütün gayretlerimize rağmen, yerimize gelen hükümetin za'fı, meskeneti yüzünden ingilizlerin bugünkü vaziyeti ihdas ettiklerini anlattım.
>
> Mustafa Kemal Paşa, bütün bunları dikkatle dinleyerek: "Keşke istifa etmeseydiniz" diyerek, buna rağmen yine İstanbul'da bir şeyler yapılabileceğini ve hattâ kendisi ile benim ve İsmail Canbulat ve Ali Fethi Beylerin iştirakiyle yeni bir Ahmet İzzet Paşa kabinesi kurmak suretiyle vaziyete bir dereceye kadar hâkim olabileceğimizi ileri sürerek, Ahmet İzzet Paşayı bu yola sevk için, ziyaretine gitmemizi istedi. Birlikte gittik, görüştük. İzzet Paşa; artık iş işten geçtiğini, bugünkü şartlar altında böyle bir teşebbüse geçmenin faydasız olacağını uzun uzadıya izahla, mazur görülmesini rica etti.
>
> Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Beyin "Minber" gazetesine ortak olarak, propaganda yolu ile hiç değilse politikacılar, mebuslar ve âyan âzaları üzerinde müessir olarak bir şeyler yapmak ve iş başındaki Tevfik Paşa kabinesini, mebusan meclisinde edineceğimiz bazı taraftar mebuslara, itimatsızlık reyi verdirerek düşürmek teşebbüsünü ileri sürdü. Ve filhakika "Minber" Tevfik Paşa aleyhinde şiddetli neşriyat yapmağa başladı. Mustafa Kemal Paşa ile biz de bizzat meclise giderek mebuslar arasında taraftar edinmeğe büyük bir gayretle çalıştık. Fakat bu da bir netice vermedi. Tevfik Paşaya itimatsızlık reyi vermeyi vad eden mebusların çoğu, vaitlerini tutmadılar. Bu teşebbüs de suya düşünce, Mustafa Kemal Paşa, Kara Kemal Beyle, sadrazam Tevfik Paşayı şoförünü elde ederek İstanbuldan uzaklaştırmak suretiyle, kabineyi düşürmek teşebbüsüne girişti isede, bu da İsmail Canbulat beyin itiraziyle akîm kaldı.[312]

---

308 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, 1953, s. 36.

309 Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 5, Cilt 1, s. 29.

310 Tarık Zafer Tunaya. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler* (2. baskı) içinde (c. 2, s. 71-74). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

311 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 51, dipnot 18.

312 Feridun Kandemir. (1965). (Haz.). *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay* içinde (s. 29-31). İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, Sinan Matbaası. İttihadçı Kara Kemal, İzmir Suikastı davasına haksızca dahil edilip 1926'da Halk Fırkası Tek-Parti yönetimi polisi tarafından vurularak öldürülecek ve netice itibarıyla Mustafa Kemal'in geçmişinin temizlenmesine katkı sağlanacaktır: Rahmi Apak. (1988). *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları* içinde (s. 183). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Savaş Sertel & Şahin Yedek. (2015). İttihat ve Terakki'nin

Kara Kemal, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul şubesi reisi ve Karakol Cemiyeti idarecisidir. İttihadçı İsmail Canbolad, Sadrazam Tevfik'in kaçırılması planını, kendi tarzına gayr-ı muvafık bir *komitacılık* addetmiştir.[313]

Halide Edib (Adıvar), 1928'de Londra'da neşredeceği *The Turkish Ordeal* nam hatıratında, Kasım 1918 devresiyle alakalı şu mühim rivayeti nakletmektedir: *Bizzat kendisinin Harbiye Nâzırı olacağı bir kabineyle mutlakiyetçilik rejimini resmen başlatması üzere; Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis-i Mebusan'ı kapatmak için Padişah'ı ikna etmeye çalışanlardan biri olduğu söyleniyordu*.[314] Mustafa Kemal'in 14-18 Kasım 1918 tarihleri arasında, İstanbul matbuatına İngiliz yanlısı beyanat vermesi şu anlama gelmekteydi denilebilir: Filistin Cephesindeki gizli görüşmeler ile varılmış mutabakat esasında sulhu tesis edecek yeni kabinenin Harbiye Nâzırı olmak.

Muhtelit Mütareke Komisyonu ilk içtimaını gerçekleştirdi. General Allenby'in istihbarat zabiti Deedes katılımcılar arasında idi.[315]

Müttehid Almanya İmparatorluğundan ayrılarak muvakkat bir hükûmet teşkil eden Letonya, cumhuriyet idaresini ilân etti.[316]

21 Kasım 1918. Ali Fethi (Okyar) ve Mustafa Kemal, gazeteleri *Minber*in iflâs etmemesi için Karakaşî Sabataycı Cavid Bey ve *Macedonia Risorta* mason locası büyük üstadı Selânik Yahudisi Emmanuel Carasso'dan borç taleb etmişlerdir:

> Fethi ile gazetesi hakkında görüştük. Satış az olduğundan hâsılât-ı yevmiye masârifine kifâyet edemiyor. Münir sermayesinin bir mühim kısmı Mustafa Kemal Paşa tarafından konulmuş ve bununla tesisat-ı iptidaiye yapılmış olduğunu hikâye ediyordu. Gazetenin resmen fırka gazetesi olmamasına Fethi Bey'ce muvâfakat oldu. Karasu'dan ihtiyaç hissedilen meblâğın bir kısmının tedârik olunmasını talep etmiştik. Bir kısmını da ben tedârik eylemeyi vâdettim. Bir kısmını da daha Fethi Bey bulmaya çalışacak. Bu sûretle sekiz bin lira kadar bulunabilecek. Şimdilik başmakaleleri yazmasını da Müştak'a söyliyeceğim.
>
> Benim bulmayı vâdettiğim parayı bazı tacirlerden şirkete iştirâk sûretiyle tedârik eylemesi için Kemal'e söyledim.[317]

Belçika matbuatının Katolik dünya görüşlü gazetesi *La Libre Belgique* "Türkiye'ye Zorunlu Kılınan Şartlar" nam haber neşretti. *İngiliz Savaş Bakanlığı'nın Osmanlı Hükümeti'ne Musul Vilayeti'nin, Kafkasların ve İran'ın kuzeyinin boşaltılmasını, Türk ordusunun savaş öncesi siperlerine çekilmesini, Mezopotamya'daki birliklerin tamamının tahliyesini, Suriye ve Kilikya'daki bütün Türk birliklerinin Pozantı'nın doğusuna çekilmesini, bütün silah ve cephanenin teslimini istediğini belirtiyor, ateşkes*

Küçük Efendisi: İaşe Nazırı Kara Kemal Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(XXIV), s. 397; Arif Oruç. (2021). "Kara Kemal'in Son Günleri" (T. Yıldırım, ed.) içinde (s. 64, 75-77). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

313 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 203. Balkan Harbi sulh şartlarını beğenmeyen İTC, 1913'de Bâb-ı Âlîyi basarak askerî bir darbe tatbik ve hükümeti taklib etmişti. Ancak şimdi ise Payitaht İstanbul işgal altındaydı, hükümeti silâhla deruhte etmek müsmir değildi. Fakat Anadolu dahilinde İttihadçı paralel yeni hükümet kurulabilirdi. Nitekim "siyasal bir mücadele için taşradan harekete geçmek, İttihat ve Terakki'nin, iktidar mücadelesinde daha önce de ilk kez başvurduğu bir yol olmuştur." Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 27, 305-306. Örneğin 1908 askerî isyanı, Rumeli taşralarında cereyan etmişti.

314 Halidé Edib. (1928). *The Turkish Ordeal* (p. 12). Great Britain, London: John Murray. Bu hatıratın esasını *Ateşten Gömlek* tefrikası teşkil etmektedir. *The Turkish Ordeal*, 1962'de, *Türkün Ateşle İmtihanı* namıyla fakat Mustafa Kemal'i tenkid eden kısımları sansürlenerek Türkçeye çevrilecektir.

315 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s.6.

316 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 33.

317 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 626-627.

şartlarının yerine getirilmesinin bir zorunluluğu olarak Britanyalı görevlilerin Türk sivil idaresini, jandarmayı…vb durumları kontrol için atanacağına dikkat çekiyor.[318]

22 Kasım 1918. Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal'i huzûruna kabul etti. Padişah, Mustafa Kemal'den teminat istedi: *Bilirim ki ordunun subayları ve komutanları sizi severler. Bana te'minat verebilir misiniz ki, onlardan bana bir fenalık gelmiyecektir*. Mustafa Kemal: *Orduya ait bazı ma'lûmat mı var efendim?* Padişah, sualini tekrarladı. Mustafa Kemal: *Ben İstanbul'a geleli bir kaç gün var, burada durumu tamamiyle bilmiyorum. Yalnız ordu komutan ve subaylarında zât-ı Şâhânenize karşı bir cereyan olması için bir sebep görmüyorum.* Padişah: *Yalnız bugünden bahsetmiyorum, bugünden ve yarından*.[319]

Sadrazam Ahmed Tevfik'in (Okday) G. Ward Price'ye beyanatı İngiliz gazeteleri *The Times* ve *The Morning Post*ta neşredildi: *[M]aksadımız İngiltere ile eski dostluğumuzun yeniden kurulması*dır.[320]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Richard Webb ile Siyasî Başmemur Thomas Hohler, Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa'yı ziyaret ettiler. Hariciye Nâzırı, *"Memleketinin büyük ıztırap içinde olduğu, bir volkan üzerinde oturduğu için, ümitlerini sırf yardımlarına bağladığı İngiltereye olan büyük dostluğunu" ifade ettiği zaman Amiral Webb "Türkiye'ye Büyük Britanya'nın sempatisini sağlamanın tamamiyle vazifelerinin gayesi dışında bulunduğu" cevabını verdi*.[321]

23 Kasım 1918. Sultan Vahideddin, saat 14.30 civarında iken Dolmabahçe Sarayı'ndan Yıldız Sarayı'na taşındı.[322]

Korgeneral Sir Wilson, *Babıâli'ye yazdığı bir mektupla, daha önce gönderdiği bir mektupta "Avrupa Türkiyesi Müttefik Kuvvetleri Komutanı" yerine, yanlışlıkla "İstanbul Müttefik İşgal Kuvvetleri Komutanı" yazılmış olduğunu teessüfleriyle bildir*di.[323]

24 Kasım 1918. Sultan Vahideddin, İngiliz istihbaratçı-gazeteci Ward Price'yi huzuruna kabul etti. Mülakat, 6 Aralık'ta *Daily Mail*de neşredilecektir:

> Türkiye'nin harbe katılması bir türlü kaza eserinden ibarettir. Siyasî durumumuzu, coğrafî mevkiimizi ve millî menfaatlerimizi ciddî olarak mülâhaza etmiş olsaydık, bunun tamamiyle akılsızca yapılmış bir hareket olduğu apaçık anlaşılırdı. Ne yazık ki, hükümetin basiretsizliği bizi felâkete sürüklemiştir. Eğer ben tahtta olsaydım, bu esef verici hâdise olmazdı. İngiltere'de öteden beri Türklere karşı mevcut dostluk duyguları harp başladığı zaman hem yok olmuş değildi. Fakat Ermenilerin öldürülmeleri İngilizlerin Türkiye'ye karşı duygularında derin bir değişiklik hasıl etmiştir. Bu kötülükler. . . kalbimi yaralamıştır. . . Adalet çok geçmeden yerini bulacaktır. İngiliz milletine kuvvetli sevgi ve hayranlık duygularımı Kırım harbinde İngilizlerin müttefiki olan babam Sultan Abdülmecid'den miras aldım. Şimdi. . . bu sebepten memleketim ile Büyük Britanya arasında ötedenberi mevcut dostane münasebetleri yenileyip kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım. Unutmayınız ki olup bitenlerde milletimin hiçbir günahı yoktur. Büyük çoğunluğa karşi asîl milletinizin, bu duygulara ayniyle mukabelede bulunacağı ümidini ortaya koymaya cür'et ediyorum. Deyebilirim ki, Türk milleti İngiltere'ye karşı aynı duygularla, hem de umumiyetle çok daha kuvvetle duygulanmaktadır. . .[324]

---

318 Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 41.
319 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 77.
320 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 8.
321 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 23.
322 "Zât-ı Hazret-i Şehriyârî dün saat iki buçukda Yıldız Saray-ı Hümâyununa nakl buyurmuşlardır." Minber, 24 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 23, *Dâhilî Haberler,* s. 2.
323 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 108.
324 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 3-4.

İzmir'deki Kıdemli Bahriye Kaimmakamı A. Dixon, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'ye muhtıra gönderdi: *Türk memurları yavaş hareket ediyorlar, ama doğruyu söylemek lâzımgelirse disiplince de uysaldırlar*.[325]

27 Kasım 1918. İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı tayin edilen General Milne, İstanbul'a muvasalat etti.[326] Pera Palas Otel'e yerleşti.[327]

28 Kasım 1918. İngiliz Erkân-ı Harbiye (Genelkurmay) istihbaratının muhtırasına göre Türk milleti üç sınıfa tasnif edilmiştir:

> 1- İttihat ve Terakki; 2- Memleketin refahını isteyen ve 3- Esas gayesini sulh ve sükûn içinde yaşamak prensibine bağlayan siyasî kanaatten yoksun halk.. Bunlardan 2 No. olanları Türkiye'nin bağımsızlığı babında çok isteklidirler, ama kendi hallerine terkedildikleri takdirde Türklerin sevk ve idarede tamamen kabiliyetsiz olduklarını müdriktirler. Memuriyetlerin çoğu hâlâ eski İttihat ve Terakki Fırkası'nın üyeleri tarafından tutulmuş bulunduğundan "Edirne'de askerî kontrol subayı" Yarbay L. L. R. Samson genel hizmetin bozulmasını önlemek için memurların ancak tedricen değiştirilmelerini teklif etti.[328]

Veliahd Abdülmecid'in ABD'li *Associated Press* haber ajansına beyanatı, Fransız *Le Figaro* gazetesinde neşredildi: *Türkiye yabancıların yardımına muhtaç*tır*, Halifenin egemenliğini tehdit etmeyen herhangi bir kontrolü memnuniyetle kabul edece*ktir.[329]

Mustafa Kemal, Pera Palas Otel'de on beş günlük ikametinin ardından Şişli'deki daireye taşındı.[330]

29 Kasım 1918. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tümamiral Richard Webb, İngiliz Hariciye Nâzırı Balfour'a muhtıra gönderdi:

> İttihat ve Terakki Partisi varlığına son vermiş değil, ancak örgüt şimdi tamamiyle değişik insanların elinin altında ve sadece, etrafında oldukça makul bir Türk ulusal duyarlığının toplandığı bir çekirdek haline gelme sürecinde.... Rum basını Müslüman nüfusa silah dağıtıldığı iddiasını sürdürüyor ve birçokları, özellikle Rumlar buna bütün ciddiyetiyle inanmaya başlıyorlar ve buna karşı alarma geçme gereğini duyuyorlar. Şehrin içindeki ve çevresindeki Müttefik kuvvetleri ise, Türkler'in, silahlı başkaldırı niteliğinde bir girişimde bulunacak kadar düşüncesizlik etmelerinin çok zayıf bir ihtimal olduğu görüşündeler.[331]

İngiltere Hariciye Nazırı Balfour'dan Roma'daki Büyükelçi Rodd'a telgraf: *Küçükasya'ya yapılacak bir İtalyan çıkarması, arkadan bir Yunan çıkarmasını kaçınılmaz kılar. Majesteleri Hükümeti, bir Yunan isteğini, İtalyan örneğine uyarak reddetmeyebilir*.[332]

Bahriye Nâzırı Ali Rızâ Paşa ile Mustafa Kemal Paşa mahfel-i hümâyunda Huzûr-ı Şâhâneye kabûl buyurulmuşdur.[333]

Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâreti tarafından Miralay Mustafa İsmet (İnönü) riyasetinde *sulh müzakeratına hazırlık komisyonu* ihdas edildi.[334]

---

325 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 48.
326 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 43.
327 Charles King, *Pera Palas'ta Gece Yarısı*, 2016, s. 51.
328 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 167-168.
329 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 12.
330 Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, 2017, s. 255.
331 FO 406/40, p. 82; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 157.
332 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 45.
333 Minber, 30 Teşrîn-i sânî 1334-1918, Numero 29, *Dâhilî Havâdis: Huzûra Kabûl*, s. 2. Ali Rıza Paşa, 2 Ekim 1919-4 Nisan 1920 tarihleri arasında sadrâzamlık yapacak ve Mustafa Kemal İstanbul Hükûmetinde nüfûz elde edecektir.
334 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 197.

Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâreti Müsteşarı İttihadçı Mustafa İsmet (İnönü), Kâzım Karabekir'e mektub gönderdi: *Ben kararımı sana söyleyeyim mi Kâzım. Köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var. Birleşelim Kâzım ağa İsmet ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürükleyelim*.[335] Zira Mondros Mütarekenamesinin imzalanıp tatbik edilmesinden itibaren *ordular dağılmış, kadrolar daralmış, subaylar ve memurların birçoğu görevlerini terk ederek ticarete ve ziraata atılmış, herkes büyük bir ümitsizlikle hayat ve gelecek kaygısına düşmüştü.*[336] Örneğin Mustafa Kemal de incir ticaretine teşebbüs edecek fakat dolandırılacaktır.[337] Bu günlerde Binbaşı rütbesinde bulunan Mehmed Ârif, Anadolu'nun tükenik ahvali hakkında şehadetini şöyle ifade etmiştir:

> Enkazdan ibaret olan birkaç fırkamız, Anadolu'ya serpilmiş olduğu halde ecnebî zabitlerinin kontrolleri altında bulunan silahlar ve cephane depolarında bekçilik vazifesini îfâ ediyorlardı. Mütareke hükümlerinin gereği olarak Anadolu'da bulunan tüfeklerin mekanizmaları, topların kamaları İstanbul'a taşınıyordu. Bu esnada uzun süren savaşların baskısı altında bıkan halk askerlikten nefret edecek duruma gelmişti.
>
> Kıta'âtda her gün müsellehan -hatta nöbetçileriyle birlikte- firâr vukû'âtı eksik değil idi. Asker kışlaları, efrâd koğuşları etrâf-ı erba'asına süngülü nöbetçiler dikilmiş birer tevkîfhâne zannolunurdu. Zabt u rabt-ı askerîden eser kalmamış idi; (esasen kırmızı fesli ve pejmürde kıyafetli bu insanlara asker nâmı verilemezdi.) (…) Memleketin her tarafı asker firârîleri, hapishâne kaçkınları ile dolmuş, Anadolu eşkıya yatağı olmuştu.[338]

30 Kasım 1918. Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa, 10.601 Ermeninin ve Rumun *"eski yurtlarına yerleştirilmiş" ve bunun da "yiyecek ve ev buhranı ile nakil vasıtalarının eksikliği dikkate alındığı takdirde. . . son derece tatmin edici bir sonuç. . ."* olduğunu, 18 Kasım tarihli istizaha cevaben İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'ye bildirdi.[339]

İngiliz Fevkalâde Komiserliğine İzmir mahreçli bir rapor gönderildi:

> İzmir'de Rumlarla Türklerin arası çok gergindir. . . Rumlar. . . İtilâf Devletlerini; bu vilâyeti Türklerin ellerinden alıp kendilerine teslim etmeye hissen hazır olmadıkları için muahazede bulunuyorlar. . . Onlar Türkleri. . . İtilâf Devletlerinin gözünden düşürmek için. . . bir komite teşkil ettiler. Herhangi bir Yunan gemisi bu limana girecek olursa. . . netice bütün ihtimalleriyle bir felâket olacaktır. . . Rum komiteleri şimdi bütün milliyetlere karşı aynı şekilde eşit ve dürüst davranan Yarbay Dixon'u lekelemek için uğraşmaktadırlar.[340]

1 Aralık 1918. Veliahd Abdülmecid, Müttefik matbuatına beyanat verdi: *Biz Türkler bütün kültürümüzü Fransa ile İngiltere'den aldık. . . İttihat ve Terakki hâlâ mevcuttur. . . Tekrar iktidara gelmek için hep fırsat kollamaktadır. Yalnız başımıza bunu önliyemeyiz, yardıma ihtiyacımız vardır. Metin olan kardeşim bugünkü Padişah ve ben sizin yardımı*[nı]*zı hararetle istemekteyiz*.[341]

Minber gazetesi Ward Price'ye ilişkin bir haber neşretti:

> İngiliz hey'et-i askeriyesiyle birlikte şehrimize gelmiş ve birkaç gün evvel Londraya azimet etmiş olan Mistır (Prays) azimet günü erkân-ı askeriyemizden birine gönderdiği mektubda şehrimizde ikâmeti esnâsında müzâhir olduğu hüsn-i kabulden dolayı teşekkür etmiş ve Türkler hakkında âtîdeki beyânatta bulunmuşdur:
>
> "Türklere ben şimdi hakîkî bir fikir peydâ edebilirim. İngiltereye gider gitmez yapacağım ilk iş Türklerin bu büyüklüğünü tanıtmak olacakdır. Bu mesâimin iyi te'sirler husûle getireceğine kâni'im."[342]

Mezkûr "askerî erkandan biri" Mustafa Kemal olsa gerektir.

---

335 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 7.
336 Nazmi Eroğlu, *Ayıcı Ârif*, 2014, s. 73.
337 Falih Rıfkı Atay. (1980). *Çankaya* içinde (s. 153-156). İstanbul: Bateş Yayınları.
338 Nazmi Eroğlu, *Ayıcı Ârif*, 2014, s. 74-75.
339 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 37.
340 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 64.
341 The Morning Post, 7 December 1918; Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 12.
342 Minber, 1 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 30, *Müstahberât-ı Mahsûsa*, s. 1, sütun 3.

2 Aralık 1918. İngiltere Harb Kabinesi içtimaı. İngiltere Askerî İstihbarat Teşkilâtı Müdürü Korgeneral MacDonough, *ordunun Birleşik Krallık, Hindistan ve yurtdışındaki diğer garnizonlarda ihtiyaç duyulan birlikler hariç, yedeklerle birlikte 21 tümene kadar terhis edilmesini önerdi. Öneri kabul edildi*.[343]

Karadeniz'de İngiliz himayesiyle Pontus Cumhuriyeti kurulmasını taleb eden *Pont-Euxin asıllı kongre başkanı C. G. Constantinides imzalı* bir muhtıra İngiliz Hariciye Nezâretine gönderildi:

> Bu "Kongre" Kasım ayının sonunda Marsilya'da toplandı ve 1 500 000 Ortodoks Pontoslu Rumun himayesinin İtilâf Devletlerinden istirham edilmesi kararına vardı: ". . . Vaktiyle Komnen İmparatorluğunun olan bu memlekette halkın çoğunluğu hâlâ Rumca konuşmakta olup Rum âdet ve geleneklerini muhafaza etmektedir. . . Nihayet Türk zulmünün artık sonu gelmiş olduğunu görüyoruz." Arnold J. Toynbee buna şu derkenarı eklemişti: "Bu muhtırada ileri sürülen istatistik ve hudutlar ha yal mahsulüdür. . . Pontos Rumlarının çoğunluğu: halkı apaçık karışık olup, barışı korumak için mandater bir devletin idaresinde bulunacak olan yeni Ermeni Devleti'nin teklif edilen sınırları içine düşecektir. . . ve bu da Pontos Rumlarını tatmin edici bir *Millî Yurd* sağlamış olacak!"[344]

3 Aralık 1918. İngiliz ajanı *Traian* Satvet Lütfi (Tozan) ve arkadaşları, İstanbul'da, *Osmanlı Sulh ve Selâmet Cemiyeti*ni tesis ettiler. Satvet Lütfi ile Said Molla'nın teşrik-i mesaisi görülüyor. Satvet Lütfi'nin İngilizlerle münferid sulh akdetmek saikalı gizli cemiyetini 1917 senesi başlangıcında Ankara Keçiören'de kurmuş olması dikkat çekicidir:

> Kurucular reisi, topçu feriki Ferid Paşa, şürefadan Yahya Adnan Paşa, Mustafa Arif Paşa, Ali Kemal, sabık Mamuratüiaziz valisi Cemal, dâvavekili Fuad Şükrü, dâvavekili Said Molla ve saireden ibarettir. Bu cemiyetin yedi maddelik bir nizamnamesi vardır.
>
> *Sulh ve Selâmet Cemiyeti* hakkında Avukat Kemal Olgun'un verdiği aşağıdaki malûmatı da tarihî olayları tevsik maksadiyle bu satırlara ilâve ediyorum:
>
> "Yakub Cemil vakasında Ankaraya nefyedilmiş olan Satvet Lûtfü akim kalan münferit sulh teşebbüsünü, düşüncelerini müsait bulduğu bazı arkadaşlarile devam ettirmeğe çalışmıştı. 1917 iptidalarında Ankarada Keçiören bağlarında vilâyet daimî encümeni âzasından Hoca Müfit efendi, Râdi Azmi, Nemlizade Naşit, Satvet Lûtfü, Nemlizade Besim beylerle lir toplantı yapılmışdır. Bu toplantıda münferit bir sulh teminine çalışmak üzere (Sulh ve selâmet) adiyle gizli bir cemiyet tesis edilmişti.
>
> İttihad ve Terakki hükûmeti, bu haber üzerine şiddetli takibata girişmişti. İstanbula celbedilen Satvet Lûtfü bey muhafızların elinden kaçmıştı. Diğer mevkuflar divanharbe verilmişlerdi.
>
> Ancak İttihad ve Terakki hükûmeti bu işte en ufak bir serrişte elde edememişti. Divanı harbde mevkufların hepsi beraat ettiler.
>
> Mondros mütarekesinden sonra Sulh ve selâmet cemiyetinin asıl müessisleri cemiyetin resmî bir fırka haline getirilmesi işini esbak Amasya mebusu İsmail Hakkı ve topçu feriği Ferit paşalara devrederek kendileri çekilmişlerdi."[345]

4 Aralık 1918. Fransız Şark Ordusu Başkumandanı General Franchet d'Esperey ile İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General George Milne, Yunan işgal kuvvetlerinin Şarkî Trakya'daki Uzunköprü'ye ve Doğu Demiryolu boyuna konuşlandırılması hususunda mutabakata vardılar. Bu mıntıkalarda çarpışmalar meydana gelecektir.[346]

---

[343] İmparatorluk Savaş Kabinesi Tutanakları; Londra, PRO; Cab. 23/42; Aktaran: Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 54, dipnot 38.

[344] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 56-57.

[345] Ahmed Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, 2012 s. 747.

[346] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 55.

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'a 31 numaralı mahrem telgraf gönderdi. Vahideddin Hân'ı, *tamamen ingiliz yanlısı eğilimleri olan bir padişah* tavsif ediyor. Meclis-i Mebusan hakkında ise şunları yazıyor: "*Hiç bir şeyi temsil etmiyor; gizli hizip ve entrikaların merkezi haline gel*miştir.[347]

4'üncü Ordu Kumandanı yaveri Yüzbaşı Cevad Rifat (Atilhan) Bey'in "Sûriye Hezîmet-i Fecîası ve Sebebleri" nam makale serisi *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde neşredilmektedir. Bugün 8 numaralı kısmı yayınlanan tefrikayı, Mustafa Kemal'in tenkid ettiği anlaşılmaktadır:

> Tasvir-i Efkar gazetesinin 4 Kanun-u Evvel 1334 (4 Aralık 1918) tarihli nüshasında Mustafa Kemal Paşa'nın Yüzbaşı Cevat Rifat Beyin yayımladığı tefrikaya tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Mersinli Cemal Paşa'nın 5 Kanun-u Evvel 1334'te (5 Aralık 1918) *Zaman* gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği cevaptan bu tepkinin, *Zaman*'da yayımlandığı anlaşılmaktadır. Fakat, gazetenin hangi tarihli nüshası olduğu belli değildir. Yayının, 1-5 Aralık 1918 aralığında olması gerekir. Yaptığımız gazete taramasında 2 Kanun-u Evvel 1334 (2Aralık 1918) tarihi nüsha hariç diğer nüshalarda bu bağlamda bir habere rastlanmamıştır. Bu hususta *Zaman* koleksiyonunun bulunduğu Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, TBMM Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane ve İzmir Milli Kütüphane'ye başvurulmuştur. Fakat, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatına rastlanılmamıştır. Burada dikkati çeken şey, *Zaman* gazetesinin 2 Kanun-u Evvel 1334 (2 Aralık 1918) tarihli ve 237 No'lu nüshasının adı geçen kütüphanelerin tümünde senkronize bir şekilde kayıp olmasıdır. Bu gizemli durum şimdilik izaha muhtaçtır. Fakat, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatının *Zaman*'ın 2 Kanun-u Evvel 1334 tarih ve 237 No'lu nüshasında olma olasılığı kesin gibidir.[348]

Tasvîr-i Efkâr, Mustafa Kemal'in tepkisini hayretle karşıladığını ve "gazetecilerle biraz fazla mülakat" etmesi suretiyle "siyasi maksadlar"ına binaen "şahsi propaganda" faaliyeti yürütmesini doğru bulmadığını belirtti:

> İşte bu hezimetin sıhhatini göstermek ve esbabını izah eyleyerek memleketin dört sene zarfında ne müdhiş idaresizliklere maruz kaldığı hakkında bir fikir vermek içündür ki (Filistin Hezimeti ve Esbabı) unvanıyla silsile-i makalatı neşir etmekde idik. Bu makalatda doğrudan doğruya hiçbir şahsı itham ve bahusus vuku bulan hataiyyatı haksız yere kabahatli olmayanlara yükletmek gibi bir maksad takibi hatırımızdan geçmemektedir. Öyle olduğu halde mezhur cephedeki Yıldırım Ordusu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın, daha neşriyatımız hitame girmeden bu mesele hakkında bazı beyanatda bulunduğunu hayretle gördük. Biz Kemal Paşa'yı takdir edenlerdeniz. Hatta Çanakkale muharebatında evvela Arıburnu'nda, saniyen Anafartalar'da gösterdiği yararlılıklara herkesden evvel biz tercüman olmuş ve kendisini memlekete, Seyfi Beyin mahud sansürünün ika eylediği fevkalade sansüre rağmen bir tanıtdırmış idik. Fakat şurasını da Mustafa Kemal Paşa'ya söyleyelim ki, kendisi gazetecilerle biraz fazla mülakat ediyor. Suriye'den geldi geleli bununla üç dört defadır bir takım gazetelere beyanatda bulundu. Öyle zan ediyoruz ki şahsi propaganda yapılacak, siyasi maksadlar takib edilecek zamanda hiç değiliz. Biz memleketin felaket-i hazırası karşısında bi-sud [faydasız] münakaşalara kat'a tarafdar değiliz. Şimdiye kadar olan neşriyatımızda da pek çok şedid müahazat ve tenkidatda bulunmakla beraber, bu münakaşalarımızda yalnız memlekete hidmed gayesini takib eyledik. Mustafa Kemal Paşa gibi Çanakkale'de hayatını tehlikeye koyarak hidmet gösterebilmiş olanlardan da şu gaileli zamanlarda mütebassirane hareket hususunda umuma pişvalık [liderlik] bekleriz. Böyle yapulmayub da bir takım fırkalara istinaden yükselmek gayesi takip olunursa zan ederiz ki eski hidmetlerin kıymeti de erbab-ı hulus nazarında derhal hiçe iner.[349]

---

[347] FO/3410/210535; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 43, dipnot 86.

[348] Celil Bozkurt, *Filistin-Suriye Cephesinin Çöküşü*, 2019, s. 21-22.

[349] Tasvîr-i Efkâr, 4 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 2580, s. 1; Aktaran: Celil Bozkurt, *Filistin-Suriye Cephesinin Çöküşü*, 2019, s. 23.

Filistin Cephesi'nde iken Mustafa Kemal'e bağlı 3'üncü Kolordu'ya kumandanlık yapmış bulunan Miralay İsmet (İnönü) Bey, *İstihzârât-ı Sulhiyye* (Sulh Hazırlıkları) *Komisyonu* reisi olarak vazife görmektedir.[350]

Pâyitaht'ta *Vilâyât-ı Şarkıyye Müdâfa'a-yı Hukuk Cemiyeti* tesis edildi. Cemiyetin maksadı, Doğu Anadolu'dan Ermenistan'a ve Gürcistan'a toprak verilmesini engellemektir. 10 Mart 1919 tarihinde Erzurum şubesi küşad edilecek, *Trabzon Müdâfa'a-yı Hukuk Cemiyeti*nin de iştirakiyle Erzurum Kongresi tertiplenecektir.[351]

6 Aralık 1918. Esbak 4'üncü Ordu Kumandanı yaveri Yüzbaşı Cevad Rifat (Atilhan): *Son zamanlarda kendileriyle mülakatlar icra edilen meşhur bir kumandanımız ordu Suriye'de mağlup olmamışdır diyor*.[352]

7 Aralık 1918. Mustafa Kemal, Meclîs-i Meb'ûsân reisi Ahmed Rıza Bey'in sadrâzamlığında yeni bir kabine teşkili için çalışmaktaydı:

> (..) Ahmed Rıza kabîne işini ciddi surette ta'kîb etmekte imiş. Levazımda İsmail Hakkı Paşa'nın adamlarından Rıza Bey ile 31 Mart'ta evine sığındıkları Ali Bey'le birlikte bunu müzâkere ediyormuş. Mustafa Kemal'i de çağırmışlar. Birlikte görüşmüşler. Sonra Mustafa Kemal ortaya konan isimlerle kabîne yapılamayacağını, eğer Ahmed Rıza birlikte çalışmak istiyorsa, kendisinin bir kabîne hazırlıyacağını söylemiş. Ahmed Rıza da buna muvâfakat etmiş.[353]

9 Aralık 1918. Britanya Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcısı Sör Eyre Crowe tarafından kaleme alınmış olabileceği belirtilen mütalaa: *Padişahın İstanbul'dan vazgeçip Bursa'ya gitmesi halinde, önce bütün dünyada ve özellikle Hindistan'da İslamcı propagandanın başı olmaktan ileri gelen nüfuzunu ve az zaman sonra hilafeti de yitirmesi gibi arzuya değer bir sonuç doğaca*ktır. *Türkiye'nin siyasal gücünü temelli olarak kırma*lıyız. *Türkiye İstanbul'u elinde tuttuğu sürece de bu mümkün olmayaca*ktır.[354]

10 Aralık 1918. Barutçuzade Faik Ahmed ve rüfekası, *"Pontosculuk" kışkırtmalarına karşı "İstikbâl" gazetesini* Trabzon'da tesis etti.[355]

11 Aralık 1918. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Richar Webb'in muhtırasında belirtildiğine göre Mondros'taki Fransız mümessil Percy Charnaud raporladı: *Yunan gemilerinin İzmir'e girmelerine müsaade edilmemesi gerektiği üzerinde de ciddiyetle duruluyor*.[356]

Maliye eski nâzırı İttihadçı Mehmed Cavid'in günlük kaydına göre Dahiliye eski nâzırı İttihadçı İsmail Canbolad, Mustafa Kemal'in Harbiye Nâzırı olmasına taraftar idi:

> [..] Ahmed Rıza mes'elesi. -Canbolad pazartesi günü Sabri Bey'e mürâcaât ederek Ahmed Rıza kabinesinden ve bu kabineye Teceddüd Fırkası'nın i'timâd reyi verip vermeyeceğinden, fırkanın mutâlibi nelerden ibâret

---

350 "Menâfi-i askeriyenin te'mîn ve vikâyesi ve askerî mesâilin matlûba muvâfık bir sûretde tesviyesi zımnında icâb eden vesâiki şimdiden ihzâr eylemek ve Sulh Konferansı içün hazırlıklarda bulunmak üzere Harbiye Nezâretinde Miralaya İsmet Beğin riyâseti altında olarak bir (İstihzârât-ı Sulhiyye) Komisyonu teşekkül eylemiş ve uhdesine mevdu'-ı vazîfeye ibtidâr eyleyerek bu hususda cem' ve telfîkına lüzûm görülen evrak ve vesîkaları tanzîm ile iştigâl eylemekde bulunmuşdur." Tasvîr-i Efkâr, 4 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 2580, *Harbiyede İstihzârât-ı Sulhiyye*, s. 1.

351 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 51.

352 Tasvîr-i Efkâr, 8 Kânûn-ı evvel 1334-1918; Aktaran: Celil Bozkurt, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesinin Çöküşü*, 2019, s. 21.

353 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 633-634.

354 BNA, FO, 371/3414, 200096; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 78, dipnot 119.

355 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 57.

356 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 64.

olduğundan bahsetmiş. Sabri Bey harbiyeye İzzet Paşa'nın, maliyeye benim, dâhiliyeye Canbolad'ın, bahriyeye Raûf'un gelmesinin fırkaca iltizâm olunacağını, Mustafa Kemal'in harbiyeye gelmesinin fırkaca iltizâm olunacağını söylemiş. Canbolad yalnız İzzet Paşa'yı getirmek müşkil olacağını, Mustafa Kemal'in harbiyeye gelmesi muhtemel olduğunu söylemiş. Sabri Bey de Mustafa Kemal'in belki bir diğer nezârete gelebileceğini, fakat harbiyeye gelmesi fırkaca hoş görülmeyeceği cevabını vermiş.[357]

Rodos'daki İtalyan mümessillik, Roma'ya Başvekâlete ve Hariciye Nezâretine istihbarat raporu gönderdi. *İstanbul'daki İtalyan ajanlarının topladığı bilgiler*e göre: *Eski rejimin kalıntıları olan İttihatçıların çabalarına rağmen Türkiye'de işler İngiltere ve Fransa tarafından yürütülmekte ve bu ülkelerin İstanbul ve Anadolu'daki etkinliği giderek artmaktadır. Bizim de İstanbul ve Anadolu'ya propagandamızı yapacak kişiler göndermemiz yararlı olacaktır. İngiltere'nin bu çalışmalara engel olmayacak ve kendisiyle her konuda işbirliği yapacak bir devlet sistemi meydana getirmeye çalıştığı gözleniyor. İngiltere'nin hedefi, Türkiye'yi kendi mallarına bir pazar haline getirmektir*.[358]

13 Aralık 1918. Ahmed Rıza, Mustafa Kemal'in ihzar ettiği (hazırladığı) kabine listesini müsbet karşılamamıştır:

Fethi Bey Ahmed Rıza kombinezonunun da fiyasko olduğundan bahsetti. Mustafa Kemal Paşa ihzâr ettiği cetveli Ahmed Rıza'ya göstermiş. Ahmed Rıza bu cetvelde dâhil olanların hiç birini iyice tanımadığı cihetle bunlara teşrîk-i mesâî edemeyeceğini söylemiş. Bunun üzerine Mustafa Kemal o hâlde siz beni de tanımıyorsunuz demiş. Evet, sizi de pek az tanıyorum cevabını vermiş. Cetvelde Fethi, Raûf ve Canbolad'la diğer bazılarının isimleri varmış.[359]

14 Aralık 1918 evveli. Avustralyalı gazeteci Ernest Richard Peacock'un haberine göre mülakat teklifini derhal kabul etmiş olan Mustafa Kemal; Fransızca lisanıyla *nazik, açık sözlü, kendine has bir şekilde son derece kibar ve Avrupa görünümlü* surette beyanat vermiştir:

Peacock, Mustafa Kemal Paşa'ya Çanakkale Boğazı'na gerçekleştirilen saldırı hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Mustafa Kemal Paşa, sadece deniz yoluyla boğazın geçilme düşüncesinin güçlü ve iyi bir temele sahip olduğunu, ancak boğazı geçme denemesinin başarısız olmasından sonra geri çekilip tekrar gelmenin hata olduğunu belirtmiştir. Paşa, İtilaf donanmasının karadan desteklenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu sorunun ardından Peacock, Mustafa Kemal Paşa'ya Anzak çıkarması hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Mustafa Kemal Paşa, Anzakların çok geniş bir alanı ele geçirmeye çalışarak hata yaptıklarını, kendisinin bu fırsatı değerlendirerek saldırdığını söylemiştir. Peacock, Mustafa Kemal Paşa'nın eline bir kâğıt ve kalem alarak Çanakkale'de uyguladığı taktikleri kendisine bölgeleri çizerek anlattığını belirtmiştir. Peacock yazısında, Mustafa Kemal Paşa'nın yapılan savaşlarda Anzak askerlerini öven, onların ne kadar cesurca savaştığını söyleyen sözleri üzerinde de durmuştur.[360]

15 Aralık 1918. İngiliz ajans *Reuter*, Atina mahreçli bir haber servis etti: *İstanbul kaynaklı söylentilere göre karadeniz kıyılarında yaşayan Rum halkı, Başşehri Trabzon olmak üzere bir Pontos Hükümeti kurulmasını ileri sürmek için Avrupa Merkezleri'ni ziyaret etmek üzere komiteler teşkil etmektedirler*.[361]

---

[357] Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 636. İttihad ve Terakki Cemiyeti, tabelasını değiştirerek Teceddüd Fırkası'na dönüşmüştü: "Fırkanın hayatı pek mehdut bir zaman içindir. İttihad ve Terakkî'nin yeniden vaftiz olunmasından başka bir şey değil. Program aşağı yukarı o. İnsanlar yine o insanlar. Fikirleri hepimizce malum olan adamların teşkîl ettikleri Teceddüd Fırkasında en az görülecek olan şey teceddüttür sanırım." (Cavid Bey, 2015, c. 3, s. 607).

[358] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 31.

[359] Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 638.

[360] Alper Karaşin. (2020). Mustafa Kemal'in Pera Palas'ta General William Birdwood ve General Charles Harington ile Görüşmesi Üzerine. *Tarih ve Günce*, (7), s. 15.

[361] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 57.

16 Aralık 1918. Britanya kolonisi Güney Afrika'nın murahhası Jan Smuts (3 Eylül 1919'da Güney Afrika Dominyonu başvekili olacaktır), *artık ömrünü tamamlamış olan Türk, Rus ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarına ait toprakların tasarruf hakkının Milletler Cemiyeti'ne verilmesini* istiyor. *Smuts'un tavsiyesi, bu toprakların, Milletler Cemiyeti'ne karşı sorumlu olacak tek bir gücün denetimindeki bir mandaya terk edilmesi*dir. *Toprak ilhakı yasak olmalı ve manda uygulayan güç, ekonomik gelişmeyle ticareti ilgilendiren hususlarda bir açık kapı politikası izlemeli*dir. *Manda sistemi altındaki bölgeler sonuç olarak bağımsız kalmalı*dır.[362]

İstanbul'daki Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General George Milne, İngiliz Harbiye Nezâretine gönderdiği muhtırasında, *Padişah'ın Sami Bey'i Ordu Genel Karargâhı'na gönderdiğini, Türkiye'nin idaresini mümkün olduğu kadar çabuk ele alması için, Britanya Hükümetinden istirhamda bulunduğunu, barışın beklenilmesi halinde geç kalınmış olacağını söylediğini, Britanya memurlarının kontrol maksadiyle memleket dahiline gönderilmesini ve bu takdirde. . . Britanya subaylarının idareye yardımda bulunmalarını rica ettiğini* bildirdi.[363]

17 Aralık 1918. Atina'daki İngiliz Büyükelçi Lord Granville'ye talimat gönderildi: *İtalyanlarla Yunanlılar, İzmir dâvasında birbirlerine rakip bulundukları müddetçe bir Yunan gemisinin gönderilmemesinin sebebini tamamiyle anlıyorum*.[364]

18 Aralık 1918. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, Hariciye Nâzırı Lord Balfour'a 69/1151 numaralı telgraf gönderdi. Mondros Mütarekesi *görüşmeleri sırasında Rauf Bey'in kendi meslektaşlarının huzurunda, İngiltere Türkiyenin yönetimine önderlik ederse, Türk halkının "İngilizlerin öne sürecekleri koşulları kabule hazır olduklarını" çünkü ortak ya da ayrı denetimden kaygı duyduklarını söylediğini* yazıyor. *Rauf Bey'le aynı görüşte olduğunu bildiren Calthorpe, Amerika, Monroe doktrinine dayanarak bir güdümü kabul etmiyeceğine göre, yönetimin iki nedenden ötürü İngilizlere devredilmesini ileri sürüyor: 1. Bu durum, fethedilenler (Türkler) tarafından memnunlukla karşılanacak; 2. Hak, fatihe ait*.[365]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, General Allenby'e muhtıra gönderdi. *İskenderun'a asker çıkarıldıktan biraz sonra Türklerle* Fransız *Albay Romicu idaresindeki "Ermeni Lejyonu" arasında bilhassa Dörtyol'da çarpışmalar başla*mıştı. *Osmanlı Hükümeti "yapılan kötü mumameleler" hakkında şikâyet*çidir. Edmund Allenby ise *mütareke hükmüne göre Suriye'de mevkuf tutulan bütün Ermeniler'in kitle halinde memleketlerine iadelerini emretti; sayıları 100.000 idi*.[366]

Calthorpe, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. *İzmir'e hiçbir Yunan gemisinin gönderilmemiş olduğunu, ancak kendisine güven beslediği deniz yüzbaşısı Mavroudis'in emrinde bir Yunan muhribinin gönderilmesini düşündüğünü* bildirdi.[367]

Batum'da bulunan Rum Metropolit Chrysanthos, *"bir Rum Pontos Hükümeti" kurdu*.[368]

---

362 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 18.

363 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 4.

364 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 64.

365 FO/4156/519; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 134, dipnot 51.

366 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 45-46.

367 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 64.

368 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 58. "1919 Kasım'da Avrupa'dan dönen Metropolit Chrysanthos'a Barutcu'nun [Barutcuzade Faik Ahmed'in] tavsiye etmiş olduğu gibi *Türklerle Rumlar Ermenilere karşı birarada hareket etmiş* olsalardı, daha akıllıca hareket etmiş olurlardı."

19 Aralık 1918. Filistin Hezimeti sırasında, 8'nci Orduya kumanda etmiş olan Ferik Cevad (Çobanlı), Harbiye Nâzırı tayin edildi.[369]

20 Aralık 1918. Sultan Vahideddin, Bahriye Nâzırı Ali Rıza'yı ve Mustafa Kemal'i huzûruna kabul etti.[370] Filistin Hezimeti hengâmında 7'nci Ordu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal'in emrinde 20'nci Kolorduya komuta eden Miralay Ali Fuad (Cebesoy), Katma'dan trenle İstanbul Kuzguncuk'a muvasalat etti. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın nüfuzlu simâlarından Yeniköy eski belediye reisi Mehmet Ali (Gerede), Kuzguncuk'taki Cebesoyların konağını ziyaret etti:

> Pek iyi hatırlamıyorum, ya bir tesadüf eseri olarak veyahut babamın ricası üzerine Mehmet Ali Bey o gün bize gelmişti. Konuşmalarımız uzun sürmüştü. Babama anlattıklarımı ona da tekrarlamıştım. Muhatabımız İttihatçıları en şiddetli bir lisan ile tenkid etmekle beraber itidali de elden bırakmıyordu. Tevfik Paşa kabinesinden şikâyetçi idi. Amma bitaraf bir kabineden ziyade Hürriyet ve İtilâf Fırkasına dayanan bir hükûmet istiyordu. O zaman işlerin daha iyi idare edileceğine kanidi. Ben dilimin döndüğü kadar birlik ve beraberlikten bahsettim. Ancak bu sayede bir millî mukavemetin yaratılabileceğini, aksi takdirde galip devletlerin biz birbirimizi yerken esasen riayet etmedikleri mütareke hükümlerini büsbütün dinlemiyeceklerini, bizi yere vurmak için akla hayale gelmiyen taleplerin ileri sürüleceğini söyledim. Ordunun terhisi aleyhinde bulundum, sözlerimi makul karşıladı.
>
> -Beraberlik elzemdir.
>
> Dedi. Bir ara söz Mustafa Kemal Paşaya intikal etti. Mehmet Ali Bey, Paşayı şahsan tanımamakla beraber hakkında çok şey işitmişti. İyi bir intibaı vardı.
>
> -Genç, zeki ve enerjik bir kumandan olduğunu söylüyorlar, veliahtlığı sırasında zatı şahane ile beraber Almanyaya seyahat ettiği için ona da yabancı değil, siz ne düşünüyorsunuz?
>
> Tereddütsüz cevap verdim:
>
> -Mustafa Kemal Paşa, benim gerek Mektebi Harbiyede ve gerekse Erkânı Harbiye mektebinde sınıf arkadaşım idi. Harbin en karanlık ve buhranlı günlerini beraber geçirdik. Buyurduğunuz gibi zeki, enerjik ve aynı zamanda memleketini seven vatansever bir zattır. Kendisine faal bir vazife verilmesi memleketin nef'inedir.
>
> Mehmet Ali Bey, ufak bir tereddütten sonra sordu:
>
> -Fakat İttihatçıdır, diyorlar doğru mu?
>
> -Biraz evvel birlik ve beraberlikten bahsetmiştik, bunu makul karşılamıştınız beyefendi.
>
> -Evet amma…
>
> Kat'î teminat vermek lâzımdı.
>
> -Mustafa Kemal Paşa İttihatçı değildir. Harp esnasında ve hattâ daha evvel Enver Paşa ile olan mücadeleleri bunu ispata kâfidir zannederim.
>
> -Evet ben de işitmiştim.
>
> Mülâkatımız hep bu mevzu üzerinde dönüp dolaşmıştı. Babam da benim tarafımdan çıkmış, oğlunun müstakbel kayınpederini beraberce iknaa çalışmıştık. İmkân bulursam Kemal Paşayı kendisine takdim edeceğimi söyledim. Nazik bir zattı.
>
> -Bu benim için bir şeref olacaktır, dedi.

---

[369] Takvîm-i Vekâyî, 22 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 3425, s. 1.

[370] "Bahriye Nâzırı Ali Rızâ Paşa, Mustafa Kemal Paşa mahfil-i hümâyunda huzûr-ı Pâdişâhîye kabul buyrulmuşlardır." Vakit, 21 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 418, *Dâhilî Şu'un: Selâmlık*, s. 2, sütun 1.

> Ayrılırken gayet basit bir meseleden bahsediyormuş gibi Meclisi Mebusanın yarın feshedilmesinin muhtemel olduğunu haber verdi. Bu benim için sürprizdi.

Ali Fuad (Cebesoy), Şişli'deki Mustafa Kemal'i ziyaret ederek Mehmet Ali (Gerede) ile muhaveresi hakkında izahat verdi ve ikili görüşme hususunda mutabık kalındı.[371]

Doktor Rıza Nur, 1929'da kaleme almış olduğu hatıratında, Mustafa Kemal-Ali Fethi-Hüseyin Rauf-İsmail Canbolad dörtlü ihtilâl komitesinin yukarıda zikredilmiş faaliyetlerine ilişkin olarak mühim kronolojik tafsilat vermiş ve Mustafa Kemal'in İstanbul Merkez Kumandanlığını deruhte etmek için Hürriyet ve İtilaf Fırkası'yla temas kurduğunu belirtmiştir:

> Sonra Suriye'ye tayin ediliyor. Orada İsmet de bir kolordu kumandanı. Az kalsın esir oluyor. Kolordu kumandanı olan Ali Fuat ve İsmet kurtuluyor. Perişan Anadoluya kaçıyorlar. Mustafa Kemâl bu mağlubiyetten sonra İstanbula geliyor. Hem de izinsiz ve perişan ordu enkazı bırakarak. Bu ordu İngilizlere altmışbeş bin esir vermiştir. Daha evvel Vahidettin'e yâver. Onunla Almanya'ya seyahat yapıyor. Paşa olmuştur. Hasılı mütareke oluyor. Yine kabına sığmıyor, yine kimse ile geçinemiyor. Padişahı da tahakküm ve istibdadı altına almak istiyor. Millet, heryer perişan; Vahidettin'den kızını istiyor. Padişah vermiyor. Uğraşıyor, olmuyor. Sonra Harbiye Nazırlığı istiyor. O da olmuyor. Hani Vahidettin'ler, Ferid'ler fenâ!.. Halbuki bunları o devirde yapıyor. Demek bu hareketi ile onlarla beraber çalışmak fikrindedir. Padişahla hırsını tatmin edemeyince Hürriyet ve İtilâf fırkasına dehâlet ediyor. O vakit eski Konya Mebusu Zeynel Abidin Hoca fırkanın en nüfuzlu adamı. Ondan İstanbul Merkez Kumandanlığını istiyor. Bilmem bunu ne için istiyordu? Ahvale bakılırsa Vahidettin'e fena kızmış, intikam sevdasında. Merkez Kumandanı olup Vahidettin'e bir şey yapmak istemiş olsa gerek; fakat bu olacak iş değil, o fırka Vahidettin'in taraftarı. Böyle mühim bir mevkii ona verirler mi? Padişaha söylemeden bir iş yaparlar mı? Kendisi biraz düşünse teşebbüs etmemesi lâzımdı. Tabii vermiyorlar. Hem de İstanbulda İngiliz kuvvetleri var. Olur mu?... Bu hâlde bile akıl edip Anadoluya geçmeyi düşünmüyor. Orada Vahidettin'den pekâla intikam alabilir. Neyse yıllarla Enver'le uğraştı. Birşey yapamadı. O gitti, Bu da uğraşmak için Vahidettin'i buldu. Kendisi, dalkavukları bu esnada İstanbulda Anadolu kıyamını hazırladığını şimdi söylüyorlar. Hem de bunu oturduğu evde hazırlamış imiş. Bu eve bir hatıra olmak üzere şimdi bir levha koydular! Bu kadar tarih dolandırıcılığı az görülmüştür. Aslı faslı yoktur. Sonradan uydurma. Şeyhin kerâmeti kendinden rivâyet… Görüyoruz ki, Millî Kıyam o vakit heryerde çoktan başlamıştı.[372]

Rıza Tevfik de (Bölükbaşı) Mustafa Kemal'in *merkez kumandanlığını kendisine yakıştırdığı da söyleniyor* yazmaktadır.[373]

21 Aralık 1918. Padişah'ın *irâde-i seniyyesi* ile Meclîs-i Meb'ûsân feshedildi.[374] Yeni intihabat (seçimler), 2 Ekim 1919'da sadârete tayin edilen Ali Rıza Paşa dönemine değin sulhten sonraya tehir edilecektir.

İrâde-i Seniyye

> Esbâb-ı zarûre-i siyâsiyeden nâşî Meclîs-i Meb'ûsân'ın feshi iktizâ etmesine ve Kânûn-ı Esâsîmizin mu'addel birinci maddesinin fıkra-ı mahsûsası mûcibince lede'l-iktizâ Hey'et-i Meb'ûsânın feshi hukûk-ı şâhânemiz cümlesinden bulunmasına binâen meclis-i mezkûrun bugünden i'tibâren ber-mucîb-i kânun feshini irâde eyledim.
>
> 21 Kânûn-ı evvel 1334
>
> ***Mehmed Vahideddin***
>
> Sadrâzam
> Tevfik[375]

---

371 Ali Fuat Cebesoy. (1953). *Millî Mücadele Hâtıraları* içinde (s. 31-37). İstanbul: Vatan Neşriyatı.

372 Dr. Rıza Nur. (1967). *Hayat ve Hatıratım* (H. Schmit, haz.) içinde (c. 3, s. 564). İstanbul: Altındağ Yayınevi.

373 Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Biraz Da Ben Konuşayım*, 2019, s. 54.

374 İngiliz yıllık raporunda belirtildiği üzere, İttihadçılar mecliste nüfuzlu idi: "Ateşkesten kısa bir süre cemiyetin desteği ile seçilen ve Tevfik Paşa tarafından 21 Aralık 1918'de dağıtılmak durumunda kalınan parlamentoda da şiddetli bir muhalefet göze çarpmaktaydı." Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1920)*, 2010, s. 29.

375 Takvîm-i Vekâyî, 22 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 3425, s. 1.

Minber gazetesi bir tekzib neşretti. Zira Hüseyin Rauf'un (Orbay) *yeni bir İttihat ve Terakki Fırkası kurup "himaye talebi için" İngilizlere başvurduğu söylentisi vardı*.[376] Gazete, bu şayiayı "tezvirat" nitelendiriyor ve tekzib ediyor:

> Muteber ve mevsuk bir menbaa müracaatla efkar-ı umumiyemizi işgal eden mesail-i mühimme hakkında istizahda bulunduk. Birinci sualimiz, Bahriye Nazırı sabıkı Rauf Bey Efendinin yeni bir İttihad ve Terakki Fırkası teşkil edib himaye talebi içün İngilizlere müracaat etdiği hakkındaki tezvirat-ı münteşireye dairdi.
>
> Aldığımız cevabı aynen derc ediyoruz:
>
> - Rauf Beğ pek münevver, İngilizceye mükemmel suretde vakıf, zeki ve gayet ciddi bir zatdır: Öyle çocukluklara tenezzül etmez!
>
> - Amiral Kaltorpun hükümetine bir nota verdiğinden ve iaşe, su, elektrik gibi birtakım mesail hal edilmeyecek olursa İngilizlerin vaz-ı yede mecbur olacaklarından bahs olunuyor, doğru mu?
>
> - Böyle bir şeyden haberim yok, fakat bazı alaim var! Mesela Kurukavakla Hadımköyü arasında su yolu bozulmuş olduğundan İstanbula su gelmiyor; umumiyetle zan edildiği gibi, bu mesele bir kömür meselesi değildir. Bu hususda İngilizler hükümetine birkaç kere müracaat etmişlerse de, amele fıkdanı cevabını almışlardı. Binaenaleyh bu kış İstanbulun suyunu temin etmek içün İngiliz idaresinde Fransız kumpanyası işe başlayacakdır.
>
> - Sulh-ı umumide memleketin alacağı şekil ile Hılâfet meselesi hakkındaki fikrinizi alabilir miyiz?
>
> - Memleketin şekl-i müstakbeli... öyle bir şey ki hepimiz bir an evvel bilmek isteriz. Şimdilik ne söylense tahminden ibaret kalır. Hılâfet meselesine gelince, bu bir mesele-yi diniyedir ve binaenaleyh Avrupa mesailiyle karışdırılamaz. Âlem-i İslâma aid bir işe yalnız Müslümanlar karışabilir. Halife-yi Lahik Hazretlerinden bütün Avrupa devletleri memnundur.[377]

İlginçtir *Minber* gazetesinin aynı nüshasında İngiliz ve Fransız sömürgeciliği methediliyor:

> [..] Biraz medeniyet görgüsü, biraz ecnebî parası gören Sûriye ve Filistin istisnâ edilirse, Anadolu üzerinde yabanî otlar biten bir harâbeye, Arabistan susuz, dikensiz bir çöle benzer. Bizim tarafımızdan dikilmiş ne bir ağac, ne de umran nâmına bu harâbenin üzerine konmuş bir taş... Buna mukâbil Kanalın karşı sâhilinde, o nihâyetsiz çöllerin ortasında, cennetden bir parça gibi, bütün Arabistanı sihirleyen güzel Mısır var. Birisi beri tarafda güneşden kavruluyor susuzlukdan dili çıkarak ölürken, diğeri Halvanın, Kâhirenin muhteşem saraylarında yaşıyor; bir tarafda, bir lokma ekmek içün kardeşler birbirlerinin boğazlarına sarılırken, diğer tarafda Mısır cihânı doyuruyor. Sûriye ve Filistin de dâhil olduğu hâlde, bütün Arabistanın ac ve susuz gözleri, her güneş gurûp ederken, Nilin kumlara dökdüğü altunlarla kamaşıyordu...
>
> İngilizlerin Afrika çöllerine kendi memleketlerinden hayat ve umran taşıdıkları bu son asır zarfında, Fransa da Sûriyeye milyonlarını döküyor; mekteblerini açıyor; lisâniyle, parasiyle fakir ve meshûf-ı te'âlî insanların kalbine nüfûz ediyordu. [..][378]

23 Aralık 1918. Beykoz'da ikamet etmekte olan Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Mustafa Kemal Paşa'nın Ahmet Rıza Bey'le müştereken hükümete girmeğe çalıştığı mervidir*.[379]

İngiliz Harbiye Nezâretinin talimatı: *İstanbul'da girmek için İngiliz vizesi lâzımdır*.[380]

---

376 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 129, dipnot 97.

377 Minber, 21 Kânûn-ı Evvel 1334-1918, Numero 50, *Mesail-i Cariye Hakkında Mühim Bir Mülakat*, s. 1.

378 Minber, 21 Kânun-ı evvel 1334-1918, Numero 50, *Sûriye ve Hicaz*, s. 1, sütun 5.

379 Nilüfer Hatemi. (2021). (Haz.). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri* (3. baskı) içinde (c. 2, s. 631). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

380 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 11.

24 Aralık 1918. Ferik Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) tayin edildi. Bu vazifesini 14 Mayıs 1919 tarihine değin sürdürecektir ve yerine Cevad (Çobanlı) Paşa tavzif edilecektir.[381]

Mehmed Vahideddin

Sâbık Yedinci Ordu Kumandanı Ferik Fevzi Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine ta'yin kılınmışdır.

Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Harbiye Nâzırı me'murdur.

19 Rebi'ü'l-evvel 1337	24 Kânûn-ı evvel 1334
Harbiye Nâzırı	Sadrâzam
Cevad	Tevfik[382]

Oramiral Calthorpe'nin tensibiyle Yunan Bahriye Yüzbaşısı Mavroudis komutasındaki Yunan muhribi İzmir Limanına demirledi ve *beklenildiği gibi Rumların büyük nümayişlerine sebep oldu*.[383]

26 Aralık 1918. *Sabah* gazetesinin "hususî istihbarat" türü haberine göre Sadrâzam Tevfik Paşa hükûmetinin ıskat edilmesi için mecliste lobi faaliyeti yürütülüyordu. İş başına gelmesi planlanan müstakbel kabinenin isimler cetvelinde ise Mustafa Kemal Bahriye Nâzırı olarak yer almıştır. *Fakat bir fesih karârı bütün bu dolapları alt üst* etmiştir.[384]

Sabah gazetesi, Tevfik Paşa kabinesinin düşürülmesi için bazı gizli çalışmalar yapıldığı ve bu çalışmaları yapanların hazırladıkları hükûmet listesinde Mustafa Kemal Paşa'nın 'Bahriye Nâzırlığı' için aday olduğunu yazdı. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün, bu haberi yalanladı ise de, meselenin büsbütün yok olduğu da söylenemezdi.[385]

27 Aralık 1918. Kilikya'da *askerî mukavemeti teşkilâtlandırmakla uğraşan Nihat* [Anılmış] *Paşa'nın 27 Aralık 1918'de Pozantı'dan Adana'ya gitmesi önlendi ve Allenby'nin isteği üzerine* İngiliz Harbiye Nezâreti'nin talimatı Calthorpe tarafından Bâb-ı Âlî'ye tebliğ edilecek ve Nihad (Anılmış), 22 Ocak'ta, Yıldırım Ordular Grubu bakiyesi 2'nci Ordu'nun kumandanlığından azledilecektir.[386]

Sabah gazetesi dünkü haberine ilişkin olarak Mustafa Kemal'in gönderdiği mektubu "İzâh" başlığıyla "aynen" neşretti:

Gazetenizin bugünkü (dünkü) nüshasında Feshin İç Yüzleri ve Meb'ûsân Kimleri Re'iskâre getirmek istiyordu serlevhâsı altında diğer nezâretler meyânında âcizlerinin dahi Bahriyeye getirilmek istenildiği muharrerdir.

Meb'ûsân tertîbât ve tasavvurâtından haberdar değil isem de müretteb liste mûcibince Bahriye Nezâretine geçmeğe hiç bir sûretle hiç bir kimseye rızâ ve muvâfakat göstermemiş olduğumdan muvâfakatim hâricinde keyfiyetin takarrür etmeyeceği tabi'îdir. Bu babdaki istihbârâtınızın şahsıma âid cihetini tashih buyurmanızı ricâ ederim efendim.

Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî Sâbık
Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı
Mirlivâ: Mustafa Kemal

Sabah

Münfesih Meclîs-i Meb'ûsânın Tevfik Paşa kabînesinin istifâsındna sonra re'iskâre getirmek istediği zevat hakkında dünkü nüshamızda sûret-i kat'iyyede ısrar ediyoruz. Biz o ma'lûmâtı Meclîs-i Meb'ûsânda kabîne

[381] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 72.
[382] Takvîm-i Vekâyî, 26 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 3429, *Tevcîhât*, s. 1.
[383] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 64-65.
[384] Sabah, 26 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 10456, *Feshin İç Yüzleri,* s. 1.
[385] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 77.
[386] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 46.

aleyhinde döndürülen entrikalara bütün teferruâtıyla vâkıf en salâhiyetdar bir menba'dan almış idik. Mustafa Kemal Paşa dahi mektubunda bu ma'lûmâtımızı tekzib etmiyor fakat meb'ûsanın tertîbât ve tasavvurâtından haberdar olmamakla berâber Bahriye Nezâretini kabul etmek için hiç kimseye rızâ ve muvâfakat göstermemiş olduğunu tavzih ediyor. Binâenaleyh biz dünkü nüshamızda paşanın muvâfakati istihsâl edilmiş olduğunu iddi'â etmemiş olmakla berâber münfesih meb'ûsânın mûmâileyhin Bahriye Nezâreti için muvâkafatini istihsâl etmemiş olduklarını göstermek i'tibâriyle bâlâdaki mektubu neşr ediyoruz.[387]

28 Aralık 1918. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri vekili Webb'in muhtırası: *Meclisi Mebusanın feshi İttihat ve Terakki'ye karşı Altıncı Mehmed'in hareketi imiş.*[388] Meclisin feshinden 21 gün evvel ve 1 gün evvel olmak üzere Ali Rızâ ve Mustafa Kemal paşaların Padişah'ı iki defa ziyaret etmişlikleri, acaba, söz konusu kararın alınması kapsamında mı gerçekleştirilmiştir?

29 Aralık 1918. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri vekili Amiral Webb'in muhtırası: *Türkiye Hükûmeti müflistir.*[389] *Söz* gazetesinin haberi: *Ba'zı menba'dan bize te'min edildiğine göre Mustafa Kemal Paşa (Teceddüd) Fırkasına dâhil olmuşdur.*[390]

30 Aralık 1918. Yunan Başvekil Eleftherios Venizelos, Paris Sulh Konferansı Yüksek Şûrasına muhtırasını sundu. *Kuzey Epir'i* [Güney Arnavudluğu]*, tüm Trakya'yı, Batı Anadolu'yu, Oniki Ada'yı ve Kıbrıs'ı talep* ediyor.[391]

Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Richard Webb'i iade-yi ziyaret etti. Webb'in İngiliz Hariciye Nezâretine bildirdiğine göre *Nazır, muhakkak olan şudur ki, demişti, (halk)ın son derece ehemmiyetsiz bir kısmı Türkiye'de Fransız nüfuzunun hâkim olmasını istemektedir; fakat kendisi ve kabinedeki arkadaşları, Sultan ve geniş bir halk kitlesi adına katiyet ve ciddiyetle temin edebilirim ki, gerçekten umumun arzusu İngiltere tarafından idare edilmekliğimizdir*.[392] Webb ise *"Mütarekenin mağlûp Türkiye Hükümetine cebren kabul ettirildiğinin unutulmamasını" ısrarla söyledi*.[393]

İttihadçıların çoğunlukta olduğu meclis 9 gün önce feshedilmişti. Bu bağlamda "Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî, Sâbık Yıldırım Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal", İttihad ve Terakki Fırkası'nın isim değiştirmiş şekli Teceddüd Fırkası'na mensub bulunmadığını beyan etti:

Beğefendi

Gazetenizin 29 - Kanûn-ı evvel 334 Pazar günkü nüshasında bazı menâbi'den size te'mîn edildiğine göre benim (Teceddüd Fırkasına dâhil olduğum hakkında bir haber neşredilmişdir. Bu haber doğru değildir. Ben askerî saffet ve makâmla nisbet ve alâkamı muhâfaza etmekdeyim. Binâenaleyh hakîkate mukârin olmıyan haberin tekzibini ricâ ederim.[394]

Britanya Yüksek Komiserliği Foreign Office'in talimatına uyarak bilhassa "Teceddüt Fırkası"nda yeniden teşkilâtlanan "İttihatçılar"a dikkat nazarını tevcih ettiğinden dolayı; Mustafa Kemal'in " Söz" gazetesine verdiği [..] *tekzip mühimdir*.[395]

[387] Sabah, 27 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 10457, *Bir İzah,* s. 2, sütun 4.
[388] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 11.
[389] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 11.
[390] Söz, 29 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 47, *(Teceddüd) Fırkasına Duhûl*, s. 1, sütun 3.
[391] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 133.
[392] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 8.
[393] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 23.
[394] Söz, 30 Kânûn-ı evvel 1334-1918, Numero 48, *Söz Gazetesi Müdiriyetine*, s. 2, sütun 6.
[395] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 99-100.

Aralık 1918. İngiliz Erkân-ı Harbiyesi, *İtalyanların Antalya'ya çıkmasının, Yunanlıların İzmir'e çıkmasına, bunun ise Türklerin askeri harekâta girişmelerine ve dolayısıyla İngiliz askeri müdahalesine yol açacağını, oysa İngiltere'nin, bırakışmaya Türkler tarafından uyulması konusunda mutlak bir gerek olmadıkça savaşı yeniden başlatacak durumda olmadığını* hükûmete bildirdi.[396]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğinin Baştercümanı Andrew Ryan ve *olağandışı Türkçe bilgisiyle avantajlı durumda* olan Askerî Ataşe Wyndham Deedes, *üst düzey Türk çevrelerinde birlikte araştırma* yapmışlardır.[397]

Ali Fuat'ın son ziyaretinde orada bulunan Rauf'a (Orbay) göre Mustafa Kemal o zaman [Aralık 1918-Ocak 1919] *daha kendini Anadolu'da bir göreve tayin ettirmeye çalışmaya karar vermemiştir*.[398]

1919

1 Ocak 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Richard Webb, Londra'ya Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi: Türkiye'nin bağımsızlığı tanınabilir ancak bu, İslam dünyasındaki dinî haklarına ve vakıflar üzerindeki halifenin ve şeyhülislamın etkisinin ortadan kaldırılmasına karşılık olacaktır.[399]

İngiliz Fevkalâde Komiserliği, *Türkiye'ye malî yardımın Müttefik Büyük Devletlerin malûmat ve rızaları olmadan yapılamayacağı hususunda* talimat aldı. *İngiliz Hükümeti bu durumunu 1921 yılına kadar muhafaza* edecek ve *Osmanlı idaresi âdeta meflûç bir hal* alacaktır.[400]

Kâzım Karabekir'in günlük kaydı: *Mustafa Kemal Paşa - Harbiye Nezâretine geçmek suretiyle teşekkül edecek kabinede iş göreceğine kani. Hususi yaver-i Padişahi, her Cuma selamlığında temasta*.[401]

İngiliz yarı resmî gazete *The Times*: Meclis-i Mebusan Enver'in ve Talat'ın *kuklalarından* müteşekkildir. *Liderleri ülkeyi terk etmelerine rağmen İttihat ve Terakki Partisi eskisi kadar güçlü*dür. *Ülke yönetimi parti ajandasına göre şekillen*dirilmektedir.[402]

İstanbul matbuatından *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinin dikkat çekici bir haberi: *Bugün Frenklerin yılbaşısı, bizim de yılbaşımız mı olacak?*[403]

Hindistan Müslümanları, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir muhtıra verdiler. Hindistan'daki Müslüman ve Hindular, Kurtuluş Savaşımız boyunca İngiliz egemenliğine karşı mücadele edecekler, Türkiye'nin parçalanmaması ve bağımsızlığının elinden alınmaması için İngiliz Hükümeti'ne, Hindistan'daki İngiliz yönetimine birçok başvuruda bulunacaklar, toplantılar, gösteriler, boykotlar yapacaklardır.[404]

2 Ocak 1919. İngiltere Hariciye Nâzırı Vekili Lord George Curzon, 2 Ocak 1918 tarihli muhtırasını hükümete tekrar arz etti. Türklerle sulhe varmak hususundaki çözüm reçetesi, başşehri Ankara olan bağımsız bir Türk devletinin kurulmasıdır:

---

396 BNA, FO, 371/4146, 707, 5037; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 102.
397 Sir Andrew Ryan, *Sonuncu Dragoman*, 2015, s. 108.
398 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 199.
399 FO 371/4162 No. 1665; Aktaran: Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, 2013, s. 82, dipnot 260.
400 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 23.
401 Kâzım Karabekir. (2009). *Günlükler* (Y. Demirel, haz. & B. Kayabek, çev.) içinde (c. 1, s. 573). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
402 Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 178, dipnot 589.
403 Tasvîr-i Efkâr, 1 Kânûn-ı sânî 1335-1919, Numero 2608, sayfa 1, sütun 4
404 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 80.

> Paris'te toplanan Paris Konferansı, bu imparatorluğun geleceği üzerinde bir karara varmak amacını güdüyordu. Türkler, mütareke isterlerken, Başkan Wilson'a, kendisinin On Dört İlkesi'ne -yani self determination (kendi kaderini tayin) ilkesine- uygun bir barış üzerinde görüşmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İngiliz kabinesine şimdi, kendi anlayışına göre bu ilkeye uygun bir çözüm yolu sunmuştu. Böylece, yalnız Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeniler ve Araplar gibi Türk uyruklu etnik topluluklara değil, Türklere de kendi kaderini seçme hakkı tanınıyordu. Bağımsız bir Arabistan ve Ermenistan'dan başka, bir de bağımsız Türk devleti kurulmalıydı. Bu devlet geçmişte olduğu gibi, Anadolu yarımadasının sınırları içinde kalmalı ve başkenti de ya Bursa ya da Ankara olmalıydı.[405]
>
> Curzon, Doğu milliyetçiliğini karşılarına almadan kalıcı bir çözümün ancak Türkiye'ye Ankara ve çevresinde tam bağımsız bir devlet kurma hakkının verilmesi ile mümkün olabileceğini, bu yolla da Türk milliyetçiliğinin patlamasının önlenebileceğini ileri sürüyor.[406]
>
> [..] Ankara'nın Yeni Türkiye'nin başkenti seçilmesini bile İngilizler, yani Lord Curzon tavsiye etmişti [..][407]

Curzon'a göre *Doğu Trakyadaki Türkler ile Batı Anadoludaki Rumlar mübadele edilmelidir*.[408] Ayrıca, Curzon'un Ayasofya Camii'ne dair tasarısı fevkalâde dikkat çekicidir:

> Jüstinyen'in muhteşem Bizans mabedi olan Ayasofya, bu şeraitte, bazılarının nazarınca imtiyazların son sırasında değil. 900 sene bir Hıristiyan kilisesi idi ve bunun nısfından sadece biraz daha fazla müddetle Muhammedî bir câmi olageldi. Aslî vakfına tabii ki döndürülecektir. Diğer taraftan, İstanbul'un muhteşem İslâmî câmilerinin bütünlüğü ve kudsiyeti ihtimamla saygı görecek ve teminat altına alınacaktır.[409]

Erkân-ı Harbiye Riyâseti, 9 kolordu ve 20 tümenden müteşekkil mütareke devresi Türk ordusunun tertibat planını İngiliz Bahr-i Siyah Orduları Başkumandanı General Wilson'a nota etti. Mezkûr plan tahakkuk etmiş ve böylece Teşkilât-ı Milliye'nin askerî nüvesi tertiplenmiştir.

> Osmanlı Genelkurmayı'nın zayıf mevcutlu da olsa çok sayıdaki (kolordu, özellikle tümen, alay ve tabur kadrolarını muhafaza etmesi o vakitki şartlara göre İstiklâl Savaşı'nı kazanan Anadolu ordusunun canlandırılmasında ve kurulmasında çok faydalı olmuştu.[410]

Dagobert Von Mikusch'a göre Osmanlı kara kuvvetlerine karşı donanmaya nazaran nisbî mülayim tavrı, İngiltere'nin ince bir hesabına delâlet etmektedir:

> Mütareke koşulları beklendiği gibi sert ve katı olmamıştı. gerçi bütün donanmanın teslim edilmesi gerekiyordu, ama kara kuvvetlerine yumuşak davranılmıştı. Bu çeşit teslim oluşlarda öteden beri olağan sayılan, ordunun silahlarından arındırılarak derhal dağıtılması ve bütün savaş malzemesine el konulması gibi bir durum söz konusu değildi. Sadece genel bir ifadeyle, Türk ordusunun hızla terhis edilmesi istenmiş, ancak sınırların ve yurtiçi düzenin korunması için gerekli görülecek birlikler bunun dışında tutulmuştu.
>
> Daha sonra galipler hesabına ciddi sakıncalar doğuracak bu ihmal, Amiral Calthorpe'un bir dalgınlığı sayılmıştır. Daha çok denizcilik alanında bir uzman olan amiral, mütarekenin telaşından kara ordusunu zarar vermeyecek duruma getirmeyi unutmuş olmalıdır. Ancak bu konuda İtalya'nın daha sonra dışişleri bakanı olan temsilcisi Kont Sforza'nın, bu maddenin yumuşak ifadesini İngiltere'nin inceden inceye düşünülmüş bir art niyetine dayandırması daha doğru bir değerlendirme gibi görünmektedir. İngiltere kabinesi daha o zamandan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasına konacaklar arasında anlaşmazlıklar çıkacağını görmüştü. Geleneksel "*a*

---

405 Lord Kinross. (1994). *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu* (N. Sander, çev.) içinde (s. 175). İstanbul: Altın Kitaplar.

406 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 82.

407 Dimitri Michalopoulos. (2020). Mütarekeden Sonra Musul'a Bir Bakış. *Yüzyıllık Düğüm: Musul Meselesi Belgeseli Söyleşi ve Görüşler* (A. T. Çelenk, der.) içinde (s. 107). İstanbul: Aktif Yayınları.

408 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 12.

409 India Office Records and Private Papers (IOR), L/PS/18/B310a; Lord Curzon, *The future of Constantinople*, January 1919.

410 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 1999, s. 260.

deux mains -yarına" politikasıyla, gerektiğinde Türkiye'yi henüz tümüyle tasfiye edilmemiş bir faktör olarak, müttefiklerinin rahatsız edici isteklerine karşı kullanmak için, karar vermek serbestliğini korumak istiyordu. Bu fazla dikkatli sakınganlık zaman zaman İngiltere'nin aleyhine olmuştur. Ancak İngiltere yine de politikasını büyük bir ustalıkla sürdürerek, bütün tehlikelerin içinden sıyrılmayı, Britanya İmparatorluğu için önemli hedeflere ulaşmayı bilmiştir.[411]

Calthorpe, Türklere bazı ödünler verdi ama bunlar üzerinde ısrarla durması istenen koşullar değildi. Yalnızca bir tanesinin çok önemli olduğu anlaşılacaktı. Başlangıçta Türklerden Kafkaslar'daki Çarlık topraklarından (ve savaş sırasında iki tarafın da tarafsızlığını ihlal ettiği kuzey İran'dan) tüm askerlerini çekmesi istenmişti ama son metinde "Osmanlı askerlerinin geri kalanının İtilaf devletlerince incelendikten sonra gerek duyulduğu takdirde çekilmesi" isteniyordu. Enver Paşa'nın Kafkasya ve İran'a gönderdiği askerler savaşın gidişini etkilememişti. Ama Çarlık cephaneliklerinden ya da Almanların bıraktığı silahlarla donanmış birlikler ertesi yıl Kurtuluş Savaşı başlayınca Türk ulusal ordusunun çekirdeğini oluşturacaktı. Ateşkes anlaşmasının bir maddesi, Osmanlı ordusunun büyük bir kısmı terhis edildikten sonra ülke içinde düzeni sağlamak için görevlendirilecek Osmanlı askerlerinin gücü ve dağılımının Türk hükümetiyle görüşülmesi koşulunu içeriyordu. Bu durum, Türk milliyetçilerine, Türkiye'nin bütünlüğünün bölünmesi ve işgal edilmesi diye tanımlanacak son felaketi önlemek için, bu askeri çekirdeğin korunması bakımından olanak sağladı.[412]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Calthorpe, Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi: *Türk Hükümeti'ni protesto edip durmak, hem faydasız, hem de şerefimizle bağdaşmıyor. Tevfik Paşa Hükümeti bize her türlü iyi niyeti gösteriyorsa da, emirlerine uyulmuyor. Yeni biçimde eylem gerekiyor. Aleyhlerinde delil bulunduğu sanılan kişilerin tutuklanmasını istemem için yetki istiyorum*.[413]

Minber gazetesi, Veliahd Abdülmecid'in *sadrazam olacağı söylentisini "suret-i katiyede" yalanlamaya memur edildiğini duyuruyor*.[414]

4 Ocak 1919. Feshedilmiş Meclîs-i Meb'ûsân'ın yeni seçimi, *sulhun akdiyle imkân hâsıl olduğu andan i'tibâren ber-mûcibi kânun dört ay zarfında* yapılmasına karar verildi.[415]

Evinde hasta yatan Harbiye Nezâreti İstihzarat-ı Sulhiye Encümeni Reisi İttihadçı Miralay Mustafa İsmet'in (İnönü) günlük kaydı: *Çıkmadım. Seyfi Bey, Saffet Bey geldiler. Ağabeyim, Doktor Musa Kâzım, Rıza Bey, sonra Lütfi Bey geldiler. Alemdar Gazetesi'nde Nigehbân Cemiyet-i Askeriyyesi var imiş. Tesviye-i rüteb filan istiyormuş*.[416]

5 Ocak 1919. Mustafa İsmet'in (İnönü) günlük kaydı: *Seyfi Bey – M. Kemal Paşa yaveri Cevat Bey – bizim eski yaver Necmettin Bey geldiler. İyiyim, fakat çıkmadım. Saffet Bey de geldi. M. Kemal Paşa'ya "İstanbul muhafızı zabitan arasında siyasi cereyanlar var" demiş. M. Kemal Paşa da "Nigehbân Cemiyeti'ni takip etmek lazım" demiş. Pahalılık ve açlık çok fena halde*.[417]

---

411 Dagobert Von Mikusch, *Gâzi Mustafa Kemal*, 2000, c. 3, s. 9-10.

412 T. G. Fraser, Andrew Mango & Robert MacNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 2011, s. 126.

413 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 82.

414 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 380.

415 Takvîm-i Vekâyî, 4 Kânûn-ı sânî 1335-1919, Numero 3436, *Mevadd-ı Umûmiye*, s. 4, sütun 2.

416 İsmet İnönü. (2008). *Defterler 1919-1973* (A. Demirel, haz.) (3. baskı) içinde (s. 6). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. "Önemli olayları defterlerine yazdığı bilinen İsmet [İnönü] Bey 9 Temmuz 1919'dan 6 Nisan 1922'ye kadar nedense günlük tutma"mıştır: Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 119.

417 İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, 2008, s. 6. Ocak 1919 mütareke İstanbulu şartlarında Nigehbân Cemiyetini destekleyen Mustafa Kemal, 15-20 Ekim 1927'de Türkiye'nin diktatörü olduğu sırada ise Nigehbân Cemiyetini ahlâksız nitelemiştir: "Bir de, Efendiler, malumunuzdur ki İstanbulda *Askerî Nigehban Cemiyeti* diye bir heyeti fesadiye türemişti. [..] seyyiatları yüzünden ordudan tardolunmuş veya tekaüde sevkedilmiş kesan ile, ahlâksızlıklarile tanınmış mahdudülmiktar eşhastan ibaret bulunmakta idi." Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 1, s. 168.

6 Ocak 1919. Padişah Vahideddin, İngiliz casusu Satvet Lütfi (Tozan) Bey'i huzûruna kabul etti:

> Prens Sabahaddin Beğefendinin kâtib-i husûsîlerinden Satvet Lütfi Beğefendi evvelki gün huzûr-ı şâhâneye kabul buyrulmuşdur.
>
> Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî -karîben şehrimizden hareket edecek olan- Satvet Lütfi Beğe Cenevede bulunan Prens Sabahaddin Beğefendiye îsâl edilmek üzere, tastir buyurdukları nâme-i hümâyunu tevdi' buyurmuşlardır. Hükûmet, Satvet Lütfi Beğe esbâb-ı azimet ve Prens Sabahaddin Beğle berâber Şerif Paşa, Reşid Beğ, İsmâil Beğ, Yusuf Rasih Beğ ve rüfekâsının avdetleri husûsunda lâzım gelen vâsıta-ı nakliyeyi ihzâr eylemişdir.
>
> Birkaç güne kadar hareket edecek olan Satvet Lüfti Beğ belki on gün kadar kısa bir zaman zarfında Sabahaddin Beğefendi ve rüfekâsiyle berâber avdet edecekdir.[418]

7 Ocak 1919. Padişah, Ward Price ile mülâkatını tashih etti: *Bazı gazeteler Tayms değil Deyli Meyl gazetesi muhâbiri (Mistır Vord Pırays)a karşı Zât-ı Şevketsimât-ı Hazret-i Pâdişâhî cânibinden vuku' bulan beyânât-ı hümâyunun bir kısmında "Ma'teessüf o zamanki hükûmetin basîretsizliği memleketi bu bâdireye sürükledi ve mahv olmamızı intâc etdi" fıkrasının son cümlesinin taraf-ı eşref-i Hazret-i Mülükâneden kat'iyyen sarf olunmadığı gâyet mevsuk bir menba'dan istihbâr edilmişdir*.[419]

Hindistan'daki Müslümanlar, İngilizlerin Türklere muamelatına yine tesir etti: *İngilizler bağdat'ta Musul'dan gelen eski Türk yönetimi görevlileri olan 12 kişiyi İttihatçı olmakla suçlayarak tutukladı. Tutuklular Hindistan'ın Bombay kentine sürülecek, Hint halkının tepkisi üzerine de Türkiye'ye geri verilecektir*.[420]

Roma'daki İngiliz Elçi Rodd, Hariciye Nâzırı Balfour'a telgraf gönderdi. İtalya, İzmir'e asker çıkartma kararını askıya aldığını bildirmiştir:

> İtalyanlar, Mondros Mütarekesi'nden itibaren İzmir'i işgal vazifesinin İngilizlerin desteğiyle Yunanistan'a verileceğini sezmişlerdi. Bu nedenle İtalyanlar 1. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerini güç duruma düşürdüğünü ve sonlarına doğru savaşa katıldığını sık sık vurguladıkları Yunanistan'ı devre dışında bırakmaya çalıştılar. Diğer yandan Rodos'ta seferi kuvvetlerini teşkilatlandıran İtalyanlar, Batı Anadolu'ya bir çıkarma yaparak hedeflerine ulaşmayı tasarladılar. Bu hazırlıkları haber alan İngilizlerin gösterdikleri sert reaksiyon üzerine İtalyanlar 7 Ocak 1919 tarihinde İzmir'e yapacakları çıkarmayı askıya aldıklarını açıklamak zorunda kaldılar.[421]

10 Ocak 1919. Winston Churchill, Harbiye ve Hava Kuvvetleri Nâzırı tayin edildi. Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Feldmareşal Henry Hughes Wilson, Churchil'e *ordudaki bir bunalım konusunda danışmaya geldi: Asker, derhal terhis edilmesini isteyerek gösteri yapmıştı*. *Disiplinsizlik yaygındı ve Churchill bu huzursuzluğun bir Bolşevik başkaldırısına dönüşeceğinden korkuyor; daha sonra böyle korkuların o gün için geçerli olduğunu yazmış ve şöyle demiştir: "O kadar korkunç şey olmuş, kurulu düzenlerin yıkımına tanık olunmuş, milletler o kadar acı çekmişti ki, herhangi bir titreme bile her devletin temellerini sarsmaya yeterliydi." Churchill deniz ve demiryolları elverdiğince askerin bir an önce yurda getirilmesi gerektiğine inanıyor*.[422]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Calthorpe'den Hariciye Nâzırı Balfour'a hususî muhtıra:

> Sultan *arzu ettiğimiz her bir* [harp suçlusu] *şahsın cezalandırılmalarına hazır olduğunu*; yalnız geniş ölçüde bir harekete geçildiği takdirde bunun bir ihtilâli kamçılayacağından korktuğunu, kendisinin tahtından atılacağı ve

---

418 Alemdar, 8 Kânûn-ı sânî 1335-1919, Numero 1335, *Satvet Lütfi Beğ Huzûr-ı Şâhânede*, s. 1, sütun 3-4.
419 Alemdar, 7 Kânûn-ı sânî 1335-1919, Numero 1334, *Şu'un: Beyânât-ı Şâhânenin Tavzihi*, s. 1, sütun 4.
420 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 122.
421 R. Rodd'dan Balfour'a 7 Ocak 1919, FO, 406/41, No. 5; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 32.
422 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 323.

> belki de öldürüleceğini. . . Sert hareket etmesi halinde Müttefiklerin şahsı için yardımlarını hesap edebilip edemeyeceğini bilmek istediğini beyan etti.[423]
>
> (Padişah) uzun zamandan beri, aslında 1908'den beri, İttihat ve Terakki Komitesinin hafiyeleriyle sarılmış olduğunu, onlardan çok çektiğini söyledi. Kendisi, her zaman İngiliz taraftarı olmuştur… Şimdi de bütün umudunu İngiltere'ye bağlamaktadır. (Komite üyesi değilse bile onunla yakınlığı olan) İçişleri Bakanı Mustafa Arif Bey'i kastederek, cumartesi gününden önce Kabine'de değişiklik yapacaktır. Komiteye karşı en sert biçimde eyleme geçmek arzusundadır… İngiltere Hükümetinin İngiliz savaş tutsaklarına karşı barbarca davrananlar ile kırımdan sorumlu olanların cezalandırılmasını istediğini bilmektedir ve İngiltere'nin arzulayacağı her kişiyi, yine İngiltere'nin arzusuna göre, yakalatıp cezalandırmaya hazırdır. Ancak, geniş ölçüde bir eyleme geçince ihtilal olacağından, kendisinin belki de devrilip öldürülebileceğinden korkmaktadır. Sert biçimde eyleme geçince, Müttefiklerin desteğine güvenip güvenemeyeceğini, Müttefiklerin bunu Türkiye'nin bir iç işi olduğunu söyleyip kenarda durup durmayacaklarını öğrenmek istemektedir. Asıl İngiltere'den gerçek destek, ilerde de dostluk beklemektedir. İngiliz Yüksek Komiserliğiyle ilişki kurabileceği bir yol yok mudur? Yüksek Komiserliğin bir işaretine göre harekete hazırdır.[424]

Hariciye Nezâretinde ilgili muhtıraya 25 Ocak tarihinde şu derkenar kaydedildi: *Padişah, İttihat ve Terakki Komitesine karşı fazla bir şey yapabilecek güçte değildir. Bu işleri biz elimize alabilirsek kendisi, halkının büyük nefretinden kurtulacaktır; daha sonra da işimize yarayan bir dost olabilir*.[425]

12 Ocak 1919. Fransa'nın başşehri Paris'de sulh konferansı küşad edildi. Paris Sulh Konferansına iştirak eden Britanya murahhas heyeti, *Yakındoğu'da olabildiğince büyük çapta bir İngiliz üstünlüğü kurmanın gerekliliği* ve *Fransa'nın rekabetçi konumunu olabildiğince düşük seviyeye çekmek* nokta-yı nazarlarına göre *İstanbul hükümetini destekleme politikasının artık bu amaçları gerçekleştirmeye yaramayacağına* inanıyor.[426]

13 Ocak 1919. İngiliz General Allenby, Musul'da mevzî 6'ncı Ordunun kumandanı Ali İhsan (Sâbis) Paşa'nın vazifeden "derhal" azledilmesini istedi.[427]

15 Ocak 1919. Britanya'nın Avrupa Seferî Kuvvetleri Başkumandanı Feldmareşal Sör Douglas Haig, Harbiye ve Hava Kuvvetleri Nâzırı Winston Churchill'e telgraf gönderdi. Haig, *eldeki İngiliz ordusunun "hızla erimekte olduğunu" ve bir işgal ordusu kurulmadığı takdirde "Almanların başka bir barış anlaşması isteyecek durumda olacaklarını" yazıyor*.[428]

Seyfullah Paşa, Maliye eski nâzırı Cavid'i ziyaret etti. *Mustafa Kemal grubuna mal edilebilecek bir girişim* mevzubahistir. Şöyle ki; *Seyfullah Paşa Cavit Bey'e gelip, Rüstem Bey'le görüştükten sonra kendisinin İngiliz yüksek komiserine Türkiye'nin bugünü ve geleceği, eşitlik ilkesine uymak şartıyla İngiliz-Türk ittifakının yararları konusunda bir muhtıra verdiğini, Komiserlik'ten Hohler'in çağırıp ilgilendiğini, bunu isteyen kuvvetin var olup olmadığını sorduğunu anlattı. Paşa, işi İzzet Paşa ve Rauf Bey'le görüşmüş, şimdi Cavit Bey'in de buna katılmasını istiyor*.[429]

17 Ocak 1919. Harbiye ve Hava Kuvvetleri Nâzırı Winston Churchill, Başvekil Lloyd George'ye muhtıra tevdi etti: *Zaferin meyvelerinin elimizden alınmasını istemiyorsak... bu kadar pahalıya ve zahmetler karşılığında kazandıklarımızı fırlatıp atmak istemiyorsak, önümüzdeki aylarda düşman topraklarında*

---

423 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 174.

424 BNA, FO, 371/4172/13592; Aktaran: Bilâl N. Şimşir. (1985). *Malta Sürgünleri* (2. basım) içinde (s. 33). Ankara: Bilgi Yayınevi.

425 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 33.

426 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 8.

427 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 13.

428 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 323.

429 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 197.

görev yapacak işgal orduları kurmalıyız. Bu ordular Almanlar, Türkler ve diğerlerinden istenilen koşulları elde ettirecek güçte olmalıdır.[430]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, İngiliz Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtırasında, Şarkî Anadolu'ya *geri dönen Ermenilere karşı* Türkler nezdinde *gittikçe artan mukavemeti ve bunların yerleştirilmelerine karşı Türk dairelerince yapılan engelleri* bildirdi.[431]

Beykoz'da mukim Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *İngilizler Anadolu şimendiferlerine dahi vaz-ı yed ettiler*.[432]

> Osmanlı İmparatorluğu yavaş yavaş Müttefiklerin kontrolları altına girmekte idi. General Wilson'un 17 Ocak 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği bir yazı keyfiyetin böyle olduğunu göstermektedir. Bu yazıda: "Mahallî idare tatmin edici bir şekilde çalışmadığından Osmanlı polisi General Fuller'in idaresindeki İtilâf Devletleri Komisyonu'nun nezareti altına konmuştur".[433]

İttihadçılar tarafından Kars'da içtima eden kongre neticesinde bir Kânun-ı Esâsî hazırlandı ve *Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi* ihdas edildi. Hükümetin riyasetine İttihadçı Cihangiroğlu İbrahim getirildi.[434] Kuruluş beyannamesinde "Türkiya Devleti" yazıyor. Bu ifade, TBMM Hükümetinin 20 Ocak 1921'de meriyet kazandıracağı *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu*nda yer alacaktır.[435]

Seyfullah Paşa, Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa, Hüseyin Rauf (Orbay), Rüstem (Alfred Bilinski?) ve Mehmed Cavid içtima ediyorlar. *Cavit Bey, İngiltere'den cevap gelmeden kendilerinin ortaya çıkmasının uygun olmayacağını söyledi. İzzet Paşa da, o sırada dahi hükümet tarafından İngiltere'ye asker yardımı yapılabileceğini ileri sürdü. Cavit Bey, bunun da hemen açıklanmasını doğru bulmadı*.[436]

İttihadçı Sabataycı Mehmed Cavid'in günlük kaydı:

> Geçen gün Seyfullah Paşa beni görmeye gelmiş ve bir mes'eleden bahsetmişti. Kendisi Rüstem Bey'le görüşerek İngiliz mümessil-i siyasisine bir muhtıra vermiş olduğunu, bu muhtırada Türkiye'nin hâl ve istikbâlinden, İngiltere ile Türkiye'nin ittifâkındaki menâfi' ve feva'idden bahseylediğini îzâh etti. Ve bu ittihadın müsâvât esası üzerine vuku' bulacağını da söyledi.
>
> Bu muhtıra üzerine Hovler kendisini davet etmiş, bunu isteyen bir kuvvet mevcut olup olmadığını sorduktan sonra kendisinin böyle mühim bir maddeye rey vermeye salâhiyeti olmadığını, maa-mâ-fih muhtırayı pek enteresan bularak Londra'ya gönderdiğini söylemiş.

[430] David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 323.
[431] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 37.
[432] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 635.
[433] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 30.
[434] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 226; Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 163.
[435] Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 330.
[436] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 197.

Seyfullah Paşa, sonra, bu mes'ele hakkında İzzet Paşa ve Raûf Bey'le görüşmüş. Benim de fıkrimi sormaya ve İttihat kuvvetinin bu teşebbüse müzahir olup olmayacağını anlamaya gelmiş.

Müsâvât esası üzerine yapılacak bir ittifâka herkesin taraftar olabileceğini, fakat İngilizlerin buna yanaşacaklarını hiç zannetmediğimi söyledim.

Seyfullah Paşa bir gün sonra birleşip bu mes'ele hakkında görüşmekliğimizi rica etmişti. Bu akşam, kendisi İzzet Paşa, Raûf Bey, Rüstem Bey ve ben birleştik. İngiltere'den bir cevap gelmeksizin bizim meydana çıkmaklığımız doğru olmayacağını, böyle bir şeyden haberdar olduğumuzun dahi bilinmemesi muvâfık olacağını, şâyet arzu edilen dâirede bir cevap gelirse o zaman Seyfullah Paşa'nın yerine İngilizlerle başkalarının görüşebileceğini ve bu davayı müdâfaa edebilecek bir kuvvet meydana çıkacağını söyledim. Beyhude ismimizi angaje etmekte bir manâ görmedim. Bu nokta-i nazar kabûl olundu. Ve cevap sormak üzere tekrar Seyfullah Paşa'nın görüşmesi tensip edildi.

Fotoğraf. *Hidemat ve muvaffakiyat-ı askeriyesine mebnî bu kere uhdesine mirlivalık tevcih buyurulan (saadetlû Seyfullah Paşa)* [Servet-i Fünûn, 24 Nisan 1313 / 1897, Aded 321].

İzzet Paşa da İngilizlere askerce dahi şu sırada kuvvetli bir hükûmet tarafından mühim bir müzâheret yapılabileceğini söyledi. Maa-mâ-fih bundan da şimdilik kendilerine bahsolunmasını münâsip görmedim.[437]

18 Ocak 1919. Veliahd Abdülmecid, "Şurâ-yı Saltanat"ın toplanması hususunda bir lâyihayı Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad'a (Türkgeldi) tevdi etti: *Ahvalin vahametini ve Heyeti Vükelâ'nın ademi kifayetini beyan ile mudilâtı umuru müzakere için sarayı hümayunda bir Heyeti Müşavere teşkili lüzumuna ve sulh için ne gibi istihzarat icrası icap edeceği*.[438] Veliahd, *Tevfik Paşa hükümetinin yetersizliği*ni tenkid ediyor.[439]

19 Ocak 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'nin Hariciye Nezâretine muhtırası: *İçişleri Bakanı Mustafa Arif'in işine son verilmesi en önemli değişikliği oluşturuyor. Onun, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sempatisi olan, Selânik'li gizli bir Musevi olduğu söyleniyor*…[440]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcılarından Sör Ronald Graham'a zata mahsus mektub gönderdi: *... Görünürde memleketi işgal etmediğimiz halde, şimdi valilerini tayin ediyor veya görevlerinden uzaklaştırıyoruz; polislerini yönetiyor, basınlarını denetliyor, zindanlarına girerek Rum ve Ermeni tutukluları işledikleri suçlara aldırmaksızın serbest bırakıyoruz. ... demiryollarını sıkıca murakabemizde bulunduruyoruz ve istediğimiz her şeyi müsadere ediyoruz. ... Politikamız, süngünün keskin ucuna dayanıyor. ... Halife*

[437] Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 656.
[438] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 12.
[439] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 380.
[440] Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 7. Mustafa Arif Deymer, hakikaten bir Sabataycı/Selânik Dönmesi idi: Abraham Galante. (2006). *Sabetay Sevi ve Sabetaycıların Gelenekleri* (E. Ağca, çev.) (4. baskı) içinde (s. 106). İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları.

elimiz altında bulundukça İslâm dünyası üzerinde ek bir denetleme aracına sahibiz... Bildiğiniz gibi Padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor. ...[441]

Mehmed Cavid'in günlük kaydı: [Ali] *Fethi* [Okyar] *ile görüştük. Fırkaların daha ziyâde kuvvetlenmesine çalışmak, vilayetlerde teşkîlat icrâ etmek ve propaganda yapmak lâzım geleceği fıkrindeyiz. Şimdilik ahvâle intizâr eylemek iktizâ ediyor. Hükûmet memlekette her gün mevki'ini kaybediyor. Ecnebîler nazarında da bir mevki'i yoktur. Hürriyet ve İ'tilâfın kuvveti ancak me'mûriyetlere geçireceği adamlarla taayyün edebilecek, buna da bir iki nezâretten mâadâsında imkân bulamıyorlar. Sözleriyle, yazıları ile de halk nazarında kendi sükûtlarını kendileri ihzâr ediyorlar. İttihad ve Terakkî her zaman olduğu gibi, bu en müthiş sükûtunda da düşmanlarının belâhatıyla kuvvet kazânıyor*.[442]

20 Ocak 1919. *Amphitriti* nam hastane gemisi, *üç gezici ekip tertip etmek üzere İzmir'e geldi*. Bu hadise, Venizelos'un *Kızılhaç* vasıtasıyla Rumları kışkırtma faaliyetidir.[443]

İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müsteşarı Thomas Hohler'le *yapılan son görüşmenin sonucunu Seyfullah Paşa anlattı. Sonuç bakımından olumsuzdu*r. *Seyfullah Paşa, hükümetten şikâyet edince, İngiliz, kendilerinin ancak asayişle ilgilendiklerini, gerisine karışmadıklarını söylemiş, üstelik Paşa, yemin karşılığında arkadaşlarının kimliklerini de açıklamış*.[444] Mehmed Cavid'in günlük kaydı:

> İzzet Paşa, Raûf, Seyfullah ve Rüstem geldiler. Seyfullah Paşa Hovler'le olan mülâkatını hikâye etti. Seyfullah'ın tekliflerinin ve suâllerinin hiç birine cevab-ı müsbet vermemiş. Seyfullah Paşa da Londra'ya gönderilen muhtıranın cevabını aramaya gitmiş iken bir takım lüzûmsuz sözler söylemiş. Hükûmetin değiştirilmesinden vesâireden bahsetmiş. Bunların hepsine karşı da umûr-ı dâhiliyenize aittir; biz memlekette asayişsizlik zuhûr etmemesine bakarız, ötesi sizin işinizdir cevabını almış.
>
> Menfaat-ı müşterekeden, kuvvetli bir hükûmetin askerce de muâvenet edebileceğinden bahsetmiş. Hele bu ikinci hâlin İngilterece kat'iyyen arzu edilmeyeceğini, efkâr-ı umûmiyenin pek ziyâde aleyhimizde olduğunu, üserâya yapılan sû-i muâmeleyi, mücrimlerin cezası verilmek lâzım geldiğini, verilmezse kendileri müdâhaleye mecbûr kalarak bu cezayı tertîb edeceklerini söylemiş.
>
> Seyfullah Paşa, arkalarında büyük bir kuvvet mevcut olduğunui zamanı gelince hey'etin kimlerden mürekkep olduğunu söyleyeceğini de ilâve etmiş. Hovler heyeti bilmek istemesi üzerine ikisi arasında kalacağına dâir yemin edilerek isimleri vermiş.
>
> Seyfullah Paşa'nın bu izâhâtını, hele isimlerimizin verilmesini hayretle dinledik. Kendisine geçen defa isimlerin kat'iyyen ağıza alınmamasını sarâhaten söylemiştik. Ne buna riâyet etti, ne de salâhiyeti dâiresinde kaldı.
>
> Bâ-husus Hovler'in isti'mâl ettiği lisândan maksadı anlayarak sükût etmesi, daha ileriye gitmemesi icâb ederdi.
>
> Hiçbir sun'umuz ve teşebbüsümüz olmadan bu lüzûmsuz işe sokulduk. Üste ismimizi de verdiler. İngilizler de zannedecekler ki, böyle bir teşebbüsümüz yahut iktidara gelmek arzumuz vardır.
>
> İzzet Paşa'yı bugün Hidiv ziyaret ederek bir iki saat kadar görüşmüş. İzzet Paşa'nın zu'munca Hidiv de bu işten haberdar edilmiş de ma'lûmât almaya gelmiştir.[445]

21 Ocak 1919. Padişah'ın tensibiyle Damad Ferid Paşa, İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Amiral Richard Webb'i ziyaret etti. *Noktai nazarının Büyük Britanya'ya sonsuz bir dostluk ve bağlılık olduğunu* belirten

---

441 FO/4164/19127; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 44.
442 Cavid Bey, Meşrutiyet Ruznâmesi, 2015, c. 3, s. 657.
443 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 65.
444 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 197.
445 Cavid Bey, Meşrutiyet Ruznâmesi, 2015, c. 3, s. 657-658.

Ferid Paşa, Webb'den, *Sultan'a yardım teklifi mahiyetinde tefsir edilebilecek herhangi bir vaitle bağlanmamak ihtiyatkârlığında bulunmak zorunda olduğu* cevabını aldı.[446]

23 Ocak 1919. İzmir'de intişar eden *Anadolu* gazetesi: İzmir, Yunan tarafından işgal edilecektir.[447]

25 Ocak 1919. Samsun'da bulunan Yüzbaşı Harty, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine gönderdiği muhtırasında muhtemel vukuatın projeksiyonunu âdetâ geleceği görürcesine isabetli tasvir etmektedir. Harty, *Türklerin arada bir uğrayan savaş gemilerinden etkilendiklerini, fakat dahildekilerin pek aldırmadıkları*nı*, barış konferansında müttefiklerin birbirlerinden kopacaklarına, Rusya'da İngiliz ve Fransız askerlerinin Bolşeviklerce elde edileceğine (Samsun'daki "başyargıç" dahi bu kanıdaymış), o zaman Türkiye'nin yeniden seferber olup öç alacağına inandıklarını kaygıyla bildiriyor*.[448]

27 Ocak 1919. Sultan Vahideddin, İtilâf Devletleri karşısındaki müşkil vaziyetini Mabeyn Başkâtibine beyan etti:

> Ecnebiler pek bî-aman! Gece gündüz ne çektiğimi bir Allah bilir, bir ben bilirim. Bizi tazyik ile Meclis-i meb'usanı dağıttırdılar. Fikirlerini ihsas değil, âdeta açıktan açığa izhar ediyorlar. Ben meşrûtî bir hükümdar olduğum halde gûyâ mutlak bir hükümdar imişim gibi muamelede bulunuyorlar ve doğrudan doğruya bana müracaat eyliyorlar. Meşrûtiyetten bahsedince "Hangi meşrûtiyet!" diye mukabele ediyorlar. "Karşımızda müracaat edecek kuvvet olarak yalnız sizi tanırız ve sizi pâk addederiz" diyorlar. Yâni sözlerimizi isga etmezseniz sizi de tanımayız demek istiyorlar. İstiklâlimizi kurtarmak için bizzarûre bu hallere tahammül ediliyor. Diğer taraftan birşey için kendilerine müracaat edilince "Henüz münasebât-ı siyasiyyemiz iade olunmadı; buradaki memurlarımız askerî memurlardır" diye cevab veriyorlar. Ben milletin ateşli külü üzerine oturdum, taht-ı saltanatın kuş tüyünden minderleri üzerine oturup gömülmedim. Bunlardan kimseye bahsedilemiyor; millete de malûmat verilemiyor. Elbette bir gün tarih bu hakayiki yazar. Siz emînim olduğunuz için bu şeyleri mahremâne olarak yalnız size söylüyorum. Vâkıa merhum birader de dahilî bir kuvve-i galibenin taht-ı tazyikinde idi. Lâkin ben onun kat kat fevkinde olarak diritnavtlarıyla mücehhez bir kuvvet karşısında bulunuyorum.[449]

Venizelos'un taleblerini tetkik etmekle görevlendirilmiş bulunan Britanya Hariciye Nezâreti üçüncü kâtibi ve Paris Sulh Konferansı murahhas heyeti kâtibi Harold Nicolson'un günlük kaydı: *Kuzey Epir* [Arnavudluk] *meselesi Karitza hariç tamam. Trakya'nın doğusu ve batısı tamam. Aydın vilayeti ve Menderes vadisinin tamamı olmamak kaydıyla Küçük Asya tamam*. Halbuki, Britanya Genelkurmay Başkanlığı, Harbiye Nezâreti, Hariciye Nezâreti Müsteşarlığı Yunanî aşırı mutelabatın aleyhindedir:

> İngilizler'in Yunanistan'ın taleplerine gösterdiği tepki umulmayacak ölçüde düşmanca oldu. Gerek Dışişleri gerekse Genelkurmay'ın bu konuda kayda değer çekinceleri olduğundan, kritik raporlar kaleme almışlardı. Her iki merci de İstanbul ve Boğazlar'da uluslararası bir bölgenin oluşturulmasını destekler ve doğu Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını makul karşılarken, Yunanistan'ın batı Trakya'ya yönelik talebini tamamen tartışma dışı tutuyordu. Dışişleri'nin raporunda şu ifade yer almıştı:
>
> > ... Batı Trakya'da az sayıda Yunanlı yaşadığı dikkate alınacak olursa, bu bölgeye yönelik talebe şiddetle direnmek gerekir. Öte yandan [Doğu Trakya'ya olan] koridorun tahsisi, Bulgaristan'ı Ege' den koparacaktır.
>
> Sonuç olarak yapılan öneri, doğu Trakya'nın sadece denizden ulaşılabilen bir Yunan "adası" olmasıydı.
>
> Dahası, bu sınırlandırılmış talebin kabul edilmesinin ancak Yunanistan'ın Anadolu'daki isteklerinden vazgeçmesi koşuluna bağlı olması, her iki raporda dile getirilen ortak bir hususstu. Savaş Bakanlığı, Anadolu'ya yönelik istekler için, "etnolojik olarak savunulamaz" ifadesini kullanmıştı. Genelkurmay aynı zamanda, İtalyanlar'ın bölgeye yönelik isteklerinin daha da savunulamaz olduğuna dikkat çekiyor ve Küçük Asya'da

[446] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 23.
[447] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 169.
[448] FO, 371/4157, 49181; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 250.
[449] Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 2010, s. 182-183.

> Yunanlılar ve İtalyanlar arasında yaşanacak bir çekişmede Yunanistan'ın, "sırtını İngiltere, Fransa ve Rusya'nın sempatisine yaslayacağı"nı belirtiyordu. Türkler her durumda bölgenin yönetimi ve gelişimi için uygun olmadıklarını göstermişlerdi. Genelkurmay sonuç olarak, "uluslararası garanti altında bir tür özerklik ve Türk vilayetlerindeki Yunan azınlıkların medeni haklarının korunması"nı öneriyordu. Kıbrıs'ın stratejik öneminin vurgulandığı raporda, bir Yunan denetimi kabul edilebilir bulunmasına rağmen, İngiltere'nin aradan çekilmesiyle denetimin daha büyük bir güce geçmesi riskinin altı çiziliyordu. Tahminen, İtalya'nın Akdeniz'e yönelik niyetlerine üstü pek de örtük olmayan bir gönderme vardı burada.[450]

28 Ocak 1919. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesinin haberine göre İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin *Kilikya'da halkı harekete geçirme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı*.[451]

29 Ocak 1919. General Allenby'in Filistin Cephesi'ndeki istihbarat erkânından Mirliva (Tuğgeneral) Wyndham Deedes, Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtırada, *Mısır'daki İngiliz yönetiminin, seçimlerde İttihat ve Terakki'ye karşı mücadele edebilmeleri için, orada bulunan muhaliflerin yurtlarına dönmelerine izin verilmesini* önerdi ve *fakat buna karşılık kendisinin, bu noktada herhangi bir siyasal partiyi desteklemenin uygun olmayacağı, zaten aralarında bir seçme yapılamayacağı, hepsinin aynı derecede kötü olduğu görüşünü ileri* sürdü.[452]

Mustafa Kemal, Ali Fethi (Okyar), Hüseyin Rauf (Orbay) grubunun İttihadçı rüfekası İsmail Canbolad ve Hürriyetperveran Avam Fırkası mebusu Hüseyin Kadri tevkif edildiler.[453]

30 Ocak 1919. Britanya Başvekili Galli liberal Lloyd George, Yakın Şark'taki İngiliz askerlerinin terhis edilmekte olduğunu Paris Sulh Konferansında beyan etti.[454]

Boğazlar bölgesinin beynelmilel bir idareye bırakılması hususunda Paris Sulh Konferansı Yüksek Şûrası mutabakata vardı. Britanya Harbiye Nezâreti bu karara gönülsüzce iştirak ediyor fakat *Simla* (Britanya Hindistanı Sömürge Yönetimi), menfî. *Hint Bürosu delegesi Sir Arthur Hirtzel* bu karara açıkça karşı çıkıyor. *Şayet, görünüşe göre Sir Arthur Hirtzel 30 Ocak tarihli karara karşı çıkmasaydı, Hint Bürosu bunu, daha sonra İstanbul'un Türkler tarafından alıkonulması için sürekli mücadele başlatarak telafi ederdi*.[455]

İttihadçılardan 27 âmil kişi, İstanbul'da tutuklandı.[456]

31 Ocak 1919. Suriye ve Ermenistan muhtemel mandater devletlerin muhafazası için askerî uzmanlar, yaklaşık 1.084.000 askere ihtiyaç olacağını bildirdi.[457] *Kasım sonunda başlamış olan Ermeni intikam hareketleri Şubat 1919da o derecede korkunç bir ölçüde çoğaldı ki,* Kilikya'daki (Çukurova'daki) *Fransız askerî komutası bile bu gönüllülere karşı müdahaleye kendini mecbur gördü*.[458]

Britanya'nın Paris Sulh Konferansı murahhas heyeti, Astoria Otel'de toplantı yapıyor. Britanya Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti İstihbarat Şefi General Thwaites, Paris Sulh Konferansı murahhas heyetinin grub toplantısında iken, *İzmir'in Türklerde kalmasını, çünkü buranın Yunanlılara verilmesinin*

---

450 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 31-32.
451 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 178, dipnot 140.
452 FO, 371/4164/35391; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 190.
453 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 306.
454 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 15.
455 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 24, sonnot 14.
456 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 112-113.
457 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 114.
458 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 46.

Anadolu halkında haklı bir kızgınlığa yol açabileceğini ve ancak kaçınılmaz siyasal bir çare ise bu yola gidilmesini, Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını ileri sürdü.[459]

Britanya'nın Paris Sulh Konferansı murahhas heyeti, Harold *Nicolson'ın Yunanistan'ın Küçük Asya'daki isteğiyle ilgili önerisini, Dışişleri Bakan Yardımcısı Sir Eyre Crowe'un tavsiyesi üzerine benimsemeye karar verdi*. Fakat bu hadise, Başvekâletten bir emrivaki şeklinde tahakkuk etmiş görünüyor:

> Askeri kanadın ve Crowe'un üstü durumundaki Dışişleri Bakanlığı Daimi Sekreteri Lord Hardinge'in yoğun muhalefetine rağmen verilen bir karardı bu. Lord Hardinge, bölgenin Türkler'e bırakılmasını arzu ediyordu. Nicolson son kararda Crowe'un etkisi olduğunu söylese de, perde arkasından birinin, belki de Lloyd George'un müdahalesi olduğu sezilebiliyordu. Crowe'un bizzat üstünün bile İzmir'in Yunanistan'a verilmesine karşı çıktığı bilinirken ve özellikle Savaş Bakanlığı'yla Dışişleri'nin raporları ortadayken, politikada bu denli seri ve kökten bir değişiklik için kesinlikle üst makamlardan bir destek söz konusu olmalıydı. Tescilli bir Yunan aşığı olan Lloyd George, Yunanistan'ın isteklerini kişisel olarak yürekten desteklediğini anılarında en başından beri dile getirmekteydi.[460]

Ocak 1919 nihayeti itibarıyla Britanya işgal kuvvetlerinde *neredeyse bir milyon asker ve subay terhis edilmiş* vaziyettedir.[461]

12 Ocak-1 Şubat 1919 arası. Mustafa Kemal, hem Tevfik Paşa Kabinesini ıskat etmek hem Sultan Vahideddin'i tahttan indirmek üzere bir hükûmet darbesi tertiplemeye çalışmıştır:

> Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına göre ya hükûmet düşmeli veya "millî mukavemete taraftar bir Harbiye ve Dâhiliye Nâzırı" bu hükûmette görev almalı; yani Mustafa Kemal Paşa "Harbiye Nâzırı" (Millî Savunma Bakanı) olmalı idi. Fakat bu işlerin ikisinin de güç olduğu anlaşılınca, daha köklü ve daha zorlayıcı hareketlere baş vurulması düşünüldü; "İhtilâlci bir komite kurmağa" karar verildi. Bu komite, Pâdişah'ı tahtından indirecek, hükûmeti düşürecek; yeni bir hükûmet kuracaktı. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde verilen bu karardan da bir netice alınmadı.[462]

Herşey başarısızlığa uğrayınca o ve arkadaşları (muhtemelen Şubat'ta) Padişah'ı devirmeyi bile düşündüler.[463]

Mezkûr ihtilâlci komite mensubu İsmail Canbolad, 1926'da İzmir Suikastı davasına düzmece olarak dahil edilecek ve salben idam edilecektir. Canbolad, idam edilmeden hemen önce kaleme aldığı el yazmasında, konuyla alakalı şu mühim bilgileri ifade etmektedir:

> Mütarekeden sonra, Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey ve Rauf Beyle beraber dördümüz sık sık ictima' ediyor ve memleketi düşdüğü elîm vaz'iyetden kurtarmak için çareler düşünüyorduk. Bu miyânda bir ecnebî dostumun evinde o zamanın en yüksek bir ecnebî siyasî me'muruyla Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Beyler beraber görüşmüşdük. Diğer ciheti lâzım değil. Bu zât lâkırdı arasında padişâhın hal'inin İ'tilâf devletlerini 'alâkadar etmeyeceğini söyledi. Birkaç gün sonra tekrar dördümüz toplandığımız vakit, Mustafa Kemal Paşa halen Büyük Millet Meclisi 'âzâ'ından olan bir zâtın Vahdeddin'in Yıldız Sarayı'nda öldürülmesi hakkında bir teklifde bulunduğunu söyledi. Ben bizim velev Vahdeddin gibi hâ'in-i vatan ve millet birisi hakkında oldun bir su-i kasd

---

459 FO, 371/4156/33952; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 169. Thwaites, 15 Kasım 1918'de, miralay rütbesiyle İngiliz Harbiye Nezâretinin Askerî İstihbarat Amiri idi: Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic*, 2000, vol. 2, p. 372.

460 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 32-33.

461 Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 54, dipnot 38.

462 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 77-78. "Günler geldi, geçti, Mustafa Kemal ve bazı arkadaşları şu kanaate vardılar ki, Vahdettin'i öldürmekten, hükümeti düşürmekten esaslı bir netice almaya imkan yoktu. Nihayet yeni hükümdar ve yeni hükümet de düşman süngüleri karşısında bulunmak vaziyetinden kurtulmuş olmayacaklardı." Falih Rıfkı Atay. (1998). *Atatürk'ün Bana Anlattıkları* içinde (s. 109). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

463 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 197.

teşebbüsüne iştirak edemeyeceğimizi ve şayed böyle bir şey' yaparlar ve müte'akiben bir hükûmete geçer isek fâ'illerini kanunen te'dib edeceğimizi bilmeleri lâzım geldiğini söyledim ve bu sûretle teklif tarafımızdan redd edildi.[464]

Ahmed Avni Paşa:

Mustafa Kemal Paşa dört beş ay kadar İstanbul'da âtıl ve görevsiz kalınca, ikamet etmekte olduğu Pera Palas'ta paralarını bitirince, Şişli'de bir haneye nakle ve orada Makedonya mektebinde öğrenim ve talim eylediği eski sıfatı komitacılığa önem verdi.

Savaşmaktan ve hesap vermekten kaçan bazı subaylar ile yedek subaylardan bir kısmını "Ay Yıldız Cemiyeti" namı altındaki teşkilata dahil ediyordu. Gayesi bir suretle mevki ve memuriyete geçmek ve geçinmek idi.

Bu gibi girişimlerinden ve hareketlerinden haberdar olan harici ve dahili güçler hükûmeti bilgilendirmeye ve ikaza başlamışlar idi.[465]

John Godolphin Bennett:

Mustafa Kemal (..) İstanbul'da iktidar için entrikalar düzenlemeye başlamış ve taraftarları, ılımlı milliyetçi bir programla ve Büyük Britanya ile yakın bir anlayış içinde eski Halaskâr Grubu'nu yeniden örgütlemişlerdir. 1912'deki Halaskâr Grubu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni bir *coup d'etat* ile devirmek üzere örgütlenmişti. Mustafa Kemal bu örgüt içinde etkili bir şekilde yer alma konusunda hiçbir zaman kendisini riske sokmamıştı ama şimdi 1919'da, eski İttihatçılar, muhalefet partileri ve Müttefikler arasında arabuluculuk için bunu yeniden canlandırma olanağını görüyordu. 1919'un başlarında İstanbul'daydı ve Harbiye Nazırı olarak atanmak için bütün nüfuzunu kullanıyordu. O zaman kendisiyle ilk kez tanıştım; kurnazlık ve kibir, aşırı ihtiras ve eğlence düşkünlüğünün bir karışımı olan kişiliğini anlamaya başladım. Kişiliği, su götürmez derecede güçlüdür ve komutası altında çalışmış yüzlerce subayın kişisel bağlılıklarına güvenebilmektedir.[466]

Ali Fuat Cebesoy Mustafa Kemal'in mütarekeden itibaren "millî mukavemete taraftar" olduğunu rivayet etse de, Kâzım Karabekir'in rivayeti tarihî seyre daha uygun görünmektedir. Başka bir deyişle, Mustafa Kemal, İstanbul Hükûmetinde yer alma çabaları tamamen başarısız olduktan sonra "millî mukavemete" katılmıştır:

1-Ben daha mütarekenin başlangıcında millî istiklâlimizin ancak millî bir teşekkül ile mümkün olabileceğini bir çok zatlara ve bu meyanda M.Kemal Paşa Hazretlerine Şişlideki evlerinde bizzat söylemiş ve kendilerini şarka davet etmiştim. Bu davetimin mühim bir sebebi de benim Harbi umumînin son safhasında şarkta muvaffakıyetli hareketler yapmış olmaklığımdan halk ve ordu ile karşılıklı itimat ve rabıtamız ve düşmanlarla da gene karşılıklı iyi tanışmaklığımız dolayısile millî hükûmetimizin temelini benim Erzurumda kurabileceğime imanım vardı; fakat şark vaziyetinin ve şark hareketinin başka bir elde makûs bir netice vermesini pek muhtemel gördüğümden millî harekâtı akamete uğratmamak için benim şarkta kalarak kendilerinin garbe teveccühünü düşündüğümdendi. 2- M. Kemal Pş. Hz. henüz İstanbulda iken ben şarkta işe başlamış ve Erzurum kongresile millî nüveyi hazırlamıştım. İki buçuk ay sonra Erzuruma gelen müşarünileyh tekliflerimle tekiden mutabık kalmış ve bu suretle ben şarkta kendileri de garpteki siyaset ve harekâtı idare etmeyi millî plânımız olarak tespit etmiştik. 3-Ankarada Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar bu fikirde bulunan M. Kemal Pş. Hz. bundan sonra nedense bu fikirlerinden sarfınazar ettiler.[467]

2 Şubat 1919. Cemal (Mersinli) Paşa, İngilizlerin ısrarlı talebleri üzerine kumandanlıktan azledilen Nihad (Anılmış) Paşa'dan münhal Konya'daki Yıldırım Ordular Grubu bakiyesi 2'nci Orduya kumandan tayin edildi.[468] Bu hususta, Kâzım Karabekir, 2'nci Orduya Mersinli Cemal'den evvel Mustafa Kemal'in

[464] TBMM Arşivi, IM T 123 D 239-36 G 403/0009; Aktaran: Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 283.
[465] Osman Öndeş, *Avni Paşa Anlatıyor*, 2012, s. 209.
[466] J.G.B. (1922, Kasım). Mustafa Kemal. *The Contemporary Reviews,* Cilt CXXII, ss. 590-594; Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu. (2000). XIX. Yüzyılda İngiliz Gözüyle Türkler. *Kebikeç*, (9), s. 45-46.
[467] Milliyet, 5 Mayıs 1933, s. 8.
[468] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 105, 116.

atanmak istendiğini belirtmiştir. Lakin Mustafa Kemal bu vazifeden kendini affettirmiştir. Karabekir'in tahlili de oldukça dikkat çekicidir:

> [Mustafa Kemal] Bana Anadolu'ya geleceğini vaat ettiği halde neden önce Konya'daki ordu müfettişliğine (kendi harp ettiği ordu bakiyesi) tayin olduğu halde, hastayım, terfi isterim diyerek kabul etmediğinin hakiki sebebini yazmıyor. Sebep hala İstanbul'da Harbiye Nazırlığını alarak kalmaya çalışması ve padişah Vahdettin'e damat olmaya uğraşmasıdır... Nitekim Konya'ya gitmeyi kabul etmeyince, oraya yine Filistin'de ordu komutanı bulunan Mersinli Cemal Paşa gönderildi. Bu vaziyette M. Kemal'in de benim mıntıkama gelmesini bazı arkadaşlarımız ısrarla kendilerinden rica ettiler. Hala İstanbul'da Harbiye Nazırlığı ile uğraşmasını artık bütün muhit ayıplıyordu. Eğer dediği gibi Şarka gelmek hususunda hala ısrar ediyor idiyse zamanın rical ve padişahı benim ikazıma uymayan M. Kemal'i zorla göndermiş oldukları anlaşılıyor ki kendileri için elim bir vaziyettir... M. Kemal Paşa İtilaf devletleriyle başa çıkamayacağımızdan milli mücadeleye taraftar değildi. Benim (tek dağ başı mezar oluncaya kadar ya istiklal ya ölüm) teklifime delilik, diyordu.[469]

3 Şubat 1919. İstanbul'daki İngiliz Bahr-i Siyah İşgal Ordusu Başkumandanı General Milne, *İzmir ve yöresinin Yunanlılar'a bırakılacağına dair çıkan haberler*e binaen, İngiliz Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi. Milne, *İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiği takdirde Türkler'in ayaklanmasını beklediğini bildirmeğe mecbur*um dedi.[470]

6 Şubat 1919. *Alemdar* gazetesi duyurdu: *Yârınki nüshamızda Mustafa Kemal Paşa ile icrâ eylediğimiz mühim bir mülâkâtı neşr edeceğiz.*[471] Lâkin gazete geçici süreyle kapatılacak, 12 Şubat tarihli müteakib numaralı nüshasında ise mülâkata yer verilmeyecektir.[472]

Müttefik fevkalâde komiserleri içtima ediyorlar. *Fransız Yüksek Komiseri Amiral Amet, Samsun'da Fransızların huzursuz olduklarını, mutasarrıfın azlinin iyi etki yaptığını, fakat Samsun dışında Rum ve Ermenilerin boğazlandıklarını öne sür*üyor. *Aynı toplantıda İttihat ve Terakkililerin Anadolu'yu karıştırmak için Bolşeviklerle temas aradıkları, 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki'nin tutuklanması gerektiği üzerinde durul*uyor.[473]

İstanbul'daki İngiliz Bahr-i Siyah Orduları Başkumandanı General Milne, İngiliz Harbiye Nezâretine muhtıra göndererek *"şimdilik sırf müslümanları temsîl eden idârî meclis'in"* (Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesinin) *Ermeni mültecîlerinin "geri dönmelerine müsaade etmediğini* bildirdi. *Bu tutumun değişmesini veya bu işin bir çâresine bakılmasını istedikten sonra Ermenilerin korunmalarının, "Bir kuvvet gösterisi olmadan" mümkün olamayacağını da* belirtti.[474]

7 Şubat 1919. General Allenby *Kahire'den kalkıp fırtına gibi* İstanbul'a gelerek Harbiye ve Hariciye Nâzırlarına 12 maddelik bir *ültimatom* verdi. *Gelişinin birinci amacı, Ali İhsan Paşa ve Altıncı Ordu sorununu kökünden kesip atmaktır. Verdiği ültimatomda, Ali İhsan Paşa'nın görevine son verilmesini, Altıncı Ordunun, silahları teslim edilerek dağıtılmasını ister. Allenby, gerekli gördüğü her Osmanlı görevlisinin işine son vereceğini, istediği kimseleri tutuklatacağını da ültimatomda belirtmiştir. Tevfik Paşa Hükümeti, bu aşırı İngiliz baskısına boyun eğer. 9 Şubat günü, Ali İhsan Paşa'yı İstanbul'a çağırır*

---

469 Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, s. 161; Aktaran: Cafer Demir. (2017). *1838-1938 Yüzyılın Öyküsü ve Kemalizm* içinde (2. kitap, s. 273-274). İstanbul: Nisan Yayımcılık.

470 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 163.

471 Alemdar, 6 Şubat 1335-1919, Numero 54-1364, *Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkât,* s. 1.

472 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 122.

473 FO, 371/4155, 38735; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 250-251.

474 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 227.

ve Altıncı Ordunun adını Onüçüncü Orduya çevirir.[475] General Allenby, *Ali İhsan Paşa'nın "suçunun" sadece Mütareke hükümlerine direnmek olduğunu yazar*.[476]

> Dârülbedâyi'in davetinde Hâriciye Nâzırı ile beş on dakika görüştüm. Pek ziyâde nevmîd ve bed-bîn. Bugün Allenby'yi ziyaret etmiş. Aldığı cevap "Münâkaşa etmem, istiyorum, yapacaksınız"dan ibâret olmuş…[477]

> General Allenbi [Allenby] nezdine celp ettiği Hariciye ve Harbiye Nazırları'na, mütalaa dikte ettirdi.[478]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'ye emir: 6'ncı Ordu kumandanı Ali İhsan (Sâbis) Paşa'nın *teslimini isteyiniz*.[479]

General Allenby; 23 Şubat 1919'da henüz Konya'dayken gözaltına alınıp 2 Mart'ta muvasalat ettiği İstanbul'dan da derhal tutuklanarak Malta'ya sürülecek olan Ali İhsan Sâbis Paşa yerine, Mustafa Kemal Paşa'nın 6'ıncı Ordu kumandanlığına tayin edilmesini istemiştir.[480]

> Mareşal Allenby bir ara Ali İhsan Paşa'nın yerine Mustafa Kemal'in VI ıncı ordu komutanı olmasını istemişti. Bunun sebebini anlamak güçtür. (..) [Mustafa Kemal] sandığına göre bu işi kabul etmemesi üzerine yaveriyle otomobili kendisinden alınır, komutanlık ödeneği kesilir, takibe de uğramaya başlar.[481]

ABD mandaterliğini savunan sabık Harbiye Nâzırı Ferik Cevad'ın (Çobanlı) Genelkurmay Başkanı olacağı sırada, 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'e göndereceği 3 Haziran 1919 tarihli şifreli telgrafından anlaşılacaktır ki General Edmund Allenby, Britanya'nın Irak'taki emniyeti için Mustafa Kemal'i 7 Şubat 1919'da 6'ncı Orduya (daha sonra 13'üncü Kolorduya dönüştürülecek) tayin ettirmek istiyor. Mustafa Kemal, Irak'taki İngiliz menfaatlerine muvafık bir kumandandır: [..] *İngiliz Mısır Ordusu Kumandanı General Allenby dört aydan beri On Üçüncü Kolordu'nun lağvı için uğraşıyordu. Pek çok muhâberât ve müteâddit mürâcaâtlar bu arzunun önüne geçemedi. Bu gün bu kolorduyu kâmilen lağvederek jandarmaya kalb mecbûriyetinde kalıyoruz. General Allenby bu zâfiyeti gidermek için karşısında Osmanlı kuvveti ve bir faal kumandan kalmamasını istedi. Ve bunda muvaffak oldu* [..][482]

Mustafa Kemal, Celâl Nuri'ye (İleri) aid *Âtî* gazetesinin mülâkat teklifini reddetti.[483] *Gazete bunun nedenini yazmıyorsa da, Mustafa Kemal'in İttihatçılık suçlamasına uğramamak için böyle davrandığı tahmin edilebilir, çünkü "Ati" İttihatçı olarak biliniyordu ve hükümete karşı muhalefeti sebebiyle başyazarı Celal Nuri daha sonra yurtdışına da sürülecektir*.[484]

10 Şubat 1919. *1913'te savaşa destek olmak, askerlerin ailelerine yardımcı olmak amacıyla kurulan Millî Müdafaa Cemiyeti*, İngiliz yarı resmî gazete "The Times"in haberine göre *direniş hareketinde etkin*dir.[485]

---

475 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 41-42.
476 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 52, dipnot 57.
477 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 3, s. 679.
478 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 637.
479 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c.1, s. 16.
480 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 91; Murat Bardakçı. (2019). *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs* (3. baskı) içinde (s. 45-46). İstanbul: Turkuvaz Kitap.
481 Hikmet Bayur. (1963). *Atatürk: Hayatı ve Eseri* içinde (s. 259). Ankara: Güven Basımevi.
482 Genelkurmay Başkanlığı. (1996). *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV* içinde (s. 21). Ankara: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
483 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 123.
484 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar*, 2000, s. 79.
485 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 140.

12 Şubat 1919. Barutcuzade Faik Ahmed ve *milliyetsever* rüfekası, Pontos ayrılıkçılığının mürevviç olduğu Trabzon'da, *Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti*ni tesis ettiler.[486]

13 Şubat 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Richard Webb, Londra'ya telgraf gönderdi. *Samsun bölgesinde Türk, Ermeni ve Rumlar arasında tam bir silahsızlanma gerçekleştirilmedikçe, bölgenin olağan koşullara dönemeyeceğini, bunun için de güçlü askeri kuvvetlerin gerekli olduğunu bildiriyor*.[487]

14 Şubat 1919. Richard Webb İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi:

> Yunan askerleri rezalet çıkarıyorlar. . . Doğu Demiryolu boyunca. . . köylere girerek istediklerini alıyorlar. Kadınlara sataşıyorlar ve fırsatını buldukları bir sırada minaredeki müezzine ateş ederek eğlendikleri de tesbit ve iddia ediliyor. Bizzat İstanbul'da da hareket tarzları hiç de arzu edilir bir şekilde değildir. . . Hali hazırda Türklerle Rumlar arasında karışıklık çıkarmak için yeteri kadar fırsata sahip bulunuyorlar. . . Öyle sanıyorum ki, bunların Trakya'da yerleştirilmeleri hiç değilse bugün için lüzumsuzdur.[488]

İzmir'deki İngiliz Ticaret Odası, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine telgraf gönderdi. İzmir'in Yunan'a verilmemesi taleb ediliyor. *Bölge yönetimini Türklere bırakmanın "cinayet" olacağını*, *kurulacak yönetimin bütün unsurlara güven verecek bir yönetim olması gerektiğini,* idarenin *İtalyan olamayacağını çünkü Rumların onlardan nefret ettiğini* belirtiyor. *Bu durumda mandanın İngiliz, Fransız, ya da Amerikan olması gerekiyor. İzmir'de çoğunluk Hıristiyandı ama Rum değil; Rumlar herhalde 1/3'den fazla değild*ir. *Vilayet nüfusu ve arazi çoğunluğu Türklerde*dir. *Vilayetin Yunanlılar tarafından yönetilmesi büyük bir orduyu gerektirir ve Makedonya, Girit koşullarına yol açar*.[489]

17 Şubat 1919. İstanbul'daki İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General Milne'nin Hariciye Nezâretine muhtırası: *Dokuzuncu Ordu Komutanı (Yakup) Şevki Paşa'yı attırdım. Yardımcısı Albay Ali Rifat Bey'i yakalattım. Mütarekeyi çiğnemek suçuyla yargılanacağı kesindir. Batum Tümeni Komutanı Mürsel Bey'i de tutuklattım.*.[490]

Yunan Başvekil Venizelos'un Osmanlı tebaası Rumları kışkırtmak saikiyle gönderdiği *Kızılhaç heyeti bir müfreze askerle Ayvalık'a* muvasalat etti. *Bu yüzden hâdiseler çıktı*.[491]

İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Richard Webb, Londra'ya telgraf gönderdi. *İngiliz komutanının Samsun, Trabzon, Şile, Amasya, Sivas, Kayseri, Aydın'a asker gönderilmesini istediğini, çünkü buralarda karışıklık çıkması ihtimalinin bulunduğunu haber veriyor*.[492]

Paris Sulh Konferansında bulunan Britanya Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour, Londra'ya telgraf gönderdi. Balfour, *İtalyan temsilcisinin kendisini sıkıştırdığını, Antalya'yı işgal etmeden parlamento önüne çıkamayacağını söylediğini* bildiriyor. *Balfour, bu isteği karşılama konusunda, Yunanlıların İzmir'de benzer bir hak istemeleri dışında hiçbir itiraz noktası göremiyor*. *Anadolu'da sırf Türk olan*

---

[486] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 57.

[487] FO, 371/4157, 25899; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 251.

[488] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 55-56.

[489] FO, 371/4157, 41938; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 169, 266. Britanya Hariciye Nâzırı Balfour ise Yunan işgalinin mukavemete değil muhacerete sebebiyet vereceği, İzmir'de herhangi bir Müttefik Devlet idaresinin yürümeyeceği kanaatinde (Akşin, 2004, c. 1, s. 170).

[490] Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 31. Yakup Şevki (Subaşı) Paşa *mizaç itibarıyla tutucu* idi *asla içki içmiyor ve günde beş vakit namaz kılıyordu*: George W. Gawrych, *Genç Atatürk*, 2014, s. 239.

[491] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 65.

[492] FO, 371/4157, 27993; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 251.

yerlerin işgalinin, İttihat ve Terakki'nin yurtsever Türkler yanındaki nüfuzunu kesinlikle kırmak gibi bir yararı da olabileceğini belirtiyor.[493]

18 Şubat 1919. İttihadçı Celâl Nuri (İleri), *Greyter Briten [Daha Büyük-Britanya]* nam başmakale neşretti:

> Şimdiye kadar yeryüzüne gelen akvâm-ı âliyenin kemmiyet ve keyfiyet i'tibâriyle en yamanı, şübhesiz İngilizlerdir. Büyük-Britanya, hâlâ şu iki asır zarfında, kendi ıstılahlariyle -Daha Büyük Britanya- olmuşdur.
>
> Büyük-Biritanya, Amerika Hükûmât-ı Müttehidesini doğurdukdan sonra dünyânın en muhtelif ve yekdiğerinden uzak aktârında beş muhtar İngiliz milleti daha vücûda getirmişdir ki bunlar İngiliz (dominyon)larını teşkîl eder: Kanada, Niüv-Faündland, Niüv-Ziland, Avustralya, Cenûbî Afrika. Bunlardan yalnız Kanadanın mesâhâ-i sathiyesi Avrupanınkine müsâvîdir ve zannetmem ki bu kişver-i cesîmin istikbâli Avrupanın mâzî ve hâlinden aşağı olsun!..
>
> Muhârebe-i umûmiye bu saltanâtın esâsâtını bir kat daha takviye etmişdir: Alman müsta'merâtının işgâliyle Hindistan Bahr-i Muhit-i Hindîdeki komşularından, (Yeni Gine) adasına vazı'yed edilmekle Avustralya bir kapı ötedeki ecnebîden kurtulmuş oluyor. Filistin, Sûriye ve Irakın işgâli ise Bahr-i Sefîd-i Hindistana vâsıl etmekdedir.
>
> Bu muhârebe esnâsında (Kap-Kâhire) şimendüferi yapıldı. Binâenaleyh Ümid Burnundan tâ Hindistana, Hind-i Çîniye, bu yarımadanın aksâsındaki (Singapur) noktasına, aslâ İngiliz murâkabesinden uzak kalınmamak üzere, gidilebiliyor. Bu kadar büyük bir kişveri târih-i âlem aslâ kayd etmemişdir. Romanın Kalimero hükûmeti bile bu derece geniş değildi. Roma milleti ise zamanında İngiliz milleti pâyesine varamamışdı. Kurûn-ı mütekaddime ve mutavassıtada teşekkül eden gelici geçici gayr-i muntazam saltanatların isti'âb etdikleri fesîh u vâsi' yerler, Britanya İmparatorluğu arâzisine tesbitle devede kulak kalır.
>
> Maddeten ve kıt'a i'tibâriyle bu memleketin ne mertebe büyükse irfânen, sâmân ve ehemmiyet, nüfûz ve azamet nokta-i nazarından da o kadar büyükdür.
>
> İngilterenin nüfûz ve hulûlü âleme şâmil oldu. Cihan, İngilterenin nüfûz ve şümûlü içinde bulunuyor.
>
> İngiltere, bu muhârebe-i umûmiyenin kendisi içün muzafferâne nihâyet bulmasiyle mevcûd-ı hemen umum rakiblerinden kurtuluyor demekdir. Binâenaleyh Londra kabînesi sitâre-i arz üzerinde nefs-i mütekellim-i vahdedir. Hangi bir mes'ele-i siyâsiye mutasavverdir ki (Sen Ceymis) kabînesinin marzıyesi hilâfına hal edilebilsin? Bu, muhâlât-ı riyâziyedendir.
>
> Biritanya saltanâtı bir cihangirin, bir (Bonapart)ın mahzâ kudret-i zâtiyesiyle kurduğu imparatorluklara aslâ benzemez. Bu gibilerin mâhiyetlerinde tevkît vardır. O cihangir zâil oldukdan sonra saltanâtı da ufûl eder. (Bonapart) daha sağlığında o koca memleket-i meftûhesinin Fransadan ayrıldığını görmüşdü. İskender-i Kebîr, Fransız imparatorundan daha bahtiyardır. Çünkü, bu cihangirin kişverleri kendisinin ancak vefâtından sonra ceneralleri arasında taksîm edildi. Hâlbuki umum Büyük-Biritanya milleti bir İskenderdir. Millet, dünyanın tam altı köşesinde yerleşib hiçbir millete nasîb olmayan bir feyz takarrür ve te'sis göstermişdir.
>
> Âlem bir hayli vakit sulh ve müsâlemete nâil olursa Avustralya da belki otuz, Kanadada yetmiş, Cenûbî Afrikada otuz - ya'ni 130 milyon İngiliz daha Anglo-Sakson âilesine iltihâk edecekdir. O zaman bir küre-i âlemin ne mertebe İngilizleşeceğini düşününüz![494]

Celâl Nuri (İleri), ilerleyen birkaç yılda Mustafa Kemal'e bağlı bir mebus-matbuatçı olacak ve örneğin hılâfeti kaldıran yasanın hazırlayıcıları arasında yer alacaktır.[495]

---

493 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 268.

494 İleri, 18 Şubat 1335-1919, Numero 401, *Greyter Briten [Daha Büyük-Britanya]*, s. 1.

495 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 3 Mart 1340-1924, Devre 2, Cilt 7, İçtima senesi 1, s. 27-28.

19 Şubat 1919. İngiliz Hariciye Nezâreti, Paris Sulh Konferansına başkanlık eden Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'un 17 Şubat tarihli muhtırasına cevab vermiş ve İtalya'nın Antalya'yı işgal etmesi halinde meydana gelmesi muhtemel vukuatı belirterek mevzubahis işgale katiyetle karşı çıkmıştır:

> 1) Yunanlılara İzmir'i işgal etmeleri için kapı açılmış olur. 2) Fransızlar Kilikya'yı işgal ederler. 3) Allenby'nin askeri durumunu sarsar ve Küçük Asya'daki tek komuta ilkesini yok eder. 4) Anadolu demiryollarında benzer durumlara yol açar. 5) İstila edilen yerlerde Türk misillemelerine, dolayısıyla muhasamatın başlamasına yol açabilir. 6) Anadolu'nun paylaşılması anlamına gelip, Barış Konferansı'nın kararlarını önyargılar. 7) İtalyan işgali, konferansın ilk başta yayımladığı bu konudaki uyarıyla çatışır.[496]

20 Şubat 1919. İstanbul'daki İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General Milne, Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi. İzmir'deki İngiliz Kontrol Subayı Yarbay Ian Smith'in bildirdiğine göre *Yunan istekleri, Türkler arasında mevcut huzursuzluğu genişletti. Türk köylerine silâh dağıtıl*dı. *Yunan işgali vukubulduğu takdirde Türkler ayaklanacak*. *Rumlar olsun, Türkler olsun İtalyan işgaline aynı suretle mukavemet edecekler*.[497]

İstanbul'daki Müttefik fevkalâde komiserlerin İzmir mümessilleri, İzmir Vali Vekili Mirliva "Sakallı" Nureddin'i ziyaretle *polis ve jandarmanın takviyesini teklif* ettiler. Mirliva Nureddin şöyle cevab verdi: *Eğer Yunan siyasî mümessili (Mavroudis) ile Kızılhaç'ın ve denizcilerinin ve diğer Yunanlı kışkırtıcıların tahrik ve propagandalarına imkân bırakılmıyacak olursa hiçbir fiilî yardıma ihtiyaç kalmıyacaktır*.[498]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliğinin İzmir mümessili Cavaliero Manfredi, İzmir Vali Vekili Mirliva Nureddin'i ziyaret etti: *Yunanistan, Batı Anadolu'nun Yunan murakabesine verilmesini temine çalışmaktadır. . . Fransa Yunan lılara yardım etmektedir. Artık Osmanlılar için son sözlerini söylemenin zamanı gelmiştir. İtalyan murakabesine taraftar olduğunuzu gösteriniz*.[499]

Doğu'da Müttefik ordusunda irtibat görevlisi Yarbay Vitelli de DICP'nin askeri birimine İstanbul'dan gönderdiği 20 Şubat tarihli bir bilgilendirme yazısında Fransız "yayılmacılığından" dolayı İngilizlerin kızgınlığından söz etmiştir.[500]

24 Şubat 1919. Ahmed Tevfik (Okday) sadaretinde yeni kabine tesis edildi.[501]

25 Şubat 1919. Midilli'deki İngiliz konsolosu "Rum dostu" W. Lewis Baily, Londra'ya Hariciye Nezâretine muhtırasında; *Binbaşı Dixon'un çok zarif bir insan olduğunu, fakat İzmir'in doğma büyüme İngiliz asıllı kişileri tarafından etrafı sarılmış bulunduğunu... bu yerli İngilizlerin ise Türklerle el ele verdiklerini...; bunların Rumlarla devamlı olarak ticarî rekabet halinde bulunduklarını... İtalyanların ise kendi menfaatleri uğruna Türklerle işbirliği ettiklerini, Türklerin bu durumdan hergün biraz daha cesaret kazandıklarını... Bu durumun böylece devamına müsaade edilecek olduğu takdirde İzmir dâvasının çözülmesi güç bir iş haline geleceğini, kan dökülmesi tehlikesinin baş göstereceğini* belirtti ve ilave etti: *dostlarımızı ve ticaretimizi kaybetmek rizikosuna düşeceğiz.*[502]

Fransız İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Franchet d'Esperey, *tutuklanmasını istediği kimselerden oluşan 36 kişilik bir liste*yi, Bâb-ı Âlî Dahiliye Nâzırı Vekili İzzet'e nota verdi.[503]

---

496 BNA, FO, 371/4164, 26328; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 268.
497 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 65.
498 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 65.
499 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 65.
500 DDI6/2, s. 281; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 106, dipnot 6.
501 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 306.
502 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 48-49.
503 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 179.

Hüseyin Rauf (Orbay), Eylül 1918 Filistin Cephesindeyken 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal'in emrinde 20'nci Kolorduya komuta etmiş bulunan Miralay Ali Fuad (Cebesoy) ile mülakat etti. Rauf, Ali Fuad'ı Ereğli'ye selametliyor.[504]

27 Şubat 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine bağlı askerî ataşe General Deedes, Hariciye ve Askerî İstihbarat Nezâretlerine muhtıra gönderdi:

> İktidara gelememiş olan muhalefet (Hürriyet ve İtilaf Partisi), İngiltere Büyükelçiliğinin desteğini sağlamak için birçok girişimlerde bulundu. Her gelişlerinde hep şu kanıtı kullandılar: İngiltere Hükümetinin, İttihat ve Terakki Komitesini, Ermeni kırımından ve Rum sürgününden sorumlu olanları cezalandırmak istediğini bildirmektedirler. Şimdiki Hükümet (Tevfik Paşa Hükümeti) bunu yapamayacaktır. Kendi partileri ise yapabilecek durumdadır. Bunun için İngiltere'nin desteğini sağlamak istemektedirler. Bu kanıta her zaman şu karşılık verildi: İngiltere Hükümeti yalnızca cezalandırmayı arzuluyor değildir; suçluların cezalandırılmalarını sağlamak niyetindedir. Bu konuda enerjik davranacak bir hükümeti, enerjik olmayan Hükümete yeğ tutmaktadır...[505]

Vakit gazetesi Mustafa Kemal'in genelkurmay başkanı tayin edileceği hakkında bir duyum neşretti:

> Mülga Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşanın Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine ta'yin edileceği işidilmişdir. Ma'mâfih tebdîl-i nezâret hasebiyle Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'is-i Hâzırı Fevzi Paşanın isti'fânâmesi henüz kabul olunmamışdır.[506]

Sabık Bahriye Nâzırı İttihadçı Miralay Hüseyin Rauf (Orbay), askerlikten istifa etti.[507]

28 Şubat 1919. Dahiliye Nâzırı Reşid Bey ve Şerif Paşa, İngiliz Hariciyeci Lord Hardinge'yi ziyaret ederek *Osmanlı Devleti'nde Mısır'dakine benzer bir görev üstlenmesi için Babıâli bir ricada bulunacak olursa, bunun olumlu karşılanıp karşılanmayacağını sordular*. Hardinge, *böyle bir görevin manda demek olacağını, kimin mandacı olacağının belli olmayacağını, fakat herhalde İngiltere'nin fazla meşgul olduğunu söyledi. Reşit Bey bunun üzerine, hiç değilse, sadrazam İstanbul'da konuyu açtığında, Yüksek Komiserliğin, talimat yok diye bu konuyu kapatmaya kalkışmamasını istedi.* Bir İngiliz Hariciye Nezâreti memuru ise bu görüşmenin yer aldığı muhtıraya kaydettiği derkenarında, *amacın herhalde Yüksek Komiser'in kati tavrını yumuşatmak ve müttefikler arası kıskançlıkları körüklemek olduğunu* belirtecektir.[508]

Atina'daki İngiliz büyükelçi Granville'nin Hariciye Nezâretine muhtırası: *Yunan basını İzmir'de Dixon'un Türklere sempati göstermesini yermiştir*.[509]

İngiliz istihbarat yüzbaşısı Hoyland'ın İngiliz İstihbaratı Umumî Müdüriyetine gönderdiği ve Payitaht'taki tevkif ve tecrit edilmesi gereken kumandanların, erkân-ı harblerin ve zâbitânın belirtildiği telgrafta, Mustafa Kemal'in adı 3'üncü sırada kaydedildi.[510] İlk sırada Fevzi (Çakmak) Paşa olmak üzere dikkati çeken diğer isimler: Mustafa Kemal'in yaveri Cevad Abbas (Gürer), Kel Ali (Çetinkaya), Kâzım Karabekir Paşa, Halil (Kut) Paşa, İsmet (İnönü) Bey. Örneğin Mustafa Kemal ile irtibatta olan Halil (Kut)

---

504 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 306.

505 BNA, FO, 371/4173/44216; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri,* 1985, s. 59. Deedes, "iç siyasete karışmak düşüncesinde olmadıklarını" bildirmiştir: FO, 371/14173, 44216; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 191.

506 Vakit, 27 Şubat 1335-1919, Numero 485, *Mustafa Kemal Paşa*, s. 2, sütun 2.

507 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 200.

508 BNA, FO, 371/4156/36640; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* 2004, c. 1, s. 171.

509 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c.1, s. 19.

510 Bilâl N. Şimşir. (1973). *İngiliz Belgelerinde Atatürk* içinde (c. 1, s. 3-4). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Paşa, İngilizler tarafından tutuklanmış ve Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmiştir. Aylar sonra, 8/9 Ağustos gecesi firar ederek Yahya Kaptan vasıtasıyla Anadolu yakasına geçecek ve Sivas'ın yolunu tutacaktır.[511]

İngilizlerin kara listesinde yer almasına ve 6 ay (13 Kasım 1918-16 Mayıs 1919) boyunca İstanbul'da faal bulunmasına rağmen Mustafa Kemal, tutuklanmadı ve Malta'ya sürülmedi: *Atatürk'ün, Anadolu'ya geçmeden aylarca önce İngilizlerin kara listesine geçirildiği halde, nasıl olup da tutuklanmadan, sürülmeden kalabildiği sorulmaya değer*.[512] Mustafa Kemal'in ikâmet ettiği Şişli'deki apartman dairesi İtalyan İşgâl Kuvvetleri Kumandanlığının tam karşısında idi.[513] İngiliz İşgâl Kuvvetleri Kumandanlığı, karargâhını Şişli'deki Harbiye Mektebi'ne kurmuştu.[514]

Mustafa Kemal, İngiliz istihbaratı mensubu olduğu belirtilen Doktor Robert "Rahib" Frew ile en az iki defa görüşmüştür.[515] Falih Rıfkı, Frew'in İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği papazı olduğunu ifade etmektedir. Frew, Mustafa Kemal'in Umumî Harb sırasında tanış olduğu otel müdürünü vasıta kılarak Mustafa Kemal'le temas kurmuştur.[516] Frew, mezkûr mülakatlarda Samsun'un ve İzmir'in işgal edileceğini ve Şarkî Anadolu'da *Ermeni yurdu* kurulacağını Mustafa Kemal'e bildirdi.[517]

> Mustafa Kemal Paşa [..] Perapalas otelinde bulunurken de, bu otelin müdürü mösyö Martin delâletiyle, ingilizlerin -sonradan yaman bir Entelicens Servis elemanı olduğu anlaşılan- papas Frov'la iki üç defa görüştü.[518]

> M. Kemal İngiliz gazetecisi M. Ward Price'den İngiliz yetkililerileriyle ilişkisinin sağlanmasını istedi. Ünlü casus Rahip Frew'le de dostluk kurdu.[519]

> Mustafa Kemal'in Ocak-Mart 1919 aylarındaki faaliyetleri hakkında pek az itimada şayan haberler vardır. Kendisinden müteaddit defalar mülakat ricasında bulunmuş olan Rev. Frew'nin: "İttihat ve Terakki'nin cinayetlerini evvelâ tasdik etmelisiniz" şeklindeki isteğine ait olarak 1926 tarihli hatıralarında bizzat şunları yazmış bulunuyor: "İttihat ve Terakki'nin mümessili değilim, fakat... vatansever bir cemiyetti. Başlangıcından sonrasına kadar ben de bu cemiyet içinde bulundum... çok kusurları ve yanlışları olabilir, ama vatanseverliği münakaşaların üstündedir".[520]

> Robert Frew, İngiltere'nin işgal yıllarında Osmanlı topraklarındaki örgütlenmesinde başrol oynadı. İngilizlerin Hindistan'daki işbirlikçileri Ağa Han ve Seyyid Emir Ali'nin girişimleriyle İngiltere'de British Red Crescent Society (Britanya Kızılay Derneği) adıyla kurulan derneğin İstanbul temsilciliğini yaptı.

---

511 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 127-128. Bekirağa Bölüğü, İttihadçıların kontrolündeydi. Örneğin Mustafa Kemal'in akrabası ve yaveri Selânikli Salih Bozok şöyle demiştir: "Burası bizim. İstediğimiz zaman kaçarız." Salih Bozok & Cemil Bozok. (1985). *Hep Atatürk'ün Yayında* içinde (s. 60). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

512 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 53.

513 Ömer Kürkçüoğlu. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)* içinde (s. 120-121, dipnot 3). Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

514 Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1952, Sayı 1, Vesika No. 18.

515 "Mister Fru ile İstanbulda bir iki defa mülâkat ve münakaşatta bulunmuştum." Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 2, s. 216; Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 31-34.

516 Falih Rıfkı Atay. (1980). *Çankaya* içinde (s. 159). İstanbul: Bateş Yayınları.

517 "Atatürk, İstanbul'da bulunduğu ayların sonlarına doğru İtalya mümessili Kont Sforzia ve Papaz Mister Frew'a ile de ayrı ayrı ve fasılalı tarihlerde görüşmüştü. Aldığı kanaat acı idi. Ağırdı. Samsun ve İzmir mıntıkalarının bir gün işgal altına alınacağı ve Ermeni yurdu yapılacağı kanaatini bu mülâkatlar vermişti." Turgut Gürer. (2006). (Haz.). *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer: Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl* içinde (s. 214). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

518 Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, 1965, s. 32.

519 Baki Öz. (2000). *Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İç Yüzü* (c. 1, s. 20). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

520 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 100.

> İngilizlere sempati kazandırmak ve İngiltere adına casusluk ağı kurmak için çeşitli çalışmaların içinde girdi. İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kuruluş mimarlarındandı. İstanbul'da kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin başına geçirdiği 'Said Molla' ile yakın ilişkiler kurdu ve örgüte gelen parasal destekleri kanalize etti. İstanbul hükümetiyle Anadolu'daki ulusal direniş hareketini yürütenlerin arasını açmak için bütün komploların organizatörlüğünü yaptı.
>
> Robert Frew, bu çalışmaları yaparken gerçek kimliğini öylesine gizliyordu ki, Mustafa Kemal onun gerçek kimliğini öğrendikten sonra hayretini gizleyemeyecekti. Zira Anadolu'ya çıktıktan sonra 'Rahip Fru'ya yazdığı mektupta şöyle diyordu: "*… tuhaf olması bakımından şunu da bildirmek zorundayım ki siz, bir din adamı olarak siyasa oyunlarına, özellikle öldürüşmeye varacak işlere karışmak hevesine kapılmamalıydınız. Sizinle yaptığım görüşmelerde, sizi bu türden bir siyasa adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden, adaleti seven erdemli bir kişi olarak tanımıştım. Bunda ne denli aldandığımı son aldığım sağlam bilgilerin doğrulamakta olduğunu size bildirmekte şeref duyarım."*
>
> Ancak Mustafa Kemalin bu açıklaması, içerisinde çelişkileri de barındırmıyor değildi. Zira her ne kadar Mustafa Kemal Nutuk'ta Anadolu'ya çıktıktan sonra 'Rahip Fru'nun gerçek kimliğinden haberdar olduğunu belirtse de, bu durum hayatın olağan akışına pek de uygun gözükmüyor. Zira bir Osmanlı Paşası işgal günlerinde sıradan bir 'rahip' ile ne görüşebilirdi ki?[521]

Niyazi Berkes'in naklettiğine göre Kadıköy vapurunda münakaşa ederlerken "solcu" ve meşhur bir romancı şöyle demiştir:

> Dikkat ettin mi, Mustafa Kemal'in *Nutuk*'ta bazı şeyleri kapalı geçtiğine? Mustafa Kemal Rahip Frew'le temas halindeydi, bu, onun da bir İngiliz ajanı olduğunu gösterir.[522]

Mustafa Kemal'in 10 Ocak 1920'de şahsen kuracağı *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde belirtildiğine göre *Papas Fru*, Saray'ın kararlarına tesir ediyordu.[523] O halde mütareke devrinde Frew ile sık sık görüşmeler gerçekleştiren Mustafa Kemal'in fevkalade müfettiş tayin edilmesinde, hiç şüphesiz, Frew'in de önemli rolü olmalıdır.

Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Damad Ferid Paşa kabinesinde Harbiye Nâzırı olması için Hürriyet ve İtilâf Fırkasına Mustafa Kemal'i önerdiğini belirtmiştir. Fakat Zeynelabidin Efendi ve sair ulema, Mustafa Kemal'in İttihadçı olduğunu zikrederek bu teklifi reddetmişlerdir: *Ah bizim feylesofumuz pek safderun adamdır. Mustafa Kemal Paşa'nın da İttihadçıların dikâlâsı olduğunu farkedememiş. O da onların yetiştirmesidir. Cemal Paşa'nın en sıkı dostu ve müşaviri değil mi idi? Bize bu mizaçta adam lâzım değil!* Bu reddedişten üç gün sonra Said Molla'ya tesadüf eden Rıza Tevfik, şu çarpıcı bilgiyi öğrenmiştir:

---

[521] Murat Akan. (2021). *NATO'nun İslam'la Savaşı* (2. baskı) içinde (s. 85-86). İstanbul: Hayat Yayınları. Sadrazam Damad Ferid Paşa ise Rahib Frew'in casus olduğunu biliyordu ve kuvvetle muhtemeldir ki bu suretle İngiliz Hariciyesi ile İngiliz İstihbaratı arasındaki görüş farklılıklarını Türk devleti lehine kullanmaya çalışmıştır. Harold Armstrong. (1925). *Turkey in Travail* (p. 105). Great Britain, London; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* 2004, c. 1, s. 134, dipnot 104. Harold Armstrong, "mütâreke senelerinde İstanbulda İngiltere Fevkalâde Komiserliği muâvinliğinde ve Ataşemiliterliğinde, Müttefikîn Başkumandanlığı Erkân-ı Harbiyesinde, Jandarma Müfettişliğinde bulunmuşdur." Haron Armstrong. (1928). *Türkiye Nasıl Doğdu* (Ömer Rızâ, trc.) içinde (s. 3). İstanbul: Kanâ'at Kütübhânesi.

[522] Niyazi Berkes. (1982). *Atatürk ve Devrimler* içinde (s. 189). İstanbul: Adam Yayıncılık. Örneğin, 1 Kasım 1920'de, Hind Hılâfet Cemiyeti liderlerinden Emir Ali şu beyanatta bulunmuştur: "Hindistan'ın para yardımı Dr. Frew'ya verilmiştir." Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 126. Hind Hılâfet Cemiyeti, Mustafa Kemal'in şahsî hesabına resmî olarak toplam 781.570 lira yatırmıştır: Mustafa Keskin. (1991). *Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)* içinde (s. 105). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası. İngiltere, bu para transferine onay vermiştir: "Bombay'dan Mustafa Kemal'e para gönderilmesi engellenmeyecektir." Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2000, c. 4, s. XLVI.

[523] Hâkimiyet-i Milliye, 3 Mayıs 1338-1922, Numero 497, *Bâb-ı Âlînin Cevabı*, s. 1.

Mevsukan haber aldığıma göre Mustafa Kemal Paşa'yı Damat Ferid Paşa'ya İngilizler tavsiye etmişler ki, kendisi Anadolu müfettişliğinde bulunsun ve İstanbul'dan bir an evvel uzaklaştırılsın diye![524]

Bahriye eski nâzırı Hüseyin Rauf (Orbay):

> O sırada, İstanbuldaki Hürriyet ve İtilâfcıların Enver Paşa ile araları açıktı. "Şu halde bize yarar" mülâhazasiyle Mustafa Kemal Paşayı, önemli vazifeler vermek suretiyle kendilerine çekmek teşebbüsünde bulunduklarını, hatta feylesof Riza Tevfik Beyin Hürriyet ve İtilâf Fırkası umumî merkezine giderek, bu meseleyi açıkça ortaya atıp: "Bu karma karışık günlerde, Anafartalar kahramanını İstanbul merkez kumandanlığına tayin etmekten başka çare yoktur." diye barbar bağırdığını işitiyorduk.
>
> Damat Ferit Paşa da, ayni fikirde, Mustafa Kemal Paşayı, ne suretle olursa olsun İstanbulda münasip vazife ile, kendilerine yararlı bir hale getirmeyi istiyordu. Tabiî, bunlara acı acı gülümsüyorduk.[525]

2 Mart 1919. Beykoz'da bulunan Fevzi Çakmak'ın günlük kaydı: *Venizelos İstanbul'u ve Anadolu'dan İzmir'i istiyor*. *İngilizler, Haydarpaşa'ya gelen 6. Ordu Kumandanı İhsan Paşa'yı tevkif ettiler*.[526]

4 Mart 1919. Mehmed Vahideddin Han, Hatt-ı Hümâyun yayınlarak yeni kabineyi kurma vazifesini Damad Ferid Paşa'ya tevdi etti.[527]

Sadrazam Paşa, *İtilâf Devletlerinin sulh plânları hakkında tedbirli davranarak* İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Richard Webb'den *malûmat istedi*.[528]

İstanbul'daki Mülga Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal, Harbiye Nezâretine teslim ettiği yazısında, General Allenby'in 7 Şubat tarihli emrivakisine karşı; [i] *maddeten rahatsız bulunuşu* ve [ii] yeni kurulacak bir kabinede yer almak arzusuna aykırı olan söz konusu tayinin üstelik de zayıflatılmış 6'ncı Orduya medar olması sebebleriyle "mazeret" bildirmişti:

> Fil-hakika Yaver Paşa Hazretleri İstanbul'a gelmiş olan İngiliz kumandan Allenby'nin İhsan Paşayı istemediğini esbâb-ı mûcibe serdine mecburiyeti olmadığı beyaniyle muhakkirâne bir tarzda bildirmiş ve yerine ta'yin olunacak kumandanı ertesi gün beraber alıp götürebileceğini ilâve eylemiş olduğunu ve İhsan Paşanın yerine âcizlerini münasip gördüğünü söyledi. Bu yoldaki teklife iki sebepten nâşi beyân-ı ma'zeret eyledim. Birincisi maddeten rahatsız bulunuşum, ikincisi mahiyet-i memuriyettir ki bunun tefsirini zâid görürüm. Birinci sebep olmamış olsaydı dahi ikincisi arz-ı i'tirâza bence kâfi idi. Bundan başka teklif olunan işbu hizmette ciddiyet ve mübremiyet dahi mefkud idi. Bu aynı zamanda altıncı ordunun lağv edilmiş olmasıyle taayyün etti. Böyle bî-ma'na tekliflerden maksat âcizlerini hizmet-i devletten tebâüde mecbur etmek idiyse ta'kib edilmiş olan tarzın sekameti bedihîdir.[529]

Mustafa Kemal'in Harbiye Nâzırı ya da Anadolu'ya vali olmak arzusu göz önüne alınırsa; General Allenby'in, Mustafa Kemal'i, adı "13'üncü Ordu" olarak değiştirilen ve zayıflatılan 6'ıncı Orduya lâyık görmesi, Mustafa Kemal'in beklentilerinin hiç şüphesiz ki çok çok altındadır. Binaenaleyh bu gelişmenin bir kırılma meydana getirmesi, kanaatimizce, kaçınılmazdı. Söz konusu kırılma, Mustafa Kemal'in İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Carlo Sforza'yla samimîyet kurarak *İtalyan tebaası mı oluyordum* dediği kadar; müstakbel Yunan işgâline karşı İtalyan müzaheretiyle silâhlı direniş teşkili ve bu direnişe lider olarak Mustafa Kemal'in seçildiği kadar esaslı, belirleyici bir kırılmadır.

> Sforza, Mütareke döneminde İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüştür. Bu görüşmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile İtalyanlar arasında şöyle bir olay yaşanmıştı: Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evi bir

[524] Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Biraz Da Ben Konuşayım*, 2019, s. 55-57.
[525] Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, 1965, s. 31.
[526] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 640.
[527] Alemdar, 5 Mart 1335-1919, Aded 75-1385, *Hatt-ı Hümayun*, s. 1.
[528] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 197.
[529] Bekir Sıtkı Baykal. (1973). Mütareke Devrinde Mustafa Kemal Paşaya Ait İki Belge. *Belleten*, 37(148), s. 455.

İtalyan birliği tarafından aranmak istenmiş ve Paşa'nın karşı çıkması üzerine İtalyan komutan komiserlikle konuşmasını tavsiye etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın komiserlikle yaptığı telefon konuşmasından sonra birlik arama yapmadan evi terk etmiş ve ertesi gün de İtalyan komutanlığının, "Eve kimsenin tecavüz edemeyeceği" ibaresini taşıyan bir kartı getirilmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Sforza ile görüşmesini isim vermeden, "Bir İtalyan şahsiyeti" olarak doğrulamıştır. Fakat bu "İtalyan şahsiyetinin" Sforza olduğu kesindir. Görüşmeyi önce Mustafa Kemal Paşa'dan aktarıyoruz: "Bir gün A...Bey bir İtalyan şahsiyetinin Fethi Bey ve benimle görüşmek arzusunda bulunduğundan bahsetti. Teklifi kabul ettik, çaydayız. Bahsedilen zât hemen söze başladı: 'Ben Türkiye'nin hakiki dostuyum. Hükümetin âcizliği yüzünden bu memleketin nasıl fena âkıbetlere sürüklendiğini de görüyorum. Sizin bunları düşünecek ve yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?' İttihat ve Terakki Fırkası'ndan bahsettiğine ve bizi de fırkanın reisleri arasında saydığına şüphe yoktu. Ben ilk defa tanıdığım bu zâtla konuşur olmaktan çekindim. Arkadaşım, belki de bizde tasavvur olunan ehemmiyeti yanlış çıkarmamak için, kuvvetli olduğumuzu ve kuvvetli arkadaşlarımız da bulunduğunu söyledi. 'O halde kendinizi göstermelisiniz' dedi. O günkü hükümeti biraz daha tenkit ettikten sonra bize veda ve gitti...İtalyan şahsiyeti bizden, fakat Arnavut aslından bâzı kimselerle de temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş. 'İzmir ve havalisini Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilasına karşı silahlı teşkilat yapmalısınız. Eğer bunda muvaffak olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya'yı tercih etmelisiniz.' Bu iş için İtalya'nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş. Gene onlar böyle bir mukavemet teşkilatının başına geçebilecek bir kumandan bile bulmuşlar: Ben! 'Bunu yapar mı?' diye sormuş, 'emin olunuz' cevabını vermişler. Mülakat saatinde İtalyan şahsiyetinin evinde bulunuyordum. Çok terbiyeli ve nâzikti. Evimi basan İtalyan müfrezesini geri çağırmak için mümessilin nasıl yardım ettiğini anlattım. 'Ekselans' dedi, 'herhangi bir tehlike karşısında sefarethanenin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim." Yıldırımla vurulmuşa döndüm, teessürümü saklamak için nefesimi güç tuttum. İtalyan tebaası mı oluyordum? Dedim ki: 'Beni buraya mühim bir şeyden bahsetmek için siz dâvet etmiştiniz. Bu mühim şeyi dinlemek istiyorum.' Bir an durdu, 'ha!' dedi, 'bu mülakatı sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek mühim bir mesele bahis mevzuu değildi.' 'O halde fazla rahatsız etmeyeyim' dedim ve kalktım."[530]

Zira İngiliz Hariciye Nezâretinin 18 Ağustos 1920 tarihli bir belgesine göre *Mustafa Kemal, Mütarekenin neticelenmesi üzerine, İstanbul'da, birkaç kez İngiliz generallerle görüşmeye çalıştı lâkin başarısız oldu. İngiliz yetkililerle temasa geçemediğini anlayınca Kont Sforza ile çok yakınlaştı ve ondan İtalya'nın İzmir'i işgal etmeyeceğine dair teminat* almıştı.[531]

Aralık 1918 ile Mayıs 1919 arasında İstanbul'da kalan Mustafa Kemal'e, İngilizler kendisini yakalamaya kalkıştığı takdirde İtalyanlar tarafından korunacağı sözü verildi. Aracılık eden Madame Corinne Lütfi, bir Osmanlı bahriye subayının dul eşiydi ve genç Mustafa Kemal'in hem yakın dostu hem de Batılı davranış biçimlerinde akıl hocası oldu.[532]

Carlo Sforza'nın belirttiğine göre *1919 başlarında İstanbul'daki İngiliz ajanları Mustafa Kemal'i, Malta'ya veya başka bir yere hapsetmeyi planlıyorlardı. O bundan haberdar oldu ve desteğime güvenip*

[530] Mevlüt Çelebi. (2002). *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri* içinde (s. 35-37). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. "İtalyanlar, Akaretler'deki evini bir çeşit himaye altına almışlar, hatta Ege bölgesinin Yunanlılara verilmesi gerçekleşecek olursa, İtalyan desteğiyle yürütülecek silahlı direnme harekâtının başına Mustafa Kemal'i düşünmüşler." Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 135. Öyle ki İtalyanların, Mustafa Kemal'in 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi tayin edilmesine de tesir ettiği belirtilmiştir: "Ayrıca Kont Sforza'nın, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir isyan başlatma planlarını ta başından bilmekle kalmayıp, kendisini desteklediğine, İtalyan yardımı ve sempatisini taahhüt ettiğine dair yeteri kadar delil de vardır. Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişi olarak tayin edilip 1919 Mayıs'ında Erzurum'a yollanması hareketinde de şüphesiz parmağı vardı." Alexander Anastasius Pallis. (1997). *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)* (O. Azizoğlu, çev.) (2. baskı) içinde (s. 86). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[531] Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1975, c. 2, s. LXXVII, s. 275.

[532] T.G. Fraser, A. Mango & R. McNamara. (2011). *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu* (F. Doruker, çev.) içinde (s. 184). İstanbul: Remzi Kitabevi.

güvenemeyeceğini sordu. Ben de ona cevaben, "İtalyan elçiliğinde bir dairenin hizmetinde olduğunu" bildirdim. Bu da öğrenildi ve İngiliz istihbarat servisinin diplomatik karışıklıklara sebep olacak adımlar atmasını önlemeye yetti.[533] Roma'daki İtalyan Hariciye Nezâreti müsteşarı Kont Sforza'dan İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Massa'ya 31 Ağustos 1919 tarihli telgraf:

> Nezâretin 12301 numaralı telgrafında bahsi geçen Mustafa Kemal ile temaslar için belki de benim Paşa ile yaptığım gizli görüşmelere müracaat etmeniz faydalı olacaktır ki mezkûr görüşmelerde Mustafa Kemal İtalya'ya sempati duyduğunu söylerken, İtalyan menafiinin Osmanlılarla kat'iyyen çatışmayacağına dair güvence verdimdi.[534]

Kinross'un anlatımında, Mustafa Kemal'in 13 Kasım 1918'de müracaat ederek İngiliz askerî istihbaratına hizmetini sunması ile Kahire'den 7 Şubat 1919'da İstanbul'a gelen General Allenby'in Mustafa Kemal'i 6'ncı Ordu'ya kumandan tayin etmesi arasında anlamlı ilişki vardır:

> Ancak, şimdi karşı tarafla ilişki kurmanın kendi amaçlarına yarayabileceğini düşünmeye başlıyordu. Ne de olsa, ülkenin kaderini ellerinde tutan onlardı. Fransızlar, İskenderun'a çıkmış, Kilikya'ya doğru ilerliyorlardı. Antalya'ya çıkmak üzere olan İtalyanların daha da içeriye sokulmaları mümkündü. İngilizler, Trakya'dan Kafkasya'ya kadar İmparatorluğun her yerinde, ordunun terhisini ve silahtan arınmasını denetim altında bulundurmak için kontrol subayları yerleştirmişlerdi.* İktidarı elinde tutan Padişahın, Mustafa Kemal'i, kadrosu gitgide daralmakta olan Türk ordusunda önemli bir göreve ataması sözkonusu değildi. Oysa, onun yetkisiz olmaktansa herhangi bir yetkili görevde bulunması, isteklerini, yani Lord Curzon'un çekildiği milli ayaklanmayı gerçekleştirebilmesi için şarttı. Acaba İtilâf Devletlerinden, hele Osmanlı İmparatorluğundan toprak isteğinde bulunmamış olan İngilizlerden bir mevki koparamaz mıydı? Onlar buradayken elde edilecek bir yetkinin, çekilip gitmelerinden sonra memlekete daha yararlı başka yollarda kullanılabilmesi pekâlâ mümkündü.
>
> Mustafa Kemal, İngilizlerin ağzını dolaylı yoldan aratmaya karar verdi ve aracılığa, tanınmış bir gazeteci olan Daily Mail gazetesinin muhabiri G. Ward Price'ı seçti. Pera Palas otelinin müdürüyle haber göndererek gazeteciyi kahve içmeye çağırdı. Ward Price de Genelkurmayın istihbarat servisindeki albaya danıştıktan sonra çağrıyı kabul etti. Mustafa Kemal onu üniformasıyla değil de, sırtında jaketatay ve başında fesle karşıladı. Ward Price, Mustafa Kemal'i yakışıklı ve erkek tipli buldu. Elini kolunu oynatmadan, sâkin ve ölçülü bir sesle konuşuyordu. Yanında arkadaşı Refet Bey vardı.
>
> Mustafa Kemal, gazeteciye, ülkesinin savaşa yanlış safta katılmış olduğunu ifade etti. Türklerin İngilizlerle hiç çatışmamaları gerekirdi. Bunu sırf Enver'in baskısıyla yapmışlardı. Savaşı kaybetmişlerdi. Şimdi bunu çok pahalı ödeyeceklerdi. Anadolu bölünecekti. Mustafa Kemal, Fransızların ülke içine sokulmalarına karşıydı. Halk, belki bir İngiliz yönetimini daha az güçlükle hazmedebilirdi.
>
> "Eğer İngilizler Anadolu'da sorumluluğu üzerlerine almak niyetindeyde iseler tecrübeli valilere ihtiyaçları olacaktır," dedi. "Bu sıfatla yardımı arzedebileceğim bir makamla temasa geçmek isterdim."
>
> Ward Price, gizli servisteki albaya bu konuşmayı anlattı. Albay bunun üzerinde durmayarak, "Yakında iş isteyen daha bir sürü Türk generali çıkacak," dedi.
>
> İtalyanlar kendileri girişime geçerek Mustafa Kemal'e doğrudan doğruya öneride bulundular. İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza, Lloyd George'un Yunanlıları desteklemesine şiddetle karşıydı. Her ne kadar Türkiye'nin bölünmesi konusunda müttefikleriyle işbirliğini kabul etmişse de, herhangi bir başarısızlık olasılığına karşılık

---

[533] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 38-39.

[534] Ministero Degli Affari Esteri e Della Cooperazione Internazionale. (2017). *I Documenti Diplomatici Italiani* [Sesta Serie: 1918-1922, Volume IV (23 giugno – 25 novembre 1919)] (p. 265). Italia, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca Dello Stato. https://www.farnesina.ipzs.it adresinden edinilmiştir.

* Mustafa Kemal, muhaberat/telgraf hatları İngiliz irtibat zabitlerinin kontrolündeki mahallerde Kemalist-milliyetçi hareketini teşkil edecek, yaklaşık 3 senelik mücadeleden sonra muzaffer başkumandan sıfatıyla İzmir'e girdiği vakit de bir muhabirin "Paşa hazretleri, bu zaferi ne ile kazandınız?" sualine şu cevabı verecektir: "Telgraf telleriyle." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 118.

milliyetçilik hareketinin liderleriyle bir bağ kuracak kadar kurnazdı. Bu liderlerin "kendi kuvvetlerine gerçekten güvendiklerini" görüyordu.

Kont Sforza'nın aracılarından biri, milliyetçi bir hükümet kurmak konusunda Mustafa Kemal'le Fethi'nin ağzını aradı. Ayrıca iki aracı da -İtalyanları tutmakta olan iki Türk gazetecisi- İzmir gerisinde Yunanlılara karşı Mustafa Kemal'in komutasında girişilecek bir askeri direnmeyi İtalyanların silahla destekleyeceğine söz verdiler. Gerekli ortam hazırlandıktan sonra, Mustafa Kemal, Sforza'yla tanıştırıldı. Kont ona, bütün girişeceği işlerde İtalya'nın desteğine güvenebileceğini açıkça belirtti. "Eğer başınız sıkışacak olursa, bu elçiliğin her zaman emrinize âmade olduğuna güvenebilirsiniz" dedi. Mustafa Kemal verdiği cevaplarda fazla açılmadı. Ama tasarıları daha geliştiği takdirde, İtalyanların desteğinden yararlanabileceğini anlamıştı.

Bu arada Allenby, Filistin'den gelerek İstanbul'a kısa ama fırtına gibi bir ziyarette bulunmuştu. Bazı Türk generalleri onun mütareke koşulları üzerindeki görüşüne aykırı olarak, askerlerini terhis etmekte zorluk çıkarıyorlardı. Allenby, Harbiye ve Hariciye Nazırlarını çağırtarak ağızlarını açmaya bile fırsat vermeden onlara isteklerinin listesini okudu. Bunların arasında, ön planda suçlu gördüğü Musul cephesindeki Altıncı Ordu komutanının geri alınması da vardı. İstediklerini beş dakika içinde elde eden Allenby, vakit kaybetmeden Filistin'e döndü. Suçlu görülen Altıncı Ordu komutanıysa, İstanbul'a gelir gelmez İngiliz makamları tarafından tutuklandı.

Allenby'nin ziyaretinden az sonra -ve ona kalırsa bu ziyaretin bir sonucu olarak- Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal'e ordu komutanı rütbesinin indirildiğini bildirdi. Hünkâr Yaveri olarak sahip bulunduğu imtiyazlar kaldırılmış, emrindeki makam otomobili geri alınmış ve maaşı azaltılmıştı. Kendisine yine de, komutanının geri çağrılmasından sonra terhis edilecek olan Altıncı Ordunun komutanlığı teklif edildi. Mustafa Kemal bunu derhal reddetti. Böylece, büsbütün açıkta kalmış oluyordu.[535]

Arabistan, Suriye ve Irak mıntıkalarında istediğini alan İngiliz istihbaratının mütarekeden itibaren Mustafa Kemal'e artık ihtiyaç duymaması veya en azından serinleşen tavrı, Mustafa Kemal'in İtalyanlarla kurduğu samimiyet sonrası yeni bir döneme girmiştir denilebilir. Zira, Mustafa Kemal'in âdetâ bir "Doğu Vilâyetleri Umumî Valisi" yetkileriyle donatılarak Anadolu'ya müfettiş gönderilmesi sürecinde, İngiliz istihbaratı ile Mustafa Kemal, Şişli'de tekrar temasa geçecektir.

Mustafa Kemal'in mütareke İstanbulu'ndayken *çalmadığı kapı yoktu*r.[536]

İstanbul'da *Pontos Gazetesi* tesis edildi. Gazetenin yayın politikası *Trabzon'da Rum Cumhuriyeti'nin kurulması için çalışmak*tır.[537]

5 Mart 1919. İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord George Curzon'dan Paris'deki Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'a telgraf: *Konya. . . Ankara ile birlikte İç Anadolu'nun kontrol kilit noktasını teşkil ettiği vechile İzmir-Aydın demiryoluna ait (Britanya) menfaatlerine zarar verebileceği*.[538]

Beykoz'da mukim Ferik Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: İngiliz *Royter [Reuter] Ajansı İstanbul ve Boğazlar'ın beynelmilel bir hale vazı ve Anadolu dahilinde bir Türkiye Hükümeti teşkiline karar verildiğini bildirdi*.[539]

6 Mart 1919. Muhtemelen Paris'de, sabık Beyrut Valisi ve Arnavudluk Murahhas Heyeti Reisi Halil Paşa ile Britanya'nın sabık İstanbul Büyükelçisi Mallet, mülakat ediyorlar. Halil'in belirttiğine göre Padişah ve Sadrazam Ahmed Tevfik (Okday), *İngiltere'nin nüfuzunu kullanarak Osmanlı Devleti'ni yıkımdan kurtarıp sonra onu himaye ve rehberliği altına almasını istiyorlar*. *Osmanlılar geleceklerini seve seve "en büyük Müslüman devleti" olan İngiltere'ye emanet* edebilirler. Mallet ise, cevaben, *Türkiye'nin*

535 Lord Kinross, *Atatürk*, 1994, s. 178-180.
536 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, 1980, s. 168.
537 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 57.
538 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 216.
539 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 640.

geleceğinin ayrı ayrı devletlerle görüşme konusu olamayacağını, bunun Barış Konferansı'na düşen bir iş olduğunu ve Enver ile Talât paşalar tarafından onulmaz biçimde mahvedilen Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için çok geç kalındığını, fakat Türk hükümetinden kopmuş olan sempatilerin, henüz, çok kötü yönetilmiş olan Türk köylüsü için berdevam olduğunu söyledi.[540] Britanya Hariciye Nezâreti, Mallet'in bu cevabını emsal kabul edecek ve benzer tekliflere karşı Malletvarî cevab verilmesi talimatını Paris'e, Roma'ya ve Washington'a 14 Mart'ta telleyecektir. Bâb-ı Âlî'nin "Osmanlı Devleti" ıstılahını kullanırken Mallet'in "Türkiye" kavramını kullanması, Britanya'nın niyetini temsil etmektedir.

9 Mart 1919. Samsun, Tümen Komutanı Mustafa Asım'ın idaresizliği ve sıkıyönetim ilan etmesi bahanesiyle İngiliz Yüzbaşı Solter komutasına 200 kişilik bir İngiliz askeri müfrezesi ve Fransız Jandarma Üsteğmeni Mösyö Favron komutasındaki birlik tarafından işgâl edildi.[541] İngiliz bölüğü Hindlilerden müteşekkildi.[542]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Kontramiral Richard Webb, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi: [Sadrazam Damad Ferid Paşa,] *Her şeye takdimen bana özel olarak ilettiği müteaddit teminatında kendisinin ve Padişah efendisinin ümitlerinin Allahtan sonra İngiltere Kırallık Hükümetinde toplandığını beyan ile bu hususdaki mesajın size iletilmesi arzusunu izhar etmiştir*.[543] Webb'in muhtırasına 14 Mart'ta günü iki derkenar kaydedilecektir. W. S. Edmonds: "*Anlaşılan Damat Ferit'in görevi, bizden alabileceği her şeyi almaktır. Zayıf bir kabine ve Komitenin [İttihat ve Terakki] tehdidi altında bizi güç durumda bırakabilecek bir dost haline gelebilir*. G. Kidston: *Damat Ferit hep ama hep güçsüzdü*.[544]

Richard Webb, Britanya Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcısı Sör William Tyrell'e mektub gönderdi. Webb, *Çatalca hatlarına değin Trakya'yı Yunanlılara vererek onları Anadolu'nun dışında tutmayı salık veriyor*. *Böylece hem Türkler Avrupa'dan çıkarılmış, hem de Anadolu bütün kalmış olur ki, bu da denetimi kolaylaştırır*.[545]

10 Mart 1919. İngiliz Fevkalâde Komiserliği, savaş suçlularının cezalandırılması hususunda Ferid Paşa Kabinesini tazyik etmiş ve nihayet tutuklu listesi tanzim edilmiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal'in en mühim komite arkadaşı İttihadçı Ali Fethi (Okyar) tutuklanarak Bekirağa Bölüğüne hapsedildi.[546]

Muhtemelen Ali Fethi'nin tevkif edildiği günlerde, Sadrazam Damad Ferid Paşa Kabinesi Bahriye Nâzırı Şakir Paşa, *ehliyet ve değerinden ötürü istifasını kabul etmediğini söyleyerek kendisiyle görüşmek istediğ*ini, Hüseyin Rauf'a (Orbay) bildirmiş; akabinde Sadrazam Ferid Paşa, Hüseyin Rauf'u sadarete davet etmiştir. Mülakat sırasında Sadrazam, *Âyan'dan babasıyla dost olduklarını, Padişah'ın, istifasından dolayı çok üzüldüğünü ve bir-iki ay için bir vilayette ya da arzu ettiği herhangi bir makamda bulunduktan sonra yine "beraber" çalışacaklarını müjdelediğini* Rauf'a ifade etmiştir. Rauf ise cevaben, *hükümetin yanlış yolda olduğunu, bu gidişle orduyu isyan ettireceğini*; Mirliva "Sakallı" Nureddin yerine Mirliva Ali Nadir Paşa'nın İzmir'e vali-kumandan tayin edilmesinin huzursuzluk meydana getirdiğini; *terhis olunan askerin memleketlerine sevk edilecek yerde, terk edilip dilenmek zorunda bırakıldığını*; *meşrutiyetten önce ve sonra çıkmış olan ihtilallerin "ya içinde, ya kenarında" bulunduğunu ve*

---

[540] FO, 371/4156, 38021; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 172.

[541] Baki Sarısakal. (2008). *Belge Tanıklarla Samsun'dan Ankara'ya* içinde (c. 2, s. 229). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

[542] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 103.

[543] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 8-9.

[544] FO/4141/40280; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 49, dipnot 109.

[545] FO, 371/4164, 27877; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 268.

[546] İhsan Sabri Balkaya. (2005). Ali Fethi Okyar'ın Bekirağa'dan Malta'ya Uzanan Hapis Hayatına Kendi Kaleminden ve Hatıralarından Bir Bakış. *Atatürk Dergisi*, 4(3), s. 44.

"mutlaka" bir ayaklanma olacağını, asker olarak buna karışmak istemediğini ve her davranışının sorumluluğunu yüklenmekte serbest kalmak istediği için istifada kararlı olduğunu Sadrazam'a beyan etmiştir.[547]

Fransız Hariciye Nezâreti, Ermeni ayrılıkçı Boghos Nubar Paşa'ya nota verdi:

> "Vukua gelen karışıklıklar (28 Şubat'ta İskenderun'da) esasen Ermeni taburunun disiplinsizliğinden ileri gelmiştir. . . Halbuki gönüllülerden bazıları, Lejyon'a mensup Fransızlar'ın ferden veya toplu olarak yapılan intikam hareketlerine muhalefet vazifesiyle mükellef olduklarını anlamak istememektedirler. . . Fransız Kumandanlığı hemen hergün Britanya askerî ve İdarî makamları yolu ile hırsızlık, adam öldürme gibi şikâyetler almaktadır." Kumandanlık Boghos Nubar Paşa'ya "memleketlerine iade edilen bazı Ermeni grupları tarafından yapılan şiddetli tahriklerin yatıştırılmasını" rica etti. "Ermenistan İdarî Şefi" unvanını taşıyan General Bremond 9 Ocak'ta Kilikya'nın idaresini eline almasiyle beraber göçmenlerin memleketlerine iadeleri o derece genişledi ki, miktarları yalnız Adana ilinde bir sene içinde 120 000'e yükseldi.[548]

11 Mart 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Sör R. Graham'a telgraf gönderdi. Sadrazam Damad Ferid Paşa, 9 Mart'ta, fevkalâde İngilizperver tekliflerde bulunmuş olsa (örneğin *her bir valiye bir İngiliz danışman atamak* maddesi vardı) ve Webb'e, *düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı* kabine dedirtmiş olsa da, reddedilmiştir.[549] Çünkü Britanya Hariciye Nezâreti, bu tavrı, Müttefikleri birbirine düşürmek manevrası telakki ediyor.

Şehzade Abdurrahim, Erzurum'u teftiş etmekte.[550]

İzmir Vali Vekili Mirliva "Sakallı" Nureddin, Müttefik fevkalâde komiserlerin baskısıyla vazifeden azledildi. Esbak Evkaf Nâzırı ve Dahiliye Nâzırı Vekili (13 Ocak-4 Mart 1919) "Kambur" İzzet, İzmir Valisi tayin edildi.[551]

12 Mart 1919. Sadrazam Damad-ı Şehriyarî Ferid Paşa, Richard Webb'i ziyaret etti. Sadrazam *Babıâli'nin Paris Konferansı'na temsilci göndermek isteğini reddi*ni mevzubahis ediyor. *Almanlara bu konuda müsaade edilmesi düşünüldüğü halde, Osmanlılara karşı böyle davranılmasından yakın*ıyor.[552]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi İtalya Hariciye Nâzırı Tittoni'nin beyanatını neşretti. Tittoni, *şimdi İtalya'ya ancak verimsiz Toros Dağları'yla "Konya'nın tuz çölünün" verilmek istenmesinden, Aydın vilayeti, Adana, Mersin'in, yanı vaat edilen yerlerin verimli olanlarının dışta tutulmasından yakın*ıyor. *Afrika konusunda İtalya'ya verilen sözler de, manda sisteminin ortaya çıkarılmasıyla hükümsüzleşmiş bulunuyor*.[553]

12-13 Mart 1919. Mustafa Kemal, Posta ve Telgraf Nâzırı Mehmet Ali (Gerede) Bey'le görüştü.[554] Gazi M. Kemal, CHF kongresi kürsüsünden fasılalarla okuyacağı 15-20 Ekim 1927 tarihli *Nutuk*unda ise 150'likler arasına dahil edilip vatandaşlıktan çıkartılarak yurtdışına sürülen Mehmet Ali'yi İngiliz

---

[547] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 307. "Rauf Orbay, istifasına rağmen, Mustafa Kemal ayrılıncaya dek İstanbul'da kaldı. İstifa etmiş olmasına rağmen, Rauf Bey'in, bir aydan daha uzun bir süre İstanbul'da kalmış olmasında, Vahdettin'in yapmış olduğu teklifin bir etkisi olup olmadığı tahminlere açık bir konudur (Akşin, 2004, c. 1, s. 308, dipnot 264).

[548] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 46.

[549] FO, 371/4165, 47752; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 237.

[550] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 259.

[551] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 65.

[552] FO, 371/3131, 41866; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 237.

[553] The Times, 12 March 1919; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.

[554] Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, t.y., s. 77. Mehmet Ali Bey, Dahiliye Nâzırı olarak 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal Paşa'ya örtülü ödenekten 1.000 lira tahsis edecektir: Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, 1966, s. 47-50.

Muhipleri Cemiyeti (İMC) üyesi olmakla, ihanetle itham edecektir.[555] Mehmet Ali, üstelik, Kemalist hareketin kilit kumandanlarından Ali Fuad Cebesoy'un ağabeyisinin dünürü idi:

> Ali Fuat'ın ağabeyi bu günlerde Hürriyet-İtilaf Fırkası mensuplarından Mehmet Ali Bey'in (Gerede) kızıyla evlenecektir. Yani İsmail Fazıl Paşa'ya akraba olacaktır. Fazıl Paşa Kuzguncuk'taki köşkünde verdiği yemeğe oğlu kadar sevdiği Mustafa Kemal'i de davet ederek dünürü Mehmet Ali Bey'le tanıştırır. Mehmet Ali Bey bundan sonra birkaç kez Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyarete gidecek, hatta bir defasında Bahriye Nazırı Avni Paşa'yı da beraberinde götürecektir. Çok geçmeden Tevfik Paşa'nın istifası üzerine ilk Damat Ferit kabinesi kurulur (4 Mart 1919) ve kabinede Mehmet Ali Bey Posta Telgraf Nazırı olur. Biraz sonra görevi Dahiliye Nazırlığına tebdil edilir (7 Nisan 1919). Aynı günlerde Samsun civarında asayişsizlik çıktığı için İngilizler hükümetten bunun önlenmesini isteyecek, Damat Ferit Paşa da Dahiliye Nazırını çağırarak bu konuyu görüşecektir. Mehmet Ali Bey bu göreve, güvenilir ve dirayetli bir adam olarak Mustafa Kemal'i tavsiye edecektir. Kısaca, Mustafa Kemal'in adını ortaya atan ve Damat Ferit'i iknâ eden Mehmet Ali Bey'dir. Harbiye Nezaretindeki temaslarıyla işin askeri yönünü ise Mustafa Kemal kendisi hazırlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Damat Ferit'le tanıştırılması ve tayin kararnamesinin hazırlanarak Saray'a gönderilmesi bu ilk temas ve telkinler sonunda ortaya çıkmıştır. Nutuk'ta da epey yer ayrılan bu tayin meselesinde İsmail Fazıl Paşa vasıtasıyla hazırlanan ortam ve kulisin etkisini kabul etmek gerekir. Ali Fuat Paşa Mart 1919'da kolordusu başına dönerek, karargahını Konya'dan Ankara'ya nakleder (13 Mayıs 1919). Şişli'de verilen karar gereği Rauf Orbay'da İstanbul'dan ayrılarak Balıkesir-Aydın bölgelerini dolaştıktan sonra Ankara'ya Ali Fuat Paşa'nın yanına gelmiştir. Dolaştığı yerlerde Çerkez Ethem ve Teşkilât-ı Mahsusacılarla temas edip mücadeleye başlama telkininde bulunmuştur. Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında ilk haberleştiği kişi arkadaşı Ali Fuat'tır ve görüşmek üzere Amasya'ya davet eder. Ali Fuat Paşa Rauf Orbay'la birlikte Ankara'dan hareket ederek Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile buluşacaklardır (19 Haziran 1919). Millî Mücadeleyi başlatan ilk kararlar burada alınacak ve Ali Fuat Paşa Amasya Kararlarına hiç tereddüt etmeden imzasını atacaktır. Mustafa Kemal, Rauf Bey'le tehlike ve umut dolu Sivas yollarına düşerken, Ali Fuat'da kolordusu başına Ankara'ya dönecektir.[556]

Mustafa Kemal, İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne (İMC) üye olmakla itham ettiği "İngiliz himayesini arıyan" zevat arasında Sultan Vahideddin'i ve Damad Ferid Paşa'yı da zikretmektedir. Belirtilmesi gerekir ki Mustafa Kemal, mütareke döneminde Sultan Vahideddin'le ve Damad Ferid Paşa'yla birçok defa görüşmüştür. Mustafa Kemal, ayrıca, mütareke devresindeyken iki defa mülakat ettiği "Rahip Fru"ya da değinir ve O'nu İMC'nin "reisi" olarak vasıflandırır.[557]

> Yine İstanbul'da İngiliz Muhibleri Cemiyeti isminde bir cemiyet daha türemiştir. Bunların görünen maksatları İngiltere'nin yakınlığını kazanarak mümkün olduğu kadar parçalanmanın önüne geçmek ve felâketleri hafifletmekmiş. Üyeleri arasında bu düşünceye samimiyetle inanan kimseler bulunması uzak bir ihtimal değildir. Fakat Sait Molla ve benzerleri gibi, başkan ve etkin üyelerinin gizli niyetleri Damat Ferit'in yanında mevki sahibi olmak, casusluk ve benzeri aşağılık hizmetlerle külâh kapıp para kazanmak yahut göze batan rakip ve hasımlarını iftiralarla yok etmekten başka bir şey değildir. Bu kişilerin kara sevdalı tutkunluklarına karşılık İngiliz yüksek ve resmî mahfilleri, yakınlık göstermeleri şöyle dursun, âşıklarının varlıklarını bile

---

[555] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 1, s. 5. İşin ilginç tarafı, 4 Eylül 1919'da Mustafa Kemal riyasetinde küşad edilen Sivas Kongresi Amerikan mandaterliğini müzakere edecekken, İngiliz Muhibleri Cemiyeti aynı gün şunu ilân edecektir: "Cemiyetimiz her şeyden evvel vatanını sever ve bu muhabbetin lâzıme-i mühimmesi kanâ'atiyle de İngiliz muhibidir. Fakat İngiltere veyâ herhangi bir devletin mandasına değil, istiklâlimize dokunacak mahiyetde bir müdahalesine bile tarafdar olmamışdır ve olamaz." İleri, 4 Eylül 1335-1919, Numero 596, *İngiliz Muhibleri Cemiyeti (Manda) İstemiyor*, s. 1. Mandater yönetim aleyhtarı olduğunu resmen beyan eden İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Wilson Prensibleri Cemiyetine karşıt işlev görüyordu: Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, 1972, s. 48-49. Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın dikkat çektiği üzere, Wilson Prensibleri, Devlet-i Osmaniye'yi milliyet esasına göre taksim ediyordu.

[556] Ali Fuat Cebesoy. (2001). *Bilinmeyen Hatıralar* (O. S. Kocahanoğlu, haz.) içinde (s. XIX). İstanbul: Temel Yayınları.

[557] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 1, s. 5.

bilmezlikten geliyor, bütün dostluk Rahip Frew ve küçük istihbarat memurlarıyla buluşmak ve görüşmekten ibaret kalıyordu.[558]

Rıza Tevfik Bölükbaşı, Said Paşa'dan işittiklerini şöyle kaleme almıştır:

…Mustafa Kemal Paşa'yı Damad Ferid Paşa'ya İngilizler tavsiye etmişler ki kendisi Anadolu müfettişliğinde bulunsun ve Istanbul'dan biran evvel uzaklaştırılsın diye! Halbuki bu Mustafa Kemal Paşa'yı topçu feriği Rıza Paşa ve kabinede makamsız nazır olarak bulunan diğer birkaç zat Damad Ferid Paşa'ya götürüp takdim etmişler, sadrazam da onların teşvikiyle Mustafa Kemal Paşa'yı padişahın huzuruna çıkararak: – Sâye-i şâhânelerinde yetişen en muktedir ve genç kumandanlarımızdan Mustafa Kemal Paşa kulunuz Yunanlılar'ı memâlik-i muhrusa-i şâhâneden çıkarabilecek kabiliyettedir. İnşaallah, sâye-i seniyyenizde buna muvaffak olacaktır' diye teminat vermiş, hünkâr da: – Efendim zaten kendilerini pek iyi bilirim, kapı yoldaşıyız! Diyerek vaktiyle Mustafa Kemal Paşa'nın kendi yaverliğinde bulunduğunu ve birlikte Avrupa'da seyahat ettiklerini ima suretiyle yabancısı olmadığını anlatmak istemiş ve Paşa huzurdan ayrılırken de padişah eliyle arkasını sıvazlayarak Allah muvaffaketsin! Duasıyla kendisini selâmetlemiş.[559]

13 Mart 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Belirtildiğine göre ABD Akdeniz Donanma Kumandanı Amiral Mark Bristol, Paris Sulh Konferansına rapor vermek üzere İzmir'e gitmiş, teftişini tamamlamış ve raporunu göndermiştir. Amiral Bristol raporunda, *Rumların Türk yönetiminden kurtulmayı istemekte haklı, fakat kendilerinin hükümet kurmak için yetersiz ve pek küçük bir azınlık olduklarını, tek çıkar çözümün Anglosakson deneti olduğunu bildirmiştir*.[560]

İngiliz Siyasî İstihbarat Dairesi 11126 numaralı mahrem muhtıra kaleme aldı. Esbak İtalya Hariciye Nâzırı ve Paris Büyükelçisi Tittoni, 10 Mart 1919 tarihli İtalya Parlamentosu içtimaında uzun bir konuşma gerçekleştirmiştir. Tittoni, "*barışın ekonomik önemine ve İtalya'nın ham madde ve pazar ihtiyaçlarına değinerek, Ermenistan'la İzmir arasındaki bölgeyi güdümü altına alması gerektiğini* beyan etmiştir: *Küçük Asya'da, Ermenistan'la Antalya arasındaki bölge, Aydın ili hariç, bizim olacak. Bize Toros'un kayalarını ve Konya çölünü vermek istiyorlar; yegâne verimli bölge olan Mersin ve Adana ovasını vermek istemiyorlar. Bizim için kesinlikle gerekli olan ve kömür madenlerinin bulunduğu Herakliya'dan (Ereğli) hiç söz edilmiyor*.[561]

Kâzım Karabekir Aralık ayının sonundan beri ülkenin batısındaydı, ama 13 Mart'ta Erzurum'daki 15. Kolordunun komutanlığına tayin olmayı başardı.[562]

14 Mart 1919. İstanbul matbuatından *Yeni Gazete* ilginç bir haber neşretti: *Sâbık Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa Vehib Paşa ile birlikde Muhâfazalıkda mevkûf bulunmakdadır.*[563]

Britanya Başvekili Lloyd George, *dört büyük gücün devlet başkanlarının Alman antlaşmasını görüşmek üzere özel olarak biraraya gelmelerini önerdi. O andan itibaren Barış Konferansı'nın karar mercii olarak Onlar Konseyi'nin yerini, düzensiz aralıklarla toplanan Dörtler Konseyi aldı. Toplantılar o kadar gizli tutuluyor ki, içeri sekreter bile alınmıyor, sadece çevirmen olarak Paul Mantoux görüşmeleri izleyebiliyor. Dolayısıyla, konferansın temel politikaları olabildiğince özel ve gizli bir hava içinde*

[558] Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Cilt II, s. 210.
[559] Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 128-129.
[560] FO, 371/4156, 42039; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 270.
[561] FO/3804/47580; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 41.
[562] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 199.
[563] Yeni Gazete, 14 Mart 1335-1919, Numero 1668-104, *Mustafa Kemal Paşa*, s. 1, sütun 4.

belirleniyor. *Asıl konu Almanya olmasına rağmen, Dörtler Konseyi'nin kayda geçen ilk oturumu tamamen Suriye meselelerine ayrılmıştır*.[564]

15 Mart 1919. İttihadçı Celâl Nuri'nin (İleri) gazetesi İstanbul matbuatından *İleri,* Mustafa Kemal'in tutuklandığına ilişkin haberi tekzib etti: *Dünkü rüfekâmızdan biri sâbık Yıldırım Orduları Grupu Kumandanı Mustafa Kemal Paşanın Vehib Paşa ile birlikde Muhâfazalıkda mevkûf bulunduğunu yazmış ise de tahkîkât-ı mevsûkemize binâen diyebiliriz ki Mustafa Kemal Paşa tevkif edilmemiş ve ordumuzun pek değerli ricâlinden olan müşârileyhin mevkûfiyeti ihtimâli de müsteb'id bulunmuşdur*.[565]

Hürriyet ve İtilaf cephesinde Mustafa Kemal'i destekleyenlerden ilginç bir örnek de "Alemdar" başyazarı Refi Cevat'tır. "Yeni Gazete", Mustafa Kemal'in tutuklandığını yazdığında, "Alemdar", "dün bizzat görüştük" diye yalanladı.[566]

Devrin "bazı gazeteleri" *İttihat ve Terakkililer tutuklu iken, Mustafa Kemal ve Rauf Bey ortada dolaşıyorlar* demek suretiyle dikkati çekiyordu.[567] Bu bağlamda, İngiltere Hariciye Nezâreti Şark Dairesi şefi G. Kidston'un 24 Haziran 1919 tarihli muhtırası, meseleyi bir miktar tavzih etmektedir: *Rauf Bey (..) hürriyetini, muhtemeldir ki, mütarekeyi imza etmiş olmasına borçludur*.[568]

16 Mart 1919. İstanbul Rum kiliselerinde ayrılıkçı nümayişler yapıldı çünkü *Barış Konferansının Türkiye Rumlarının Türklerden ayrılmaları hususundaki separatism politikasını destekler göründüğü Mart 1919 tarihinde bir söylenti olarak dillerde dolaş*ıyordu.[569] Damad Ferid Paşa Kabinesi, *Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a ilhakı için güçlü bir kampanya ile baş etmek zorunda*.[570]

17 Mart 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa, Paris'deki sulh müzakeratına ilişkin bilgi taleb etmişti. Bu taleb cevaben Londra'daki İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord George Curzon, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'ye muhtıra gönderdi: *Konferansın vereceği muhtemel karar hakkında bir fikir verebilecek bir durumda olmadığıma müteessirim, fakat isteğinizi Paris'e* [Hariciye Nâzırı Balfour'a] *bildirdim*.[571]

İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesinin bir Rum gazetesinden iktibas ettiğine göre Ferid Paşa Kabinesi, *Patrikhane'ye gönderdiği bir tezkere ile* ayrılıkçı *davranışların sıkıyönetime aykırı olduğunu ve Patrikhane'nin sorumlu olduğunu bildir*miştir.[572]

17/18 Mart 1919. Samsun'da Teğmen Hamdi ve makinalı tüfek bölüğü, gayr-ı nizamî harb düzenine geçtiler, geceleyin kışladan ayrılıp dağa çıktılar:

> Teğmen Hamdi olayı, gerçekten son derece önemli idi. Bu olay, milliyetçi, memleketçi Türk subay kadrosunun hazır olduğu bir davranışı ifade ediyordu. İttihatçı bir hareketin başlamasından zaten kuşkulu bulunan İngilizler, bu küçük olaydan dolayı daha çok endişeye kapıldılar. Zamanın Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşanın aşağıdaki sözleri bu endişeyi belirtmektedir:

---

564 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 47.

565 İleri, 15 Mart 1335-1919, Numero 426-44, *Mustafa Kemal Paşa*, s. 2, sütun 1.

566 Alemdar, 15 Mart 1335-1919; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 297, dipnot 247.

567 Yakın Tarihimiz. (t.y.). *Rauf Orbay'ın Hatıraları* c. 3, s. 16; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* 2004, c. 1, s. 299, dipnot 253.

568 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 129.

569 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 49.

570 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 252.

571 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 197. Curzon'dan Balfour'a, 18 Mart 1919: "Bana vermeniz mümkün olan herhangi bilgiden dolayı ziyadesiyle müteşekkir kalacağım."

572 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 252-253.

> "Samsun'daki birliklerden bir makinalı tüfek bölüğüne mensup teğmen Hamdi Beyin bir makinalı tüfek ve bir miktar askerle dağa çıkarak Türk çetelere yardımcı olması İşgal kuvvetleri kumandanını büsbütün şüpheye düşürmüştür. Erkânı Harbiyei Umumiyeye memur olan İtilâf kuvvetlerinin irtibat subayları sık sık yanıma gelerek benden bu hususta ayrıntılı bilgi istiyorlardı."[573]

18 Mart 1919. Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, Paris'de bulunan Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'a *gayet mahrem* telgraf gönderdi. İzmir mıntıkasındaki Rum taşkınlıklarında *Atina'nın parmağı olduğunu* bildiriyor.[574]

Emniyet-i Umûmiye'den Canik Mutasarrıfına gönderilen muhtıraya göre *İttihad ve Terakki Cemiyetine mensub şahıslar* Samsun'da, Amasya'da, Havza'da ve Merzifon'da Müslüman ahaliye silâh dağıtmış ve gayr-i müslimlerin katledilmeleri için tahrikat yapmışlardır.[575]

Sadrazam Damad Ferid Paşa, Rum nümayiş hareketi hakkında vilâyetlere tamim keşide etti: *Kanuna isyan edenlere karşı tereddüt gösterilmeyecektir. Hükümetin bütün emirlerine riayet ediniz. Şeriati islâmiyenin dahi bize emri budur*.[576] Sadrazam Paşa;

> Rumların bir süredir devlete düşmanlık göstermekte olduklarını ve amacın asayişi bozarak devleti yeni zorluklar karşısında bırakmak olduğunu belirttikten sonra, aynı amaçla çetecilik yapıldığını (örneğin Şile'de) ve kiliselerde Pazar günü ibadet etmek yerine siyaset yapıldığını açıkladı. Fakat bu "âmal-i mecnunane" Allah'ın "inayetiyle" gerçekleşmeyecekti. Rumlar "daire-i kanuna" dönmeye çağrılıyor ve bütün uygar ulusların uluslararası sevgiyi geri getirmek için çalıştıkları bir sırada, bu derecede düşmanlık yaratmaya "müsaade edilmeyecektir" deniyordu.[577]

Sadrazam Paşa, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'yi ziyaret etti ve *Aydın, Edirne ve İstanbul'daki Rum davranışları ve yapmakta oldukları propagandalar karşısında* endişesini dile getirdi.[578]

19 Mart 1919. İngiliz Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Feldmareşal Henry Hughes Wilson'dan Yunan Başvekil Venizelos'a muhtıra: *İngiliz kıtalarının yardımını hiç beklemeyiniz*.[579]

Sultan Vahideddin İzmir heyetini kabul ve temin etti: *İzmir'in vatanı Osmaniden infikâki kat'iyen hatır ve hayale gelemez. İlk fırsatta İzmir'e giderek milletle temas edeceğim*.[580]

Calthorpe, Sadrazam Paşa'yı iade-yi ziyaret etti.[581]

20 Mart 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa, ayrılıkçı nümayişler yapan Rumları ihtar edici beyanname tamim etti.[582]

---

573 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, 1987, c. 1, s. 210.
574 FO/4166/38918; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 57.
575 Emniyet-i Umumiye to District Governor of Canik, 15 Cemazi II 1337 / 18 March 1919, BBA DH/ŞFR, dosya 97, doc. 182; Aktaran: Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic,* 2000, vol. 2, p. 663.
576 İstikbal, 18 Mart 1919; Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 114.
577 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 253.
578 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 253.
579 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 22.
580 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 22. Mezkûr heyet Sukerizade Tevfik Paşa ile İzmir Mevlevî Dergâhı Postnişini Nureddin Efendi'den müteşekkildi: Alemdar, 20 Mart 1335-1919; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 254.
581 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 253.
582 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 49.

Yunan taleplerinin güçlü savunucularından Harold Nicolson *bile 20 Mart tarihinde, o günlerde İzmir'e Yunan askeri gönderilmesinin kesinlikle aptalca bir tutum olacağını not etmiştir*.[583]

Suffolk alayından Teğmen J. S. Perring'den İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine rapor: *Ayın 13 ünde Samsun'a vardık. 200 Hindli Britanya askeri sayesinde asayişi iyi bulduk. . . Merzifon'u ve 15inde de Amasya'yı ziyaret ettim*.[584]

İttihadçı Kapanî Sabataycı Sabiha Derviş'in kocası İttihadçı Mehmed Zekeriya (Sertel), müdür ve imtiyaz sahibi olduğu *Büyük Mecmua*da, Mustafa Kemal'i ilahlaştırarak methetti:

Fotoğraf 5. *Mustafa Kemal Paşa* (Büyük Mecmua, 20 Mart 1919, Numero 3, s. 44).

> Fransız gazetelerini karıştırdığımız zaman Ceneral Foş içün kalbinizde bir hürmet ve muhabbet doğduğunu his edersiniz. Milletinizle, âtîniz ve mukadderâtınızla hiç alâkası olmayan bu adam sizin nazarınızda başka bir şahsıyet olarak görünür, ve siz bilâtereddüd büyük bir adam karşısında bulunduğunuzu his edersiniz.
>
> Dört sene Hindenburg içinde, bütün millet aynı hissi taşımadı mı? Büyüklere hürmet ve muhabbet insanların ezelî bir ihtiyâcıdır. Her millet kendisine tapacak bir tib, hürmet edilecek bir şahsıyet yaratır. Ve ona öyle meziyetler, öyle fazîletler atfeder ki, genclik önünde imtisâl edilecek, ta'abbüd derecesinde sevilecek bir şahsıyet bulmakda güçlük çekmez. İşte gerek Foş [*sansürlenmiş kısım*] bütün Fransızlık, bugün Foşa ta'abbüd ediyor dense câizdir.
>
> Her millet gibi biz de, şübhesiz büyük ve yüksek şahsıyetlerin doğması ihtiyâcını his ediyoruz. Fakat ferdce olduğumuz gibi cem'iyetce de mütevâz'ıyız ki içimizden lâyık olanları dahi olduğundan fazla değil, olduğu kadar bile göstermekden ihtirâz ederiz. Gazeteci olmak, i'tibâriyle biliyorum ki bir gazeteci ecnebî bir adamı yükseltmekde hiçbir mahzur görmez de, kendi büyük adamlarımızı lâyık oldukları hürmet ve muhabbetle takdimde, tefâhura hamledilir endişesiyle, muhteriz görünür. Onun içindir ki biz, yaşayan adamlarımız içinde hiç kimseye lâyık oldukları hürmet ve muhabbeti gösteremedik, medyûn olduğumuz minnet ve şükrân vazîfesini yapamadık. Onları medh eder, gencliğin ve milletin nazarında büyütürken, âdetâ kendimizi medh ediyormuş gibi ihtirâzla hareket ediyorduk. İşte bizim tanınmış büyük adamlarımızın nedreti kısmen bundandır.
>
> Bütün milletler harbde yükselen simâları birer dâhî mertebesine çıkardıkları hâlde, biz çok büyüklük gösteren nâdir kumandanlarımızı bile tanımıyoruz. Hatta resmî tebliğlerimiz bile, bize bunların isimlerini vermekden ihtirâz etdiler. Hâlbuki bizim de [*sansürlenmiş kısım*] ve Foş derecesinde değilse bile, bize göre çok yüksek simâlarımız zuhûr etmemiş değildir. Ezcümle Mustafa Kemal Paşa, mevcûd paşalarla [sansürlenmiş kısım]
>
> Bu hafta üçüncü devr-i senevîsine musâdif olan ve fakat bulunduğumuz elyevm-i vaz'ıyet sâikasıyla tes'id-i müyesser olamayan Çanakkale Muhârebesi bize birçok muvaffakıyetlerden mâ'adâ, bir de (Mustafa Kemal) kazandırmışdı. Osmanlı târihinin en şerefli bir sayfasını işgâl edeceğine şübhe olmayan Çanakkale muvaffakıyeti orada çarpışan Türklerin rûhunu Türklük fedâkârlığını isbât etdiği gibi, bir de Mustafa Kemal gibi büyük bir kahramâna mâlik olduğumuzu gösterdi. Târih Çanakkale vâk'asını kayd ederken hiç şübhesiz Mustafa Kemal ve Cevad Paşaların isimlerini de altun harflerle yazacakdır.
>
> Mustafa Kemal, genc, azimkâr, metin bir kumandandır. Çanakkalede ordu nevmid bir vaz'ıyete düşdüğü zaman ümîdini bozmamış ve îmânından aldığı kuvvetle, ordunun da ma'neviyâtını yükseltmişdi. Büyüklerini

[583] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 78, sonnot 25.
[584] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 103.

> tanımak mecbûriyetinde olan genclik (Mustafa Kemal) nâmını da hâfızalarına ilâve etmeli ve halaskârlarımızdan birinin de o olduğunu unutmamalıdır.[585]

Mehmed Zekeriya (Sertel) 30 Ekim 1918'i müteakiben Bekirağa Bölüğü'nde mahpus olduğu sırada O'nun Kapanî Sabataycı zevcesi Sabiha Derviş, Yakubî Sabataycı Halide Edib (Adıvar) ile temâs kurmuş ve gizli mukâvemet hareketleri hesâbına hafiyelik yapmıştır. Söz konusu hafî faaliyetler muvaffakiyetle neticelenecek, Wilson Prensibleri Cemiyeti'nin kurucu yöneticisi ve ayrıca Karakaşî Sabataycılara aid Feyziye Mektebi'nin Beyazıd şu'besi müdiresi Halide Edib, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesini 16 Mayıs'ta tebşir ve tebrik edecektir:

> Bugün Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmek üzere Samsun'a hareket etti. Artık milli mukavemet hareketi önderini buldu. Bundan sona ümit verici haberler bekleyebiliriz.[586]

21 Mart 1919. İtalyan Başvekil Orlando ve Hariciye Nâzırı Sonnino, *"İtalyan kuvvetlerine Antalya'yı işgal etmek üzere müsaadede bulunulması" hususunu Lloyd George ile Balfour'dan rica etti*ler. *Lloyd George; daha bir gün önce giz[l]i harp mukavelelerine karşı en sert şekilde muhalefette bulunan ve "Türklere ait manda işi için bir arada soruşturma açılmasını" teklif eden Wilson'a riayeten bundan kaçın*dı. Fransız Başvekil *Clemenceau hiç ses çıkarmadı! Bunun üzerine İtalyanlar kendi mesuliyetleri altında hareket ettiler*.[587]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, Paris'de bulunan Hariciye Nâzırı Lord Balfour'a telgraf gönderdi. Bildirdiğine göre *İzmir'deki Rum Metropoliti, Deniz Yarbayı Heathcote-Smith'le görüşürken, İzmir'le ilgili kampanyanın Atina'dan kışkırtıldığını itiraf etmişti*r.[588]

Sadrazam Damad Ferid Paşa, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müsteşarı Thomas Hohler'le mülakat ediyor. Sadrazam, *Paris'te bir temsilci bulundurması için Türkiye'ye izin verilmediğine göre, Türk hükûmetinin, kendi görüşlerini "mümkün olan en yüksek katta güvenilir ve gizli bir kanal" aracılığıyla İngiliz hükûmetine duyurmak istediğini bildiriyor* ve Hohler'i Padişah'la hususî mülakata davet ediyor. Fevkalâde Komiser Oramiral Calthorpe, Webb'in tanzim ettiği tutanağı Londra'ya iletip talimat bekliyor.[589]

Paris Sulh Konferansında bulunan İngiliz Başvekil Lloyd George ve Hariciye Nâzırı Arthur Balfour, Konya'ya *bir İtalyan garnizonunun konması için General Allenby'ye salâhiyet verdiler*.[590]

22 Mart 1919. "Regia Elena" nam İtalyan savaş gemisi, Antalya limanına demirledi.[591]

23 Mart 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa, İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müsteşarı Thomas Hohler'i ziyaret etti. Fransız İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Franchet d'Esperey'in notasının bir suretini Hohler'e verdi. Fransız notasında, *Aydın vilayetinde ya da başka yerlerdeki karışıklık ya da kırımlara karşı Osmanlı hükümeti uyarılıyor ve bu tür olaylardan Babıâli'nin sorumlu tutulacağı bildiriliyordu*. Sadrazam, notadaki mütalaanın *haksızlık* olduğunu belirtti. *Hükümet, elinden gelen her*

---

585 Büyük Mecmua, 20 Mart 1919, Numero 3, *Büyüklerimiz: Mustafa Kemal Paşa*, s. 44. "[*sansürlenmiş kısım*]" ifadesi bize aiddir.

586 Zekeriya Sertel. (2001). *Hatırladıklarım* (5. basım) içinde (s. 69-70). İstanbul: Remzi Kitabevi. İngiliz Fevkalâde Komiser vekili Amiral Webb'in 9 Eylül 1919 tarihli muhtırası: "ABD mandası isteyenler İttihatçı, Yahudi, Selâniklidir." Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 94.

587 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 217.

588 FO/4165/55111; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 57, dipnot 137.

589 FO/4156/48129, Calthorpe'den Curzon'a 603 numaralı mahrem telgraf; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 49.

590 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 216. "Böylece 1500 kişi Haydarpaşa ve Derince'den 24 - 26 Nisan'da Konya'ya gelmişlerdir."

591 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.

şeyi yapıyor; fakat Rumlar dayanılmaz kışkırtmalarda bulunuyorlar. Bu noktada Sadrazam Paşa bir teklifte bulunuyor: *Bir olay çıkmasını önlemenin tek geçerli yolu İngiliz hükümetinin bırakışmasnın 7. maddesi uyarınca gereken noktalara karakollar yerleştirmesi*dir. *Bu karakollar, birkaç subay ve jandarma görevi yapacak 30-40 askerle, yardımcı olarak gerekli görülen sayıda Türk jandarmasından oluşacak*tır. Son olarak *Sadrazam, ülkesinin iyiliği için uluslararası eylem (yani birden çok devletin katılması) görüşünü önlemek gerektiğine inandığını, fakat bu konudaki kararı da majesteleri hükümetine bırakmaya hazır olduğunu* ilave ediyor.[592]

Kâzım Karabekir'in günlük kaydı:

> Mustafa Kemal Paşa'nın Ayan Reisi Ahmet Rıza bey kabinesinde Harbiye Nâzırlığını kabul edecek veçhile bir kabine, İsmet'e bile vazife var. Bana iaşe nâzırlığını münasip görmüşler. Bunu İsmet söyledi. İçtimadan bana haber vermemişlerdi. İçtimada bulunan Topçu Tahir Bey haber verdi. İsmet'e ziyaretimde kendisine sordum. Evvelce bana da ani haber verdiler. Mesele kabine meselesidir. Sen iaşe nâzırlığını kabul edersen muvaffak oluruz dedi! Bu fikre hayret ettim. Kabine yapmakla görülecek bir iş yoktur. Hususiyetle bana iaşe nâzırlığını nasıl münasip gördünüz. Açlıktan ölenlerin miktarını biliyor musun dedim. Cevaben, açlık diyoruz ama ben aç görmedim dedi. Fakir ailelerden kimin kapısını çalsan açtır, Edirnekapı'ya doğru bir dolaş bunu görürsün dedim.[593]

24 Mart 1919. Fransız *Le Temps* gazetesi, Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın beyanatını neşretti: *Padişahımız tahta çıkar çıkmaz münferit bir barış kurmak teşebbüsünde bulunduk. Haşmetmeab beni ve Fransa'nın büyük dostu General İzzet Paşa'yı çağırarak Fransız askerî makamlariyle temasa geçmek görevini bize verdi. Fransız cephesine Hollanda üzerinden, sonra Makedonya ve nihayet Çanakkale cephesine varmaya çalışsak da, her defasında Almanlar tarafından menedildik*.[594] Vahideddin Hân'ın münferid sulh teşebbüsleri, Mustafa Kemal'in niçin Padişah'ın huzuruna sık sık çıkışını izah etmektedir.

Ali Sacit Bey'in sahibliğindeki *Hukuk-u Beşer* gazetesi "Esbâb-ı Mucîbeli Sualler" başlıklı yazıyla birtakım ordu kumandanını hortumculukla itham etti. Bu ithama, bir gün sonra, ilk ve sadece Mustafa Kemal Paşa tekzib yayınlayacaktır.[595] Meseleyi mahkemeye taşıyan Mustafa Kemal Paşa avukat Saadettin Ferit Bey'den ilginç bir biçimde "davayı kazanmasını değil, kendisine vakit kazandırmasını" isteyecek ve 1925'te ise mahkumiyet almadığını öğrenecektir.[596]

Mustafa Kemal'in casus temsilcisi Suphi Nuri (İleri), *Birinci Dünya Savaşında subay olarak Cemal Paşa'nın Şam'daki karargahına katılmış, savaş sonrası Ordu Hazinesini kaçırıp Halep'te Mustafa Kemal'e teslim etmiştir*.[597]

> Cevat Rifat Ali Fuat Cebesoy'un yeğenidir. Tanınmış bir ailenin çocuğu olduğu için harbiyeden çıkınca generallerin yanında karargâh subaylığı yapmıştır. I. Dünya Savaşında Mersinli Cemal Paşa'nın emir subayı idi. Cemil Paşa'dan aldığı emir üzerine mütarekenin başlangıcında bir vagon ordu parasını emrine alarak Zonguldak ve Bartın cephesinde, Karadeniz hattında Bolşeviklerin veya itilaf kuvvetlerinin karaya asker çıkarmasını önlemekle görevlendirilmişti. Cevat Rifat 1919'da Zonguldak, Bartın havalisi halk hükümetini

[592] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 263.

[593] Kâzım Karabekir, *Günlükler*, 2009, c. 1, s. 584.

[594] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgiliz İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 1-2.

[595] Mehmet Emin Elmacı. (2021). Yeni Bulgular Işığında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı Öncesi Kamuoyunda Tanınması Konusu (1918-1919). *9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiri Metni*, s. 456.

[596] Mustafa Şahin. (2015). Cumhuriyet'in Temelinin Atılması Yolunda Atatürk'ün Mondros Mütarekesi Sonrası Şişli Günleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), s. 224, dipnot 65.

[597] Mahmut Çetin. (1998). *Boğaz'daki Aşiret* (3. baskı) içinde (s. 113). İstanbul: Edille Yayınları. "Cumhuriyetin ilanından sonra, Çankaya'daki bir yemekte, *Suphi Nuri İtalyan casusudur* denilince Mustafa Kemal'in: *O ne yaptıysa benim emrimle yaptı. O casussa ben de bas casusum* (Rasih Nuri İleri, a.g.m., s.13.) dediği de bilinmekteydi." Mehmet Emin Elmacı. (2019). Kamuoyuna Yansıması Çerçevesinde Mustafa Kemal'in Adının Tanınması ve 1919'a Gelişte Mustafa Kemal. *Belgi*, 2(18), s. 1242.

kurmuş ve onun devlet başkanlığını ve Silahlı Kuvvetler Komutanlığını almıştır. Çaycuma'da bu hükümetin organı olmak üzere bir de inkılâp adlı bir gazete çıkarmıştı. Bu hükümetin Millî Eğitim Bakanlığını Hakkı bey (Millî Eğitim Müdürlerinden) Dışişleri Bakanlığını Murat Kaptan (Selânikli ilk sosyalistlerden ve Atatürk'ün yakın arkadaşlarından), yapmıştı. İçişleri Bakanı da o bölgenin tanınmış ailelerinden İncealemdaroğulları'ndan adını hatırlayamadığım biri idi.[598]

Yunan Kızılhaç heyeti, bir Yunan torpidobotuyla Gelibolu'ya huruc etti. Yunanistan bayrakları açılarak *200 kişilik bir alay tertib edildi. Bu kalabalık Türk polisi ile çatıştı*. Diğer bir deyişle *1919 Mart sonunda, Yunan Kızılhaç'ı faaliyet sahasını genişlettikçe İzmir'de de huzursuzluk gittikçe çoğaldı* ve çoğalıyor.[599]

25 Mart 1919. Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon -ki *Yunanlıların daha İzmir'e çıkmalarından ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinden önce* bir tarihtir- İngiliz Başvekil Lloyd George'ye mektub yazdı: *Hâlâ önceki rejimin yeniden kurulmasını ümit eden eski Türklerle, muktedir oldukları takdirde bizi aldatarak zaferi bozacaklarını sanan Jön Türkler İstanbul'un harap nöbetçi kulelerinden bakmaktadırlar*.[600]

Lord Curzon, "Orta Doğu'yla ilgili bir uyarı" başlıklı mahrem muhtıra kaleme aldı. *Osmanlı yönetiminin İngiliz ve Fransızlarla çevirdiği entrikalara, İtilâf devletleri arasındaki kavgalara değiniyor, Türklerin eski rejimi yeniden canlandırmaya çalıştıklarını* belirtiyor. *Türkler, Ermenistan'ı, İstanbul'u, Avrupa'daki topraklarını kaybedeceklerini ve Anadolu'daki topraklarının da ya nefret ettikleri düşmanları Yunanistan'la İtalya arasında paylaşılacağını ya da hiç sevmedikleri yabancı bir devletin güdümüne verileceğini anladıkları an, kadere boyun eğmeyerek Müslümanlık ve geriye kalan özgürlükleri adına bir darbe daha indirmeye çalışacaklarını* yazıyor. *Doğu'da, Bağlaşıkların en iyi plânlarını bile suya düşürebilecek yeni olayların çıkması ihtimali*ne dikkat çekiyor.[601]

İtalyanlar, müttefiklerinden habersiz olarak 300 kişilik bir kuvvetle Antalya'yı, Kaş'ı, Silifke'yi işgal etti.[602]

Mustafa Kemal'in hortumculuk ithamına tekzibi *Vakit, Alemdar, İleri* ve *Yeni Gün* gazetelerinde neşredildi:

Hukûk-ı Beşer gazetesi 24 Mart târihli nüshasında ordu kumandanları hakkında tahkirâmiz ba'zı neşriyâtda bulunduğundan Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezâretine âtîdeki arîza ile mürâca'at etmişdir:

"Hukûk-ı Beşer" gazetesinin 14 Mart 335 târihli nüshasında Dâmad Ferid Paşa kabînesine hitâben tevcih edilen "Esbâb-ı Mucîbeli Suallerden" 3 numerolusunda "evrâk-ı nakdiyenin güyâ revac bulmadığı mahallerde ordu, hatta cihet-i mülkiye ihtiyâcâtının tesviyesi bahânesiyle meskûkât müdüriyeti tarafından milyonlarca altun ve gümüş akçe darb edilerek ba'zen vagon vagon ordu kumandanı denilen âlî sefillere, daha doğrusu haydud başılara teslîm edildi..." denilmekdedir.

Bu igâre ile ordu kumandanlığının sefil ve haydud başı dolayısıyla orduların haydud oldukları i'lân edilmiş olunur. Müdâfa'alarına hiçbir vakit lüzum görmiyeceğim ba'zı eşhâs hakkında ta'rizâtda bulunmak isterken, vatan ve millet içün kemâl-i safvet ve ma'sûmiyetle ve her dürlü mahrûmiyet ve müşkilât içinde vazîfe-i nâmusunu bihakkın îfâ eden Osmanlı ordularını haydud ve aynı mahrûmiyet ve müşkilâta ma'rûz ve yegâne müttekâsı nâmus ve haysiyetinden ibâret olan mezkûr ordular kumandanlarını sefil ve haydud başılıkla tavsif ve teşhir etmek ne büyük ahlâksızlık ve ne sefil vicdansızlıkdır.

Osmanlı ordularını, bu sûretle teşhîr edebilmek kâbiliyeti ancak vatan ve milletin mahv u izmihlâlini arzu eden bir alçakda bulunabilir, ben Fevzi Paşa, Nihad Paşa, Ya'kûb Şevki Paşa, İhsan Paşa, Cevad Paşa, ilh gibi nâmus

598 Abidin Nesimi. (1977). *Yılların İçinden* içinde (s. 127). İstanbul: Gözlem Yayınları.
599 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 67.
600 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 53.
601 FO/4179/46887; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 57.
602 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 187.

> u istikâmetlerinden aslâ şübhe edilemiyecek olan ordu kumandanı arkadaşlarımın bu rezilâne teşhîre karşı ne diyeceklerini bilemem. Yalnız kendi nam ve hesâbıma beyân ederim ki benim Anafartalarda, Kürdistanda Sûriyede başlarında bulunmakla müftehir olduğum kahraman ordular haydudlardan değil necib Osmanlı milletinin nâmuskâr evlâdından müteşekkil idi. O sefil müfterî şunu da kat'î olarak bilmelidir ki ben de hiçbir vakitde vagon vagon altun teslim eden sefil ve haydud başılardan değilim. Binâenaleyh Harb-i Umûmî içinde kumanda etdiğim Anafartalar Grupu, İkinci Ordu, Yedinci Ordu ve en nihâyet Yıldırım Orduları Grupu ve şahsım nâmına bu nâmussuzca iftirâyı red ve sâhibini tel'in ederim. Müfteri-i merkûm hakkında icâb eden mu'âmele-i kânûniyenin Nezâret-i Celîlelerince tatbîk ve îfâsının te'min buyrulması müsterhamdır.[603]

> Kendisi iyi bir asker olduğu cihetle fırka efkârı ile hareket etmediğini kaviyyen zan eylediğimiz ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşaya da şâmil olan bu yanlışlığı Hukûk-ı Beşer refîkimizin tashih etmelerine intizâr ederiz.[604]

Mustafa Kemal'i müdafaa eden Hürriyet ve İtilafçı Refi Cevad'ın (Ulunay) gazetesi *Alemdar*, Mustafa Kemal'in *Minber* matbaasında tab ediliyor.[605]

İzmir Müdafaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, kongre içtima etti. Kongrede, Müttefik Devletlere bir muhtıra; Padişah'a ise heyet gönderilmesi kararlaştırıldı.[606]

26 Mart 1919. İzmir'deki Yunan Bahriye Yüzbaşısı Mavroudis, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine müracaat ederek *İzmir, Urla, Manisa ve Makri'de Kızılhaç İstasyonları kurulmasına müsaade edilmesi isteğinde bulundu*.[607]

İngiliz Harbiye Nezâreti, İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Milne'ye, 9'uncu Ordu Kumandanı Yakub Şevki'nin (Subaşı) *derhal İstanbul'a çağrılması ve emirlerimizi daha ziyade itimatla yapacak bir subayla değiştirilmesi* talimatını verdi.[608]

> İngilizler, Ali İhsan Paşa ve Yakup Şevki Paşa gibi bazı Ordu Kumandanlarını işbaşından uzaklaştırdıkları, hattâ tevkif ettikleri halde Mustafa Kemal Paşaya dokunmamışlardı.[609]

27 Mart 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Vahideddin Hân, Müttefikleri birbiriyle rekabet ettirmeye çalışıyor fakat İngilizler tedbirli davranıyor:

> Osmanlı hükümetine karşı diğer bir ters davranışın örneği Vahdettin'e gösterildi. Mart sonunda Calthorpe, Lord Curzon'a çektiği özel bir telle (telin Londra'da kaydı 27 Mart) Vahdettin'in, Damat Ferit aracılığıyla Hohler'i özel bir mülakat için çağırdığını, kendisinin, Curzon'un izni olmadan buna müsaade edemeyeceğini söylediğini, bunun üzerine bu görüşme isteğinin [Ahmet] Reşit [Rey] Bey'in Hardinge ile olan görüşmesi ile ilgili olduğunu öğrendiğini bildirdi. Sadrazama göre, Reşit Bey'in böyle bir görüşme için hiçbir yetkisi yoktu. Fakat padişahın Hohler'le görüşme isteğinin asıl amacının, Osmanlı temsilcilerinin Paris'e gitmesine müsaade edilmemesi üzerine, Osmanlı görüşünü en yetkili kişiden İngiliz Dışişleri'ne sunmak olduğunu anlaşılıyordu. Londra'da W.S. Edmonds, işin olumsuz yönüne değinmekle birlikte, İngilizlerin Türkiye'deki başlıca hedefinin herhalde İttihat ve Terakki'yi söndürmek olduğunu, bunun için de başlıca umudun padişah olduğu, öyle ise onunla kişisel temas kurarak bunda daha pek çok başarı gösterilebileceği, bunun için Hohler'in Fransızları haberli kılıp saraya gitmesinin uygun olacağı mütalaasında bulundu. Doğu dairesinin başı olan G.J. Kidston ise,

---

603 Vakit, 25 Mart 1335-1919, Numero 511, *Mustafa Kemal Paşanın Harbiye Nezâretine Bir Mürâca'atı,* s. 1, sütun 3-4.

604 Alemdar, 25 Mart 1335-1919, Numero 1404, *Herkesi Kırmayalım!*, s. 2, sütun 3. *İleri* ve *Yeni Gün* sadece tekzib metnini neşretmekle iktifâ etmişlerdir: İleri, 25 Mart 1335-1919, Numero 436, *Harbiye Nezâreti Celîlesine,* s. 2, sütun 1; Yeni Gün, 25 Mart 1335-1919, Numero 201, *Harbiye Nezâreti Celîlesine*, s. 2, sütun 5.

605 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 298, dipnot 248.

606 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 65-66.

607 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 67.

608 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 102.

609 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, 1987, c. 1, s. 212-213.

> bunun Fransızları pek öfkelendireceğini, Türklerin ise bunu istediğini yazdı. Curzon da, Paris'teki İngiliz murahhas heyeti de, bu son görüşe katıldılar.[610]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi, "Bir İzmir Sakini" imzalı mektub neşretti. Mektubda, *Yunanistan'ın Küçük Asya'nın gelişmesini sağlayamayacağı, üstelik bölgede Rum çoğunluğunun var olduğunun kesinlikle söylenemeyeceği, fakat Türk egemenliğinin de mutlaka büyük devletlerden birinin korumasıyla sınırlandırılması gerektiği savunuluyor*.[611]

> İngiliz Dışişleri arşivlerinde, İzmir'deki İngiliz iş çevrelerinin ve özellikle İzmir-Aydın Demiryolu Şirketi'nin İzmir ve dolaylarının Yunanistan'a verilmemesi için sundukları birçok muhtıra vardır. Bunların başlıca derdi, İzmir'in geniş bir Batı Anadolu bölgesinin ihracat limanı olmasından ileri geliyordu. İzmir ve dolaylarının Yunanistan'a verilmesi, demiryolunu da, pazarı da ikiye bölecek, İzmir'i, onu besleyen büyük bir bölgeden koparacaktı.[612]

Fransız yarı resmî gazete *Le Temps*, İzmir'deki muharriri René Pauaux'un "İzmir görüşmeleri" nam makale dizisini neşretmeye başladı. İzmir, patlamaya hazırlanan bir volkan gibidir:

> İzmir'in gelecekteki kaderi. . . Büyük Devletleri ilgilendiriyorsa, Yunanlıları da coşkun heyecanlara götürmekte ve Türkiye'yi üzüntü ve ıztıraba sürüklemektedir; pek tabiî olarak da bizzat İzmirlileri şiddetle müteessir etmektedir. . . Türk (Hürriyet ve İtilâf) Partisi (Progrés Libéral) şunları söylüyor: "Her istediğinizi yapacağız, yeter ki, sahil vilâyetlerini Yunanistan'a vermeyesiniz. . ." İzmirli Rumlar da şöyle diyorlar: "Yunanistan'a katılmayı kat'î olarak bittabi istiyoruz. Bu bizim üzerinde yüzyıllarca durduğumuz arzumuzdur, hem de kesin bir arzumuzdur." Ermeni Cemaati Rum unsur ile bu hususta tam bir mutabakat halindedir. . . Küçük İtalyan Kolonisi Roma'dan gönderilen filimlerle propaganda yapıyor... Neticede vakalar çıkıyor.[613]

28 Mart 1919. Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, Paris'de bulunan Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'a telgraf gönderdi. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müsteşarı Thomas Hohler'in Padişah nezdine gidib resmî bir görüşme yapmasına aleyhtar olduğunu bildiriyor, Balfour'un da reddetmesini istirham ediyor. Britanya Hariciyesinin efkar-ı umumiyesi ise şu minvalde temerküz ediyor: *Padişahla dostluk kurmanın ileride İngilizleri güç bir durumda bırakması ihtimali* vardır; *İngilizlerin Türkiye'da başlıca amaçları İttihat ve Terakki'yi söndürmek*tir; *Padişahla özel temas kurmanın gerekliliği kabul edilmekle birlikte, böyle bir görüşme Fransızları kızdırarak karşı hareket geçir*ir.[614]

Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb'in 9 Mart tarihli muhtırasına derkenar kaydetti. Curzon; *Webb'in görüşlerini doğru bulduğunu, bunların kendisinin Paris'e ve başka yerlere yazılı olarak anlattıklarının aynısı olduğunu, zaten bunların bu konuda bilgisi olan herkesin görüşleri olduğunu* yazıyor.[615]

29 Mart 1919. Fransız yarı resmî gazete *Le Temps*, İzmir'deki muharriri René Pauaux'un "İzmir görüşmeleri" nam makalesinin ikinci kısmını neşretti: *Binlerce* [Rum] *mültecinin memlekete dönüşlerinden dolayı mahallî sefalet çoğalmıştır. . . Pek tabiî olarak millî duygularla duygulanmakta olan yeni vali Nurettin Paşa. . . müttefik makamlariyle. . . Kumandan Docteur ile, Yarbay Dixon, yüzbaşı Grenet ve yüzbaşı Mavroudis ile dürüst münasebetler kurmuş bulunuyor. . . Türkler hâlâ yenilmiş oldukları duygusunu taşımıyorlar*.[616]

---

610 FO, 371/4156, 48129; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 238.
611 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 265-266.
612 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 266.
613 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 66.
614 FO/4156/48129; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 49.
615 FO, 371/4165, Curzon'un 28 Mart mütalaası; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 268-269.
616 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 66-67.

30 Mart 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa, İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb'i ziyaret etti. Dün görüşmüş olduğu Padişah tarafından izam edildiğini, *Padişahın babası Abdülmecid'in, onu, İngilizlere karşı dostluk duygulariyle yetiştirdiğini ve Padişahın şimdi "Osmanlı gücünü tamamen İngiliz hükûmetinin emrine vermek" amacını güttüğünü söyledi*. Sadrazam *Padişahın yardım için İngiltere'den başka hiç bir devlete başvurmak istemediğini, Türkiye'nin savaşta yalnız İngiltere tarafından yenilgiye uğratıldığını; dolayısıyla, galiplerden başka herhangi bir devletin boyunduruğu altına girmenin dayanılmaz ölçüde güç ve acı olduğunu; eğer İngiltere, iki ülke arasında bir gedik açmaya kendi bağlaşıkları tarafından ikna edilirse büyük bir hata işlemiş olacağını belirtti. Bir Halife olarak Padişah ve devlette en yüksek katı işgal eden kendi şahsı adına konuştuğunu* ifade eden Sadrazam, *Türkiye'nin İngiltere'ye "ve ancak İngiltere'ye biat ettiğini" bir kez daha belirterek, İngiltere'nin yardımına sığındı ve buna karşılık olarak, Türk hükûmetinin, İngiltere hükûmetine mümkün olan her türlü desteği sağlayarak iyi niyet göstereceğine dair Amiral Webb'i temin etti ve daha önce hazırladığı bir andırıyı ona verdi*.[617]

Sadrazam Damad Ferid Paşa, takdim ettiği muhtırayla, Müttefikleri bilhassa İngilizler ile Fransızları karşı karşıya getirmek maksadıyla, İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe'ye İngiliz himâyesini teklif etti. Sadrazam, teklifi mündemiç muhtırayı, kasten tahrik edici ifadelerle *"Babası Abdülmecid'in onu* [Vahideddin Hân'ı] *İngiliz Devleti'ne ve İngilizlere dostluk duygularıyle yetiştirdiğini, bugün takip ettiği gayenin Osmanlı Hükümetini İngiltere Devleti fahimesine mutlak bir teslimiyetle bağlamak olduğunu" söyleyerek takdim etti*.[618] Ancak mevzubahis hâmilik *müttefiklerle büyük ikiliklere yol açacağı ve hiç değilse Osmanlı hükümetinin ikincil amacının bu olduğu fakat bu öneriden Fransızları haberli kılmanın gerekli olmadığı* mülahazasıyla İngiliz Hükümeti tarafından kabul edilmedi:

> [Sadrazam] Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye tamamen boyun eğdiğini bildirmeye gelmişti. Gerçi İngiltere müttefikleriyle birlikte savaşmıştı; ama, Osmanlı Devleti yalnız İngiltere'yle karşılaşmış ve onun tarafından yenilmişti. Kendisini yenen devlet dışındaki devletlere bağımlı olmak dayanılmaz bir şeydi. Zaten devletin tek kurtuluşu İngiltere'ydi. Bu, hem duygu, hem de menfaat açısından böyleydi. Sadrazam, bunları belirttikten sonra, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının bir Avusturya İmparatorluğu'nun dağılmasına benzemeyeceğini, çünkü ortada bir de dinsel sorun olduğunu, hatta bunun dindışı sorundan daha da önemli olduğunu söyledi. Bu girişten sonra, Osmanlı Devleti'nin nasıl bir çözüme bağlanması gerektiğini açıklayan yazılı ve gizli bir tasarı sundu Paşa. Bunda, Türkler ve Anadolu ile Arabistan arasındaki değişik soydan insanların oturduğu bölgeler, padişahın doğrudan egemenliğine veriliyordu. Osmanlı Devleti'nin Arap bölgelerine geniş bir özerklik tanınıyordu; fakat dince buralar Halife'ye bağlı kalacak, para basma hakkı padişahın olacak, hutbe padişah adına okunacak, Osmanlı bayrağı dalgalanacaktı. Hicaz Aun ailesinde kalacak, ama yanında bulunacak 100 askerli bir Osmanlı siyasal temsilcisi sayesinde, dış ilişkilerde Osmanlı hükümetiyle uyum sağlayacaktı. Dinsel birliğin simgesi olarak, Medine'de, bir Türk generali komutasında bir garnizon bulunacaktı. Yemen'de, savaş öncesi düzeni devam edecekti. Ermenistan, İngiltere'nin öbür devletlerle birlikteki kararına göre, bağımsız ya da özerk bir Ermeni cumhuriyeti haline getirilecekti. Buna karşılık, 15 yıl boyunca İngiltere, iç asayişi sağlamak ve dışa karşı Osmanlı bağımsızlığını korumak üzere, devletin gerekli gördüğü noktalarını (özerk bölgeler dahil) işgal edecekti.
>
> Avrupa'da sınırlar, Burgaz yakınlarındaki Emine Balkanları'ndan başlayıp, Samakof'a değin devam edecek, oradan Enez'in batısında Ege Denizi'ne ulaşacaktı. Karadeniz ve Çanakkale boğazlarında bütün istihkâmlar yıkılacak ve buraları İngilizler işgal edecekti. İç yönetimde, İngiltere, padişahın gerekli görülen nezaretlere İngiliz müsteşarları atamasını "dostluk" icabı kabul edecekti (Mısır'da olduğu üzere). Bundan başka, her vilayete, 15 yıl süreyle valilerin yanında müsteşarlık da edecek olan İngiliz başkonsolosları atanacaktı. Yerel seçimlerle Mebusan seçimleri İngiliz konsoloslarının denetimi altında yapılacaktı. Başkentte olsun, taşrada olsun, İngiltere, maliye üzerinde denetim kurmak hakkına sahip olacaktı. Doğu halklarının yeteneklerine

[617] FO/4156/60152, Webb'den Curzon'a 453/1768 numaralı telgraf; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 50.

[618] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 4-5.

uygun olarak Kanun-u Esasi yalınlaştırılacaktı. Damat Ferit, bu konuda, 15 Şubat 1910'da Âyan Meclisi'ne bir rapor sunduğunu hatırlatıyordu. Meclisler, bütçeyi oylayıp merkezi hükümete yerel ihtiyaçları duyuracaklardı. Dış siyaseti yönetme bakımından padişah "mutlak" serbesti sahibi olacaktı. Calthorpe, bu öneriye karşılık herhangi bir umut vermekten kaçınmıştı. Bununla birlikte, Türklerin ulus olarak ve sorumluların kişi olarak cezalandırılmasından sonra, Osmanlı Devleti'ne karşı dostluk gösterilmesini, çünkü buraların Hindistan İmparatorluğu'nun batı sınırı sayılabileceğini ve padişahın her şeyden önce Halife ve Hâdım ül Haremeyn ül Şerifeyn unvanına önem verdiğini ve bunun küçümsenmemesi gerektiğini merkeze karşı savundu. Amiral'e göre dostluk Türkiye'yi İngiliz yönetiminden "yararlandırmak" ve Ermeni devleti kurmakla birlikte, Yunan devletinin Ege'nin doğu kıyılarına el koymasını önlemek demekti. İngiliz Dışişleri'nin bu yazıya mütalaalarında, önerilen biçimde bir davranışın, müttefiklerle büyük ikiliklere yol açacağı ve hiç değilse Osmanlı hükümetinin ikincil amacının bu olduğu söyleniyordu. Fakat bu öneriden Fransızları haberli kılmanın gerekli olmadığı söyleniyordu. Ama Doğu Dairesi'nin başı G.J. Kidston, bu haber verme işinin Babıâli tarafından yapılabileceği tehlikesine işaret ediyordu.[619]

Paris Sulh Konferansı Onlar Konseyi'nin teşkil ettiği encümen raporunu takdim etti. İzmir'i Yunan'a vaad ediyor.[620]

Mustafa Kemal, kulağından ameliyat oldu:

Bir haftadanberi hasta olduğu haber alınan mülga Yıldırım Ordular Kumandanı Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî Mustafa Kemal Paşanın iki gün evvel kulağına icrâ edilen ameliyatın muvaffakiyetle neticelendiği me'almesar haber alınmışdır. Müşârileyhin on onbeş güne kadar tamâmen iâde-i âfiyet eyleyeceği etibbâsı tarafından beyân edilmişdir.[621]

31 Mart 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa Kabinesi, Polis Umum Müdürü Halil'in yerine Nureddin'i tayin etti fakat İngilizlerin şiddetli engeliyle karşılaştı:

[..] başta Damat Ferit hükümeti olmak üzere, Osmanlı Devleti'ne İngilizlerin ağır bir tokadı olan polis müdürlüğüne yapılan atama işi çıktı. Kabine, Polis Umum Müdürlüğü'ne daha önce *İkdam*'ın idare memuru olan Hürriyet ve İtilaf'ın adamı Nurettin Bey'i atadı (31 Mart 1919). Daha önceki Polis Umum Müdürü Halil Bey ise, görülen "idari lüzum" üzerine azledilen Çatalca mutasarrıfının yerine atandı. Fakat birden, İngilizler, Halil Bey'in görevinden ayrılmasını kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Karay'ın anlattığına göre, kendisi, Dahiliye Nazırı Cemal Bey'e İngilizlerin onayını almak gerektiğini bildirmiş, fakat o, buna gereken önemi vermediğinde, sohbet sırasında komiserlikten bir memura sorup sözlü onayını almakla yetinmişti. İngiliz askeri makamlarına sorulmamış, "…Nurettin Bey'in (Tomson) ve (Lafonten)lerle olan münasebeti" bunun için yeterli sayılmıştı. İngilizler itirazlarını Damat Ferit'e yapınca, o da işi Vükela Meclisi'ne getirmişti. Vükela, durumu onur kırıcı bulduğundan, istifa kararı almış, buna rağmen, "İngiliz memuru" ısrarından vazgeçmemişti. Fakat Damat Ferit istifasını saraya götürdüğünde, Vahdettin, kabinenin görevden ayrılmamasını istemiş "cümlesine selamlarını" göndermişti. Bunun üzerine nazırlar yumuşamışlardı. "Kabine artık polis müdüründen, bundan sonra emre itaat ve hükümete hürmet hislerini bekliyordu; bu ciheti İngilizlere anlattı; onlar da nezaket göstermeye başladılar: Halil Bey'e kati emir verecekler, hükümete hürmetle mükellef bulunduğunu söyleyeceklerdi; bu hususta; şayet, bir kusuru görülürse azline muvafakat edeceklerdi!" "Bir nokta daha kararlaştırıldı: Karargâh, bilahara, hükümetin arzusunu yerine getirmeye, yani polis idaresinin başında bir değişiklik yapmaya razı oluyordu. Yani Halil Bey'in azliyle Nurettin Bey'in iadesi bir kısa zaman meselesi idi."

---

619 BNA, FO, 371/4156/60152; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 241. Örneğin İstanbul'daki Amerikan Fevkalâde Komiserliği, Hariciye Nezâretine gönderdiği 8 Mayıs 1919 tarihli muhtırasında "İngiltere ve Fransa kavgalı, geçinemez durumdaydılar. Şimdiki halde Türkiye'yi ele geçirmiş olan İngiltere'ydi. (..) Öte yandan Fransızlar, Türkiye Mandasını alabilme umudundaydılar." diyecektir. Laurence Evans. (1972). *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)* (T. Alanay, çev.) içinde (s. 169-170). İstanbul: Milliyet Yayınları.

620 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 50.

621 İleri, 1 Nisan 1335-1919, Numero 443-61, *Mustafa Kemal Paşa*, s. 1, sütun 3.

Webb'in merkeze gönderdiği raporda, biraz farklı bir hikâye anlatılıyor. Buna göre Webb, önceden, tasarlanan atamadan haberliydi ve Halil Bey'i beğendiklerinden, bu tasarıya karşı durmuştu. Buna rağmen atama yapılmıştı. Webb itiraz edince, Damat Ferit İngilizlerin Halil Bey'i tuttuklarından haberi olmadığını söyledi. Webb'in gösterdiği gerekçe, bir polisin o sırada bir Ermeniyi öldürmüş olmasıydı. Bu yüzden Webb, Ermeni patriğini yatıştırmak durumunda kalmış, ayrıca istifaya kalkışan nazırları da bundan vazgeçirmişti.[622]

Mart-Nisan 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Baştercümanı Andrew Ryan:

Bahar başında Türk Hükümeti, Anadolu'da merkezî kontrol altında düzeni daha iyi sağlayabilmek amacıyla, birkaç tane genel-müfettişlik oluşturmaya karar vermişti. Belirlenen ilk ve belki de tek müfettiş General Mustafa Kemal Paşa'ydı. Mustafa Kemal Paşa zaten tanınmış bir askerdi, fakat o zamana kadar önemli bir politik rol oynamamıştı. Daha sonra büyük bir insan haline gelmesini takiben, devrim döneminin ilk yıllarında, perde arkasında yaptığı faaliyetler ve Sultan Vahidettin'in tahta çıkmasından önce ve sonra onunla ilişkileri hakkında yayınlanan bilgilerin değerini takdir edebilecek durumda değilim. Genel anlamda kuşkusuz doğrular ancak, savaş sırasında Türkiye'deki olayları detaylı olarak tekip etmemiştim ve itiraf etmeliyim, Damat Ferit Paşa 1919 Nisan'ında benimle müfettişlik planı hakkında konuştuğu zaman, Mustafa Kemal'in adı bana hiçbir şey ifade etmemişti. İçgüdüsel olarak plana güvenmemiştim ve erdemleri hakkındaki kuşkularımı Ferit'e iletmiştim. Damat Ferit, Mustafa Kemal'i akşam yemeğine davet ettiğini, bağlılığı konusunda yeterli güvence aldığını ve bunları bir subayın ve centilmenin güvencesi olarak kabul ettiğini söyleyerek beni ikna etmişti. Ferit'in tavrında oldukça samimi olduğuna inanıyorum. O dönemde Mustafa Kemal'in Nisan ayında tayini kabul ederken gerçek niyetini değerlendirmek çok daha zordu. O zaman niyeti ne idiyse, olaylar öyle gelişti ki, kazara veya planlı olarak, 15 Mayıs'ta, İzmir'in işgal edildiği gün, hareket tarzını etkileyecek olan olayın tüm detaylarını öğrendikten sonra yola çıkmıştı. 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktıktan hemen sonra, Müttefiklere ve Merkezî hükümete karşı milliyetçi direniş hareketinin başına geçti. Mustafa Kemal harekete geçtikten sonra, ne Müttefikler ne Hükümet onu durduramadı, çünkü Müttefiklerin iç kısımlarda sadece küçük ve dağınık karakolları vardı; Hükümet ise, Sultan'ın desteği ile bile, Mustafa Kemal gibi halkın duygularına bu kadar hitap eden büyüleyici bir liderin cazibesine karşı fazla etkili olamıyordu. Mustafa Kemal, güneyde, Balkan Savaşı sırasında *Hamidiye* kruvazörünün komutanı olarak saygınlık ve ün kazanan donanma subayı Rauf Bey tarafından desteklendi. Başlangıcında son derece küçük, ancak sonuçları açısından son derece ürkütücü olan bu hareketin nasıl geliştiğini anlatmadan önce, 1919 baharından sonra içinde bulunduğum ortamın diğer yönlerinden bahsedeceğim.[623]

Ahmed Avni Paşa'nın Bahriye Nâzırı tayin edilmesine karar verildiği günlerde, Said Molla, Rıza Tevfik'e (Bölükbaşı) şu mühim bilgiyi zikretmiştir:

Mevsûkan haber aldığıma göre Mustafa Kemal Paşa'yı Damat Ferid Paşa'ya İngilizler tavsiye etmişler ki, kendisi Anadolu müfettişliğinde bulunsun ve İstanbul'dan bir an evvel uzaklaştırılsın diye![624]

Kâzım Karabekir, *İleri* gazetesinin 4 Aralık 1923 tarihli nüshasından şu dikkat çekici cümleleri iktibas etmiştir:

[Mustafa Kemal] İstanbul'da mütehayyiz bir ecnebi Paşa ile olan müsahabelerinde, Rumların yakında İzmir'i işgal edecekleri havadisini veriyor ve kendisine mühim bir zabitan kadrosu ile birlikte Anadolu'ya geçmesini teklif ediyor. (..)

***

Not: Tokatlayan da, İngiliz erkan-ı harbiyesi, M. Kemal'i davetle, Çanakkale harekatı hakkında malumat alıyorlar. Paşa diyor ki:

---

622 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 239-240.

623 Sir Andrew Ryan. (2015). *Sonuncu Dragoman* (D. Berilgen-Cenkçiler, çev.) içinde (s. 116-117). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

624 Rıza Tevfik Bölükbaşı. (2019). *Biraz Da Ben Konuşayım* (A. Uçman, haz.) (4. baskı) içinde (54). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ne fayda ki bugün mahvolduk.

Bir İngiliz generali kendisine diyor:

- Yine kurtarabilirsiniz. Mühim bir zabitan kadrosuyla Anadolu'ya geç ve bolşevikliği ilan et. Memleketinizde ne İngiliz kalır, ne Fransız, ne de başkası…[625]

Nisan 1919. İngiltere Harbiye ve Hava Kuvvetleri Nâzırı Winston Churchill'e göre Yunan'ın İzmir'e ihracı, *ölüme götüren bir adım* veya *öldürücü olay* şeklinde nitelendirilmekte.[626] Churchill, Anadolu'nun ve Doğu Akdeniz'in kontrol edilmesi için başşehri İstanbul olan "dost bir Türkiye" kurulmasına taraftardı.[627] *Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarına ait günden güne sıklaşan dedikodu gerçekleşirken bu teşebbüsler nasıl başarılı olabilecekti? Askerî Ataşe Wyndham Deedes ile Yarbay Ian Smith ve Philip P. Graves'ten kurulmuş olup "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olayının nereye varacağı hakkında bir tahmin yazması"* İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri *Calthorpe tarafından rica edilen komisyon, şu neticeye varmıştı: "Eğer yeni bir harp isteniyorsa gidilen yol tamamiyle oraya çıkar"*.[628]

1 Nisan 1919. Kars'taki İngiliz General Thompson, İstanbul'daki Bahr-i Siyah Orduları Başkumandanı General Milne'ye muhtıra göndererek Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesinin *pek acâyip ve şüpheli* olduğunu bildirdi. Milne, cevaben, *zora başvurulması* emrini verdi.[629]

General Milne, İngiliz Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi. General Thwaites, Yunan Kızılhaç heyetlerinin İzmir'de ve Gelibolu'da vukuat çıkarmaları hususunda şu tavsiyede bulunuyor: *Yunanlılarla Türkler arasındaki ihtilâfları körükleyecek. . . tertipli hareketlerden kaçınması hususunda Yunan Hükümeti katında tesir yapmak çok iyi olabilir*.[630]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Tuğamiral Richard Webb, İzmir'deki Yunan Bahriye Yüzbaşısı Mavroudis'e, Kızılhaç istasyonlarının kurulmasına ilişkin 26 Mart tarihli talebine cevabî telgraf gönderdi:

Teklif edilen bu yeni tesislerle Türk Hükümetini şaşırtmaklığımız bir tarafa, Aydın Vilâyetindeki çok perişan duruma ve halkın hiddet ve heyecanının her an tutuşabilir halde bulunduğuna ekselansınızın ciddî surette dikkatlerini çekmek ve ayrıca başka tahriklere sebep olacağı düşünülebilen herhangi bir hareketten sakınılması için son derece dikkatli olmaları hususunda bu misyonlara bağlı bulunan bütün memur ve

---

625 Kâzım Karabekir. (1995). *Bir Duello ve Bir Suikast* (F. Özerengin, haz.) içinde (s. 50). İstanbul: Emre Yayınları. John Godolphin Bennett de Mustafa Kemal grubunun İzmir'in işgal edilince yola çıktığını vurgular: "Mustafa Kemal ve arkadaşlarının da pek acelesi yoktu. Harbiye Nezareti'ndeki hazırlıklar tamam değildi. Ama Yunanlılar'ın İzmir'i işgal ettiği haberi gelince hemen gitmeye karar verdiler." Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 529.

626 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 38. Yunan hariciyeci Pallis, ikiyüzlü tavrı şöyle tenkid ediyor: "Aradan dört yıl geçtikten sonra ve 1919'da Venizelos, ödenmek üzere faturasını yolladığında, İngiliz ve Fransız resmi çevrelerinin takındıkları şiddetli muhalefet, aynı çevrelerin 1915'te İzmir'i Yunanlılar'a teklif ederken gösterdikleri rahatlıkla büyük bir çelişki göstermekteydi."

627 Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 52.

628 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 69. "Nisan ayında üç İngiliz subayına, Tuğgeneral Deedes,'e Yarbay Ian Smithe ve bana, kendi amirlerimiz tarafından İzmir'in Yunan işgalinin sonuçları hakkında bir *değerlendirme* yazmamız görevi verilmişti. Benim görüşlerim şu cümle ile özetlenebilirdi: *Eğer yeni bir harp çıksın istiyorsanız, bundan daha iyi bir sebep bulamazsınız*. Kıdemli meslektaşlarımın daha ötesini söylediklerini sonradan öğrendim. Bizler, Türkiye hakkında birşeyler biliyorduk, *değerlendirmemize* ne olduğunu bilmiyorum." Philip Perceval Graves. (1999). *İngilizler ve Türkler: Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)* (Y. Tezkan, çev.) içinde (s. 135). İstanbul: 21. Yüzyıl Yayınları.

629 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 228.

630 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 67.

subaylara talimat vermeyi de zatıâlinize tavsiye etmek isterim; aynı zamanda da haksız yere propaganda telâkki edilebilecek hususlardan sakınılması üzerinde de şiddetle ısrarda bulunmaktan kendimi alamam.[631]

2 Nisan 1919. İngilizlerin tazyikiyle Erzurum'da konuşlu 9'uncu Ordu karargâhı lağvedildi ve 15'inci Kolordu Kumandanlığına tebdil edildi.[632]

Mahmut Muhtar Paşa, İsviçre'deki dostları adına da olmak üzere İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazarak, son savaşın Türkiye'nin küçümsenecek bir güç olmadığını gösterdiğini, bu bakımdan İngiltere'nin çıkarının Türkiye'yi, her türlü yıkıcı akımlara ve özellikle dinsel geleneği ve toplumsal-iktisadi durumu dolayısıyla kendisine bulaşamayacak olan Bolşevikliğe karşı bir kale haline getirmek olduğunu söylüyor. *Paşa, padişahın İngiliz siyaseti konusunda kararlı olduğunu söyledikten sonra, bu konularda görüşmeler yapmaya hazır olduğunu bildiriyor*.[633]

3 Nisan 1919. Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'ye 570 numaralı mahrem telgraf gönderdi. Hohler'in Padişah nezdine izam edilerek resmî mülakat yapmasına müsaade edilmediğini bildiriyor.[634]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a 453/1768 numaralı telgraf gönderdi. Sadrazam'la 30 Mart tarihli mülakatını mevzubahis ediyor. Webb, Sadrazamın ve *Padişahın içtenliğinden kuşku duymadığını; Türklerin, hesaba katılması gereken önemli bir etken olduklarını; bununla birlikte, İngilizlerin çıkarları ne olursa olsun, birinci görevlerinin, bağışlanmaz ve unutulmaz bir muameleye uğrayan Hıristiyan unsurlara karşı olduğuna değiniyor; bağımsız bir Ermenistan'la ilgili önerileri desteklemekle birlikte, Yunanistan krallığının Oniki Adalar'ın doğu kıyılarına dek yayılmasına karşı çıkıyor, böyle bir Yunan yayılmasının, bölgedeki unsurların esenlik ve mutluluğuna yardımcı olmayacağına inandığını belirtiyor. Bundan sonra, Damat Ferit tarafından ona verilmiş olan ve bir bakıma İngiltere'yi, Türkiye'yi himayesi altına almaya çağıran andırıya değinen Amiral Webb, Padişahın her şeyden önce kendi halifeliğine önem verdiğini belirtiyor, bir yandan, muhtemel bir Pan-İslâmizm tehdidini küçümsemenin tehlikelerini kabul etmekle birlikte, bir yandan da Batı Asya'nın kuzeyinde "dost ve muhtaç" bir Padişah bulundurmanın önemine değinerek şöyle diyor: "Barış Konferansında temsil edilmeyen Türklere önem verilmiyerek ihmal edilebilirler. Self-determinasyon ilkesi Türklere uygulanmazsa, Yakın Doğu'da sürekli barış sağlanamaz."* Sadrazam Paşa'nın teklifi Britanya Hariciye Nezâreti tarafından Müttefiklerin arasını açmaya, *idaresizlik ve yenilginin sonuçlarından kaçınmaları için Türklere yardım sağlamak*a matuf bir manevra, *rüşvet* telakki ediliyor. Binaenaleyh Sadrazam'ın teklifi kabul görmüyor.[635] Fakat, Sadrazam'ın teşebbüsleri neticesinde Webb'in ve Calthorpe'nin yaklaşımlarında tezahür eden nisbî ılımlılık dikkati çekiyor.

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi: *Helen İmparatorluğu'nun Ege Denizi'nin doğu sahiline kadar uzamayacağını ciddî bir şekilde ümid ediyorum. Zira böyle bir hareket, taraftarlarına saadet ve refah değil tam tersini getirir*.[636]

İngiliz Hariciye Nezâreti, Harbiye Nezâretinin tavsiye muhtırasını Paris Sulh Konferansı İngiliz murahhas heyetine telgraf suretinde gönderdi. *Buna göre, genel karargâh ve alay karargâhlarında tam yürütme yetkilerine sahip İngiliz subayları bulunan bir Türk tümeni, asayişi korumak üzere Aydın vilayetine*

631 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 67-68.
632 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 191.
633 FO, 371/4215, s. 308-309; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 245.
634 FO/4156/48129; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 49, dipnot 110.
635 FO/4156/60152, Webb'den Curzon'a 3 Nisan 1919 tarihli 453/1768 numaralı telgraf; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 50-51.
636 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1970, s. 24; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 164.

*gönderilecek, bu konuda Yunan hükümetine bilgi verilecek ve yerli Rumların karışıklığa yol açmamaları öğütlenecekti*r. *Savaş Bakanlığı, almaşık bir tedbir olarak, Paris Konferansı kararına dek ABD'nin İzmir'in yönetimini üstüne almasını* terviç ediyor.[637] Sadrazam Ferid Paşa'nın 23 Mart tarihli siyasî teşebbüsü semere vermiş görünüyor.

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın emri: 9'uncu Ordu mülgadır. Bakiyesi 15'nci Kolordu'ya tebdil edildi ve Mirliva Kâzım Karabekir'in kumandasına verildi.[638]

4 Nisan 1919. İngiliz Erkân-ı Harbiye-yi Umûmiye Reisi Feldmareşal Henry Hughes Wilson'un İngiliz Harbiye Nezâretine muhtırası: *İngiliz askerlerinin terhisi yüzünden, Yunan kuvvetlerinin Anadolu ve Trakya'da daha ileri gitmesine müsaade edilmesi tehlikelidir. Sulh Konferansı, kararlarında zor kullanmaya muktedir değildir ve gün geçtikçe daha az muktedir olacaktır*.[639]

Feldmareşal Henry Hughes Wilson'un Britanya Başvekili Lloyd George'ye mektubu:

> Yunan kuvvetlerinin Anadolu ve Trakya'da daha ileri gitmesine izin vermeyelim. Barış Konferansı, kararlarını zorla uygulatma gücüne sahip değil. Bu, ilerde daha da zorlaşacak. Ateşkes anlaşmasının Türkiye'ye uygulanmasında aşırı gidilmiştir.[640] Bu sahnelerden bütün kuvvetlerimizi çekelim, Merkezî Avrupa'da, Balkanlarda ve Türkiye'de vukuu yakın olan keşmekeş ve kargaşalıklara askerî mahiyette hiçbir müdahalede bulunmıyalım.[641]

Britanya Harbiye Nezâreti muhtıra kaleme aldı. *"Türklere belki çok sert davranıldığı" kabul ediliyor; Anadolu sorunuyla ilgili olarak Yunanistan'ın, toprak isteklerini karşılamak yönünde güç israf etmeye teşvik edildiği, böylece Trakya ve Anadolu'da stratejik bakımdan güç bir duruma itildiği belirtiliyor, şu görüşler öne sürülüyor: genellikle İtilâf devletleri kuvvetleri dağınık durumda. Ortak bir siyasası olmayan bu kuvvetler, birbirlerini kıskanıyorlar, her geçen gün İngiliz-Fransız dayanışması zayıflıyor. Öte yandan, gururu incinen Türkler, öç alma duygusuyla yanıp tutuşuyorlar, "dünyada belki en kurnaz fırsat düşkünleri olan İttihat ve Terakkinin hâlâ etkisi altında" bulunuyorlar. Türklerin arta kalan askerî kuvvetlerinin bir kısmı İtilâf devletleri kuvvetlerinin ulaşamayacakları uzak bölgelerde bulunuyor. Barış Konferansı, kararlarını askerî güce dayanarak kabul ettiremeyeceğine göre, İngilizler, uzak bölgelerdeki askerî birliklerini geri çekerek İngiliz imparatorluğu bakımından önemli bölgelerde toplamalı*dır.[642]

İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, İtalyan Maslahatgüzâr Preziozi'ye nota verdi: *İtalyanların Antalya'ya. . . verdikleri teminatın zıddına, çıkmaları Yunanlıların da başka bir yerde mümasil bir harekete meylettirmeye elverişli bir teşebbüstü*.[643]

Fransız yarı resmî gazete *Le Temps*, İzmir'deki muharriri René Pauaux'un "İzmir görüşmeleri" nam makalesinin üçüncü kısmını neşretti: İzmir Valisi Mirliva "Sakallı" Nureddin *Yunan torpido muhribinin çekilmesini. . . ve Yunan Kızılhaç'ının geriye çağırılmasını istemek cüretinde bulunuyor. Bu haddini bilmez isteklere bir cevap alamıyor*.[644]

5 Nisan 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa, *taşradaki karışıklık ve huzursuzluğa son vermek üzere, kuvvetli bir merkezi hükümet komitesi kurulacağını, sonra da söz konusu heyetlerden iki tane*

---

637 FO, 371/4166, 50869; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* 2004, c. 1, s. 263-264.
638 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 102.
639 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 24.
640 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 193.
641 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 61-62.
642 FO/4215/62789; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 58-59.
643 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 68.
644 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 67. Pauaux'un makalesi gazetede neşredildiği tarihte Mirliva Nureddin İzmir Vali vekilliğinden azledilmiş idi.

gönderileceğini ve bunların hükümet adına tam yürütme yetkilerine sahip bulunacaklarını; Şehzadeler Abdülhalim ve Cemaleddin Efendilerin riyasetlerinde İstanbul'dan Anadolu'ya ve Trakya'ya gönderilmesi ihzar edilen mezkûr *Nasihat Heyetleri*ne İngiliz erkân-ı harblerin (subayların) de refakat edebileceğini İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Webb'e bildirdi lâkin Webb, *buna imkân olmadığı, bununla birlikte İngiliz denetim subaylarının komisyonlara, yerel koşullar ve şikâyetler konusunda bilgi vererek yardımcı olmalarının buyrulmasını rica edeceğini söyledi*.[645]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'nin Hariciye Nezâretine muhtırası: *Altıncı Mehmed ile Damat Ferid'in hiçkimseye emniyeti yoktur*.[646] Calthorpe'nin muhtırasından, Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın dost bildiği kişinin köstebek olduğu anlaşılıyor:

> Sadrıâzam'ın ümitsizliği durmadan artmakta idi. Kendi nazırları arasında bile şahsî gaye ve ihtiraslarını göz önünde tutmayan bir tek kişinin dahi mevcut olmadığını ve binaenaleyh ne kendisinin ve ne de Padişah'ın tamamen veya dolaylı bir kesinlikle kimseye güvenemeyeceklerini geçenlerde bir dostuna mahrem olarak söylemişti. . . Böyle bilhassa müşkül ve buhranlı bir devrede vazife deruhte etmek gibi büyük bir talihsizliğe uğramış bulunuyordu. . . ; mamafih şahsına iyice güvenebileceğimiz bir kimse ile ilişkide bulunmamız bizce memnuniyet vericidir.[647]

7 Nisan 1919. İstanbul'da ve Samsun'da Yunan bağımsızlık gününün sene-yi devriyesi Rum ayrılıkçılar tarafından kutlanıyor.[648]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Londra'ya telgraf gönderdi. *Türkiye dahilinde asayişsizliğin durmadan arttığını, karışıklıkların yaygın olduğunu, İttihat ve Terakki ve diğer uzlaşmazların yeniden örgütlenmek için vakit bulmuş olduklarını ve dahilde birçok yerin İtilaf Devletleri'nin zaferinden habersiz olduğunu, bunun da sözle değil, ancak kuvvet gösterisiyle anlatılabileceğini* yazıyor. *Gerçi sansür, Odessa, Mısır ve başka yerlerde olan bitenlerin haberlerini şiddetle yasaklıyor; ama, bu haberlerin yayılmasını önlemek imkânsız ve bu da, İttihat ve Terakki'nin gizli propagandasını pekiştiriyor*.[649] *Türkiye'nin alın yazısı henüz kararlaştırılmamış durumdayken ve bundan ötürü henüz Türk hükümetiyle işbirliği yapılabilirken, durum kötü sayılabilirse, Paris'te Türkiye'nin aleyhinde bir karar verildiğinde, durum, ansızın sonsuz ölçüde daha kötüleşecekti*r. *Sonra, eğer o sırada asayişi sağlamak için gereken kuvvetleri ortaya koymazlarsa, müttefiklerin korumak niyet ve çabasında bulundukları Hıristiyan unsurlar bir daha ve daha geniş ölçüde kırıma uğrayacaklar*dır.[650]

Bâb-ı Âlî Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Sadarete muhtıra gönderdi: *İtalyanların Antalya işgaline bir karşılık olarak Yunanlıların da Anadolu kıyılarına asker çıkararak bir emri vaki ihdas etmeleri pek muhtemel mütalâa kılınmakta; bu bapta İrade-i Fahimaneleri temenni olunur*.[651]

İstifa eden Cemal yerine Posta ve Telgraf Nâzırı Mehmet Ali (Gerede), Dahiliye Nâzırı Vekili tayin edildi.[652] Dahiliye Nâzırı Vekili Mehmet Ali, Samsun'daki Rum çeteciliği meselesi hakkında Harbiye Nezâretine tezkere gönderdi.[653]

---

645 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 258.
646 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 24.
647 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 9.
648 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 251.
649 FO, 371/4157, 56556; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 251-252.
650 FO, 371/4157, 56556; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 271.
651 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 68.
652 Tasvîr-i Efkâr, 8 Nisan 1335-1919, Numero , *Dahiliye Nezâreti*, s. 1.
653 7 Nisan 335 tarihli ve 44147/459 numaralı tezkere-i âcizî; Aktaran: Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1963, Sayı 45, Vesika No. 1049.

Kontramiral Webb'in Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtıraya göre *Paris'te Türkiye'nin aleyhinde bir karar verildiğinde, durum, ansızın sonsuz ölçüde kötüleşecektir*. Hariciye Nâzırı Vekili Curzon da, *mütalaasında, Türkiye'ye yapılan muamelenin kendisine esasında yanlış göründüğünü* kaydetmiştir.[654]

Fotoğraf 6. *Dahiliye Nâzır Vekili Mehmed Ali Kâmil Beğ* (solda) [Tasvîr-i Efkâr, 8 Nisan 1919].

İzmir'deki İngiliz Kontrol Subayı Yarbay Ian Smith'den İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine muhtıra: *Yeni vali İzzet Bey, milliyet farkı gözetmeksizin iyi huylu gönüllülerin (Jandarma kütüğüne) kaydını ve harp esnasında vazgeçilmiş olan köylü karakol (silâhlı köylüler) sisteminin yeniden tesisini teklif etmektedir. Vali "İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti"nin feshine taraftar olmakla beraber Rum isteklerinin tesiri altında Türklerde mevcut duygululuk yüzünden buna cesaret edememektedir*.[655]

8 Nisan 1919. Robert Vansittart, *Yakındoğu'yu yakından tanıyıp da İzmir'in Yunanistan'a verilmesi gerektiğini düşünen kimseye rastlamadığını söylüyor*.[656]

Paris Sulh Konferansında bulunan İngiliz Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour, Oramiral Calthorpe'ye ulaştırılması üzere, Londra'daki İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a telgraf gönderdi:

> Aziz Amiralim! Bilgi isteğinizi. . . sempati ile karşıladım, ancak bu resmî mahiyette olamayacaktır; doğrusu resmî olmayan haberleşmeler ise. . . Konferansın tartışma ve kararlarını tehdit eden vuzuhsuzluklar faydalı beyanları ziyadesiyle müşkile uğratacaktır. Şahsî fikrim (ne derece değerlidir?), İstanbul'un Türklere geri dönmeyip, belki herhangi bir mandaterlik altında - Amerikan mandası ihtimal dışı değildir- tarafsızlaştırtarak Milletler Cemiyeti emrine verilmesidir. Anadolu'nun Türk olan kısımları, mümkün olduğu kadar, ümid ederim ki, Türk idaresi altında kalacak. Türklerin asırlarca kötü muamele ettikleri Rum sahil halkı için hangi surette karar verilirse verilsin, Türklere denize ticarî bir mahreç temininde bir müşk[ilata] maruz kalınacağını düşünmemekteyim. Bütün bu hususlar çok müphem şeyler olduğu gibi hiçbirisinin en sonunda doğru çıkması sabit olmayabilir. . . Hiçkimse kendini kehanete kapıp koy veremez.[657]

Yunan Başvekil Eleftherios Venizelos, Britanya Hariciye Nezâreti yetkilisi Sör L. Mallet'le (ki Mallet, sabık İstanbul Büyükelçisidir) mülakat ediyor. *Venizelos, İngiliz subaylarının komutasında Yunan askeri birliklerini derhal İzmir ve Bandırma'ya göndermeyi öner*iyor. *Venizelos'a göre, İngilizlerin siyaseti Türkiye'yi parçalamaktır ve bunu zorla yapmaya hazır olmalı*dır. *İngiliz ya da Amerikan askerlerinin kullanılabileceğini kabul etmiyor*. Venizelos, *altı-sekiz tümene değin Yunan askerini müttefiklerin buyruğuna vermeye hazır olduğunu, teçhizatlarının herhalde müttefikler tarafından sağlanacağını* Britanya Hariciye Nâzırı Lord Balfour'a bildirmesini Mallet'ten istiyor. *Arada önemsiz miktarda İngiliz askerinin de, bütüne bir renk vermek üzere bulunmasını, kuvvetin İngiliz komutasında olmasını istiyor*. Venizelos, *görüşmenin sonunda, Yunan çıkarlarının hiç değilse Bulgar silahsızlanması sağlanıncaya dek*

654 BNA, FO, 371/4157/56556; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 271.
655 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 66.
656 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 69.
657 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 197-198.

ertelenmesini kabul ediyor.[658] Venizelos'un İngiliz refakatinde Yunan işgali tasarısı ile Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın 23 Mart tarihli İngiliz refakatinde Rumların teskini tasarısı birbiriyle tearuz etmektedir.

9 Nisan 1919. İzmirli bir Osmanlı tebaası İngilizin *The Times* gazetesine göndermiş olduğu mektub, neşredildi:

> İzmir'de yaşayan Britanya, Fransız ve İtalyan çoğunluğu. . . ve Ortodoks reaya cemaatinin küçümsenmeyecek bir kısmı (bir Helen idaresine güvenmemektedirler). . ; İzmir'de yaşayan bu halkın büyük bir kısmı Avrupa'nın vasiliği altında Osmanlı kalmak istemektedirler. . . Türkleri müdafaa etmemekteyim; fakat bir Yunan himayesinin memleketi barışa kavuşturması şöyle dursun, düşmanlığı yeniden alevleyeceğini, söndürülmesi yıllar sürebilecek bir galeyanı mucip olarak ihtilâf meşalesini tutuşturacağını görmezden gelemeyiz.[659]

10 Nisan 1919. Kâzım Karabekir'in günlük kaydı: *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa: Şarka gitme tasfiye yapacaklar. Beyhude zahmet ediyorsun dedi*.[660]

İttihadçı Dahiliye eski nâzırı Ali Fethi (Okyar), *Divân-ı Harb Müdde-yi Umumîliğince evrak-ı badeltedkik hakkında mucib-i töhmet bir şey bulunmadığını ve şikâyet vâki olmadığı cihetle tahliyesine karar* verildiği üzere tahliye edildi.[661]

11 Nisan 1919. Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâreti, İngiliz Fevkalâde Komiser Oramiral Calthorpe'ye muhtıra verdi. 7 Nisan'da, *İngiliz işgali altındaki Kürt bölgelerinde büyük bir huzursuzluk patlak* vermiş ve *Zaho'da Yüzbaşı Pearson'un öldürülmesi ile sonuçlan*mıştı. Bu babda, Bâb-ı Âlî, *Calthorpe'nin bir başvurusundan (11 Nisan) yararlanarak, Malatya, Diyarbakır, Siirt'te bulunan 13. Kolordu'nun 18 taburundan 8'ini Musul-Nusaybin-Şırnak bölgesinde Kürt aşiretlerini "yatıştırma ve cezalandırma" işine vermeyi önerdi. Bu kuvvete İngiliz temsilcileri katılacak ve ayrıntılar 13. Kolordu ile kararlaştırılacaktı. Fakat gerek Calthorpe, gerekse İngiliz Askeri İstihbarat Müdürlüğü bu öneriye karşı çıktılar; çünkü Türklerin yardımını kabul etmek, İngilizlerin zaafını simgeleyecek ve bu bölgelerde Türk egemenliğinin öne sürülmesini sağlayacaktı*.[662]

15'inci Kolordu Kumandanı tayin edilen Kâzım Karabekir, Cuma selâmlığına gitti ve Padişah huzûruna kabul edildi. Yeni vazifesine lâyık görüldüğü için teşekkür eden Kâzım Karabekir, Vahideddin Hân'ın takdirini ve duasını aldı. Müteakiben Ahmet İzzet'e (Furgaç), Harbiye eski nâzırı Cevad'a (Çobanlı) ve Nafia Nâzırı Şevket Turgut'a da *arz-ı teşekkür ve vedâ* etmiştir. Yine aynı gün, Şişli'deki evinde hasta hâlde yatıyor olan Mustafa Kemal'i ziyaret ettiği sırada aralarında şu muhavere cereyan eder. Kâzım Karabekir: *Zat-ı sâmilerinden ricam da bir an evvel sizin de Anadoluya geçmekliğinizdir. Her makamın namuslu siması genç kumandanların Anadoluya atılmasına taraftardır. Bunun için derhal sizin de bir vazife ile gelmeniz mümkündür. Eğer mümkün olmazsa hususi bir tarzda da gelebilirsiniz. Evvelâ Erzurum'da toplanalım ve milli hükumet esasını kuralım. Ben Trabzon ve Erzurum'da, siz gelinceye kadar bu esası hazırlarım.* Mustafa Kemal: *Bu da bir fikirdir.* Kâzım Karabekir: *Paşam fikir değil karardır.* [..] *Paşam İstanbulda çok kalmayınız ve buradaki diğer kumandanlar üzerinde de müessir olarak bir an evvel Anadoluyu kuvvetlendirelim.* Mustafa Kemal: *Vaziyet size hak verdiriyor. İyi olayım gelmeğe çalışırım.*[663]

---

658 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 271-272.

659 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 67.

660 Kâzım Karabekir, *Günlükler*, 2009, c. 1, s. 587.

661 Tasvîr-i Efkâr, 11 Nisan 1335-1919, Numero 2701, *Fethi Beğin Tahliyesi*, s. 1.

662 FO, 371/4191, 58996, 62841, 68028; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 245-246.

663 Kâzım Karabekir. (1951). *İstiklâl Harbimizin Esasları* içinde (s. 41-44). İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.

> Selamlığa gittim. Huzurda kabul buyuruldum. Genç kumandanların bir an evvel Anadolu'ya tayinini tekrar rica ettim. Silahlar toplanıyor, felâket dedim. İltifat ve dua ettiler. Cuma selamlığı olduğu için daha fazla görüşmek münasip olmadığını ilave buyurdular. (Yani nezaketen anlattılar ki hususi ziyaret lâzım.)
>
> İzzet Paşa, Cevat Paşa, Şevket Turgut Paşa (Şevket Turgut Paşa'ya: Şarkta milli mukavemet esaslarını kuracağımı söyledim), M. Kemal Paşa'yı ziyaret ettim. Rauf Bey'i bulamadım. Kemal Paşa hasta yatıyordu. Ameliyat yaptırmış. Anadolu'ya geçip fiili uğraşmaktan başka çare kalmadığını söyledim. Behemehâl gelmelerini anlattım. Münakaşa ettik, neticede "Bakalım, iyi olayım da ben de öyle zannediyorum" dedi.[664]

12 Nisan 1919. Venizelos, Fransız Başvekil Clemenceau'ya mektub gönderdi. *İzmir civarında kırım olduğunu iddia* ediyor. *Aynı gün Averof zırhlısı İzmir'e* demirledi.[665] Averoff zırhlısındaki Yunan askerler, *kimseye danışmadan ve hiç bir makamdan müsaade almadan gezinti yapmak üzere* İzmir'in Kordon mıntıkasına *çıktılar ve yerli Rumlar tarafından büyük gösterilerle karşılandılar*.[666]

Kars'ta bulunan General Thompson kumandasındaki İngiliz birlikleri, emniyet ve asayişin bozulduğu gerekçesine istinaden *Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi*ni dağıttı, Cihangiroğlu İbrahim ve rüfekasını Malta'ya sürdü.[667]

Bahriye Nâzırı Ahmed Avni, Polis Müdür-i Umumîsi Halil, Miralay *Şimit* (Smith?) ve Fransız Sefarethanesi Baştercümanı Ledoux; Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali'yi (Gerede) ziyaretle *bir müddet mülakat* ettiler.[668]

Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali ve sabık Dahiliye Nâzırı Cemal, *Saray-ı Hümâyuna azimetle Huzûr-ı Padişâhîye kabul buyrul*dular.[669]

13 Nisan 1919. Mustafa Kemal, Adliye Nâzırı Sıdkı ile birlikte Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali'yi ziyaret etti: *Mülâkât - Adliye Nâzırı Sıdkı Beğ ve Mustafa Kemal Paşa dün Dâhiliye Nâzırı Mehmed Ali Beği ziyâretle bir müddet mülâkât eylemişlerdir.* Ayrıca *Hahambaşı Naum Efendi dün Dâhiliye Nâzırı Mehmed Ali Beği ziyâret eylemişdir*.[670]

Erik Jan Zürcher:

> Kâzım Karabekir'in tanıklığını kabul edersek, Mustafa Kemal 11 Nisan'da hâlâ tereddüt ediyordu. Öte yandan 5 Mayıs'ta Dokuzuncu Ordu (Doğu Anadolu) müfettişliğine atandığını biliyoruz. Bu müfettişlik bir süre sonra

---

664 Kâzım Karabekir, *Günlükler*, 2009, c. 1, s. 587.

665 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 272.

666 Ahmet Midillili, *Millî Mücâdele*, 1928, s. 3; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 175.

667 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 228.

668 Hâdisât, 13 Nisan 1335-1919, Numero 103, *Dahilî Haberler*, s. 1.

669 İkdâm, 13 Nisan 1335-1919, Numero 7965, *Dahilî Şu'ûn: Huzûra Kabul*, s. 1.

670 İleri, 14 Nisan 1335-1919, Numero 456-74, *Şehir ve Taşra*, s. 2, sütun 2. Hahambaşı Hayim Nahum, 1919'daki Paris Konferansına katılacak ve Mustafa Kemal'in millîci hareketini olumlayarak Wilson Prensiblerinin 12'inci maddesine ilişkin bir uygulamadır diyecektir: Edwin L. James, "Nationalist Move In Turkey Is Not Against Entente", *The Gazette*, 11 November 1919, p. 13. "Hayim Nahum Efendi, Kasım 1919'da Paris'teyken *Le Matin* Gazetesi'ne verdiği bir demeçte Anadolu ve Türk halkının Mustafa Kemal'le beraber olduğunu belirtmiştir. Hayim Nahum Efendi Temmuz 1922'de Ankara'ya gitti ve törenle karşılandı. Kendisi Avrupa'da Ankara Hükümeti için kamuoyu oluşturmak ve siyasal ilişkilerde bulunmak görevini üstlenerek; Paris'te Mustafa Kemal'in büyük bir siyasal kişilik olduğunu ve hiçbir hatada bulunmayacağını açıkladı." Yusuf Besalel. (2004). *Osmanlı ve Türk Yahudileri* (2. baskı) içinde (s. 61). İstanbul: Gözlem Yayıncılık. Hayim Nahum'un Fransız gazetesi *Monitor D'Orient*e verdiği "Mustafa Kemal ihtilalci değildir, hükümetle işbirliği yapmaktadır." beyanatını Celâl Nuri (İleri) takdir etmiştir: "Aferin Hayim Nahum Efendi'ye." Vedat Tüfekçi. (2016). *Milli Mücadele'de Türkiye Yahudileri* içinde (s. 112-113). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Üçüncü Ordu müfettişliği adını alacaktır. Hazırlıklara ve kulis faaliyetlerine iki hafta ayırırsak (ki böyle önemli bir tayin için çok değildir), Mustafa Kemal'in kararını 15 Nisan 1919 civarında verdiği ortaya çıkar.

Kararını İTC eylemcilerinin etkilediğine ilişkin kanıt var mı?

Meslektaşlarının hareketleri ve sözleri nihayet kendisini inandırmış ya da siyaset yoluyla birşey elde etmekten umudunu kesmiş olabilir. Kararının nedeni eski İttihatçılar'ın tutuklanma sı da olabilir. Tutuklamalar Ocak'ta başlamış, gittikçe daha çok kişiyi kapsamış (7 Nisan'da 107 kişi tutuklanmış bulunuyordu) ve artık savaş dönemi siyasetleriyle yakından ilişkili kişilerle sınırlı olmaktan çıkmıştı. Mustafa Kemal'in yakın dostu ve siyasal çalışma arkadaşı Ali Fethi (Okyar) 17 Nisan'da ikinci kez tutuklandı.[671]

14 Nisan 1919. Paris Sulh Konferansı'ndaki İngiliz murahhas heyetinin kâtibi Harold Nicholson, *İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesindeki sakıncayı* günlüğüne yazdı:

...Terhislerimizi bu kadar çabuk tamamladığımız ve halk da barış düzenlemesi konusuna karşı bıkkınlık duyduğu için, Yunanlıları İzmir'e yerleştiremeyeceğiz. Yani onları orada tutamayacağız demek istiyorum. Müttefiklerin desteği olmazsa veya Türkiye'nin geriye kalan kısımları Müttefik Devletler tarafından ufalanmazsa, Yunanlılar İzmir'i ellerinde tutamazlar. Fakat İzmir'i alamazlarsa, o zaman da Venizelos iktidardan düşer.[672]

Hazine'nin baş mümessili Arnold Toynbee ve ben, İstanbul ve Boğazlar hakkında planlar yapıyoruz. Hiçbir mandacı gücün, arkasında fevkalâde geniş bir menatık olmaksızın İstanbul'u idare edemeyeceği hususunda hemfikiriz. Diğer taraftan, müstakbel Türkiye'nin Marmara'yla tüm irtibatını kat' edecek büyük bir menatık Rum nüfusunu da kapsayacak. Süratle terhis olduğumuzdan ve hanesindeki insanların müstakbel iskâna cansıkkınlıklarından sebeble Yunanîleri İzmir'e yerleştiremeyeceğiz. Onları orada tut derim. Yunanîler, Müttefiklerin desteği olmaksızın ve ardındaki tüm Türkiye Müttefik Güçler arasında taksim edilmedikçe bunu sürdüremezler. Fakat İzmir'i almazlarsa Venizelos iktidardan düşecek. Binaenaleyh Gordiyon düğümünün kesilmesini önermeyi kabul ediyoruz. Bırak, Türklerin Anadolu'su olsun. Yunanlılara yalnızca Türkiye Avrupasını [Trakya'yı] verin. Ve Boğazlar'ın, Tuna Encümeni'nkine benzer salâhiyetlere sahib bir Fluviale [Boğazlar] Encümeni vesayetinde açık tutulmasına müsaade edin. Bunu kağıda döktük; isimlerimizle imzalıyoruz; mazruf gönderiyoruz. Nazar-ı dikkate alınmayacaktır.[673]

*İngiliz askeri uzmanları ve Dışişleri Bakanlığı Yunanistan'ın Anadolu'ya sokulmaması gerektiği görüşünde*ler idi.[674]

Hariciye Nezâreti Şark Dairesi Şefi George Kidston, Harbiye Nezâretinin 4 Nisan tarihli muhtırasına derkenar kaydetti. Turancı cereyandan endişe ediyor: *İngiliz askerî kuvvetlerinin Mısır ve Hindistan'ı kapsamak üzere İngiliz sınırlarına çekilmesi görüşünü çekici bulmakla birlikte, bunun uygulanamayacağını öne sürüyor; sonra böyle bir davranışın, Asya'nın ortasından Hindistan sınırlarına dek yayılacak, belki İran'ı da kapsayacak (Enver Paşanın özlediği) büyük bir Pan-Turanist devletin kurulmasına, Alman etkisinin yeniden bu kez İran Körfezine kadar yayılmasına ve doğuda üstünlük kazanma isteği yüzünden patlak veren Dünya Savaşının getirdiği kazançların kaybedilmesine yol açabileceğini* yazıyor.[675]

İzmir'deki İngiliz askerî mümessil Dixon geri çağrıldı yerine Morgan tayin edildi.[676]

---

671 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 201.

672 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 73.

673 Harold Nicholson. (2004). *Diaries and Letters* (E. Nicolson, eds.) (p. 20-21). Great Britain, London: Weidenfeld & Nicolson. Jaeschke şu cümleye dikkat çekiyor: "İzmir'i alamazlarsa Venizelos iktidardan düşecektir." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 70.

674 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 232.

675 FO/4215/62789; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 59.

676 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 69.

İngiliz yarı resmî gazete *The Times*; *28 Ocak'ta, 1 Şubat'ta, 10 Şubat'ta ve 11 Mart'ta devam eden İttihatçı direnişi üzerine haber ver*mişti. Bugünkü yazısı: *İç Anadolu'da da kargaşa hüküm sürüyor. Hâlâ İTC partizanları olan memurları görevinden uzaklaştıramayan hükümet, gösterileri önlemekten aciz. İTC katliam bölgelerinde fanatizmi en üst noktasında tutmak için elinden geleni yapıyor*.[677]

15 Nisan 1919. İngiliz devletinin yarı resmî gazetesi *The Times*in haberi: *Bazı vilâyetlerde çok ağır olan sulh şartlarına karşı mukavemet hazırlıkları*.[678] *Bazı yörelerde "çok sert" barış koşullarına karşı direnmek amacıyla Türk partilerinin biraraya geldiğine ilişkin göstergeler var*.[679]

16 Nisan 1919. İstanbul matbuatından *Hâdisât* gazetesi *Anadolunun Tarz-ı İdâresi* nam haber neşretti: *Anadolu Vilâyâtı üç kısma taksim olunarak Şarkî, Garbî, Merkezî unvânı verilecek ve her mıntıkaya ayrı ayrı bir komisyon gönderilecekdir. Bu komisyonlar mahallî tedkikâtda bulunarak tatbîk edilecek esasları ihzâr eyleyecekdir*.[680]

17 Nisan 1919. Britanya Maliye Nezâreti mümessili Armitage Smith, Paris'de Fransa Maliye Nezâretini ziyaret etti. *Fransız Maliye Bakanlığı çevreleri, Türkiye'nin, bilinçli ve kolayca ayrılabilecek bölgelere sahip ulusların bağımsız kılınmaları dışında parçalanmasının, Türkiye'yi de, yatırım yapmış sermayeleri de batıracağını ve Türkiye'de müttefiklerin ortaklaşa bir egemenlik uygulamaları gerektiğini savunuyor*. *İngiltere'nin resmi görüşü de bu yönde*dir.[681]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Arthur Calthorpe, harb suçu işlemekten 8 Nisan'da mahkûm Boğazlıyan Kaymakamı Kemâl'in 10 Nisan'da idam ve defnedilmesi hakkında, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. İttihadçılar propaganda istimal ediyor:

> Şimdi bize, Hükümetin aynı şiddeti geniş mikyasta ve hem de yüksek mevkilerde bulunmuş olan suçlulara tatbik etmek cesaretini gösterebilip gösteremeyeceğini anlamak kalıyor. Kemal'in toprağa verilmesi sempati tezahürlerine sebep olmuştu. Onun şerefli dâva uğruna ilk şehit kurban olarak görülmesi temayülünün geniş mikyasta yayılışında İttihat ve Terakki Komitesi'nin hâlâ devam eden nüfuzunun âmil olduğu görülmektedir. Sadrıâzam nümayişlerin dehşetini ifade etmektedir. . . Hattâ onun taraftarlarından birçokları bu idam hükmünü, suçlulara uygulanan âdil bir ceza olmaktan ziyade İtilâf Devletlerine zarurî bir taviz gibi görmektedirler.[682]

Ali Fethi (Okyar) gözaltına alındı.

Mustafa Kemal, Bahriye eski nâzırı Hüseyin Rauf (Orbay) ile mülâkat etti.[683]

---

677 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 159.

678 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 26.

679 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 160, dipnot 103. "Siyasal düzeyde, İTC; Yunanlılar, Ermeniler, Fransızlar, İngilizler ya da İtalyanlar tarafından işgal edilme tehlikesi bulunan bölgelerdeki Türk-Müslüman halkın haklarını savunma örgütleri olan yerel Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri'nin kuruluşuna öncülük etti. Bu çok erken bir tarihte başlamıştı (Kasım 1918-Mart 1919). Ama İngiliz muhabirleri ilk defa bunu 12 Nisan tarihli bir habere konu ettiler."

680 Hâdisât, 16 Nisan 1335-1919, Numero 106, *Anadolunun Tarz-ı İdâresi*, s. 2. *Hâdisât*, Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-yı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti tarafından neşredilmektedir: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 142.

681 FO, 371/4170, 65132; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 267.

682 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 178. "Bir göz şahidi (Yüzbaşı E. La Fontaine, Kontrol subayı, Kadıköy) 12. tarihinde *masum İslâm şehidine ithaf* ifadesini taşıyan çelenkler konduğunu bildiriyordu."

683 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 207. Mehaz belirtilmemiş dolayısıyla bu mülâkatın bilgisinin başka kaynaklardan teyid edilmesi gerektir.

İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi, "Yıldız Sarayından Yağmalanan Mücevherât ve Müfredâtı" nam haberinde "ordu kumandanlarından Mustafa Kemal'in "yâdigâr" namıyla Yıldız Sarayı'ndan "elmaslı ve incili gerdanlık" aldığını nakletti:

> Otuzbir Mart hâdise-i meş'ûmesinde Yıldız Sarayındaki zîkıymet eşyâyı yağma eden eşhâs hakkında mehâfil-i âidesince tahkîkât icrâ edilmekde olduğunu bir bertafsil yazmış ve bu meyanda Hâkân-ı Mağfûr Hazretlerinin Selânike i'zâm olunduğu sırada şahs-ı hümâyunlarına âid dokuz yüz bin liralık nakid ve kıymetdar mücevherâtın cebren alındığını da ilâve eylemiş idik. Dün de yazdığımız vechile haklarında teşebbüsât-ı lâzımeye tevessül edilmiş olan zevatdan şehir emîn-i esbak Tevfik Beğ ile İstanbul Reji Müdürü Hasan İzzet Beğe dün yazılan resmî tezkereler ile Yıldız Tahliye Hey'etine teslîm edildikleri mezkûr çanta muhteviyâtına mukâbil almış oldukları müfredatlı makbuzun teslîmi sûret-i kat'ıyede tebliğ olunmuşdur.
>
> Mes'eleyi gâyet ciddî ve fevkalâde mektum tutulmakda ve bunun etrâfında cereyân eden ma'lûmât ve tahkîkâtın şâyi' olmasını te'min içün şifâhen ta'kîb ve icrâ edilmekdedir. İstihsâl eylediğimiz ma'lûmât-ı mütemmeye göre, mezkûr çantanın küşâd ve muhteviyâtının tevzi' edildiği Bayezid civârında şimdilik mevki' ismini zikr etmek istemediğimiz hâne dahi tahkîk edilmiş ve alâkadarân hakkında lâzım gelen mu'âmeleye tevessül olunmuşdur.
>
> Yıldız Sarayındaki zîkıymet eşyâ ve mücevherâtın kimler tarafından ahz ve gasb olunduğu hakkındaki tahkîkât da ilerlemekdedir. Bu taksîmâtdan en ziyâde ma'hûd Hareket Ordusu erkânı müstefid olmuşdur. Bu taksîmâtın sûret-i icrâsında ma'lûmatdâr olan bir zât "yâdigâr" nâmiyle alınan kıymetdâr eşyânın âhizleri ile nev'i ve mâhiyeti hakkında bize ma'lûmât-ı âtîyeyi vermişdir:
>
> Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa tarafından: müte'addid pandandif, tâc, yüzük, bir altun (منغال). Hareket Ordusu kumandanlarından Hüsnü Paşa: murassa' tütün tabakası ve gerdanlık. Hareket Ordusu Erkân-ı Harbiye Re'isi Mirlivâ Ali Paşa: müte'addid küpe, yüzük. Hareket Ordusu kumandanlarından Reji Nâzırı Hasan İzzet Beğ: halılar, seccâdeler, kravat iğneleri, bir de tâc. Firârî Enver, firârî Cemal Efendiler ile Dâmâd İsmâ'il Hakkı Beğ: en kıymetdar eşyâ, mobilyalar, vazolar, muhtelife'ş-şekl pırlantalar, zümrüd hulliyât. Ahmed Rızâ Bey: kıymetdar yemek takımları, murassa' saat ve zîkıymet muhtelif eşyâ. Bursa Vâliliğinde vefât etmiş olan İsmâ'il Hakkı Beğ: İki bin lira kıymetinde bir zümrüd yüzük. Emniyet-i Umûmiye Müdürü ve Hicaz Vâli-i sâbıkı Gâlib Paşa: muhtelife'l-cins murassa' kadın müzeyyenâtı. İsmâ'il Hakkı Beğin birâderi Câfer Tayyar ve Hamdi Beğler: İnci küpeler, pırlanta yüzük ve kıymetdar revolverler. Ordu kumandanlarından Mustafa Kemal Paşa: Elmaslı ve incili gerdanlık. Miralay Aziz Sâmih Beğ: Üç bin lira kıymetinde bir tâc. Enver tarafından i'dâm olunan Ya'kub Cemil Beğ: mühim mikdarda tahvîlât. Karesi meb'us-ı sâbıkı Hüseyin Kadri Beğ: zümrüd kabzalı hançer. Çerkes Kemal Beğ: Müte'addid ve kıymetdar hulliyât. Hüseyin Câhid Beğ: Murassa' hokka takımı ve iki murassa' saat. Câvid Beğ ile Karesso Efendi: Mühim ve muhtelif mikdarda kıymetdar elmas. Bolu meb'us-ı sâbıkı Habib Beğ: Muhtelif tahvîlât. Vehib Paşa: Hassa senedâtı, kravat iğneleri. Bunlardan mâ'adâ Hareket Ordusunun fedâileri de kayd u sebt edilemeyen pek çok kıymetdar eşyâyı gasb eylemişlerdir. Eşyâ-yı mezkûrenin gâsiblerinden istirdad veyâhud bedellerinin tazmin etdirileceği tabi'îdir.[684]

18 Nisan 1919. İngiltere Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, Yunan'ın İzmir'e çıkartılması aleyhine "Ortadoğu meselesinin şimdiki durumu" nam muhtıra kaleme aldı: *Selânik kapılarının beş mil uzağında nizam temin edemeyen Yunanlılara İzmir gibi büyük bir şehir ve Aydın gibi bir eyaleti işgal ve etmelerine müsade edilebilir mi?*[685] Curzon, *1918 yılının başında Yunanistan'ın İzmir üzerindeki iddialarına karşı cephe alarak Rumların Doğu Trakya'ya göç etmelerini tavsiye etmiş*ti. Yunanın ve Türklerin Anadolu'yu mezbahaneye çevireceklerini belirtti. Böylece, Garbî Trakya'daki Türklerle Garbî Anadolu'daki Rumlar mübadele etmek zorunda kalacaklar, Türkler Avrupa'dan önemli oranda atılacaklardır:

---

[684] İkdam, 17 Nisan 1335-1919, Numero 7969, *Yıldız Sarayından Yağmalanan Mücevherât ve Müfredâtı*, s. 1, sütun 4.

[685] Gotthard Jaeschke. (1968). İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkarması (M. Eren, çev.). *Belleten,* 32(128), s. 568. Muhtıranın zeylinde ise İzmirli Levantenlerin Yunan aleyhtarlığı kaydedildi: "İzmir'in Yunanlılara verileceği düşüncesi Avrupa kolonisinin protesto hücumuna sebebiyet verdi."

> . . .Anlaşıldı ki, Yunanlıların İzmir'i ve belki de Aydın Vilâyetini istemelerinin -Amerikalıların şiddetle muhalefet edeceklerine inanılmasına rağmen- kabul edilebilmesi Mösyö Venizelos'un diplomatik kabiliyetinin yüksekliği sayesinde olmuştur. Yunanlılar ise; Selânik şehri kapılarının beş mil ötesinde asayişi devam ettirmekten âcizdirler; bunlara bütün Aydın Vilâyetinde nizam ve asayişi korumak vazifesi emanet edilebilir mi? Türkler Avrupa'dan atılmalarına ilâveten Asya'daki vilâyetlerinin de kendilerinin nefret ettikleri yabancılar tarafından böylece paylaşılacağını, öz malları olduğuna samimiyetle inandıkları topraklarının bir köşesinin dahi kendilerine bırakılmayacağını anladıkları zaman Anadolu'yu geniş bir kasaphaneye çevirerek ırkî ve dinî bir furyanın nihaî ve çılgın seline kapılmıyacaklar mıdır?. . .
>
> "Umumî hal suretine varmak için verilen mühletin tehlikesi": I. . . . İzmir şehri ve Aydın Vilâyeti. -Geçen birkaç ay zarfında, ciddî bir isyan tehlikesinin vukuuna dair ikaz edilmiş bulunuyoruz. Tehlike bilhassa burada şiddetlidir; zira Osmanlı Rumları ile Müslümanlar arasındaki normal ihtilâflar İtalyan, Fransız ve Helenler arasındaki sürtünme ve entrikalardan doğan mukabil cereyanlarla karışık bir hal almış bulunmaktadır. . . İtalyan kıtaları Rodos'ta hazır bulunuyorlar, Yunanlılar askerlerini adalarda çoğaltmaya bakıyorlar. . . Türkler, asayişi korumak için Britanya subaylarının bağlı bulundukları bir fırkanın gönderilmesine müsaade istiyorlar. Konferansın bu aralık İzmir'i Yunanlılara vermeyi düşündüğü inancı mahallî Avrupa kolonilerinde ve bilhassa Amerikan Misyonerlerinde protesto tufanı uyandırdığı gibi İngiltere Kırallık Hükümeti İstanbul Yüksek Komiseri tarafından ağır bir ikaz telgrafının da gönderilmesini gerektirdi . . .[686]

Gotthard Jaeschke, Curzon'un bâlâdaki güçlü ve ikna edici izahatına rağmen Üçler Konseyi'nin Yunan'ı İzmir'e çıkartma kararını *anlaşılması güç bir keyfiyet* nitelendiriyor.

Mustafa Kemal, *İleri* gazetesine verdiği mülâkatında, *İkdam* gazetesinin "Yıldız Sarayından Yağmalanan Mücevherât ve Müfredâtı" başlıklı haberini tekzib etti:

> İkdam gazetesinin 17 Nisan târihli nüshasında Yıldızdan gasb olunan mücevherât hakkında yazmış olduğu bir bendde ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin de ismi zikr edilmekde idi. Bu münâsebetle müşârileyhe göndermiş olduğumuz muharrir kendilerine şu su'ali sormuşdur.
>
> - Paşa Hazretleri, İkdamın 17 Nisan nüshası manzûr-ı âlîniz oldu mu, zât-ı âlîlerine ta'alluk eden bu noktalar hakkındaki mutâla'alarını öğrenebilir miyim?
>
> - Dün o nüshayı okumamışdım. Ba'zı arkadaşların ihbârı üzerine ancak bugün görebildim. Hayretlerde kaldım. Bu kim bilir hangi hasis ve gizli bir menfa'at uğruna kim bilir hangi zavallı iz'ânsız tarafından tertib edilmiş bir iftirâdır. İkdam gazetesine hitâben bir tekzibnâme gönderdim bu o kadar gülünc facî'a ki söyleyecek söz bulamıyordum. Fakat bugün nâmusa da hürmet kalmadığını görmekle gâyet müteessîrim. İşte o kadar.[687]

İngiliz kontrol subayı Yüzbaşı Crawford, Trabzon'a muvasalat etti. Fakat müteakib günlerde *salâhiyetini, terhis işlerini kontroldan ibaret olan görevi ile sınırlandırarak iç politika meselelerinden elini çekti. Samsun bölgesinde büyük karışıklıklar çıktı ki, Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Mayıs'ta oraya gönderilmesi sebeplerinden birini teşkil* edecektir bu.[688]

19 Nisan 1919. Vahideddin Hân, İzmir Müdafaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti heyetini huzuruna kabul etti. *İlk fırsatta İzmir'e geleceğini* belirtti.[689]

Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali (Gerede), Fransız Şark Orduları Kumandanı General Franchet d'Esperey'in *İstanbul, İzmir ve Edirne Türklerde kalacaktır* beyanını, Fransızlar ile İngilizleri karşı karşıya getirmek saikiyle, İngiliz Fevkalâde Komiserliğine gizli surette bildirdi.[690]

---

686 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 62-63.

687 İleri, 19 Nisan 1335-1919, Numero 461-79, *Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkât*, s. 4, sütun 3.

688 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 57-58.

689 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 66.

690 İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'den Hariciye Nezâretine 20 Nisan tarihli telgraf. BNA, FO, 371/4156/61737; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 247.

İzmir'deki İngiliz askerî mümessil Dixon, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine muhtıra gönderdi: *Yunanlılar İzmir'e çıkacak olurlarsa katl-i âm* çıkar.[691]

Harbiye Nâzırı Şakir, İzmir'deki 17'nci Kolordu Kumandan Vekili Süleyman Fethi'ye talimat gönderdi: *Averoff süvarisine kat'î tebligat yaparak bundan sonra devriye çıkarıldığı takdirde menedileceğinin anlatılması*.[692]

20 Nisan 1919. *Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî* payesiyle Trabzon'u teftişe gelen Heyet-i Nasiha reisi Şehzade Cemaleddin Efendi, Kâzım Karabekir'i ziyaret etmiş; *siyasetle iştigal etmemek için padişah başkumandan olmalı* demiştir. Karabekir'in belirttiğine göre *İngilizler herşeyi kontrol altına almışlar* ve *Rawlinson isminde bir miralay Erzurum'a gitmiş* idi.[693]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'nin İngiliz Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtırasına nazaran *General Milne "Ermenilerin Anadolu'daki yurtlarına iadelerini temin için büyük miktar Britanya Hind askerî kıtalarının Küçük Asya'ya nakledilmelerini" zarurî addetmekle beraber Önasya'da bulunan bütün kıtaların gittikçe hızlanan terhislerinin bu akışı karşısında bunu pek ümit edememekte, böylece Ermeni rüyalarının gerçekleşmesi içinse yüzbinlerce harp kuvvetine ihtiyaç görülmekte*dir.[694]

21 Nisan 1919. İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya mektub tevdi etti. *9. Ordu'nun eski komutanı Yakup Şevki Paşa'nın daha önce şikâyet konusu olmuş olan siyasal faaliyetlerine değinildikten sonra, şimdi de Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas'ta "baştan başa" kurulan şûralar tarafından sözde ordudan bağımsız, fakat askeri denetim altında asker toplandığı* bildiriliyor *ve bu duruma son vermek üzere "derhal" talimat verilmesi*ni istiyor[695]: *9. Ordu'nun terhisi doyurucu değildir. Erzurum ile Sivas arasında şûralar tarafından asker kılıklı kişiler silah altına alınmıştır. İlgililere emir verin, yoksa iş ciddiyet kazanır!*...[696]

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Kavaklı Mustafa Fevzi (Çakmak) Sadarete muhtıra gönderdi. *23. fırkanın İzmir'e naklinin General Milne tarafından reddi üzerine XVII. Kolordunun, Yunanlıların İzmir'e çıkmalarını önleyemeyecek kadar zayıf olduğunu ehemmiyetle kayd ve işaret etti*.[697]

22 Nisan 1919. İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, "Orta Doğu Sorunu'nun şimdiki durumu" nam mahrem muhtıra kaleme aldı: *Barış Konferansı'nın siyaseti tehlikelidir. Bu konuda görüştüğüm herkes fikir birliği içinde. Susarsam görevimi yapmamış olacağım. Türklerin Anadolu'da bir hükümet kurmalarına izin verelim. Yoksa karışıklıklar artar* dedi.[698] Curzon, ayrıca, Venizelos'un 8 Nisan tarihli tekliflerini reddediyor. *Yunanlıların Aydın vilayetinin büyük bir bölümünü ele geçirmek niyetinde olduklarının açık olduğunu, fakat bu işin ahlaksızlığını örtmek ve sorumluluğunu başkalarının sırtına yüklemek için, İngiliz subaylarını ve hükümetini işe karıştırmak istediklerini ve Anadolu'nun uzak*

691 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 165.
692 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 68.
693 Kâzım Karabekir, *Günlükler*, 2009, c. 1, s. 589-590. Heyet-i Nasiha, Ermeni ve Rum tebaanın Osmanlı Devletine sadakatlerini temin etmek maksadına matuf idi: Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 37.
694 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 41.
695 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 252.
696 "İngilizlerin benzeri şikâyetlerini önlemek üzere Mustafa Kemal, 9. Ordu Birlikleri Müfettişliği göreviyle Anadolu'ya gönderilecektir." Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 211.
697 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 68.
698 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 212.

olmayan bir tarihte sahne olacağı patlamaya İngilizlerin karışmaktan çekineceğini umduğunu ifade ediyor.[699]

> Curzon, çabuk karar verilirse, "en büyük kötülüklerin bazılarının önünün alınabileceğine", böylece, görünürde kaybedilen zeminin yeniden kazanılabileceğine inanıyor. Kendi görüşünce, Orta Doğu'daki durum şöyle: büyük devletler arasında görüş ve çıkar ayrılıkları, gittikçe artan büyük huzursuzluk, askerî güvensizlik, kan dökülmesi ihtimali ve karışıklık. Böyle bir durum, İtilâf devletlerini "zaferin birçok meyvalarından yoksun bırakabilir ve Orta Doğu'da gerek Avrupa'nın barışı, gerek Hindistan'ın güvenliği için sürekli bir tehlike yaratabilir." Curzon'a göre, Türkler Avrupa'dan kovulduktan, Irak, Arabistan, Suriye, Filistin, Kilikya ve Ermenistan'ı kaybettikten sonra, Anadolu'da geriye kalan topraklarında bir devlet kurmalarına izin verilmeli. Böyle bir devlet, Konferansın kararı ne olursa olsun, bu kararın karışıklık ve kan dökülmesine yol açmadan uygulanması için, büyük devletlerin zorunlu göreceği askerî, malî ve diğer koşullara göre kurulmalı.[700]

İngiliz istihbaratçı Kaimmakam Alfred Rawlinson, 10 kişilik maiyetiyle Erzurum'a muvasalat etti.[701]

Şehzade Cemaleddin, teftiş faaliyetlerinin hitama ermesi üzerine Trabzon'dan ayrılıyor. *Saray, hanedan mensuplarıyla Anadolu'yu adım adım tarıyor dense yeri*dir.[702]

23 Nisan 1919. Köyceğiz, Bodrum, Alanya ve Marmaris İtalyan kuvvetlerince işgal edildiler.[703] Britanya Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, *İtalyanların Marmaris'i bir kömür ikmal üssü yaptıkları*nı öğrendiği vakit, ilgili vesikaya şu derkenarı yazacaktır: *Muhakkak ki bu büyük bir hakaret ve tecavüzdür*.[704]

Sadrazam Damad Ferid Paşa, Müttefik fevkalâde komiserlerine nota verdi. *Yunanlıların "İzmir sahiline" yapacakları çıkartma için 25.000 kişiyi hazır bulundurdukları şayiasını bildirdi*.[705]

Sadrazam Paşa, Mustafa Kemal'i Beyoğlu'ndaki *Cercle d'Orient*e yemeğe davet etti. Yemekli mülakatta sabık Harbiye Nâzırı Ferik Cevad (Çobanlı) da hazır bulunuyor. İlginçtir, Mustafa Kemal, hatıralarında bu yemekli davetten hiçbir vakit bahsetmeyecektir*, oysa, önemli bir temas olduğu için herhalde anılması gerekir*.[706]

24 Nisan 1919. 1.300 mevcudlu İtalyan silâhlı kuvvası, Konya'yı işgal etti.[707]

Adriyatik kıyısındaki Fiume mıntıkasının hangi devlete aid olduğu meselesinde ABD Başkanı Wilson ve heyetiyle derin ihtilafa düşmüşlük sebebiyle İtalyan Başvekil Orlando ve heyeti, Üçler Şûrasını protesto ederek Paris Sulh Konferansından ve Paris'ten ayrıldı.[708]

25 Nisan 1919. İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, Sadrazam Damad Ferid Paşa'yla mülakat ediyor. Calthorpe, Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın, *komiserlikteki bir görevliyle görüşerek, hükümetin ülke çapında genel bir silahsızlandırmaya gitmek istediğini haber verdiğini ve bunun için müttefiklerin kendilerine askeri yardımda bulunup bulunmayacaklarını öğrenmek arzusunda bulunduğunu* Sadrazam'a bildirdi. Ferid Paşa'nın teyidi üzerine İngiliz Fevkalâde Komiser, *mütareke gereğince asayişten ilkönce Türk hükümetinin sorumlu olduğunu, bununla birlikte Selanik ordusunun İngiliz başkomutanına* [General Milne'ye], *taşradaki askeri denetim subaylarının böyle bir işte yardımcı olup*

---

699 FO, 371/4166/58016; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 272.
700 FO/4180/60671; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 58.
701 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 211.
702 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 259-260.
703 Sina Akşin, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.
704 FO, 371/4165, 66298; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 270.
705 Gotthard Jaeschke, *İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkarması*, 1968, s. 568.
706 Sina Akşin, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 297, dipnot 247.
707 Sina Akşin, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.
708 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 114-115.

olamayacaklarını sormaya hazır olduğunu belirtti.[709] Sadrazam, *İngilizlerin şikâyetçi olduğu çeteler meselesi üzerinde de Harbiye Nezareti'nde durulacağını vadetti*.[710]

Kemal Atatürk'ün anne tarafından yakın akrabası, Hariciye Vekâleti levazım eski müdürü Cemal Bolayır'ın anlatımına bakılırsa Mustafa Kemal'in Şark Ordularına fevkalâde salâhiyetli müfettiş olarak tayin edilmesi hâdisesinde iki âmil öne çıkmaktadır denilebilir: [i] Rum ahalinin katliam edildiğini öne sürerek İngilizlerin Doğu vilâyetlerini işgâl etmeye mâtuf nota vermişliği; [ii] Mustafa Kemal'in "İttihadçı olmaması". Bolayır, Mustafa Kemal ile arasında cereyan eden tayin sürecindeki muhaveresini şöyle naklediyor:

> Bugün Sadrazam Ferit Paşa bana haber göndermiş akşam üzeri saat beşte beni bekliyor, ne dersin gideyim mi? Üç gün önce İşgal kuvvetleri İngiliz Kumandanı Ferit Paşa'ya gelerek, Doğu illerimizde bazı kuvvetlerimizin halkla birleşerek hıristiyanlara karşı katliam hazırlığında bulunduklarını haber aldıklarını söyliyerek, bunu önlemek için Doğu'ya asker gönderip işgal edeceklerini söylemişler. Sizi bunun için ziyaret ettik, haber veriyoruz, demişler. Ferit Paşa telâş etmiş: -Böyle birşey yoktur ve olamaz. Bana üç gün izin veriniz, ben oraya İttihatçı olmayan bir kumandan göndereceğim, hiçbir mesele kalmaz, demiş. Ferit Paşa bundan sonra teklifi bana yaptı: -Padişah hazretleri, sizi zaten biliyor, sizi münasip görmüşlerdir. Şüphesiz gidersiniz. Şimdi benim, bir yere acele randevum var, oraya gitmeye mecburum. Bu konuda yapacağımız işlerle, durum hakkında etraflı, harita üzerinde incelemeler yapmak üzere iki gün sonra tekrar görüşelim, diyerek ayrıldı. Şimdi buna ne dersin? Aman Paşam, bundan daha iyi fırsat olmaz, derhal kabul etmelisin.[711]

Bu bağlamda belirtilmesi gerekir ki mütareke devrinde Bâb-ı Âlî, memalik-i Osmaniyeye girmeye çalışan Rum çetecileri yakalamak üzere birtakım tertibat almış olsa da İngilizler tarafından engellenmiştir.[712] Başka bir deyişle İngilizler, milliyetçiliği Anadolu'da terviç etmek ve muhtelif millî hükümetler kurmak suretiyle Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak stratejisini gerçekleştirmek için altyapıyı ihzar ediyordu. Rum ve Ermeni milliyetçi hareketler mecburî olarak Türk milliyetçiliğini tahrik edecektir.

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, fevkalâde salâhiyetle Anadolu'ya gönderilmesi için ihzar edilen (hazırlanan) isim listesinde "Mustafa Kemal Paşa"nın yanına şu şerhi kırmızı mürekkeple kaydetmiştir: *En iyi askerimizdir, ama bazı sebeplerden dolayı bence muvafık değildir. Üstelik, cumhuriyetçi olduğu söylenir*. Vahideddin Hân'ın hemşirezâdesi (yeğeni) Sami Bey de şöyle ikaz etmiştir: *Hanedanınızı*

---

709 FO, 371/4225, 72741; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 256.

710 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 215.

711 Kemal Zeki Gencosman & Niyazi Ahmet Banoğlu. (1971). *Atatürk Ansiklopedisi* içinde (c. IV, s. 272). İstanbul: May Yayınları.

712 "Çünkü İ'tilâf Devletleri bu göçmenlere karşı çok toleranslı hareket ediyor, onları merhamete lâyık görüyor, giyridip yediriyorlardı. Bu devletlerden bazıları Karadeniz kıyılarında bir Pontus Devleti'nin kurulmasına göz yumacaklarını, hatta bu husus için yardım edeceklerini bile va'd etmişlerdi. Nitekim, Mondros Mütârekesinin imzasını izleyen günlerde bir Fransız savaş gemisi ile üç İngiliz savaş gemisinin Samsun'a kadar gitmesi, gemi kumandanlarının şehre çıkarak bölgenin asayişi hakkında *Mütesarrıf*tan bilgi istemesi çok manalı idi ve bu geliş sadece âsayiş ile ilgili olmasa gerekti. Belki de bu suretle Pontus'cuların cesaret ve cüretleri artırılmak istenmişti. Nitekim onların gösterdiği bu ilgiden sonra Pontoslu tedhişçiler faaliyetlerini daha da artırdılar. Bu durum karşısında müslüman ahali de, hayat ve varlıklarını korumak üzere silâhlanmağa başlayınca o bölgede huzursuzluk çoğaldı. Bundan dolayıdır ki [İngiliz Fevkalâde Komiseri] Oramiral Calthorpe ve [Fransız Fevkalâde Komiseri] Amiral Amet 1918 kasımında *hıristiyanları toptan öldürmek için, müslüman ahalinin silâhlandırıldığını* iddia ettiler. İşte bu ve buna benzer haberleri, esasen bu toprakların işgalini düşünmekte olan İngilizler, bölgede asayiş kalmadı bahanesiyle, 9 Mart 1919'da 200, 17 Mart'da da 150 kişilik bir kuvveti Samsun'a çıkardılar. Merzifon'u da işgal eden bu kuvvetlerin görevi âsâyişi korumaktı. Halbuki bundan sonra âsâyiş büsbütün bozuldu. Çünkü İngilizler, Rum ve Ermeni eşkiyasiyle dostça görüşüyor, bunları yakalamakla görevli Türk kuvvetlerine engel oluyorlardı. Onların bu tutumu, zaten otoritesini kaybetmiş olan Osmanlı Hükûmetini, bu civardaki Hıristiyan halkın gözünde büsbütün küçültmüş ve işlerini sonuçlandırmak üzere artık mahallî hükûmete değil, İngilizler'e başvurmalarına sebep olmuştu." Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 93-94.

düşünün! Cumhuriyet tarafdarı olduğundan söz etmişler. Hanedanınızı düşünün![713] Bununla birlikte Sami Bey de ikna edilmiş olacak ki Mustafa Kemal'in vazifelendirilmesi hakkında şu dikkat çekici cümleyi belirtmiştir: *Gitmeyi değil kalıp Harbiye Nazırı olmayı istiyordu. Ama Anadolu'ya geçtiği takdirde vaziyeti kurtarıp çok daha faydalı işler yapabileceği hususunda ikna ettik*.[714]

Miralay Sadık Sabri Bey:

> Sultan Vahideddin'in veliahdlığı sırasında, bir Avrupa seyahati vardır. Bu yolculuk sırasında, yaver olarak, yanında Mustafa Kemal bulunmuş. Vahdeddin, İttihatçılara muhalif, onları sevmez ve yaptıkları, güttükleri siyaseti tasvip etmez.
>
> Mustafa Kemal, hazırlıklı, bütün seyahat boyunca, İttihatçıları tenkit etmiş, veliahdın nabzına göre şerbet vermeyi bilmiş. Vahdeddin, o böyle konuştukça:
>
> "Aman Paşa hazretleri, siz şimdiye kadar neredeydiniz? Sizin gibi aklı başında, İttihatçılara aldanmamış bir zabiti, ben ilk defa görüyorum..." dermiş.
>
> Paşa'yı, hanedana âşık, büyük dost, büyük kurtarıcı gibi kabul etmiş. Kendisi 1918 yılı Temmuz ayında tahta oturunca, mağlubiyet sonrası, Anadolu'daki kuvvetleri toparlayıp idaresi altına alacak bir paşayı yollamak istemiş ve tabii olarak Mustafa Kemal'i hatırlamış.[715]
>
> Padişahın, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndereceği belli olunca, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Paşa'nın, her ne kadar aleyhlerine de konuşsa, eski İttihatçılığı, komiteciliği de bilindiğinden, tanıyanlardan araştırmak istemiş... Şeyhülislâm Efendi ile eskiden tanışırdık. Mustafa Kemal için tahkikat yapmamı arzu etti.
>
> Gerekli araştırmayı yaptırdım, soruşturdum. Bunu Şeyhülislâm'a bildirdim. O da, kendi kanaati ile birlikte durumu padişaha arz etmiş, ama dinletememiş. Sonra biliyorsunuz, olanlar oldu.
>
> Mustafa Kemal Paşa'yla ilgili, bir askerî diğeri siyasî iki tahkikatım da onun aleyhine neticelenmişti. Bunları o da çok iyi biliyordu. Eh, artık, onun herşeye hâkim ve sahip olduğu bir devirde, benim Türkiye'de kalmam tabii mümkün olamazdı. İşte ben de kendiliğimden ihtiyar-ı gurbet eyleyip, buralara göç ettim. Ne yapalım, takdir...[716]

Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi:

> Padişahın Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya göndereceğini kestirince, bir din borcu olarak, kendisiyle görüşmek ve buna mani olmak istedim. Çünkü endişelerim vardı. O ana kadar elde ettiğim bilgiler de bu endişelerimi kuvvetlendiriyordu. Miralay Sadık Sabri Bey'in ve arkadaşlarının tahkikatı da bu yöndeydi. "Padişahım, eğer bu iş için muhakkak bir paşa gönderilecekse, karar verdiyseniz, başka bir paşa bulalım." demek istedim.
>
> O sırada Ferid Paşa yoktu. Sadaret mührü, sadrazam vekili olarak bende idi. Padişahtan müsaade alarak ziyaretlerine gittim. Sultanın yanına girince, baktım Veled Çelebi yanındaydı. Beni görünce hemen sözünü kestirdi. Bir daha konuşmadı. Demek benim geleceğimi bilmiyormuş, Padişah da söylememiş. Sözleri yarıda kaldı.
>
> Veled Çelebi'yi birkaç defa görmüştüm, ancak bu kadar yakından temasım olmamıştı. Konyalıdır. Mollaoğlu derler. Dergâhın şeyhidir. Padişahı bir selâmladı! Ben ömrümde ne öyle selâm gördüm ne de verebilirim. Yerlere kadar eğilerek, öyle bir temenna... Ne büyük temrin görmüş! Bizleri uyandıran, mücadele bayrağının altına alan Konya mebusu Zeynelabidin Efendi, Veled Çelebi'den şikâyet ederdi: "Aman dikkatli olun. Allah

[713] Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 126.
[714] Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 127.
[715] Ali Ulvi Kurucu. (2015). *Hatıralar* (M. E. Düzdağ, haz.) (14. baskı) içinde (s. 197-198). İzmir: Kaynak Yayınları.
[716] Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar*, 2015, c. 2, s. 198. Ali Ulvi Kurucu merhûm, yukarıdaki bahsi "İngiliz Casusu Rahip" başlığı altında derc etmiştir ancak başlık altındaki metinde "İngiliz Casusu Rahip"ten söz edilmemektedir.

şerrinden emin eylesin. Rengini belli etmez. Her renge giren bir bukalemundur. Sâlihle sâlih, tâlihle tâlih olur. Belâlı bir insandır." derdi.

Veled Çelebi, İttihatçılarla çalışır, görüşürdü. Şimdi de Mustafa Kemal adına padişaha geldiği anlaşılıyordu. Veled Çelebi beni görünce bozuldu. Fazla kalmadı. İzin istedi. Padişahı öyle acayip bir şekilde selâmladı, gitti. Onun arkasından Padişah: "Çok kibar bir insan; çok nazik, değil mi efendim?" dedi. Ben işi anlasın, mevzu açılsın diye: "Büyük aktör efendim, büyük aktör." dedim.

Sonra meseleyi padişaha açtım. Bahse girdik. Söz uzadı. Yemek vakti geldi. Saray âdeti üzere yemek yedik. Çay geldi, içtik. Yatsı oldu. Namazı kıldık. Padişah, devamlı şöyle diyordu: "Efendi hazretleri, vaziyet belli; ben vatanımı kurtarmak istiyorum; ne pahasına olursa olsun, vatanımın kurtulmasını istiyorum. Efendi hazretleri, anlaşılıyor ki siz, saltanatımın tehlikeye düşeceğinden korkuyorsunuz. Onu korumamı istiyorsunuz..." Bunun üzerine: "Efendim, benim endişem, sizin saltanatınız için değildir. Bugün saltanatınızın temsil ettiği dinimiz içindir. Bendeniz, din gider diye korkuyorum. Saltanat giderse, yerine bir saltanat daha bulunur. Fakat din giderse, yerine bir din daha gelemez. Benim korktuğum budur. Eğer mutlaka, bir zat, bir asker gönderilecekse, başka birini araştıralım. Bana da bir söz hakkı tanıyın. Siz bu dinin halifesi, ben de şeyhülislâmıyım. Din cihetinden, sizin kadar ben de mes'ulüm.." filân dedim. Baktım, padişahın Mustafa Kemal'e tam itimadı var. Bana: "Yanlış anlıyorsunuz, suizan ediyorsunuz, benim onunla teşrik-i mesaim oldu. Fikrine, zikrine, zekâsına güveniyorum. Efendim, orduda bizi anlayan, memleketin dertlerini bilen insan... Âteşîn bir zekâ, âteşîn bir zekâ..."

Baktım, Padişah durmadan böyle diyor, "âteşîn bir zekâ..." Anladım ki artık son sözü söyleyip konuşmayı bitirmek lâzım. "Efendim, dedim; malûmunuz, Resul-i Ekrem, sallallahü aleyhi ve sellem efendimizin..." Ben söze böyle başlayınca, Nebiyy-i Zîşân'ın adı geçer geçmez, adamcağızın gözlerine yaşlar doldu... Devam ettim: "...Aleyhissalâtü vesselâm efendimizin Veda Hutbesi'ndeki son sözleri malumunuzdur. Ben de onun: Allah'ım tebliğ ediyorum, ruhumun feryadını, imanımın sesini, insanlığa tebliğ ediyorum, dediği gibi, vazifemi yapıyorum. Padişahım, son söyleyeceğim söz budur: İslâmiyet'i müdafaa ve himaye edemeyecek bir iktidar, bir saltanat gitse; yerine yeni bir saltanat, bir iktidar konur. Fakat din giderse, yerine yeni bir din gelmez, padişahım! Benim korktuğum dindir..."

Padişah, sözlerim üzerine, müteessir oldu: "Evet gayemiz bir ama görüş ayrılıklarımız var." dedi ve Ziya Paşa'nın "*Herkesin maksudu bir amma rivayet muhtelif*" mısraını okudu... O sırada baktım horozlar ötüyordu. Vakit çok geç olmuştu, ayrıldık...[717]

27 Nisan 1919. Bazı Kürd ayrılıkçı rüesanın İngilizlerle entrikalar çevirdiğinden kuşkulanan ve kaygılanan Sadrazam Damad Ferid Paşa, Baştercüman Andrew Ryan'la mülakat ediyor. İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, 21 Mayıs 1919'da, Sadrazam-Ryan mülakatının tafsilatını Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a bildirecek ve şu mütalaada bulunacaktır: *En önemli Kürt önderlerinden bazılarının Türklerle olan bağlarını kesinlikle koparmalarını sağlamak kolay olacaktır; yeter ki çıkarlarının Ermeni çıkarlarına kurban edildiği korkusundan kurtarılsınlar. Öte yandan, eper İngiliz hükûmetinden sempati görmezlerse, her yerde olay çıkarabilirler ya da Türk imparatorluğunu kurtarma savaşına katılabilirler*.[718]

Harbiye Nâzırı Şâkir Paşa, *Dâhiliye Nâzırı Mehmed Ali Beği ziyâretle bir müddet mülâkât eylemişlerdir.*[719] Şehzade Abdurrahim Efendi riyasetindeki *Birinci Heyet-i Nasiha* İzmir'e muvasalat etti.[720]

[717] Ali Ulvi Kurucu. (2015). *Hatıralar* (M. E. Düzdağ, haz.) içinde (c. 2, s. 57-59). İzmir: Kaynak Yayınları.
[718] FO/4191/82999, 811/M/1743 künyeli telgraf; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 29.
[719] Hâdisât, 28 Nisan 1335-1919, Numero 117, *Dâhilî Haberler: Ziyâret*, s. 2, sütun 1.
[720] Hâdisât, 29 Nisan 1335-1919, Numero 118, *Heyet-i Nasiha*, s. 2.

28 Nisan 1919. Meclis-i Vükelâ *"görülecek lüzum üzerine" ülkenin herhangi bir yerine silah toplamak için askeri birlikler gönderildiğinde, İngilizlerden de birkaç subayın bu birliklere katılması için gereken girişim ve işlemlerin yapılmasını kararlaştırdı*.[721]

Beykoz'da ikamet eden Kavaklı Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi oldu. Entrikalarından dolayı Ferid Paşa tarafından Malta'ya tebidi istenildiğini, Harbiye Nâzırı Şakir Paşa söyledi*.[722]

İttihadçı Miralay Mustafa İsmet'in (İnönü) günlük kaydı: *Gece Fuat Beylere Cevat Bey çağırdı. M. Kemal Paşa tarafından yeni teklif ettikleri müfettiş memuriyetini görüştük. Beraber gitmeyi kabul etmem. Ne diye! Mütemayil olsam Erkân-ı Harbiye Riyasetini teklif edecek!*[723]

Şehzade Cemaleddin Efendi ve maiyetindeki Harbiye eski nâzırı Cevad (Çobanlı), Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) paşalardan müteşekkil *İkinci Heyet-i Nasiha*, İstanbul'dan Edirne'ye doğru *akşam saat yedi buçukda* hususî trenle yola çıktılar.[724]

Fotoğraf 7. İkinci Heyet-i Nasiha ricali Şehzade Cemaleddin Efendi, Ferik Cevad ve Ferik Fevzi (Tasvîr-i Efkâr, 30 Nisan 1335-1919).

İngiliz askerî istihbaratının raporlarına göre Vahideddin Hân, Cemaleddin ve Abdurrahim şehzadeler riyasetinde izam ettiği nasihat heyetleriyle esasen halk desteğine istinad etmeyi amaçlamaktadır:

> Isparta ve Burdur'daki İngiliz denetim subayı da, Abdurrahim ve çevresindekilerin, halkın heyete yaptığı sevgi gösterilerine kendisinin dikkatini çekmekteki gayretlerine bakarak, heyeti göndermekteki başlıca amacın, unsurlar arasında barışı sağlamaktan çok hükümet ya da Saray'ın taşradan bekleyebileceği desteği saptamak olduğunu raporunda belirtiyordu. İzmir'deki bir İngiliz görevlisi de, Şehzade'nin hükümet adına değil de Padişah adına konuştuğuna dikkat çekiyordu.[725]

Sadrazam Damad Ferid Paşa *manda altına girmeyi istemiyordu. Bunun için Türk efkâr-ı umumiyesini mandalardan birine temayülden men etmek maksadıyla Anadolu'ya ve Rumeli'ye Şehzade Abdurrahim ve Cemaleddin Efendilerin maiyetinde birer heyet-i mahsusa göndermişti. İşte o sıralardaydı ki Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu kıtası müfettişliği ile Anadolu'ya gönderilmişti*.[726]

Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa:

---

721 Meclis-i Vükela Mazbataları, 27 Nisan 1335-1919, 215/204; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 256-257.

722 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 648. Fevzi Çakmak, Hüsamettin Ertürk'ün daktilo metin *Milli Mücadele Senelerinde Teşkilatı Mahsusa* nam hatıratına şu şerhi düşmüştür: "Mustafa Kemâl Paşa, Ahmet Rıza ile beraber hükümeti ele almak ve Ferit Paşayı başkanlıktan-Sadaretten-uzaklaştırmak istediklerinden, Ferit Paşa tarafından İstanbuldan uzaklaştırılmak iste[n]diğini, o zaman harbiye nazırı Şakir paşa, genel Kur. Bşk. olduğum için bana bildirmişti." Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 287, dipnot 80.

723 İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, 2008, s. 11.

724 Hâdisât, 29 Nisan 1335-1919, Numero 118, *İkinci Heyet-i Nasihanın Hareketi*, s. 2.

725 FO, 371/4218, 92732, 84425; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 259, dipnot 160.

726 Süleyman Tevfik Özzorluoğlu. (2011). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım* (T. Yıldırım & Ş. Özdemir, haz.) içinde (s. 521). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

> Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu memuriyeti, sarayla Bâbıâli'de, yani Ferit Paşa nezdinde meydana gelen telaş ve uyanışın sonucudur. Mustafa Kemal Paşa, cüretli ve laubali tavır ve hareketleriyle ve genç İngiliz subaylarıyla ilişki kurmak sûretiyle bazı devlet adamı ve makamlarının, bu cümleden olarak sadrazamın zihnine dokunacak tehditkâr bir durum almıştır.[727]

Bahriye Nâzırı Ahmed Avni Paşa:

> [Harbiye Nazırı Şakir Paşa Meclis-i Vükelâya] gelip işsiz güçsüz kalan subayların, yine boş kalan bir kumandanı bulduklarından bazı teşkilat ve örgütlenmeye teşebbüs ettiklerini, burada bir sorun çıkartılmasına neden olurlar da kendilerine zarar verip ve hem de hükûmeti dış devletler karşısında müşkil vaziyete sokacaklarından bu kumandana bir görev bulunacağını söyledi.
>
> Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, Cevad Paşa vasıtasıyla Damad Ferid Paşa'ya çatmış ve hatta bir gün hariciye konağında düzenlenen özel bir ziyafet sırasında yer almıştır.
>
> Israrla iddia olunduğuna nazaran, İzzet Paşa, Cevad Paşa ve diğer İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kalburüstü üyeleri ve yöneticileri arasında bazı özel meclislerde yapılan görüşmelere göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi de konuşulmakta idi. Güzel bir rastlantı sonucu olarak, Harbiye Nezaretince de Anadolu'da Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne tayin edilmesi uygun bulunmuş ve atamasına ait tüm talimatı mülki işleri ilgilendirdiği için Dahiliye Nezareti'nden Meclis-i Vükelâ'ya verilmiştir.
>
> Sureti yukarıda derc edilmiş talimata nazaran Mustafa Kemal Paşa'nın asayişle ilgili konularda ve sorunlarda da yerel mülkiye makamlara karşı da nüfuz ve yetki sahibi olduğu anlaşılıyor.
>
> Mustafa Kemal Paşa bu görevi üstlenirken, görünüşte hayli ağırdan almış ve itizarlarda dahi bulunmuş ve adeta kendisinin böyle bir görev vesilesiyle İstanbul'dan uzaklaştırmak istenildiğini ima eylemiştir.
>
> Hâl böyle iken, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'le buluşarak ve benimle de Bahriye Nezareti'nde görüşmeyi de ihmal etmemiştir.
>
> Bahriye Nezareti'nde dört saat kadar devam eden ve Cemal Paşa zamanının tamamen hilafına olarak ancak sefertası ile pek yavan bir surette yenilen ve ikram edilen yemekte, eski silah arkadaşım Mustafa Kemal Paşa bu defa benimle pek ihtiyatlı konuşmuş ve güçlükle meramını ifade etmiştir.
>
> İçinde sakladığı şeyi bana açıklamaktan ziyade bazı özel ve resmi istekler de bulundu. İttihadcı olmadığına dair belgeler ve deliller gösterdi. Filhakika Enver Paşa'ya Haleb'den yazdığı bazı layihaların suretlerini özel tezkereler halinde evime gönderdi. Okuduk, okuttuk; Mustafa Kemal Paşa'nın istekleri tamamen değerlendirildi.
>
> Harbiye'den ve Dahiliye özel bütçesinden de biner lira ve birkaç otomobil verildiği gibi bahriyeden de bir özel vapur tahsis olundu.
>
> Fakat Paşa yine ayak sürüyor idi. Daha isteğinin yerine gelmesinden başka hiçbir gerekçesi de kalmamıştı. Ferid Paşa Anadolu'da ayaklanan Ermenilerin, hem de Trabzon'u bile ihtiva eden eşkıyalığın önlenmesi ve şûralar namıyla teşekkül edilen heyetleri başarılı bir noktaya getirmesi ve amaca uygun olması maksadıyla bir taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya bir an önce hareketini isterken, Mehmed Ali Bey'le beni Şişli'deki evine göndermişti. Bu halden hem biz, hem de Müfettiş Paşa sıkılmaya başlamıştık.[728]

29 Nisan 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. Calthorpe, İzmir'deki İngiliz askerî mümessil Dixon'un *"Nefsi İzmir ve vilâyeti Yunanlılara geçerse. . . Türklerin Yunanlıları toptan katle teşebbüs edecekleri"ne dair malûmat*

[727] Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 61-62.
[728] Osman Öndeş, *Avni Paşa Anlatıyor*, 2012, s. 210-211.

verdikten sonra teyid etti: *Görüşünün lâyık olduğu önem ve değerle karşılanması gerekir, çünkü mahallî cemaatin her bölümünün duyguları hakkındaki bilgisi sağlam ve güvene şayandır*.[729]

Askerî Tashîh-i Rütbe Kânunnâmesi nazarınca *Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal Paşa*nın rütbesi *miralaylığa* düşürülecektir. *Fahrî rütbe-i askeriye tamamen mülgadır*. Rütbe tashihatındaki saik ise şöyle izah edilmiştir:

> Tashîh-i rütbeye dâhil olan bilumum erkân ve ümerâ ve zâbitânın mecmu'u ancak yüz kişi kadardır ordunun mikdârına nazaran tashîh-i rütbeye tâbi' olacakların azlığına sebeb nâzır-ı esbak Enver Efendinin terfi'-i rütbe ve kadem-i zamâimini sırf kendi tevâbi'i ve kurenâsı nâmına hasr eylemiş olmasından ileri gelmekdedir.[730]

İngiliz ajanı *A.H.206* Doktor Nihad Reşad'ın (Belger) dahil olduğu zevat, Paris Sulh Konferansına muhtıra gönderdi.[731]

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i nezârete çağırarak vazifesini ona tebliğ etti ve Sadrazam Damad Ferid Paşa ile görüştürdü.[732]

İtalyan dretnotu *Caio Duilio*, İzmir limanına demirledi.[733]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a telgraf gönderdi. *Türk hükümetinin, 1.200 tam teçhizatlı İtalyan askerinin Konya'ya gelişi üzerine endişe içinde olduğunu bildiriyor*.[734]

30 Nisan 1919. Mustafa Kemal, 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi resmen nasbedildi.

> ***Mehmed Vahideddin***
> Mülga Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Kıta'âtı Müfettişliğine ta'yin edilmişdir.
> İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Harbiye Nâzırı me'murdur.
>
> | | |
> |---|---|
> | 29 Receb 1337 | 30 Nisan 1335 |
> | Harbiye Nâzırı | Sadrâzam |
> | Şâkir | Dâmad Ferid[735] |

Tensibin kulisindeki İngiliz faktörü belirleyicidir: Sadrazam Damad Ferid Paşa İngiliz Fevkalâde Komiserliği Baştercümanı Andrew Ryan'a *Mustafa Kemal Paşanın "dürüstlüğü", Fevzi Paşa (Çakmak)*

---

729 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 68-69.

730 "Tanzim olunan Askerî Tashih-i Rütbe Kânununa nazaran irâde-i seniyesi şeref-i müte'allik buyruldukdan sonra, bervech-i âtî zevâtın rütbe-i askeriyelerinde tebdîlât vücûda gelecekdir: Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi Ferik Fevzi Paşa livâlığa, Beşinci Ordu Kumandan-ı sâbıkı Ferik Mahmud Kâmil Paşa livâlığa, Üçüncü Ordu Kumandanı Ferik Vehib Paşa miralaylığa, ordu kumandanlarından Mersinli Cemal Paşa miralaylığa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'is-i Sânîsi Kâzım Paşa kâimmakamlığa, grup kumandanlarından Kâzım Karabekir Paşa kâimmakamlığa, Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa kâimmakamlığa, grup kumandanlarından Nihad Paşa miralaylığa, Ondördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa miralaylığa, Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal Paşa miralaylığa, Altıncı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa kâimmakamlığa tenzîl-i rütbeleri icâb eylemekde olub bundan mâ'adâ ba'zı miralay ve kâimmakamlar da birer veyâ ikişer rütbe tenzil edileceklerdir." İkdam, 29 Nisan 1335-1919, Numero 7981, *Askerî: Tashîh-i Rütbe*, s. 1, sütun 5.

731 Türkçe İstanbul, 29 Nisan 1335-1919, Numero 150, *Sulh Konferansına Takdim Olunan Bir Türk Muhtırası*, s. 1; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 219.

732 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 219.

733 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 69.

734 FO, 371/4165, 66554; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 270.

735 Takvîm-i Vekâyi', 5 Mayıs 1335-1919, Numero 3540, *Tevcîhât*, s. 1. Mustafa Kemal, "Nutuk"unda, 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi tayin edildiği 30 Nisan 1919 tarihli "Hatt-ı Humayun"u bahis mevzu etmeyecektir: Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 77.

da, bir İngiliz subayına, "Mustafa Kemal'in Alman ve Enver düşmanlığı hakkında teminat vermişlerdir.[736] Andrew Ryan, *hatıralarında müfettişlik görevine Mustafa Kemal'in tercih edilmesini akıllıca bir seçim olarak yorumlamaktadır*.[737] Enver ve Alman aleyhtarı olmaklık Mustafa Kemal'in Anadolu'ya tayini "kilit"ine "anahtar" olmuş gibidir. Örneğin, belirtildiğine göre Vahideddin Hân, veliahd iken Almanya'ya seyahat ettiği vakit maiyetinde bulunan Mustafa Kemal'i kısmen tanıma fırsatı bulmuştur. Mustafa Kemal; Hılâfet-Saltanata merbut, Enver'e ve Almanlara aleyhtar profil sergilemiştir. Vahideddin Hân, Mustafa Kemal'in esas düşüncelerini öğrenmek üzere yeğeni Şehzade Ömer Faruk Efendi'yi özel olarak vazifelendirmiştir. Bu meseleyi Şehzade Mahmud Şevket Efendi şöyle zikretmektedir:

> [..] veliahd Vahideddin Efendi, Almanya seyahatine çıktı. M. Kemal Paşa'yla birlikte Ömer Fâruk Efendi'yi de yanına almıştı. Trende Ömer Fâruk Efendi'yle başbaşa kaldıkları bir sırada demiş ki:
>
> "- Bu Kemal Paşa; Enver'e, İttihad Terakki'ye ve onların takip ettiği Alman siyâsetine muhâlif konuşuyor. Hilâfet ve saltanata bağlı gözüküyor. Bunları acaba benim gözüme girmek için mi yapıyor?! Ben işitiyorum ki; bu çok içki içermiş. Sarhoşlar sır saklayamaz. Sen bunu zaman zaman içkiliyken konuşturarak gerçek niyetini anlamaya çalış."
>
> Ömer Fâruk bu denileni yapmış. Fakat M. Kemal ser verip sır vermeyen cinsindenmiş. Sultan Vahideddin'e konuştuğu gibi defaatle aynı beyanda bulunması üzerine Ömer Fâruk, Sultan Vahideddin'e bunun İttihad Terakki, Enver ve Alman siyâseti aleyhinde olduğunu hilâfet ve saltanata bağlı bulunduğunu söylemiş.[738]

Damad Ferid Paşa ile General Milne, Mustafa Kemal'in müfettişliği meselesinde uzlaşmış lâkin Çerkes Edhem'in 1947'de neşrettiği risalesindeki fevkalâde mühim ve çarpıcı ifadelere bakılırsa; Vahideddin Hân reddetmiş; Robert "Rahib" Frew devreye girerek Padişah'ı ikna etmiştir:

> Mustafa Kemal'in İstanbul'dan doğu illerine ordu müfettişi olarak gönderilmesi meselesi Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Bab-ı Ali kabinesiyle işgal kumandanı Harrington arasında görüşüldüğü zaman, buna Sultan Vahiddettin'in itiraz etmesi üzerine şimdi ismi aklımda kalmayan, Sultan Vahiddettin'e çok yakın bir İngiliz protestan görevlinin bu konuyu özellikle Sultan Vahiddettin'le görüşerek onun onayını sağladığını, ben daha sonra yurt dışında iken görüştüğüm Damat Ferit kabinesinden iki Bakanın ayrı ayrı ama birbirine uyan ifadelerinden öğrenmiştim. Evet Anadolu'da millici hareketin gittikçe geliştiğini gören işgalci yabancılar, öncesinde, yenilmiş, bozguna uğramış, çıldırmış haldeki Mustafa Kemal'in ihtiraslı kişiliğinden, Ankara'ya gelip Kuvvayı Milliye'ye katılmasından sonra da harekete bozgunculuk sokmak için yararlanmış olmayı düşünmeleri kurnaz Avrupa diplomatlarının tarihte de her zaman görülen örnekleriyle bilinebilir.[739]

Hans Kohn, İstanbul Hükümeti'nin, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya, Britiş Hükümeti'nin onayını alarak göndermesini kaderin cilvesi olarak görüyor.[740] "Kaderin cilvesi", tarih bilimi nazariyesine göre fevkalâde metafizik bir açıklama biçimi; diğer bir deyişle açıklamama biçimi. Daha doğru bir tabir olarak *planlama* kavramını terviç ediyoruz.

Mustafa Kemal, İngiliz Bahr-i Siyah Orduları Başkumandanı General George Milne'ye bağlı istihbarat yüzbaşısı ve Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâreti irtibat zâbiti John Godolphin Bennett'le Şişli'deki dairesinde 30

---

[736] Tevfik Bıyıklıoğlu. (2000). *Atatürk Anadolu'da* içinde (s. 32). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

[737] *Dünya*, 19 Mayıs 1957, Tefrika numarası 26, "Bâbıâlî'deki Son Tercüman Sir Andrews Ryan'ın Hatıraları: Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal'e Kadar"; Aktaran: Zekeriya Türkmen. (2010). *Mütarekeden Millî Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa (1918-1919)* içinde (s. 133). İstanbul: Bengi Yayınları.

[738] Kadir Mısıroğlu, *Benden Tarihe Haberler*, 2016, s. 76-77.

[739] Emrah Cilasun. (2004). *"Bâki İlk Selam": Çerkes Ethem* içinde (s. 150). İstanbul: Belge Yayınları.

[740] Hans Kohn, *A History of Nationalism in the East*, 1929-1969, s. 240; Aktaran: Yalçın Küçük. (2006). *Türkiye Üzerine Tezler* içinde (s. 1029). İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Nisan 1919'dan evvel sık sık görüştü ve *Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için İngiliz subayları emrinde bir Türk ordusu teşekkülü fikrini önerdi* idi.[741]

> İngiliz İstahbarat servislerinde çalışan J. G. Bennett, Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyaret eder. Türkiye'ye, İstanbul ve Trakya'nın bırakılması şartıyla Denikin'le birlikte Bolşeviklere karşı çarpışacak bir Türk ordusunun gönderilmesinden söz edilir.[742]

John Godolphin Bennett, Kasım 1922 tarihli yazısında, meseleye ilişkin çarpıcı bilgiler neşredecektir:

> 1919 yılının Nisan'ıyla Haziran'ı arasında Ferit Paşa ile pek çok görüşmesi olmuştur. Ben kendisini, bu görüşmelerden sonra Şişli'deki evinde sık sık ziyaret eder ve Türkiye'nin geleceği için umutlarını arkadaşlarına anlatışını dinlerdim. O sıralar, Ferit Paşa'ya ve İstanbul'daki Britanya yetkililerine, uzlaşıcı bir politikanın erdemlerini ısrarla anlatıyordu. Barış Antlaşması'nda Türkiye'nin Trakya ve İstanbul'u elinde bulundurması koşuluyla, General Denikin'le uyum içinde Bolşeviklere karşı bir Türk ordusunu yönetmeyi öneriyordu. Türkiye'nin Arap topraklarının sıkıntısından kurtulduğuna sevindiğini söylüyordu. Sonuçta Ferit Paşa'nın kendisi, 15 Mayıs'ta Yunanlılar'ın İzmir'i işgal etmesi sonucu başgösteren heyecanı yatıştırmak için Mustafa Kemal'in olağanüstü yetkilerle Anadolu'ya gönderilmesinin arzu edilir bir şey olduğu konusunda Müttefik'lere ısrarlarda bulundu.
>
> General Milne'nin uyarılarına ve kendisinin İstanbul'dan ayrılacağı gün 42 subaydan az olmayan bir karargaha izin verilmesi talebiyle gelmesi üzerine bizim dehşete düşmemize rağmen Anadolu'ya gönderildi. O sıralar İstanbul'daki Britanya Yüksek Komiserliği, asıl olarak, Anadolu'daki Türk ordusunun terhis edilmesi ve silahsızlandırılmasının sağlanması sorunuyla meşguldü. Haberleşmenin yetersizliği ve Türk subaylarının kayıtsızlığını cezalandırmak için İngiliz birliklerinin yokluğu nedeniyle bu son derece zor bir iş olarak görünüyordu. Bununla birlikte, Ocak'la Mayıs 1919 arasında silahların dörtte üçü İstanbul'a gönderilmişti ve geriye kalanlar ise yola çıkarılmıştı. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ayak basmasıyla silahların gönderilmesi işi durdu ve Türk ordusunun yeniden örgütlendiği yolunda haberler gelmeye başladı. Karargahındaki çok sayıda subayın ve Erzurum'la Sivas'ta etrafında toplanan yüzlerce kişinin yardımıyla Anadolu'yu Yunanlılara karşı askeri savunma için hızla örgütledi.[743]

Dikkat edilirse, Mustafa Kemal 17 Kasım 1918 tarihli mülâkatında *Gençliğimde mektepteyken kitaplarda okuduğum şayan-ı dikkat vakayî ve hadisat arasında İngilizlerin Osmanlı toprağını Rus taarruzuna karşı müdafaaya iştirak etmiş olmaları vakası da vardı* ifadelerini dermeyan etmişti. Mustafa Kemal'in söz konusu ifadeleri ile Bolşevik Ruslara karşı İngilizlerle beraber bir ordu teşkil etmek teklifi, birbiriyle örtüşmektedir.

Eldeki bazı veriler, İngiliz Kuvâ-yı İşgaliye Karargâh-ı Umumîsi ile Osmanlı Genelkurmayındaki Harekat-ı Milliyeci kumandanların misakına delâlet etmektedir. Rıza Tevfik'in (Bölükbaşı) Damad Ferid Paşa'dan aktardığına göre *Mustafa Kemal'i Anadolu'ya gönderen istek, İngiliz İşgal Kuvvetlerinden gelmiş* idi.[744] Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Kavaklı Mustafa Fevzi (Çakmak), *İngiliz İşgal Orduları Komutanlığı'na bağlı İstihbarat şubesinde görevli üst düzey bir İngiliz subayına, Mustafa Kemal Paşa'nın kesinlikle İttihatçı olmadığını söyleyerek güven telkin etmiştir*. Sabık Harbiye Nâzırı Cevad (Çobanlı) ise Mustafa Kemal'in tayininde *Damat Ferid Paşa'nın bizzatihi İngilizlere danışıp bu konuda görüşme yaptığını anlatır*.[745]

---

741 Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic,* 2000, v. 1, p. 358-359.

742 Stefanos Yerasimos. (2000). *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923* (2. baskı) içinde (s. 102). İstanbul: Boyut Yayınları.

743 J.G.B. (1922, Kasım). Mustafa Kemal. *The Contemporary Reviews,* Cilt CXXII, ss. 590-594; Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu. (2000). XIX. Yüzyılda İngiliz Gözüyle Türkler. *Kebikeç*, (9), s. 46.

744 Cumhuriyet, 1 Ağustos 1995, s. 2.

745 ATASE Arşivi: 1-1, Kls: 11, Ds: 164, F: 76, 76-1; Aktaran: Zekeriya Türkmen, *Mütarekeden Millî Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa (1918-1919)*, 2010, s. 133.

Vahideddin Hân'ın, San Remo'da sürgünde yaşayacağı sırada (1926?) yeğeni Fethi Sami Bey'e şöyle dediği belirtilmektedir: [..] *ben O'nun* [Mustafa Kemal'in] *Alman siyâsetine muhâlif olmasından dolayı İngilizlerce beğenildiğini düşünerek Anadolu'ya gönderilmek hususunda O'nu tercih ettim. Zira İstanbul işgal altındaydı. İşgalcilerin başı da İngilizler'di. Sevr'e karşı Anadolu'da yapılacak protesto hareketine karşı İngilizlerce O'nun muhâlefetinin kendilerine ehven geleceğini düşünüyordum. Bir diğer sebep de O'nun bekâr olmasıydı. Evli insanlar mâcera gibi görünen bu harekete katılmakta tereddüt gösterebilirdi*.[746]

Fevkalâde salahiyeti haiz müfettiş *özellikle hem sultana hem de İngilizlere sadakatinden şüphe olunmayacak biri olmalıydı*.[747]

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reis-i Sânîsi Diyarbekirli Kâzım (İnanç), Bahriye Nezâretine muhtıra göndererek *iki gambotla üç motörbot'un M. Kemal'in emrine verilmesini* rica etti.[748]

İngiliz General Thompson, Kars'ı, Ermenilere teslim etti. *Bundan sonra, Kağızman ve Oltu hariç öteki Şûrâ'lar, Ermeniler tarafından kaldırıldı*.[749]

1 Mayıs 1919. Müttefik fevkalâde komiserleri toplantı yaptılar. Mühim bir karar alındı:

> Bâbıâlî'nin Selâmlık resmine ait kartların dağıtılmasına delâlet için vaki ricasını reddetmeye karar verdiler, çünkü muteber ecnebilerin bu törende (yani Selâmlık!) sadece seyirci olarak dahi hazır bulunmaları -bu tören daima hükümdara karşı resmî bir saygı hareketi telâkki edildiğinden- mevcut mütareke hükümleriyle uzlaşmamakta idi. Yüksek Komiserlerin selâmlık kartları dağıtmamalarına karar verildiği gibi Başkumandanlıklar subayları da selâmlık resmine katılmaktan menedilmişlerdir.[750]

Said Molla, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Ataşemiliteri Wyndham Deedes'le mülakat etti. Said Molla *Britanya Yüksek Komiseri'nin Türkiye'ye karşı neden dolayı dikkati çekecek kadar soğuk davrandığı*nı sual edince, Deedes şöyle cevab verdi:

> 1. Mütareke devresinin mütareke şartları, 2. Müttefiklere karşı durumumuzun bunu gerektirmesi; 3. Bir tek Türkün kafasında dahi, cezanın. . . Türkiye'ye karşı. . . çok ağır olacağı hususunda bir şüphe uyanmasının önlenmek istenmesi; 4. Memleket içinde bize karşı geniş bir kitlenin bilfiil düşmanlık etmesi. . .[751]

Wyndham Deedes, İngiliz Muhibleri Cemiyeti reisi Sait Molla'nın "İngiliz dostluğu çabasını" kat'î surette açıkça reddetti ve *Herhangi bir Türkün kafasında Türkiye'nin sert cezaya çarptırılmasının hasıl edeceği izden başka bir şeyin bulunmasını istemiyoruz* dedi.[752] Fransız İstihbaratının kaleme aldığı 5 Şubat 1919 tarihli gizli belgede kaydedildiğine göre *Sait Molla, İngilizler Türkçe gazetelere yardım ederlerse bunun memleketin hayrına olacağını, fakat kendisine hiçbir yardım yapılmadığını belirtmişti*.[753] Said Molla'nın müzaheret taleb eden taraf olması ve fakat İngiliz mümessilliğinin Said Molla'ya mesafeli durduğu ortadadır.

---

[746] Kadir Mısıroğlu, *Benden Tarihe Haberler*, 2016, s. 78. Müttefiklerin "Sevr" namıyla sulh teklifi Bâb-ı Âlî'ye resmen 11 Mayıs 1920'de tebliğ edilmiştir. Nisan 1919 zaman zarfına matuf bu rivayette hususen "Sevr" ifadesinin geçmesi anakroniktir. Bu vechile, "Sevr" ibaresini "teklifi beklenen ağır şeraitli sulh projesi" olarak tevil etmek makuldür.

[747] İsmet Konak, *Türkiye'nin İç Savaş Döneminde (1918-1922) Sovyet Rusya ile İlişkileri*, 2017, s. 242.

[748] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 115.

[749] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 228.

[750] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 23-24.

[751] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 24.

[752] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 3, 253.

[753] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, 1988, c. 2, s. 476.

İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesinin haberi: *Sâbık Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Umûmî Şark Orduları Müfettişliğine ta'yin edilmişdir.*[754]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, Londra'ya telgraf gönderdi. Sadrazam Damad Ferid Paşa, İtalyanların Konya'yı işgali meselesini soruşturmak için İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müsteşarı Thomas Hohler'le bilvasıta görüşmüş, Hohler ise *bu işten haberi bulunmadığını söylemişti*. 30 Nisan'da *Webb'e danıştıktan sonra* Hohler, *Damat Ferit'in gönderdiği memura, bunun müttefik hükümetlerin emriyle sırf askeri bir hareket olduğunu belirt*miş, Sadrazam'ın mümessili memur ise *bunun İtalyanların kendi başlarına bir davranışı olmasından korktuklarını, majesteleri hükümetinin bu işten haberli olmasının kendilerini çok rahatlattığını söyle*miştir.[755]

Sadrâzam Damad Ferid Paşa, yaveri Bahriye Yüzbaşısı Zeki Bey şoförlüğünde hususî otomobilini göndererek 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'i İstanbul Nişantaşı'daki Hariciye konağına getirtmiş ve çay ziyafetinde müfettişlik vazifesine dair toplantı yapılmıştır.[756]

2 Mayıs 1919. Sadrazam Ferid Paşa'nın Mekteb-i Sultanî'deki beyanatı, *Alemdar* gazetesi tarafından neşredildi. Sadrazam Paşa Heyet-i Nasiha meselesine ilişkin olarak *yönetim, güvenlik iktisadın düzenlenmesi, orman ve madenlerin geliştirilmesi için, altı-yedi heyetin daha* Trakya'ya ve Anadolu'ya gönderileceklerini ifade ediyor.[757]

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ile görüştü.[758]

24 Nisan'dan beri Paris Barış Konferansı'na katılmayan İtalyanlar, Fyume'ye bir savaş gemisi ve İzmir'e küçük bir filo gönderdiler.[759]

> Yüksek Konsey'in 2 Mayıs 1919, saat 11:00'daki toplantısında Lloyd George, Atina'daki Kurtarılmamış Helenler Merkez Komitesi'nden aldığı bir mesajı iletmiştir. Mesajda, Türklerin özellikle İzmir bölgesinde bir dış güç, yani İtalya tarafından tahrik edilerek, zulüm ve katliam siyasetini sürdürdükleri söyleniyor ve askeri kuvvet gönderilmesi isteniyordu. Lloyd George Venizelos'la diyalog kurduğunda, Yunan Başbakanı İtalyanların Türkleri tahrik etmekte olduklarını ve aralarında anlaştıklarının şüphesiz olduğunu söylemişti.[760]

Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası içtimaında *öfkeli ve gergin hava içinde Başkan Wilson, 2 Mayıs günü, İtalya'nın İzmir'e iki kruvazör gönderdiği konusunda bir rapor alınca şöyle konuştu*:

> Fiume'ye ve İzmir'e gemi gönderdiklerini görüyorum. Ben en büyük kruvazörümüz olan George Washingfon'u Fiue'ye ya da İzmir'e gönderebilirim... Böyle yaparsam kötü bir sonuç verebilir ve bu sonucun savaş olmasını hiç istemem. Ama İtalya'nın tutumu kuşkusuz saldırgan bir tutumdu ve İtalya barışı tehdit etmektedir.
>
> Lloyd George: Bay Venizelos'tan aldığım bir haber, İtalyanlarla Yunanlılara karşı yıldırma politikasına yeniden başlayan Türkler arasında Anadolu konusunda bir anlaşma olduğunu göstermektedir. Bay Venizelos, İzmir'e bir savaş gemisi göndermemizi istiyor ve kendisi de bir Yunan gemisi göndermeyi öneriyor... Benim görüşüm üçümüzün de İzmir'e gemi göndermemiz gerektiği yönündedir.
>
> Clemenceau: Milletler Cemiyeti için iyi bir başlangıç doğrusu.[761]

---

754 İkdam, 1 Mayıs 1335-1919, Numero 7983, *Dâhilî Şu'ûn: Mustafa Kemal Paşa,* s. 2, sütun 1.
755 FO, 371/4165, 67679; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 270.
756 Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, 2017, s. 258-259.
757 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 260.
758 Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günler,* 2017, s. 260.
759 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 222.
760 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliği Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 147.
761 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 115.

3 Mayıs 1919. İngiliz General Spears, Britanya Harbiye Nezâretine rapor gönderdi. *Yunanlılar Doğu ve Batı Trakya'yı işgal iznini koparmaya çalış*ıyorlar.[762]

15'inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum'a muvasalat etti: *Kolordum dört fırka idi, kuvvei umumiyem: 17860 idi. Otuz bin tüfenk nizamiye her zaman seferber edebilirdim. Fakat sunufu muhtelifesi, aşiretleri, milisleri icabında elli bin kişilik bir ordu ile işe başlayabilecektim. Ahali elinde de hayli silâh vardı. Ayrıca köy bekçilerine de silâh verdirdim*.[763]

İttihadçı Miralay Mustafa İsmet'in (İnönü) günlük kaydı: *Bugün dairede M. Kemal Paşa ile görüştük. Müfettişliği takarrür etmiş. Bir talimat yazıldı. Tekrar yazıldı. Fahrettin Bey tebdîl-i hava istiyormuş. Beni Üçüncü Kolordudan istiyor. Muvafık bulundum. Akşam babam ile görüştüm. Muvafakat fikrindeyiz. İbrahim Tali Bey de gidiyor*.[764]

4 Mayıs 1919. İngiltere Hariciye Nezâreti, hılâfet-saltanat makamlarının birbirinden ayrılması gerektiğini belirten muhtıra kaleme aldı: *ya halife her iki işi birlikte yürütmeli ya da idarî görevlerini bir başkası almalı*. Muhtırada *tek çözüm olarak ise Türkiye Sultanı'nı tahttan indirmek ve yeni Türk Cumhuriyetini kurmak* yer aldı.[765]

Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi, Adliye Nâzırı Vasfi Efendi ve iki nâzır, *"Mustafa Kemal paşa İttihatçıların bir kısmına, mesela Enver ve Talat Paşalara muhalefet etmişse bile eline böyle büyük bir fırsat ve salâhiyet verilirse ilk icraatı olarak bizi tanımayacak ve hükümetimizi hiçe sayacaktır." diyorlardı.*[766] İsmi verilmemiş iki nâzırdan birisinin Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) reisi Rıza Tevfik Bölükbaşı olduğu anlaşılmaktadır:

> ...Bir gün mecliste hepimiz hazır bulunduğumuz sırada pek hararetli bir münakaşa oldu. Bu münakaşaya da ben sebep oldum. Sadrazama dedim ki:
>
> -Paşa Hazretleri, Mustafa Kemal Paşa'yı buradan uzaklaştırmışsınız ve kendisini müfettişlik hizmetiyle bütün Anadolu'yu dolaşmaya memur etmişsiniz. Hatta İzmir'i haksız olarak istilâ eden Yunan ordusunun tepelenmesi vazifesini de kendisine vermişsiniz. Bu işlevin uhdesinden gelecek bir zat olduğuna benim de kanaatim vardır. Fakat size şimdiden arzediyorum ki, gider gitmez sizin o emrinizi hafife alarak tenkid ve reddeyleyecek ve kendi başına istediği gibi ve anladığı gibi hareket edecektir.
>
> Ben bu mizaçta azim sahibi adamları pek iyi bilirim. Yunanlılar'ı Anadolu'dan çıkartacağına da inanırım. Fakat zannetmeyin ki bu muvaffakiyeti sizin adınıza kaydedecektir. O bu işleri yaptıktan sonra sizin vücudunuza bu makamda ne lüzum kalır? Bakınız, kendisi ne yapacaktır? Bunu da duvara yazıyorum, dostlarımız şahid olsun. En evvel ufak bir vesile ile gücenecek, istifasını verecek, sivil ve müstakil bir vatandaş olarak kendi hesabına çalışacaktır ve sırası gelince de isyanını ilân edecektir, dedim.
>
> Ferid Paşa buna karşı sapsarı kesildi ve şu cevabı verdi:

---

762 FO, 371/4172, 70124; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 272, dipnot 195.

763 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 25.

764 İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, 2008, s. 12.

765 BNA, FO, 371/4178, No. 34669; Aktaran: Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, 2013, s. 74. Benzer bir tezgâh, iki sene evvel Atina'ya karşı icra edilmişti: "Yunanistan savaşın başlangıç aşamasında tarafsız kalmış, 1917 yılı Haziran ayında kral aleyhtarı bir ayaklanmanın sonucunda savaşa katılmıştı. Monarşiye karşı gerçekleştirilen bu başarılı saldırının başı Venizelos tarafından çekilirken, arkasında da hem askeri hem de diplomatik açıdan Fransa ve İngiltere bulunuyordu." Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 27.

766 Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, 2017, s. 261.

-Beyefendi, siz bu adamı partide kabiliyetli, doğru ve azim sahibi iyi bir askerî kumandan olarak tasvir buyurmuştunuz. Hatta kendisine Harbiye Nezareti makamını lâyık görmüş ve tavsiye etmiştiniz. Şimdi müfettişliğe lâyık görmeyişiniz gariptir:

-Evet öyle görünür, fakat hakikatte benim istediğim şey, Mustafa Kemal Paşa'nın Istanbul'u anında İttihadçılardan temizlemesiydi ve eminim ki bunu birkaç haftada yapardı, dedim ve oturdum.[767]

15'inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'yı sırasıyla Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Heyeti ve Erzurum'daki İngiliz istihbaratçı Yarbay Rawlinson ziyaret etti:

4 Mayısda Erzurum Müdafaai Hukuk Heyetiyle görüştüm. Bunlara da lâzımı gibi kuvvet verdim. Silâhlarımızı vermiyeceğimizi fakat her işin millî bir karar şeklinde tecellisi için Erzurum Kongresinin himmetine ihtiyacımızı izah ettim. Sonra Müdafaai Hukuk Reisi Hoca Raif Efendi ile yalnız görüştüm. Bu muhterem zat İstanbuldan benden evvel çıkmış. Orada vaziyeti olduğu gibi gördüğünü Karsda İngiliz kıtaatının dahi bulunmasından İstanbul hükûmetinin ergeç Vilâyatı Şarkiyenin tahliye emrini vereceğini ve felâketin yakın olacağını bana anlattı. Ve dedi ki "Siz de bunu yakın görüyorsanız bari ailelerini herkes şimdiden nereye kadar çekilmeleri münasip ise oraya gönderseler. "Hayır," dedim. "Ben buraya Erzurumun şarkında iş görmeye geldim. Ben Erzurumun şarkında oldukça Erzuruma ecnebi hâkim olamaz. Fakat asıl mesele memleketin istiklâlini ve elimizden bir karış yer vermemeyi temin etmektir. Bu da olacaktır. Gayet basit. Bu iş şarkın istikbalini de ebedî temin eder. Ermenistanı rehin alacağım. Arzu ettiğimiz bir sulh için bu bir anahtardır." Raif Efendi ayağa kalktı ve bana hayır dualar ederek, "sizinle milletimiz müftehirdir var ol!" dedi.

Bugün İngiliz Miralayı Ravlenson da ziyaretime geldi. Görüştümüz şeylerin mühim hülâsası şöyledir: Vazifesini sordum. Şark mıntıkasında mütareke ahkâmının hüsnü tatbikine nezaret etmek dedi. Ohalde Fırkalara ve Kolorduya emir verir gibi neden yazdığını sordum, "Fransızca görüşüyorduk, bundan sonra bu gibi haller olmaz." dedi. Arada tercümanla anlaşmak daima suitefehhüm yapıyordu. "Bundan sonra arzunuzu bana söylersiniz fakat herhangi icraya ait bir iş mutlaka Harbiye Nezaretinden emir gelmesiyle olur," dedim. "Yalnız nazarı dikkatinizi bir şeye celbedeyim. Erzurum halkı zaten kaç senedir Ermeni mezalimi ile inlemiştir. Bakınız her tarafımız harabezardır. Şimdi de buralar Ermenistan olacak diye sözlerden halk müteessirdir. Öte beriye fazla müdahale etmek, Ordunun silâhları ve kumandanları toplanıyor gibi fikirler vermek günün birinde hayatınıza mal olabilir. Bu halk pek asabidir. Ben hayatımı tehlikeye koyamam. Sizin de basiret ve teenni ile hareketinizi muvafık bulurum. Bakınız Üçüncü Fırka Kumandanı Halit Beyin derdesti olmazsa Kolordu Kumandan Vekili Rüşdü Bey gidecek tarzındaki tahriratınız halkta fena galeyan yapmış. Daha dün geldim, bana bir çok halk ve zabit geldi. İlk günden işi çığırından çıkarmağa sebep olursak ikimiz de tehlikede kalabiliriz." Ravlenson biraz düşündü ve sözlerimi makul gördü. Bundan sonra daha nazik hareket edeceğini söyledi. "Miralay bey arzu ederseniz size bir zabit tefrik edeyim. Daima yorulmazsınız. Ufak tefek işler için bunu nezdime gönderirsiniz. Yalnız İngilizce bilenimiz yoktur. Fransızca bilen birini bulurum." Ravlenson pek memnun oldu. (Ben de İngilizce dahi bilir bir zabiti bildiğini bildirmemek üzere talimatla nezdine gönderdim. Ve bundan hayli istifadeler temin ettim. Dairesindeki muhaverat ve muhaberattan daha evvel haberdar olurdum.)[768]

5 Mayıs 1919. Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası içtimaı. *İtalyanların Anadolu'daki girişimleri 5 Mayıs günü Yüksek Kurul'da yeniden ele alındı. Başkan Wilson, Rodos adasında İtalyanların vahşetinden ve giriştikleri kıyımdan yakınan Yunan halkından bir dilekçe aldığını açıklamıştı. İtalyanlara ve "Doğu Akdeniz'de giriştikleri geniş çaptaki eylem"e karşı sert bir eleştiri yöneltme sırası Lloyd George gelmişti. Lloyd George, İtalyanları, Bulgarların komşularına saldırıda bulunmalarını körüklemekle iç bölgelerle Marmaris'e asker çıkararak Antalya işgalini genişletmekle suçladı*:

Kendimizi bir oldu bittiyle karşı karşıya bulacağız, İtalyanlar Anadolu'ya yerleşmiş olacaklar. Bunu durdurmanın tek yolu, bir süre manda yönetiminde kalacak yerler sorununu ve kısa zamanda çözümlemek ve Batı Anadolu'nun işgalini de hemen gerçekleştirmektir. Bu bize, Kafkaslar'dan çekilmek ve Bıılgaristan'a asker

[767] "Biraz da Ben Konuşayım", 57; Aktaran: Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 143.
[768] Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 24.

göndermek olanağını sağlayacaktır; Amerikalılar İstanbul'u, Fransızlar da Suriye'yi işgal edeceklerdir. Biz Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine izin vermeliyiz. İzmir'de kıyım başlamakla ve Yunan halkını kimse koruyamamaktadır.

Clemenceau: Şu sıra İzmir yöresinde İtalyanların kaç gemisi olduğunu biliyor musunuz? Yedi tane.*

Lloyd George: En iyi şey, bu işi ltalyanlar dönmeden önce aramızda karara bağlamaktır. Yoksa İtalyanların bize bu işi kabul ettireceklerine inanıyorum.

Clemenceau: Ben dilediğiniz gibi hareket etmeye hazırım.[769]

General Wilson 5 Mayıs toplantısında askerî kıtalarla gemilerin hareketlerini işaret eden haritaları ortaya koyduğu zaman Lloyd George "Doğuda İtalyan hareketlerinin son derece şüpheli olduğunu. . . İtalyanların 1911 senesinde askerî kuvvetlerini Trablus'a (1911) fevkalâde gizli sevkettiğini hatırladığını, şimdi de Anadolu'ya buna benzer bir tarzda askerî sevkiyatta bulunacağı hus[us]unda vesveseler beslediğini. . . günün birinde İtalyanların Anadolu'yu zaptetmiş olduklarının görülebileceğini ve bir defa işgal ettikleri yerlerden dışarı atılmalarının güç olacağını söyledi. Türkiye'ye ait mandaterlikler meselesinin, bir komisyon gönderilmesi kararı yüzünden, şimdi halledilmesi mümkün olamıyacağı için *işgal kuvvetlerinin yeniden tevziine* ait ilk teklife yeniden dönmeyi düşünmekte idi. Birleşik Amerika Devletleri askerlerini İstanbul'a göndermeli ve Ermenistan için kıtalar hazırlanmalı idi . . . Yurttaşları halihazırda katledilmekte olduklarından dolayı Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine müsaade edilmeliydi. . . orada onlara yardım edecek başka hiç kimse olmıyacaktı. . . (o) Türkiye'de işgal kuvvetleri meselesini İtalyanların Paris'e dönmelerinden önce. . . hattâ mümkünse o gün öğleden sonra. . . halledilmesini istiyordu; . . . eğer bu iş (onlarla) görüşülecekse, görüşmelere katılacaktı.[770]

İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson, bu toplantıya katılmış ve anılarında şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Bu şeylerin yansına bile inanmıyorum, ama Lloyd George çok heyecanlanmıştı."[771]

İngiltere Hariciye Nâzırı Arthur J. Balfour, Paris'ten tellediği şifreli telgrafıyla; *Kürt'lere, rahat oturmalarını ve görüşlerini iyi bilen konferansın vereceği karara dek her tür kışkırtmadan kaçınmalarını salık* verdi.[772]

İttihadçı Dahiliye eski nâzırı Ali Fethi (Okyar) riyasetindeki *Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası*, İttihadçılardan teşekkül ettiği gerekçesiyle kapatıldı ve emlâkına el konuldu.[773]

Kahire'deki Arab Büro istihbaratı rapor kaleme aldı. *İsviçre'ye sığınmış olan Jön Türk liderleriyle yapılan konuşmalar* neticesinde "*İtilafçıların zaferi, düşmanın İngiliz aleyhtarı kışkırtmalarının sonunu getirmiş değil*. *Tersine Berlin'deki savaş zamanı Panislamist Propaganda Bürosu'nun çalışmaları, bir "İslam İsyanı" çıkarmak amacıyla, Hindistan, Mısır, Türkiye, İran ve benzeri yerlerde sürdürülmekte*dir: *İngiltere'nin Doğu düşmanları DOĞU'da İngiliz hâkimiyetini devirmek amacıyla birleşmişlerdir. Bunlar Almanla ile Rus Bolşeviklerinin desteğine güvenmektedirler... Ortadoğulu isyancılarla Bolşevikler arasındaki aracı, Alexander Helphand'd*ır.[774]

---

* İzmir limanına yedi adet İtalyan zırhlısının demirlediği uydurma bir rivayet idi: "Harp gemisi Caio Duilio'nun İzmir limanına gelişi (29. 4.) taşı yerinden oynattı. Bu geminin sayısını yediye çıkaran rivayetlere, aslı ve esası araştırılmadan inanıldı." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 70.

769 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 116.

770 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 70-71.

771 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 116.

772 Salâhi R. Sonyel. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri* içinde (s. 11). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

773 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 225.

774 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 387. Aleksander İsrail Helphand, nam-ı diğer Parvus, "Almanya'ya yardım etmek ve Rus İmparatorluğunu yıkmak için komplolara karışan bir Yahudi'ydi.

6 Mayıs 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa, halkı silâhsızlandırma tedbirinin Rumlara yönelik tatbikinde İngiliz subayların da refakat edip edemeyeceği hususuna *kesin bir cevap verilip verilemeyeceğini* İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'den *ısrarla sordu*. *Padişah ve hükümet, birçok zorluklarına çare olarak, İngiliz hükümetinin yardımını görüyorlar* imiş. Calthorpe ise cevaben, *hükümetinin müttefiklerine sıkıca bağlı olduğunu, istediğini bildireceğini, fakat bundan ötürü umutlanmaması gerektiğini söyledi.*[775]

Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası içtima ediyor. Britanya Başvekili Lloyd George dünkü *önerisini tekrarlayarak, Yunanistan'ın bölgeye iki ya da üç tümen göndermesini, ama askerlerin gemide kalmalarını ve sadece "bir katliam tehdidi" varsa karaya çıkmalarına izin verilmesini teklif etti. Bunun üzerine Wilson, "Neden karaya çıkmasınlar ki? İnsanlar kendilerini güvertede iyi hissedemez," dedi. Lloyd George ve Clemenceau'ya göre bir sorun yoktu. Clemenceau'nun, "İtalya'yı uyarmak gerekir mi?" sorusuna Lloyd George'un cevabı sert bir ifadeyle, ''Bana sorarsanız, hayır," oldu. Karar verilirken bütün konuşulanlar bu kadardır*.[776] Lloyd George'nin "Mösyö Venizelos'un Türkiye'deki yurttaşlarını himayesi altına almak için *iki veya üç tümen askerin İzmir'e yollanmasına müsaade* kararı verilmeliydi." teklifi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson ve Fransa Başvekili Georges Clemanceau tarafından tasdik edildi[777] ve Yunan'ın "asayişi" sağlamak üzere İzmir'e ihracı kararlaştırıldı. Britanya Kraliyet Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Feldmareşal Henry Hughes Wilson ise *"bunun gerçekleşmesinin bir diğer harbin başlaması demek olacağını, istizah yollu sorarak" bu meselede her iki devletin, hem İtalyanların hem de Türklerin, muhalefetine uğramak tehlikesi mevcut olduğunu, "bu iki hükümetin ikaz edilmeleri lâzım geldiğini" söylemek suretiyle bizzat uyarmada bulundu*.[778] Günlüğüne ise şu notu düştü: *Bütün bu iş delice ve kötüdür*.[779] Çünkü böylece İtilâf Devletleri, *kendi ordularını zamanından önce terhis ettikten sonra tamamlayamadıkları* vazifeye Selânik Vilâyetinin birkaç kilometre ötesini bile emniyet altına almakta acizlik gösterebilen Yunan'ı tavzif etmiş oldu.[780]

> Yüksek Konsey 6 Mayıs 1919, saat 11:00'da toplandığındaysa Lloyd George, Türkiye üzerinde durmak gerektiğini, aksi halde İtalyanların oraya yerleşeceklerini söylemiştir. Lloyd George Venizelos'a soydaşlarını korumak üzere İzmir'e iki veya üç tümen çıkarması konusunda izin verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Clemenceau ve Wilson da izin verilmesinden yana tavır almışlardır. Clemenceau, Saint Jean de Maurienne Antlaşması'nı hatırlatmış, Lloyd George bu antlaşmanın geçerliliğinin Rusya'nın onayına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Gerektiğinde karaya çıkarmak üzere Venizelos'a İzmir'e gemiyle asker göndermesi için yetki verilmesini önermiştir. Wilson, adamların gemide rahatsız olacaklarını ileri sürerek, neden hemen çıkarılmayacaklarını sormuştur. Lloyd George buna itiraz etmemiştir.[781]

Üçler Şûrasının "Yunan kıtalarının derhal İzmir'e gönderilerek bu şehrin *sırf Yunan kuvvetleri tarafından* işgal edilmeleri" kararı hakkında Venizelos'la görüşen Müttefik generallerin müşterek kanaati: *Böyle*

İstanbul'daki Jön Türk rejimiyle yakın ilişkisi vardı. Lenin'in seçilip Almanya'nın savaşı kazanmasına yardım için bir Bolşevik devrimini başlatmak üzere Rusya'ya gönderilmesinde önemli rol oynamıştı. Savaştan sonra komplo ağlarını kurmaya devam etmişti." (Fromkin, 2008, s. 386-387).

775 BNA, FO, 371/4155/79397; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 257.

776 Paul Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 71. Yunan kıtaatının gemilerde bekletilmesi detayı dikkat çekicidir.

777 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 71.

778 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 71. "General Sir Henry Wilson, Lloyd George'a yaklaştı ve arkasına oturdu, iki adam bir süre konuştular. (Lloyd George'a, bu kararın başka bir savaşı başlatmak olacağını bilip bilmediğini soran general ilk kez ve şiddetle kararı protesto ediyordu. Lloyd George, generalin protestosu üzerinde durmadı)." Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 118.

779 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 29.

780 Ali Satan. (2011). (Haz.). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1922)* (A. Angı, çev.) içinde (s. 22). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

781 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 147.

bir hareketin mütareke şartlariyle karşılanıp karşılanmıyacağına emin bulunmadıkları cihetle İtalya ve Türkiye hükümetleri keyfiyetten haberdar edilmeliydi.[782]

İzmir'deki Osmanlı tebaası İngiliz yereller ve dahi İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Calthorpe Yunan'ın aleyhindeydiler:

> Örneğin, İzmir Ticaret Odası Başkanı R. W. Whittall ve sekreteri F. S. Mcvittie, Amerikalı misyonerlerden Alexander MacLachlan ve diğerleri, hattâ Istanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Oramiral Calthorpe, yardımcısı Amiral Webb, siyasî yardımcısı Deniz Yarbayı Heathcote-Smith, İzmir'deki siyasî memur Yarbay Ian Smith, Amerika Yüksek Komiseri ve diğer birçok şahsiyetler Hariciyeye yağdırdıkları mektup ve telyazılarında, Yunanlıların yerli halkı uyruk olarak yönetemiyeceklerini ısrarla belirtiyor; İzmir ve Aydın ilini Yunanlılara vermemesi için Barış Konferansına resmî kanallar aracılığıyla âdeta yalvarıyorlardı. Bu şahsiyetlerden bazıları, Türkiye'nin tümünün ya da bir kısmının İtalya ve Yunanistan'dan başka bir İtilâf devletinin güdümüne verilmesi görüşünü savunuyorlardı.[783]

İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General George Milne'nin *tertibi üzerine 3. Kolordu'nun 15. Kolordudan ayrılmasına (3 Nisan 1919 tarihli emir ile) mukabil her iki kıta da yeni* [9'uncu] *Ordu Müfettişliğinin emrine verilmekte, kıtaların sevk ve idaresinden başka sulh ve asayişe taallûk eden hususlarda doğrudan doğruya bu müfettişlik emrine tâbi olmakta, hattâ subayların azil ve nasıpları gibi, Harbiye Nezaretinin personel işlerine de müdahale etmek hakkını elde etmiş bulunmaktadır*.[784]

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, Müttefik fevkalâde komiserlerine nota tevdi etti. Şu kimselerin memalik-i Osmaniyeye girişden men edilmeleri kararını tasdike sunuyor: *1) Silahlı kişiler, 2) geçerli belgelerle kimliğini kanıtlayamayan sivil ecnebiler, 3) Türkiye'deki köylerde oturmak için gelen 50'yi aşkın Yunanistan ya da Bulgaristan yerlisi*. Fevkalâde komiserler, 8 Mayıs tarihinde içtima edecekler ve *bu notayı "cevaba değer" bulma*yacaklar.[785]

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'dan Trabzon, Erzurum, Sivas, Van Vilâyetlerine ve Erzincan ve Canik müstakil livâlarına emir vermeye salâhiyetli 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'ya talimat:

a. Mıntakada âsâyiş-i dahilînin iade ve istikrarı ve bu âsâyişsizliğin esbâb-ı hudûsunun tesbiti.
b. Mıntakada ötede-beride müteferrik bir halde mevcudiyetinden bahsedilen esliha ve cephanenin biran evvel toplattırılarak münasip depolara iddihârı ve muhafaza altına alınması.
c. Muhtelif mahallerde birtakım şûrâlar mevcut olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve gayrıresmî bir surette ordunun bunları himaye eylediği iddia olunuyor. Böyle şûrâlar mevcut olup da asker topluyor, silâh tevzî ediyor ve ordu ile de münasebette bulunuyorlarsa kat'iyyen men'i ile bu kabil müteşekkil şûrâların da lağvı.[786]

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın *azîmetçe iltizam-ı isti'cal buyurulması mercûdur* demek suretiyle *yola çıkmakta acele etmesinin istendiğini* bildirdi.[787]

> [Mustafa Kemal'in] Şakir Paşa'nın: "Azimetçe iltizamı istical buyrulması mercudur" ricasına rağmen daha on gün İstanbul'da kalması, Kurmay Heyeti'ni teşkil etmek, muhtelif mühim mülâkatlar yapmak ve bilhassa Genel

---

[782] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 71. "General Wilson, bunun Yunanlıları ilgilendiren bir iş olduğunu ve Yunanlıların kamutasında yapılacağını, İtalyanların ve Türklerin karşı koyma tehlikesi bulunduğunu ve bu iki hükümete haber verilmesi gerektiğini söyleyerek direnmişti." Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 118-119.

[783] Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 57.

[784] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 110.

[785] FO, 371/4155, 79397; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 257.

[786] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1952, Sayı 1, Vesika No. 3; Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 170-171.

[787] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1952, Sayı 1, Vesika No. 4; Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 166-167.

> Kurmay'la 27 Şubat'taki isteği üzerine 8 Mayıs'ta bahriye hizmetinden terhis edilen Rauf Bey'le görüşmek içindi. O [Rauf], hatıratında Damat Ferit'le yaptığı bir mülâkatını şöyle anlatmaktadır: "Rauf Beyefendi, ben sizi. . . bir dost olarak görüşmeğe davet ettim. . . istifanameniz Zatı Şahaneye verildi. Pek müteessir oldular. . ." Ben: "Hükümet bugün yanlış bir yoldadır. Bu gidişle orduyu isyan ettirecektir. . . Nurettin Paşa gibi bir İzmir vali ve kumandanı azledip yerine Selânik'i düşmana teslim etmiş olan Nail (Ali Nadir) Paşa'yı oturtuyorsunuz. . . Ordu buna tahammül edemez." Ferit Paşa: "Aman ne diyorsunuz?" Ben: "Mutlaka bir ayaklanma olacaktır." Ferit Paşa, bir şaşkınlık içinde yüzüme bakakaldı. . . ve sadece "pek iyi efendim" diyebilerek ağır ağır yerinden kalktı. . . bir müddet sonra da istifamı kabul ettiler."[788]

Oramiral Calthorpe'nin Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtıraya göre Said Molla, Askerî Ataşe Tuğgeneral Wyndham Deedes ile görüşerek *İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yönetimine el koyarsa, saltanat ve hilafetin İngilizlerin elinde bulunduğunu gören Mısır ve Hindistan Müslümanlarının da İngiltere'ye dost olmanın gereğine inanacaklarını ileri sürdü.*[789]

İngiliz Kaimmakam Ian Smith'in vekili A. B. Johnston, İtalyanların Antalya'yı işgali üzerine muhtıra gönderdi: *Yunanlıların Anadolu'ya yayılmaları korkusu Türkler arasında yeniden canlanıp da onları İtalyanlarla bir araya getirmedikçe. . . öyle mütalâa ediyorum ki. . . İtalya, Yunan isteklerine muhalefeti dolayısiyle kazandıklarından çok daha fazlasını kaybedecektir*.[790]

Vakit gazetesinin haberi: *Mülga Yıldırım Grupu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Kıta'atı Müfettişliğine ta'yin edilmişdir.*[791]

7 Mayıs 1919. Sulh Konferansında Üçler Şûrası içtima ediyor. Yunan Başvekil Venizelos *30 000 İzmirli Rumun (?) İzmir şehrinde Türkler tarafından tehdit edildiklerini* iddia etti. ABD Başkanı Wilson, *onları himaye için kuvvetli bir sebep teşkil ettiğini* belirtti. *(Yunan kıtalarının) bir Yunanlının kumandası altında "bir müttefik kuvveti teşkil ettiği" kararı verildi*. Venizelos, askerî çıkartma harekatından çok kısa bir süre önce Türklere nota verilmesini istedi böylece Türkler lazım gelen mukavemet vaziyetini alamayacaktı. ABD Başkanı Wilson Venizelos'a hak verdi hatta İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Calthorpe'ye gizlilik hakkında talimat verilmesi gerektiğini ifade etti.[792]

Britanya Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye (Genelkurmay) Askerî İstihbarat Dairesi'nin kaleme aldığı "Türkiye'nin Geleceği" nam muhtırada, *İngiltere'nin İslâm ülkelerinde halkın Türkiye'ye beslediği iyi duygulara değiniliyor, bunların, kışkırtıcılar için "verimli bir ortam" hazırladığı, "dünyada en büyük İslam İmparatorluğu" olan İngiltere'nin, "İslâm aleyhtarı bir siyasa uygulamasının ahmaklık değil, çılgınlık olacağı" belirtiliyor, Türkiye'ye tinsel ve yönetim bakımından yardımda bulunulması gereği vurgulanarak şöyle deniyordu: "Gerçek şudur ki, İslam aleyhtarı siyasamız yüzünden, bize dost olması gereken Hindistan, Mısır ve Türkiye'de çok sayıda asker bulundurmak zorunda kalıyoruz"*.[793] Britanya Genelkurmay Askerî İstihbarat Dairesi, Lozan Andlaşması hududunu şimdiden çizmiş gibidir:

> İngiliz Genelkurmay Askeri İstihbaratı'nın (MI2) 7 Mayıs günlü raporu, Hindistan, Mısır, Türkiye'de Müslümanları karşılarına almanın tehlikelerine işaret ediyor (İzmir'e Yunanlıları çıkarma kararını anarak) ve asıl güdülmesi gereken Asya siyaseti yerine, ilginin, Orta Avrupa ve Balkanlar'a kaydırılmasından yakınıyordu. Raporda, Türkiye'nin Arabistan, Ermenistan, Mezopotamya'yı yitirmesi gerektiği kabul edilmekle birlikte,

---

[788] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 114. Selânik'i teslim eden kumandan, Ferik Arnavud Hasan Tahsin'dir. Bu rivayetteki yanlış ya Hüseyin Rauf Orbay'a ya Feridun Kandemir'e raci.

[789] BNA, FO, 371/4227/75892; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 246.

[790] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 74.

[791] Vakit, 6 Mayıs 1335-1919, Numero 547, *Mustafa Kemal Paşa*, s. 2, sütun 3.

[792] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 71-72.

[793] BNA, FO, 4215/77220; Aktaran: Salâhi R. Sonyel. (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika: Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar* (2. baskı) içinde (c. 1, s. 51). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Meriç ile Toroslar arasındaki ülkede "yapıcı bir siyaset" gütmek için vaktin geç olmadığı öne sürülüyordu. Paris Konferansı'nın Osmanlı Devleti'ne mali yardımda bulunmama kararına değinildikten sonra, hiç değilse bu devlete siyasal destek sağlanması, ayrıca yönetici ve danışmanlar verilmesi öneriliyordu.[794]

Britanya Hariciye Nâzırı Lord Balfour, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'ye göndermiş olduğu telgrafın suretini Hariciye Nezâretine takdim ediyor: *Üçler Meclisi İzmir'e bir Yunan kuvveti göndermeyi kararlaştırdı. İlk kısım bir fırka olacak, onu iki fırka daha takip edecek. Bilhassa şimdi tam bir gizliliğin muhafaza edilmesi hususunda bu Meclis çok endişelidir. Meselenin deniz safhası hakkında Amirallik Dairesi size talimat gönderecektir*.[795]

İngiliz Bakanlar Kurulu içtima ediyor: *Bakanlar Kurulu'nun beyni olan ve Yüksek Kurul'un 7 Mayıs toplantısında hazır bulunan Sir Maurice Hankey, uykusuz bir gece geçirmiş ve Yunan serüveni hakkındaki ciddi kuşkularını Lloyd George'a bir mektupla bildirmek için sabah saat beşte yataktan kalkmıştı. Bu mektup Lloyd George tarafından hemen Venizelos'a gönderilmişti ve Venizelos mektupta yazılanlara inanmamıştı. Savaş Bakanı olan Winston Churchill, kararı hayret ve kaygıyla karşılamıştı*.[796]

Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos, Yunan Hariciye Nâzırı Politis'e telgraf gönderdi: *4.096 numaralı telgrafınızdaki görevi yerine getirmek için Lord Curzon'un yanında bulunduğum sırada, özel kalem müdürü girdi ve Savunma bakanlığından verilen bir haberi bildirdi. Bu habere göre, Paris'ten Dörtler Konseyinin Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasına razı olduğunu bildiren bir telgraf gelmişti. Lord Curzon da bana, müracaatımıza en güzel bir cevap teşkil eden bu haberi zevkle vereceğini söyledi. Başbakandan ve zâtıâlinizden, elde edilen bu şahane başarı için, en derin vatan sevgisiyle ve heyecanla tebriklerimin kabul buyurulmasını rica ederim*.[797]

8 Mayıs 1919. İngiliz Hariciye Nâzırı Arthur Balfour, Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtırada, *karaya çıkacak Yunan askerinin tümüyle Yunan komutasında bulunacağı ve olsa olsa ancak deniz üzerinde uluslararası komutanın söz konusu olabileceğini; Türkler ya da İtalyanlar ya da her ikisi çıkartmaya karşı çıkacak olurlarsa, kendilerinin zor bir sorun karşısında kalacaklarını* kaydetti. *Sonra, İtalyan ve Türk hükümetlerinin haberli kılınacaklarını varsaydıklarını, zira tasarlanan harekâtın Bırakışma'nın kapsamı içinde olup olmadığından emin olmadıklarını söylüyor.*[798] Hariciye Nâzırı Vekili Curzon ise Balfour'a arz etti ki *Türklere zorla kabul ettirilecek şartları mevsimsiz ortaya atarak Türkiye'deki İngilizlerin hayatını tehlikeye atmayalım...*[799]

İngiliz Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Feldmareşal Henry Hughes Wilson, Üçler Şûrasında İzmir'i Yunan'a takdim eden "Fraklılar"ın İtalya'ya haber vermemişliklerine atıfla günlüğüne şu notu kaydetti: *Bir dost ve müttefika karşı kötü bir davranış*.[800]

---

[794] FO, 371/4215, s. 306-307; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 236, dipnot 99. Alıntıdaki vurgulu ifade tarafımızca kalın (bold) hale getirilmiştir.

[795] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 73. Bu telgrafa Hariciye Nezâreti Şark Dairesi Şefi Kidston şerh düştü: "İş açıkça İtalyanların yokluğu sırasında kararlaştırıldı ve başlıca amacı onlara karşı *puan kaydetmek* gibi görün"üyor. "Belki amacı Yunan dikkatini Bulgaristan'dan ayırmak olabilece"ktir. "Fakat daha önceki deneyimler böylesine derin muhakeme edilmiş bir siyasetin amaçlandığını şüpheli kıl"maktadır. Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon da şerh düştü: "Bu herhalde *tehlikeli bir karar.*" Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 272-273.

[796] Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 124.

[797] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 287-288.

[798] BNA, FO, 371/4217/70540; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 273.

[799] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 229.

[800] C. E. Callwell, *Feld-Marshal Sir Henry Wilson: His Life and Diaries*, 1927, vol. 2, p. 191; Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 72.

"Mütârekenâme ahkâmının derece-i tatbikini tefteşe memuren" İngiliz Yüzbaşı Levien, Samsun'a; İngiliz Yüzbaşı Flectcher ise Trabzon'a tayin edildi.[801]

Harbiye Nâzırı Şakir ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'is-i Sânîsi (Genelkurmay İkinci Başkanı) Kâzım (İnanç) imzalı tamimce, 3'üncü ve 15'inci Kolordular, 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal'in emrine verildi.[802] Harbiye Nâzırı Şakir, 15'inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e *bütün Anadolu'nun siyasî ve askerî şartlarını gösterir mufassal bir rapor* gönderdi.[803]

İzmir Valisi İzzet, valilik tayinine ilişkin kararnameyi İngiliz Fevkalâde Komiserliği İzmir mümessili James Morgan'a okudu. *Umumî asayiş ve adalet rejimini tesis için çalışacağını, ancak (Türkiye'nin) bazı kısımlarının Yunanlılara verilmesinden endişe etmekte olduğunu. . . böyle bir şey olacak olursa. . . sürekli karışıklıkların ortaya çıkacağını* söyledi.[804]

Isparta'daki İngiliz kontrol subayının raporuna göre *Şehzade Abdurrahim, Isparta'da, 8 Mayıs günü İngiliz denetim subayı ile yaptığı görüşmede, İtalya'dan, Oniki Ada'yı elinde tuttuğu için en büyük düşman diye söz etmiş ve bu adaların Yunanistan'a verilmesinin tercih edileceğini, çünkü Türkiye'nin Yunanistan'ı idare edebileceğini, oysa İtalya'nın Adalar'da oldukça Anadolu'da olacağını söylemiş*tir.[805]

9 Mayıs 1919. Hindistan'ın Bombay şehrindeki Müslümanlar, Gandi'nin de iştirak ettiği bir içtima sonrasında İngiliz merciine bir muhtıra teslim ettiler ve böylece *Türkiye'nin parçalanmasına karşı çıktılar*.[806]

İngiliz Hariciye Nâzırı Balfour, *İstanbul'daki İngiliz memurlarının İzmir işini Türklere haber verdiklerinden dolayı* Paris Sulh Konferansı celsesinde iken *özür diledi*.[807]

10 Mayıs 1919. Sulh Konferansındaki Üçler Şûrasının son içtimaı. *Yüksek Konsey'in 10 Mayıs 1919, saat 15:00'daki toplantısında, çıkarmanın şekli ve ayrıntıları saptanmıştır. Osmanlı makamlarının son ana kadar Yunan çıkarmasını bilmemeleri, bunu bir müttefik çıkarması sanmaları, yani gafil avlanmaları için tedbirler oluşturulmuştur*.[808] Yunan Başvekil Venizelos, *Türklere karaya asker çıkarmadan ancak 12 saat önce haber verilmesine ehemmiyet vermişse öylece Amiral Calthorpe'un da, özellikle Müttefiklerin Ege Orduları Başkumandanı sıfatiyle, İzmire gitmesinin önemi üzerinde durmaktadır. . . İstihkâmların müttefik kuvvetlere teslimi mütareke hükümlerince harekâtın icrasından 36 saat önce Türklerden istenecekti; müttefik kuvvetlerinin vasıl olmak üzere oldukları da 24 saat sonra bildirilecekti*. Üçler Şûrası şu kararlarda mutabakat sağladı:

---

801 Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DOA), Dahiliye (DH), Seyrüsefer Kalemi (EUM.SSM), 37/3. "Osmanlı Devleti ayrıca İngilizlerin şikâyetlerinin tamamen önüne geçebilmek için tek çıkar yol olarak olağanüstü yetkilerle donatılmış güvenilir bir komutanın Samsun'a gönderilmesi kararını aldı." Baki Sarısakal, *Belge ve Tanıklarla Samsun'dan Ankara'ya*, 2008, c. 1, s. 157.

802 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1952, Sayı 1, Vesika No. 6. Mezkûr tamim, 1'inci, 14'üncü, 17'inci, 12'inci ve 20'inci Kolordulara bir gün önce, 7 Mayıs'ta tellenmişti.

803 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 115.

804 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 74-75.

805 FO, 371/4218, 92732; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 262, dipnot 172.

806 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 230.

807 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 233. Buradaki ravi, Hikmet Bayur. Bu ilginç bilgiye çekince ile yaklaşılmalı, Paris Sulh Konferansı zabıtlarına müracaat edilmelidir. Hikmet Bayur'u cerh ettiren husus, İngiliz General Lord Birdwood ile Mustafa Kemal'in Kasım 1918'de Pera Palas'ta görüştüklerini uydurmuş olmasıdır. Bu görüşmenin imkânsızlığının tahlili için lütfen okuyunuz: Alper Karaşin. (2020). Mustafa Kemal'in, Pera Palas'ta General William Birdwood ve General Charles Harington ile Görüşmesi Üzerine. *Tarih ve Günce*, (7), ss. 5-22.

808 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 147.

> 1 — 12 Mayıs'ta [İtalya Başvekili] (Orlando) yapılacak harekâttan haberdar edilecek, o da İzmir'de Amiral Calthorpe'un emrine bir İtalyan bahriye subayı tayin edecek. 2 — Deniz yüzbaşısı Fuller Amiral Calthorpe'a talimat verilebilmesi için Britanya Amirallik Dairesi ile irtibat kuracak: a) İtalyan gemilerinin İzmirde bulunuşu bakımından Amiral Calthorpe'un İzmir'de bütün askerî hareketlerde, yani bu hareketlerin başında ve devamı sırasında hazır olması çok arzuya şayandır; ... c) Sforza'ya 12 Mayıs öğleden sonra bilgi verilecek; d) Amiral Calthorpe Türklere yapılacak aşağıdaki tebliğleri Amiral Amet ile birlikte tertip ve tanzim edecek: I) Yunan kıtalarının İzmir'e çıkmaları mukarrer zamandan 36 saat önce İzmir istihkâmlarının müttefik müfrezelerine teslim edilmesi gerektiği İstanbul Türklerine tebliğ edilecek; II) Müttefik kıtalarının; Yunan kıtalarının İzmir'e çıkmaları mukarrer olan zamandan 12 saat önce, mütareke hükümleri ile hemahenk olarak İzmir'e girecekleri ve buna, İzmir civarında vukuu bildirilen karışıklıklardan dolayı karar verilmiş olduğu İstanbul Türklerine bildirilecek. İstihkâmları teslim almak üzere karaya çıkacak müfreze tamamiyle Fransızlardan mürekkep olacak ve böylece milliyetler arasındaki anlaşmazlık önlenecektir. . .[809]

İngiliz Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi General Henry Wilson; ABD reisicumhuru Woodrow Wilson, İngiltere Başvekili Lloyd George ve Fransa Başvekili Clemanceau'dan müteşekkil "Üçler Konseyi"nin Yunan'ı İzmir'e ihraç ve Türkiye'yi taksim kararı hakkında günlüğüne not düştü: *Bütün bunlar çılgınca ve kötü şeyler… Venizelos bu üç smokinliyi (yani Devlet adamı) kendi emellerine alet etmektedir. . . Bliss, Le Bon, Fuller ve ben. . . saçma bir iş yapmakta olduğumuzda ittifak etmiş bulunuyoruz*.[810]

İzmir'deki İngiliz mümessil James Morgan, İzmir Valisi İzzet'in beyanatını İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine raporladı. Haricen de şunları bildirdi: *Amerikan Amiral'i Bristol bugün geldi. Rum halkı sakin, fakat Yunan kıtalarının geleceğini sezinlemektedirler*.[811]

İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Milne, Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine nota vermek suretiyle *her bir fırkada ancak 1500 tüfek kalmasına müsaade edilmesi hakkındaki emrini kat'î bir dille hatırlat*tı.[812]

Fransız muharrir Charles Vellay'ın İyonya'nın ihyası hakkındaki makalesi Fransız yarı resmî gazetesi *Le Temps*de neşredildi: *Yunanistan'ın Denizli Sancağı hariç olmak üzere, bütün Aydın Vilâyetinin tümünü ilhak etmek istemekte olduğu bilinmektedir*.[813]

11 Mayıs 1919. İzmir'in işgaline dair *bütün planlarda değişiklik yapılması zorunluluğu doğdu. Büyük olasılıkla İngiliz bir kaynaktan İstanbul'a haber sızmıştı. Wilson ve Venizelos, önce çıkarma yapıp, sonra Yunanistan devreye girmeden İtalyanlar'la bir anlaşma yapmaya hazırdılar. Clemenceau, buna karşı çıktı ve Balfour onu destekledi. "Bir çatışmaya zorlanabiliriz. Eğer böyle bir sonucu teşvik etmek istemiyorsanız, Clemenceau'nun dediğini yapın ve önce İtalyanlar'la konuşun." Böylece, çıkarma yirmi dört saat ertelendi. İtalya'ya, kendisinin Barış Konferansı'nda bulunmadığı sırada İzmir'den gelen sıkıntılı haberlerin bölgeyi işgal zorunluluğu doğurduğu, ama eğer isterse ilk çıkarma sırasında İngiltere ve Fransa'ya destek sağlayabileceği söylenecekti*.[814]

---

809 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 72.

810 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 73. Bir başka tercüme: "Venizelos üç siyasiyi (George, Clemenceau, Wilson) kendi amaçları için kullanıyor. Üç siyasi gittikten sonra Bliss, Le Bon, Fuller ve ben görüştük ve aptalca bir iş yapmakta olduğumuz konusunda anlaştık." Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 273, dipnot 198.

811 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 75.

812 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 115.

813 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 75.

814 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 72.

Paris Sulh Konferansı Yüksek Konseyi, İngiliz Hariciye Nezâretini atlayarak İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine, Yunan'ın İzmir'e ihrac planına dair tafsilatlı talimat gönderdi.[815]

Paris Sulh Konferansı İngiliz murahhas heyeti reisi Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'dan heyetin Kâtib-i Evveli Harold Nicolson'a: *Bütün günü ellerinde tutan, tam anlamıyla cahil olan üç adam, oturmuşlar ve sadece bir çocuğun önderliğiyle kıtaları parçalamaktadırlar*.[816]

İstanbul'da bulunan 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal, *Sivas vali ve kolordu kumandanından ve Samsun mutasarrıfından "eşkıya çetelerinin İslâm ve Gürcü, Rum ve Ermeni olduklarına göre miktar ve nüfuzları" hakkında telgrafla malûmat iste*di.[817]

12 Mayıs 1919. *Yüksek Konsey'in 12 Mayıs 1919, saat 11:00'daki toplantısında, ki İtalyanlar konferansa geri dönmüşlerdi, İtalyanlara İzmir konusu aktarılmıştır. Yüksek Konsey Yunanlılara, katliamları önlemeleri için asker çıkarmalarını teklif etmişti. Bu toplantıda Lloyd George, müttefiklere haber vermeden Fethiye, Marmaris, Bodrum ve Kuşadası olmak üzere İtalyan çıkarmalarının yapıldığını belirttiğinde Clemenceau, Antalya'ya da çıkarma yapıldığını hatırlatmıştır*.[818]

Sulh Konferansı sırasında Fransız Başvekil Clemanceau'dan İtalyan Başvekil Vittorio Emanuele Orlando'ya: *Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmaları için bizden müsaade istediler, biz de buna razı olduk. Ortada İzmir'le ilgili bir bölünme yoktur; fakat biz yakın zamanlarda eşine bir hayli raslanan insan kırımından Yunanlıların ırkdaşlarını koruyabilmelerini istiyorduk*. Britanya Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Feldmareşal Henry Hughes Wilson, bu beyanı tashih etti: *asıl telkin Yunanlılardan gelmiş değildi; Yunan kıtalarının karaya çıkmalarını Yüksek Şûra insan kırımını önlemek için telkin etti*. İtalyan Hariciye Nâzırı Sidney Sonnino ile istişare eden Başvekil Orlando, öğleden sonra, *Büyük Devletlere ait kıtaların İzmir'in akıbetine ait nihaî karara kadar kıyıda tutulmaları* şartıyla konseye muvafakatini bildirdi. Şart, İngiliz-Fransız-İtalyan işgal kuvvetlerinin birbirine muvazenesiz oranı sebebiyle reddedildi. Yine de *bir İtalyan müfrezesinin katılmasında* uzlaşıldı.[819] Üçler Konseyi, İzmir'e asker ihracının sulh mukavelenamesindeki İzmir maddesini ihlâl etmediği hususunda İtalyan Başvekil Orlando'ya teminat verdi.[820] Diğer bir deyişle Orlando, *"çıkarma tamamen Barış Antlaşması'nda İzmir'in boşaltılmasına yöneliktir" garantisini aldı*.[821]

> [Yunan] Elçi Sakellaropulos "Batı'nın Gölgesi" adlı eserinde aynı konuyu analiz ederken, Clemenceau'nun İtalyanları İzmir'de tercih etmediği için Yunanistan'ın İzmire gönderilmesini kabul ettiğini yazmıştır. Yüksek Konsey'de Clemenceau'nun "üçüncü bir çözüm yoktu" dediğini, ancak her fırsatta Yunanistan'ın Anadolu'daki varlığının geçici bir karakter taşıdığını vurguladığını, bunun bir an önce bitmesini istediğini belirtmiştir.[822]

---

815 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 73-74. Mezkûr talimatnamenin bir sureti İngiliz Hariciye evrakı arasında yoktur. Acaba "sızıntının kaynağı" Britanya Hariciye Nezâreti mi zannediliyor?

816 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 120.

817 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 115.

818 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 147.

819 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 73. ABD'li gazeteci Ray Stannard Baker, "bütün bu işlerin Konferans'ın en kepazece entrikası olduğunu söyleyerek: *Çok kirli bir iş, fakat İtalyan plânı buna sebep oldu* demektedir." Gotthard Jaeschke: "Acaba doğru mu? İzmir'e bir İtalyan çıkarmasının tasarlanıp tasarlanmadığı Foreign Office'in dosyalarından anlaşılamıyor; acaba Roma'da henüz neşredilmemiş olan dosyalar günün birinde bu noktayı aydınlatacak mıdır?"

820 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 82.

821 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 72.

822 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 148.

İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, mevkîdaşları Fransız Defrance'ye ve İtalyan Sforza'ya keyfiyet hakkında haber verdikten sonra İzmir'e muvasalat etmek üzere İstanbul'dan *Iron Duke* zırhlısıyla yola çıktı.[823]

Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali (Gerede), *Samsun bölgesindeki Rum çetelerine karşı elverişli tedbirleri Harbiye Nezaretinden rica etti*.[824]

Esbak Evkaf Nâzırı ve Şeyhü'l-İslâm Mustafa Hayri'nin (Ürgüplü) günlük kaydı:

> Bugünlerde a'yān a'ẓāyı kirāmından Müşîr Fu'ād Paşa Ḥaẓretleri ziyāret ile 'Abdurraḥmān Şeref Efendi Ḥaẓretleri Mīrlivā Muṣṭafā Kemāl Paşa ve Baḥriyye Nāẓırı Esbaḳ Ra'uf Bey tevḳīfḫānemizi [Bekirağa Bölüğünü] ayrı ayrı ziyāret luṭfunda bulunuyorlar idi. Hele Muṣṭafā Kemāl Paşa ile Ra'uf Bey mükerreren geliyorlar pek ṣamīmī refīḳleri bulunan Feṭḥī Bey'in yanında oturuyorlar bizim de ḫāṭırımızı sormadan gitmiyorlar idi.[825]

Harbiye Nâzırı Şakir'den İzmir'deki 17'nci Kolordu Kumandanı Ali Nadir'e talimat: *Her türlü silâh, cephane ve üniformanın şahıslar veya heyetler tarafından Osmanlı memleketine sokulması yasak*tır.[826]

13 Mayıs 1919. Paris Sulh Konferansı Üçlü Şûra içtima etti. ABD Başkanı Woodrow Wilson *İzmir'le civarı Yunanistan'ın mutlak hâkimiyeti altında birleştirilmesi, ayrıca Mösyö Venizelos'un istediği toprakların da Yunanistan mandasına terkedilmesi. . . dağların batı sathı maili dahil olduğu halde. . . bütün bu havalinin Yunan mandasına bırakılması* gerekiyor dedi. İngiliz Başvekil Lloyd George ise *yalnız Müslüman halkın vahşice davranmasından korktuğunu ve Yunanlıların bu halkı idare edebileceğinden şüphe ettiğini beyan etti*.[827]

Paris Sulh Konferansı İngiliz murahhas heyeti kâtib-i evveli Harold Nicolson'un *Anadolu'da bir süre manda yönetiminde kalacak yerler ve etki altına alınacak bölgeler* meselesine ilişkin günlük kaydı:

> Umduğum gıbi, Anadolu'da İtalya'ya verilecek ödünler fıkri çok önde geliyordu... Ben büyük haritayı yemek masası üzerine sernıiştim, herkes de çevresine toplanmıştı. Lloyd George, A.J. Balfour, Milner, Henry Wilson, Mallet ve ben. Lloyd George, Orlando'yla Sonnino'nun birkaç dakika sonra geleceklerini söyledi ve kendilerine ne önerebileceğini bilmek istediğini sordu. Ben de Antalya bölgesinin İtalyanlara, güney Anadolu'nun geri kalan bölümünün de Fransızlara verilmesini önerdim. Milner, Malfet ve Henry Wilson buna karşı çıktılar, A.J. Balfour çekimser kaldı.
>
> Kararsız Orlando'yla inatçı Sonnino yemek salonuna aldıkları sıra biz hala tartışıyorduk. Herkes haritanın başına oturmuştu. Böylece dağıtılmak üzere olan pastanın görünüşü büyütülmüştü. Lloyd George, ne önerdiğini İtalyanlara gösterdi. İtalyanlar, Kuşadası'nı da istediler. "Hayır! Alamazsınız, orası Yunanlılarla doludur!" dedi Lloyd George. "Makri'de de Yunanlılar var, İskenderun'a kadar bütün kıyılarda Yunan toplulukları var" diye konuşmasını sürdürdü. "Yok, hayır! Orada fazla Yunanlı yok" diye kulağına fısıldadım. "Tam tersine, yeşile boyanmış olduğunu görmüyor musun?" diye yanıtladı Lloyd George. O zaman Lloyd George'un, haritamı bir etnoloji haritası sandığını, yeşilleri ovalar yerine Yunanlılar ve kahverengileri de dağlar yerine Türkler kabul ettiğini anladım. Lloyd George kusurlarını büyük bir olgunlukla düzeltmeyi bilir. Şeytan gibi de kurnazdır. Bu düzeltmeyi de büyük bir keyifle yaptı.
>
> Bu arada Orlando'yla Sonnino aralarında İtalyanca konuştular ve Ereğli kömür madenierini istediler. Artık bu konu hakında gerçekten yeterince bilgi sahibi olan Lloyd George, "Kömür çok kötü, zaten fazla bir şey de

[823] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 74.
[824] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 115.
[825] Ali Suat Ürgüplü. (2014). *Der Nachlass Des Muṣṭafā Ḫayrī Efendi* (Editionsteil). (p. 417-418). Deutschland, Bamberg: Opus.
[826] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 76.
[827] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 82.

> kalmamış" dedi. Sonnino bu görüşü Orlando'ya çevirdi. Orlando da "Evet, evet, ama bir moral etkisi olur!" diye yanıtladı.[828]

Oramiral Calthorpe, saat 13:00 zarfında İzmir'e geldi ve İngiliz Miralay Fitzmaurice, Fransız Visamiral Duvauroux, İtalyan Yüzbaşı Magliano, ABD'li Yüzbaşı Dayton ve Yunan Yüzbaşı Mavroudis ile toplantı yaptı. *Fransızların Foça topçu birliğini, İtalyanların Karaburun'u, İngilizlerin Kösten Adası'nı ve Yunanlıların da Sancakkalesi'ni eşit kuvvetlerle (aşağı yukarı 120 şer kişi) işgal etmeleri kararlaştırıldı*. Calthorpe, *"İzmir'in askerî kontrolünü teslim almak üzere" bir Yunan tümeninin 15 Mayıs'ta karaya çıkmasından bahsettiği zaman* U.S.S. Arizona zırhlısı komutanı J. H. Dayton bir teklifte bulundu: *Amerika, Britanya, Fransa ve İtalya işgal kuvvetlerinin çarşamba* [14 Mayıs] *günü bu şehri teslim almalarını ve perşembe* [15 Mayıs] *günü de Yunan kıtalarına devretmeleri*. Teklif kabul görmedi.[829]

9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezâretine gönderdiği *acele* telgraf ile (i) müfettişlik karargâh mensublarına 3 aylık maaşlarının peşin ödenmesini; (ii) fevkalâde masraflar için nakdî tahsisat verilmesini; (iii) karargâhının seferî karargâh kılınmasını; (iv) en az iki adet binek otomobil tahsis edilmesini istirham etti ve mezkûr talebler karşılandığı andan itibaren üç gün zarfında vazife yerine doğru yola çıkacağını bildirdi.[830]

Câmi (Baykurt), İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine telgraf gönderek *İzmir Osmanlı Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin 17 Mart tarihli kararı gereğince İtalyan kuvvetlerinin karaya asker çıkarmasını protesto etti*:

> Cemiyet (vilâyetin) kuzey kısmının başka bir kuvvet tarafından tehdit edildiğini endişe ile görmekte ve bu kuvvetin buralarda benzeri hareketlerde bulunmasından korkmaktadır. Türk milleti burada yoğun halde olup yüzde seksen gibi kahir bir çoğunluk teşkil etmektedir; yabancı tahakkümünü reddetmek ve Wilson prensipine bağlı kalmak hususundaki sarsılmaz kararını muhtelif vesilelerle ifade etmiş bulunmaktadır.[831]

14 Mayıs 1919. Vahideddin Hân, Mustafa Kemal'e, *düzeni sağlaması, İmparatorluk için tehlike arz eden her tür duruma müdahale etmesi ve önlemesi, ülkenin güvenliğini arttırması ve düşmanın elinden kurtarması için her tür çabayı kullanması talimatını verdiği bir mektup yolladı*.[832]

Paris Sulh Konferansı Üçlü Şûra, İzmir'de Yunan manda idaresinin teessüsüne çekince koyan İngiliz Başvekil Lloyd George'nin menfî tavrına rağmen, *İzmir ve Ayvalık limanlarının ve haritada kırmızı çizgi ile işaret edildiği veçhile hâkim Rum unsurunu ihtiva eden yerlerin. . . Yunanistan'ın mutlak hâkimiyeti altında tutulmasına karar verdi*.[833] *Bu karar, İngiliz Savaş Bakanlığı'nın itirazlarına rağmen alınmıştı*.[834] *Savaş ve Hindistan Bakanlıklarının karşı koymalarına rağmen Mr. Lloyd George, Yunanlılar'ı destekleyerek, hükümetini kendi görüşünde ikna etmişti*.[835]

Oramiral Calthorpe'nin talimatı üzere James Morgan, İzmir Valisi İzzet'e; Yarbay Ian Smith, 17'nci Kolordu Kumandanı Ali Nadir'e saat 09:00'da *barut fıçısına atılan kıvılcım* nitelikli birer suret nota verdiler:

---

828 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 121. "Sonunda İtalyanlar, Antalya'da bir süre manda yönetimi kurmayı kabul ettiler."

829 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 74.

830 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1952, Sayı 1, Vesika No. 11.

831 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 75.

832 Shaw, *From Empire to Republic*, s. 364; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 50.

833 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 82. Üçler Konseyi, Venizelos'a Yunan İzmir'e asker çıkartabilir iznini, gayr-ı resmî surette vermiştir: David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 89.

834 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 40.

835 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 42.

Ekselâns!

1 – Müttefik Devletlerin Hükümetleri ile Türkiye arasında akdedilen mütarekenin 7. maddesine dayanılarak İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgaline karar verilmiş olduğunu tebliğe memurum.

2 — İşbu karar Osmanlı Hükümetine bildirilmiştir.

3 — Bu askerî kafilenin yarın 15 Mayısta mahallî saat ile 8 de İzmir'e varması beklenmektedir. Karaya çıkarma derhal başlıyacaktır. Yunan deniz müfrezesi rıhtım ile rıhtımın yanaşılacak kısımlarını ihraç hazırlığı için saat 7 de işgal edecektir.

4 — Türk kıtalarının; yarın sabah Yunan askerî makamlarının kendilerini ilgilendiren isteklerini bildirinceye kadar kışlalarında kalmalarını, -çıkması muhtemel esef verici bir hâdiseyi önlemek maksadiyle-, dilerim. Gümrük ile Punta yakınlarına yerleştirilmiş olan Türk kıtaları saat 7 de merkezî kışlada toplanmış bulunacaklardır.

5 — Bu yolda çıkacak bir vakanın İzmir'le etraf sancak ve kazalarında heyecan ve asayişsizlik yaratabileceğini ekselansları pek iyi bilirler; binaenaleyh sükûnu devam ettirmek için idareniz altında bulunan bütün vasıtaları kullanmanız mutlak lüzumu üzerinde kemali ehemmiyet ve ısrar ile durmaktayım. Telgrafhane, memleket içine heyecanı mucip mahiyette haberlerin gönderilmesini önlemek maksadiyle yarın sabah erkenden Britanya askerleri tarafından işgal edilmiş bulunacaktır. Türkçe resmî telgraflar sansür memuruna teslim edildiği takdirde Hükümete gönderilmekten menedilmeyecektir.

6 — Şimdi limanda bulunan kudretli müttefik devletler donanmasının ayak bağına güvenim vardır.[836]

İzmir'deki 17'nci Kolordu Kumandanı Ali Nadir, Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi. Deveran eden şayiaya göre İzmir ya İtalyanlar ya Yunanlar ya da Salib-i Ahmer mensubu kılığında Yunan militanlar tarafından üç ihtimalden biri suretiyle işgal edilebilecektir: *Son günlerde İzmir'e bir İtalyan ve bir Amerikan dritnotu ile Yunan'ın en büyük iki zırhlısının vürudu ve Amerikalı Amiral Bristol'ün İzmir'e vürudu ve avdet etmesi bunu müteakip Fiç Moris* [Fitzmaurice] *nezdindeki İngiliz Amiralinin vürudu bugün akşama doğru bir İngiliz dritnotunun gelmesi herhalde şu günlerde İzmir hakkında mühim mukarrerat ve tasavvurat olduğunu işrap ediyor*.[837]

ABD, Fransa ve İngiltere'den müteşekkil "Üçler Konseyi" Fransa'nın Paris şehrinde içtima etti. İngiliz Başvekil Lloyd George, Yunan-Arnavut Komisyonunun "İzmir ve arka bölgesini" Yunanistan'a veren 30 Mart tarihli mütalaasına muvafakat etmekle birlikte Türklerin bu emrivaki karşısında *çok vahşice* davranabileceğini binaenaleyh İzmir ve havalisinde ihdas edilecek müstakbel Yunan idaresinin Türkleri yönetemeyebileceğini şerh düştü. Fevkalade ilginçtir ABD Başkanı Woodrow Wilson, Lloyd George'den daha şedid surette tavır sergilemek suretiyle ağırlığını koydu ve Yunan'ın İzmir'e ihracı takarrür ettirildi:

12 Mayıs'da "Üç Büyükler" (İzmir'e) karaya asker çıkarmanın barış sözleşmesindeki İzmir'e ait nihaî hükümleri aslâ ihlâl etmediği hususunda [İtalya Başvekili] Orlando'ya teminatta bulunmuştu. Fakat daha ertesi gün Wilson: "İzmir'le civarının; Yunan-Arnavut Komisyonu raporunda teklif edildiği gibi, Yunanistan'ın mutlak hâkimiyeti altında birleştirilmesi, ayrıca Mösyö Venizelos'un istediği toprakların da Yunanistan mandasına terkedilmesi. . . dağların batı sathı maili dahil olduğu halde. . . bütün bu havalinin Yunan mandasına bırakılması" fikrinde olduğunu söyledi. Lloyd George yalnız Müslüman halkın çok vahşice davranmasından korktuğunu ve Yunanlıların bu halkı idare edebileceğinden şüphe ettiğini beyan etti. "Üçler" 14 Mayıs'ta Lloyd George'un sakıncalarına rağmen İzmir ve Ayvalık limanlarının ve haritada kırmızı çizgi ile işaret edildiği veçhile hâkim Rum unsurunu ihtiva eden yerlerin. . . Yunanistan'ın mutlak hâkimiyeti altında tutulmasına karar verdi.[838]

---

836 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 77.

837 Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1961, Sayı 37, Vesika No: 894.

838 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 82. "*Paris*: Üçlerin kararı: İstanbul, Trakya ve Boğazlar Türk hakimiyetinden alınacak. İzmir ile Ayvalık ve havalisi Yunan hakimiyetine verilecek. Üç manda

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Richard Webb, Yunan'ın İzmir'e ihracı hakkındaki notayı Sadrâzam Ferid Paşa'ya saat 11:00'da teslim etti ve bu keyfiyeti İngiliz Hariciye Nezâretine bildirdi:

> Meslekdaşım Defrance talimat almadığı için notayı tek başıma verecektim. Bu sebepten meselede Müttefiklerin Yüksek Meclis'in emriyle hareket ettikleri üzerinde dikkatle durmak hususuna itina gösterdim. Bununla beraber Yunan işlerinin tümü ile istilzam ettiği hususlar hakkındaki tenkit ve muahazelerin Kırallık Hükümetinin hissesine düşen miktarını da peşinen benimsedim. Ancak teşebbüsün geniş tutulmuş olmasına bakarak kaderin bu memlekete reva gördüğü en kötü hususları bütün genişliğiyle bildirmek bana münasip görünüyor. Tam darbenin ansızın vurulmasının, birbirini kovalayan ardarda sarsıntılardan muhtemelen daha az karışıklıklara götüreceğini anlamaktayım.[839] Yunan hareketinin yarattığı nefret ve bunun neticelerinin bize zararı dokunacağını şimdiden görmekteyim.[840]

Gotthard Jaeschke mühim bir farklılığa dikkat çekiyor: *Üçler Meclisinin 10 Mayıs kararından hayret edilecek derecede farklı başka yeni ayrılıkların mevcudiyeti Foreign Office'in dosyalarından meydana çıkmaktadır. Ayın ondördünde Damat Ferid'e sadece "istihkâmların" işgal edileceği bildirilmiş, fakat İzmir şehrini işgalden malûmat verilmemişti*.[841]

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Ferik Fevzi (Çakmak), 1'inci Ordu Kıtaatı Müfettişi; Fevzi'den münhal makama ise Harbiye eski nâzırı Ferik Cevad (Çobanlı) tayin edildi.

> ***Mehmed Vahideddin***
> Birinci Ondördüncü ve Yirmibeşinci Kolordulardan mürekkeb Birinci Ordu Kıta'atı müfettişliğine Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi Ferik Fevzi Paşanın ve inhilâl edecek Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine Harbiye Nâzır-ı esbak Ferik Cevad Paşanın ta'yini tensib edilmişdir.
> İşbu irâde-i seniyenin icrâsına Harbiye Nâzırı me'murdur.
>
> 13 Şa'ban 1337 — 14 Mayıs 1335
> Sadrâzam — Harbiye Nâzırı
> Dâmad Ferid — Şâkir[842]

Mustafa Kemal, lazım gelen İngiliz vizelerinin temin edilmesi için Harbiye Nezâretine müracaat etti. Anlaşıldığına göre Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretinde işgal irtibat zabiti John Godolphin Bennett'in vizeyi tasdik ediş serencamına medhal olarak Mustafa Kemal'in yaveri Cevad Abbas (Gürer), İngiliz askerî işgal heyetinin Türkçe tercümanı Teğmen Sedad Rıza'ya tevessül etmiş ve muameleler hızlandırılmıştır[843]:

> Şu bir iki gün zarfında müfettişlik karargâhının hareketi musammemdir. Karadeniz'e bahren gidecek memurîn ve yolcular Rıhtım Han'ında İngiliz memurlarına vize muamelesine mecbur tutuldukları rivayet ve istihbar

---

teklifi: 1) Yunanistan'a İzmir'in hinterlandı, 2) İtalya'ya Güneye uzanan mıntaka, 3) Fransa'ya Ermenistan'dan başka Anadolu'nun bakiyesi verilecek." Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 32.

839 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 75-76.

840 Gotthard Jaeschke, *İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması*, 1968, s. 570. Bâb-ı Âlî hariciyecilerinden Galib Kemalî Söylemezoğlu'nun aktardığına göre İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe, *işgalden bir kaç gün önce Sadrazam Ferid Paşa'ya, İzmir'in işgal edilmeyeceğine dair söz vermişti*: Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler (1918-1922)*, 1939, s. 94; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 196.

841 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 76.

842 Takvîm-i Vekâyi', 15 Mayıs 1335-1919, Numero 3549, *Tevcîhât,* s. 1.

843 Turgut Gürer, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, 2006, s. 218. İngilizceye vakıf Teğmen Sedad Rıza ismine, Yusuf Hikmet Bayur'un General Birdwood uydurma rivayetindeki bir detay olarak tevafuk ediyoruz. *Refakat subayı sporcu Sedat Rıza*, Pera Palas Otel'deki İngiliz İşgal Kuvvetleri Karargâhı ile Mustafa Kemal arasındaki irtibatı sağlayan bir teğmen idi: Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk'ün Hayatı ve Eseri*, 1963, s. 230. Sedad Rıza, Doktor Rasim Ferid Talay'a müracaat etmişti. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından Doktor Rasim Ferid Talay'ın evrak-ı metrukesi varsa, neşredilmesi gerekiyor. Cevad Abbas Gürer belirtmiştir ki Teğmen Sedat Rıza, 3'üncü Ordu Müfettişliği (önceki adı 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği) kurmay heyetine bağlı bir ihtiyat zabitiydi (30 Nisan - 7 Temmuz 1919).

> olunuyor. Devâir-i âidesi kat'î bir mâlûmat vermiyor. Binâenaleyh karargâh-ı acizî erkân, ümera ve zâbitân (25) zâttan ibarettir. Bunların emirberleriyle hizmet neferleri ve bir miktar da binek hayvanatı vardır. Nezâret-i celîlelerince böyle bir usul müttehaz ise münferiden takib-i muameleye imkân vermez. Karargâhın hareketinden müsait olmadığından nâşi irtibat zâbitleri vasıtasiyle İngiliz memurlarının ….. haberdar ederek âhar bir muamele vukuuna meydan verilmemesine müsaade-i devletlerini istirhâm eylerim.[844]

Sadrazam Damad Ferid Paşa, Nişantaşı'daki Hariciye konağında tertip ettiği yemekte Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevad'ı (Çobanlı) ve 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal'i ağırladı.[845]

İtilâf Devletlerinin Paris Sulh Konferansı'ndaki Türkiye'yi taksimatı karşısında İngiliz diplomat Harold Nicolson, İngiliz Hariciye Nâzırına muhalefetini beyan etti: *Bu bilgisiz ve sorumsuz kişiler, Anadolu'yu bir kek keser gibi kesiyorlar. Milyonların mutluluğuna böyle karar vermek korkunç değil mi? Balfour'la görüşürken Anadolu'nun bölünmesine karşı çıktım. Dediklerimin doğru olduğunu söyledi. Ancak Paris Konferansı'nda olduğumuzu unutuyorsun... dedi.*[846]

> 14 Mayısta durum şöyleydi: Yunanistan, aşağı Menderes ovasını da içine alan İzmir-Ayvalık bölgesini elde edecekti. Anadolu kısa süre için mandayla yönetilmek üzere üç bölgeye ayrılmıştı: Yunanlılar, Aydın vilayetinin geri kalanında; İtalyanlar güney Anadolu'da; Fransızlar da kuzey ve orta Anadolu bölgelerinde kısa süre manda yönetimini ellerine alacaklardı. Amerikalılar da, Ermenistan'da kısa süreli bir manda yönetimi kuracaklardı. Nicolson, karısına şöyle yazıyordu:
>
> "Son iki aydır kurulun bir plan hazırlamak için bize zaman tanımasma dua ederken ve yalvarırken, milyonlarca insanın esenliği hakkında böylesine karar verilmesi ne korkunç değil mi?
>
> Bunların vermiş oldukları kararlar, ahlaka uygun olmadığı gibi pratik de değil. "Ama delikanlı, ne yapılmasını istiyorsun? Bu işi sonuçlandırmak gerekir!" İşin garip yanı benim Yunanlıları tutmuş olmamdır.
>
> Oysa bunlar, en aşırı olduğum zamanlar önerdiklerimden çok ileri, hem de tehlikeli bir biçimde ileri gittiler.[847]

İngiliz Hariciye vesikasında belirtildiğine göre İzmir Valisi İzzet, Oramiral Calthorpe nezdinde *Şehrin Yunan askerleri tarafından değil, tercihan Müttefik müfrezeleri tarafından işgal edilmesini istemiş, bu işgalin ise ilhak mânasına gelip gelmeyeceğinin cevaben bildirilmesi hususunda ısrarda bulunmuştu. . . Yunan işgali kendileri için hakaret ve zulüm mânasına gelecekti*.[848]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Richard Webb, 14 Mayıs'ı 15 Mayıs'a bağlayan gece kaleme alıp İngiliz Hariciye Nezâretine gönderdiği muhtırada, Sadrâzam Damad Ferid Paşa ile görüşmesini bildirdi:

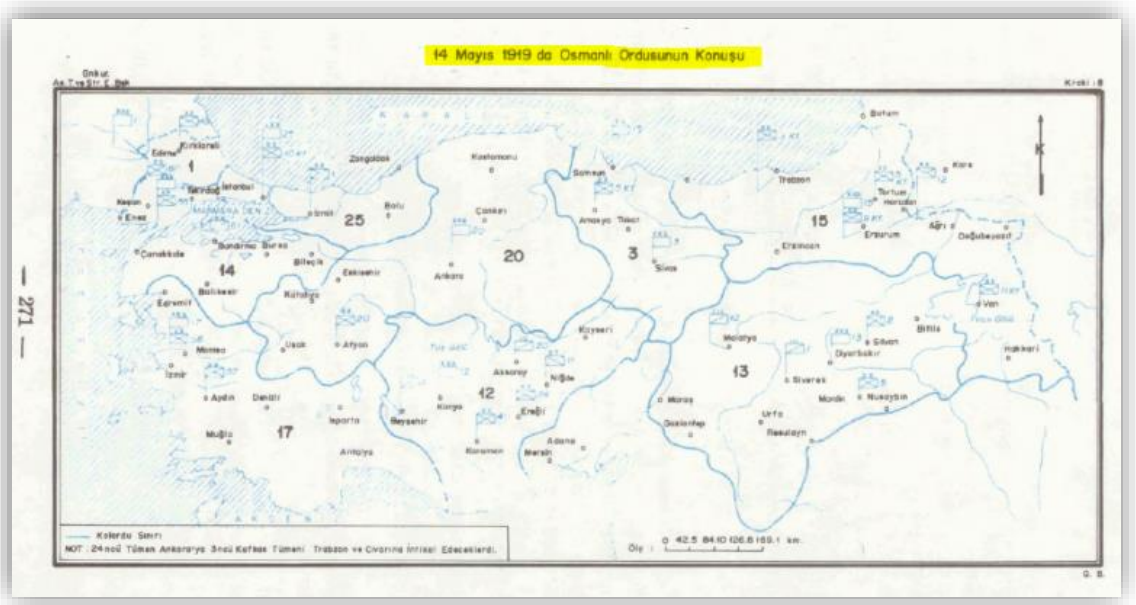
> Sadrıâzam bugün öğleden sonra İzmir hareketinin kendisine daha bir takım felâketlerin başlangıcı ve İmparatorluğun kat'î parçalanması gibi geldiğini bana bildirdi; o sırf Sultan ile şahsî münasebetleri ve ona karşı duyduğu derin saygı yüzünden ve sevgisinden dolayı istifayı düşünmek istememektedir. Yunan işgalini öğrendiği zaman istifa edip çekilmesinin çok muhtemel olduğu düşüncesini taşıyorum. . . Yunan Yüksek Komiseri nezdinde teşebbüste bulunarak her ne suretle olursa olsun nümayişlere mani olunması lüzumuna dair tenbih ve ihtarlarda bulunacağım.[849]

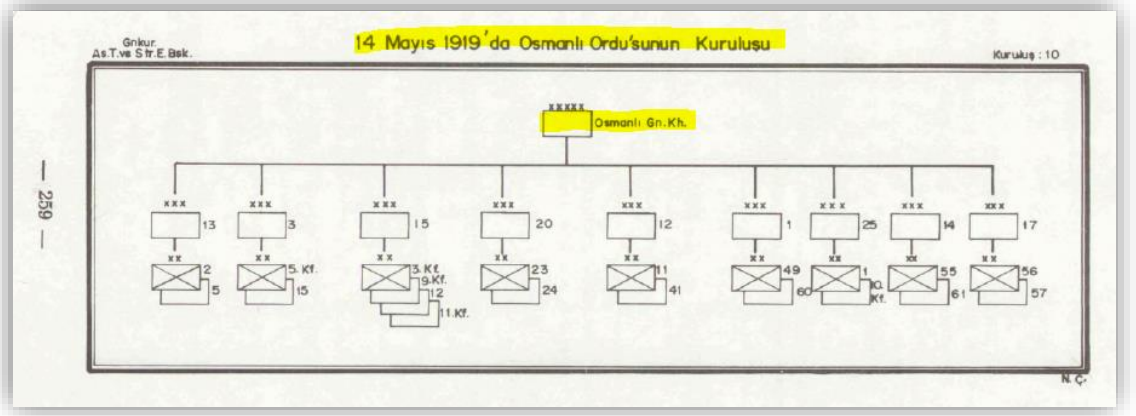
844 Kâzım Karabekir Arşivi; Aktaran: Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 196-197.
845 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 239.
846 Harold Nicolson. (1933). *Peacentaking 1919*. Great Britain, London: Constable Co. Ltd; Aktaran: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 238.
847 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 122.
848 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 78.
849 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 76.

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi (24 Aralık 1918-14 Mayıs 1919) Ferik Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) ifadesine nazaran; İngiliz derin devletinin Türkiye'deki İttihadçı rüesayı ve teşkilâtını tasfiye işini ihtilâlci olduğu malum Mustafa Kemal'e vekâlet verdiği söylenebilir:

> İşgal kuvvetlerinin irtibat zabitleri sık sık yanıma gelerek benden Samsun meselesi hakkında tafsilât almak istiyorlardı. M. Kemal Paşa'nın Almanlara ve Enver Paşa'ya aleyhtar olduğunu söyliyerek yeni vazifesine gidince bütün bunların (asayişsizlik olayları) bertaraf olacağını anlatıyordum. Bu sebeple M. Kemal'in hareketini tasvip ve hattâ tacil ediyorlardı.[850]

Harita 5. *14 Mayıs 1919'da Türk ordusunun mevzii ve yetki hududu*.[851]

Harita 6. *14 Mayıs 1919'da Türk ordusunun teşekkülü*.

[850] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 109.
[851] Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 1999, s. 259.

Harita 7. *Türkiye'nin 14 Mayıs 1919'daki hudud durumu* (Gawrych, 2014, s. 101).

14/15 Mayıs 1919. *İzmir hapishanelerindeki Türkler serbest bırakıldı. ..Hapishanenin kontrolü İtalyan Binbaşı Carossini'nin üzerindeydi... Hapishanenin karşısında bulunan silah deposunun mahkumlar tarafından yağma edilmesi için Türk memurları fırsat yarattılar*.[852]

Atina'daki İngiliz Büyükelçi Granville'nin İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'ye göndereceği 24 Mayıs tarihli muhtırasında 300 Türk'ün katliam edildiğini, vukuatın zuhurunda *İtalyan parmağının olduğuna dair önemli delillerin* bulunduğunu belirtecektir.[853] İtalyan Fevkalâde Komiseri Carlo Sforza ise 1930 senesinde neşredeceği kitabında Yunan/Rum bir *ajan provokatörü*nü suçlayacaktır.[854]

Yunan kaynaklarına göre dikkat çekici bir ayrıntıya tevafuk ediyoruz. Yunan işgal birlikleri Punta ve Gümrük iskelesinden Konak Meydanına gelinceye kadar sorunsuz bir biçimde ilerlemiş fakat hükümet konağından şehir hapishanesi yoluna saptıktan sonra vukuat çıkmıştır.[855]

> Müttefik Devletler'in niyetleri konusunda Vali İzzet Bey'e haber verildikten sonra, 14 Mayıs günü Müttefik Devletler'e bağlı birlikler, Amirat Calthorpe'un komutasında İzmir kışlasına el koymak için çıkarma yaptılar. Kentin Yunanlılar tarafından işgal edileceği yolunda bir haber ortalığa yayılmıştı. Öğleden sonra *Leon* gemisinin kaptanı ve ateşkesten beri Yunanistan'ın İzmir Temsilcisi Mavroudis, Yunan topluluğunun liderlerini bir araya topladı ve Venizelos'un büyük heyecanla karşıianmış olan bildirisini okuyarak, Yunan ordusunun yola çıktığı haberini verdi. Bu haber birden ortalığa yayıldı. Gece binlerce Türk, Yahudi mezarlığının yanındaki Bahribaba sırtlannda toplanıp büyük bir gösteri yapmak amacıyla ateşler yaktılar ve davullar çaldılar. Aynı gece, çoğunluğu Türk olan yüzlerce mahkumun cezaevlerinden kaçmalarına, Türk yetkilileri ve Müttefik Devletler tarafından cezaevlerinin denetlenmesiyle görevlendirilmiş olanların başındaki İtalyan binbaşının suç ortaklığıyla göz yumuldu. Bunlardan bazıları, kışlanın yanındaki depolardan silah almayı başardılar.[856]

[852] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 240.
[853] FO 608/104/4, No: 11298, Telgraf No: 281; Aktaran: Eyüp Şahin. (2019). *Hasan Tahsin Gerçeği* içinde (s. 299). İstanbul: Ketebe.
[854] Count Carlo Sforza. (1930). *Makers of Modern Europe* (p. 352). Great Britain, London: Elkin Mathews & Marrot.
[855] Eyüp Şahin, *Hasan Tahsin Gerçeği*, 2019, s. 293, 296.
[856] Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 131-132.

Mr. Adams imzalı ve 8 Ekim 1922 tarihli İngiliz Hariciye Nezâreti vesikası: *Bu görev [Yunanistan'a] o zaman asıl olarak İzmir'e yönelik bir İtalyan işgalini önlemek için verilmişti*.[857]

15 Mayıs 1919. İzmir'deki ABD'li askerî mümessil Miralay Smith'in ABD Hariciye Nezâretine muhtırası: *Sabah saat iki, Mayıs 15'te Yunanlıların karaya asker çıkaracakları haberi Türkler arasında duyuldu. Haber kudurmuş bir alev gibi yayıldı*.[858]

İzmir evvela İngilizler tarafından işgâl edildi ve sonra Yunan kıtaatı saat 08:00 zarfında şehre girdi:

> (İzmir) Nasıl İşgâl Edilmiş: (İzmir) vâlisi İzzet Beyden Dâhiliye Nezâretine vârid olan telgrafnâmede (İzmir)in sûret-i işgâli hakkında ber vech-i âtî ma'lûmat mevcuddur: (İzmir) evvelâ İngilizler tarafından işgâl edilmiş, ba'de Yunan kıtaatı şehre girerek emâkîn-i resmiye ve telgrafhâneyi işgâl etmişdir. O aralık Vâli İzzet Bey, İngiliz Konsoloshânesine ilticâ edebilmiş bu gayr-ı kânûnî ahvaldendolayı Amiral "Kaltrop"a protesto vermişdir. Protestoyu alan Amiral Cenabları derhâl Yunanlara emâkîn-i resmiye ile me'murînin tahliyesini emr vermişdir ve tahliyesi icrâ edilen me'murîn ve eşrâfdan bazıları mecruh olmuşlardır. Yunanîler de istihkâmlarına çekilmeğe mecbur olmuşlardır.[859]

Yunan'ın İzmir'i işgali meselesinde dikkat çekici bir husus bulunuyor. Bir gün evvel 14 Mayıs'ta, Üçler Konseyi işgalin usûlünü de kararlaştırmıştı. *Yunan birliklerinin karaya derli toplu çıkarılmasını sağlayacak* plana göre *kentin karşı uçlarına indirilen birlikler dış mahallerin etrafından dolaşarak İzmir merkezine varacak ve kara tarafından birlikte girecekti. Aksine, ertesi gün* [15 Mayıs] *Yunan gemileri doğruca İzmir merkezine yanaşıp askerleri rıhtıma indirdi*.[860] Neden, mezkûr plana sadık kalınmadı?

Sadrazam Damad Ferid Paşa, İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Webb'e nota verdi: *Yunan kıtaları İzmir istihkâmlarını işgal edecekleri yerde (14 tarihli nota) İzmir valisinin. . . müteaddit telgraflarına göre İzmir şehrine girmiş bulunmaktadır. Osmanlı Hükümeti itilâf ordularının bir işgali için Paris konferansının kararma muhalefette bulunmıyacaktır; ama bir Helen işgaline asla razı olmayacaktır. . . Osmanlı milleti; vaktiyle eski hemşehrilerine göstermiş oldukları alicenapca hareketlere aynı duygularla mukabele görmemelerinden dolayı ümitsizliğe doğru itilmektedir. Binaenaleyh ne Osmanlı Hükümeti, ne de Osmanlı milleti İmparatorluğun en önemli şehirlerinden birinin işgalinin kesin bir mahiyet almasını biran için bile kabul edemez. . .*[861] İzmir Valisi İzzet, *işgal haberini duyduğu vakit, henüz silâhlarını teslim etmemiş olan askerî birliklerle direnmek niyyetinde idi, bu kararını İstanbul'a bildirdi. Fakat* resmî telgraf hatları İngiliz sansürünün denetiminde olduğu cihetle Bâb-ı Âlî, Vali İzzet'e *işgalin mütâreke hükümlerine uygun olduğu*nu bildirmek zorunda kaldı. Başka bir deyişle İttihadçı Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf'un (Orbay) imzaladığı Mondros Mütarekenamesi, devletin elini kolunu bağlamaktaydı. Şöyle ki mütareke ahkâmınca terhis edilmiş İzmir karargâhlı 17'nci Kolordu Kumandanlığının mevcudu 200 kişiye kadar tenzil edilmişti. Buna karşılık ise Yunan işgal tümeninin

---

857 PRO, FO 371/E 10728/27/44, 7900; Aktaran: Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 57.

858 U.S.S. Arizona zırhlısındaki Yüzbaşı Dayton'dan İstanbul'daki ABD Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol'a muhtıra, 18 Mayıs 1919; Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 80. "Calthorpe'a birkaç gün içinde 675 yerden şahsı adına protesto telgrafları yağdı."

859 Zaman, 19 Mayıs 1919, Numero 371, s. 1, *(İzmir)in İşgâli ve Milletin Teessürâtı* içinde *(İzmir) Nasıl İşgâl Edildi*, sütun 2.

860 David S. Katz. (2021). *İngilizler Gözünde Türkiye (1776-1923)* (N. Elhüseyni, çev.) içinde (s. 216). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Başvekil Venizelos, Yunan işgal birliği 1'inci Fırkaya 13 Mayıs'ta talimat vermişti: "Ulusal taleplerimizin gerçekleşmesi büyük ölçüde tüm yabancı unsurlara ve özellikle bunların içinde en kalabalık olan Türklere vereceğiniz güvene bağlıdır." Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 160.

861 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 81.

mevcudu yaklaşık 12.000 kişiye baliğ idi.[862] Demek oluyor ki Rauf'un 2 Kasım tarihli "akd etdiğimiz mütâreke neticesinde devletin istiklâli saltanâtın hukûku tamamile kurtarılmışdır" iddiası, bu bağlamda, ihanet değilse fevkalâde bir gaflet olarak telakki edilebilir.

400'den fazla Türk, 100'den fazla Yunanlı öldü ya da ağır yaralandı. Kentteki öldürme ve yağma olayları kısa sürede yakın köylere de sıçradı.[863] Ancak ilginçtir, İngiliz sansürü altında *telgraf yasağı olmasına rağmen* Yunan işgali ve iki gün boyunca süren katliam faaliyeti *haberi bütün Türkiye'ye bir şimşek hızıyla yayıldı*.[864]

ABD Hariciye vesikasında belirtildiğine göre *Askerî, sivil ve dinî Yunan makamlarınca kalabalığı teskin etmeye teşebbüs bile edilmedi. Askerlerin geçtiği yerlerde yığılı olan Rum kalabalığı Türk halkının öfkesini tahrik edecek tavırlar takındılar*.[865] Gayr-ı nizamî meçhul unsur tarafından Yunan işgal birliğine ateş açıldı. Sadece birkaç Yunan askeri öldürüldü fakat bu hadise sivil katliamına, yağmaya, hakarete ve ırzlara tecavüze sebebiyet verdi.[866] İngiliz mümessil James Morgan, 20 Mayıs'ta tahrir edeceği muhtırasında mühim bir ayrıntıya dikkat çekecektir: *Eğer zayıf müttefik kuvvetleri; askerlik bakımından hiçbir mâna ifade etmeyen istihkâmların bir gün önceki işgali yerine, bu kuvvetler, Vali İzzet'in Calthorpe'a yazdığı ilk mektupta teklif ettiği gibi, polis ve jandarmayı takviyede kullanılmış olsaydı, belki de, bu halin* [katliamın, yağmanın] *önüne geçmek mümkün olabilirdi*.[867]

İngiliz Harbiye ve Hava Kuvvetleri Nâzırı Winston Churchill: *15 Mayıs 1919 Yunanistan'ın İzmir'i işgali her türlü karşı çıkmamama rağmen gerçekleşti*.[868] Yıllar sonra kaleme alacağı ve klasikleşecek eserinde de, Churchill: *Akıllı ve ileri görüşlü oldukları, konuşma sanatını da bildikleri için en zor sınavlarda arkadaşlarından üste çıkmış olan Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Venizelos gibi Paris'te ün sahibi devlet adamlarının, böyle telaşlı ve öldürücü bir adım atmaya nasıl kandırılmış olduklarını bugüne kadar anlamış değilim*. diyecektir.[869] Bunca meziyet sahibi ve onlarca müşavirin mütalaasına muhatab olan kişilerin müştereken kandırılmaları bizce makul değildir. Üçler Şûrası, Anadolu'da aşırı-milliyetçiliği terviç etmek maksadına binaen bu kararı gayet şuurluca almıştır kanaatindeyiz. Yunan ihrac edilir edilmez (ki aylardır bekleniyordu) silâhlı mukavemetin cereyan edeceğine dair istihbarat raporları gerek İngiliz gerek Fransız resmî mercîlere bildirilmişti. Binaenaleyh diplomatik sahnedeki resmî beyanatlar "gerçek"ten ziyade inanılması istenen "sahte bayrak"lar olabilmektedir.

> Bu yürekler acısı olaylar, sadece Yunanlıların disiplinsizliklerinden ve kışkırtıcı ulusal duyguların gemi azıya almasından değil, aynı zamanda Yunan işgalinin niteliği konusunda Müttefik Devletler'in ikiyüzlü davranmış olmalarından da ileri gelmişti. Amaç gerçekten barışı korumak ve kıyımı önlemekse, işgalin biçimsel olarak değil, gerçekten Müttefik Devletler'ce yapılması gerekirdi.[870]

---

862 Lord Kinross, *Atatürk*, 1966, s. 259; Türk İstiklâl Harbi, 1962, Cilt 2, Kısım 1, s. 46; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 185, dipnot 142.

863 PRO; FO 406/41; Aktaran: Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 57.

864 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 81.

865 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 80.

866 Eyüp Şahin. (2019). *Hasan Tahsin Gerçeği* içinde (s. 282-305). İstanbul: Ketebe. "İzmir limanındaki gemisinden kıyıyı seyreden bir İngiliz deniz subayı, bu sırada rıhtımda su diye inliyen yaralı bir Türk erinin üzerine çömelen Rum kadınının askerin ağzına işediğini görüyordu." Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 193

867 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 80.

868 Kenan Kırkpınar. (1993). Milli Mücadele Döneminde İngiliz Basını. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), s. 169; Aktaran: Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 148.

869 Winston Churchill, *The World Crisis: the Aftermath*, s. 369; Aktaran: Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 129.

870 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 135.

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Baştercümanı Andrew Ryan, yıllar sonra kaleme aldığı hatıratında, Müttefiklerce İzmir'in Yunan'a işgal ettirilmesinin sulhu baltaladığını belirtecektir:

> Türklerin Müttefiklerle işbirliği yapma konusundaki yeni politikalarına ilk büyük darbe, Barış Konferansında, Yunanlıların, Büyük Güçlerin himayesi altında, İzmir'i işgal etmelerine izin verilmesi şeklindeki talihsiz karar oldu. 15 Mayıs 1919 tarihinde yürürlüğe giren bu karar Türk Hükümetini olduğu kadar Yüksek Komiserliği de şaşırttı. O zaman bile bunun ne kadar tehlikeli olabileceğini gördük. Bu karar, bir protesto fırtınası yarattı. Bu protestolar kısmen delegeler tarafından dile getirildi ve Deedes'le ben bunları kabul etmek durumunda kaldık.[871]

Paris Sulh Konferansının İngiliz murahhas heyeti katib-i sanisi, Thomas Edward Lawrence'nin kuzeni Robert Vansittart, muhtıra kaleme aldı: *Mübalâğaları bir tarafa bıraksak dahi İzmir'de olup bitenler müthiş şeylerdir. Bu istikbal için kötü bir alâmettir. Aydın vilâyetindeki Türk ekseriyeti hiçbir zaman hor gördüğü bir azınlığın hükmü altında girmez. Yunanlılar sonuna kadar götüremiyecekleri bir vazifeyi üzerlerine aldılar. Onlara cesaret vermekle sırtlarını kırmış oluyoruz*.[872]

İzmir'deki İngiliz mümessiller James Morgan ve Ian Smith, vali konağından dışarı çıktıkları vakit çevresini ricacı kalabalık sardı ve aralarından *genç emekli subay* çıkarak İngilizce şunları söyledi:

> Büyük bir millet olduğumuzu ve ölmediğimizi size bildirmek isliyorum. Uykuda gibi gözüküyorsak da uğraş içinde bulunuyoruz. İngiltere büyük bir İslâm devletidir ve büyük bir Devlet olduğu için de İzmir'e Yunanlıların girmelerini önliyecek kudrete malikti. Size şunu bildirmek isteriz ki, olsa olsa büyük bir devletin hükmü altında kalabiliriz, ama memleketimizin halihazırda olduğu gibi tasarruf edilmesine tahammül edemeyiz. Ölmedik; bir takım karışıklıklar olacak. Biz ölebiliriz, fakat başkaları da beraber ölecektir.[873]

15 Mayıs katliamı hem Avrupa ve ABD matbuatını tedricen Yunan aleyhtarı mevziye sevkedecek hem de Mustafa Kemal'e temel motivasyon kaynağı olacaktır:

> Ayrıca, bir alay lüzumsuz keşmekeş ve kan dökülmesine sebep olan ve bütün Anadolu'daki Türk halkı ve aynı zamanda Avrupa ve Amerika halkoyu üzerinde olumsuz etkiler yapıp daha sonraki operasyonlara yol açan 15 Mayıs 1919'daki İzmir çıkarmasındaki büyük basiretsizlik, tamamıyla Yunan Yüksek Komutasının cesaretsizliğine bağlanabilir ki, suç yine Venizelos hükümetine aittir.
>
> İngiliz, Amerikan, Fransız ya da İtalyan, birçok yabancı otoriteler, Yunan ordusunun 1919 Mayısında o şartlar altında İzmir'e çıkmasının hem siyasi hem de askeri bir gaf olduğu düşüncesinde birleşmişlerdir. Bu çıkartma Türk milliyetçiliğinin kıvılcımlarını bir aleve dönüştürmüş, Mustafa Kemal'e şans kapılarını açmıştı.[874]

İngilizler Kemal'in milliyetçi emellerinin ve milliyetçi arkadaşlarıyla yaptığı gizli anlaşmanın farkındaydı. Müttefiklerce deruhte edilmiş Osmanlı Harbiye Nezâreti'nde irtibat zâbitliği yapan ve aynı zamanda İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Milne'nin istihbarat subayı Yüzbaşı John Godolphin Bennett'e, Mustafa Kemal'e vize vermesi emredildi.[875] Bennett, bu bahis hakkında, ilkin 1962'de neşredeceği ve 2006'de de Türkceye tercüme edilecek hatıratında şunları kaydedecektir:

> Bir gün, istemeden kaderin aracı oldum. 15 Mayıs günü Yunan güçleri İzmir'e girmiş ve beklenmedik bir direnişle karşılaşmıştı. Sultan [Mehmet Vahdettin], Türk ordusunun çatışmadan uzak durmasını garantilemek için Gelibolu kahramanı General Mustafa Kemal yönetiminde bir heyet göndermek üzere, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği'yle anlaşmıştı. 8 Haziran'da, ilginç bir tesadüf eseri yirmi ikinci doğum günümde bir Türk

---

871 Sir Andrew Ryan, *Sonuncu Dragoman*, 2015, s. 114.

872 Gotthard Jaeschke, *İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması*, 1968, s. 575. Vansittart, "Arabistanlı" Lawrence ile kuzendir: *Robert Vansittart, 1st Baron Vansittart*, en.wikipedia.org.

873 Calthorpe'den İngiliz Hariciye Nezâretine 20 Mayıs 1919 tarihli muhtıra; Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 78-79.

874 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 34.

875 Edward J. Erickson, *The Turkish War of Independence*, 2021, p. 32-33.

> subay odama gelip, Mustafa Kemal ve heyeti için vize istedi. Listeyi okuduğumda, Türk Ordusu'nun en etkin otuz beş generalinin ve kurmay albayının adını tanıdım. Vizeleri vermek hoşuma gitmedi. Binbaşı van M. her zamanki gibi özel işleriyle meşguldü. Listeyi Merkez Karargâhı'na götürüp talimat istemeye karar verdim. Kurmay subaya, bunun barış heyetinden ziyade savaş heyetine benzediğini söyledim. İngiliz Yüksek Komiserliği olayı görüşene kadar beklemem söylendi. Yaklaşık bir saat sonra çağırıldım; gidip vizeleri vermem söylendi. "Sultan," dediler, "Mustafa Kemal Paşa'ya tamamen güvenmektedir."
>
> Beş hafta sonra Mustafa Kemal Paşa, Sultan tarafından kanun kaçağı ilan edildi. Yunanlılara savaş ilan etmişti ve tam da benim Anadolu'ya göndermem emredilen kurmay subayların yardımıyla Türk ordusundan kalanları toparlamaktaydı. Bu olay benim üst düzey siyasetle ilk buluşmam, aynı zamanda büyüklerin bilgeliğinin yaşattığı hayal kırıklığımın başlangıcıydı.[876]

Mülâkatta çok mühim bir ayrıntıyı görmekteyiz: *Mustafa Kemal İngiliz taraftarı idi. Yani İngilizlere daha nâil idi Almanlardansa. Ben öyle hissettim.*[877] 20 Ekim 1918'de teşkil edilerek[878] Harekât-ı Milliye'de İstanbul'dan Anadolu'ya silâh, mühimmat, subay sevk etmiş olan İttihadçı Karakol Cemiyeti'nin kurucularından emekli Yüzbaşı Baha Said'in belirttiğine göre Yüzbaşı Bennett, Robert "Rahib" Frew ile irtibat hâlindeydi:

> Papas Frew, İngiliz Entelijans Servisi'nin İstanbul Şefi idi. Aynı zamanda Kaptan Bennett'le temas ederdi. Bütün İngiliz şifreleri bu adamın elindeydi. Bilhassa Ferid Paşa Hükûmeti ile yapılan konuşmaları bundan öğrenmek mümkündür. Ferid Paşa ile İngilizlerin düşüncelerini öğrenmek için Papas Frew'nun sempatisini kazanmak için Lâmi, Küçük Kemâl'in (İzmir'de Moralızade Halil Bey'le çalışır) çabalarıyla te'min edilmişdir. Papas Frew'nun şifrelerini çalarak çözenin Karakol Cemiyeti'ne hizmet eden Lâmi olduğu söyleniyorsa da, bunun Küçük Kemâl olması ihtimali daha kuvvetlidir. Bunu, Ali Rıza Bey'le çalışan Mehmed Ali Donuker'den öğrenmek mümkün olabilir.
>
> Ali Rıza Bey, Papas Frew'nun gizli haberlerini her zaman Genel Merkez'e getirir ve ona göre işlem yapılırdı. Meselâ, Bedir Hanlılardan Cemil Paşazâdelerden Celâdet ve Kâmuran Âli, Diyarbakır'da isyana kalkacakları zaman, burada Ferid Paşa'dan tâlimat almışlardı. Bunun ne zaman olacağını Karakol Teşkilâtı Frew'nun dosyasından öğrenmiş ve doğrudan doğruya Mustafa Kemâl Paşa'ya haber vermiş ve gerekli tedbir alınmışdır.
>
> Ferid Paşa Hükûmeti'nin Elâzığ Vâlisi Kayserili Ali Galib'e Sivas Kongresi'ni bastırmak için verdiği emir ve tâlimat yine bu kanaldan haber alınmış ve şifre ile Mustafa Kemâl Paşa'ya bildirilmişdir. Bunun üzerinedir ki, Gazi Mustafa Kemâl Paşa'dan aldığı emirle Malatya civarındaki Alay Komutanı İlyas Paşa, Ali Galib ve Cemil Paşa kuvvetlerini dağıtmışdır.[879]

İngilizlerin Mustafa Kemal aleyhine cereyan edecek bir Kürd hareketine Robert Frew kanalıyla mani olması dikkati celbeden bir hususdur. Belirtildiğine göre *Kürdler Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak*

---

[876] John Godolphin Bennett. (2006). *Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi* (Ç. Öztek, çev.) (e-kitap) içinde (s. 28). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. "John Godolphin Bennett, İstanbul'u ziyaretlerinden birinde, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına Samsun'a gidebilmeleri için gereken vizeyi vermesinden 53 sene sonra, 2 Eylül 1972'de Üsküdar'da, Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi'nde gazeteci Nezih Uzel ve arkadaşlarına Türkçe olarak verdiği mülâkatta gerçi aradan uzun seneler geçmiş olduğu için bazı tarihleri karıştıracak ama temel teşkil eden ayrıntıları hatâsız şekilde nakledecek.." Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 84.

[877] Masi Isam. (2019, Kasım 15). *Yüzbaşı Bennett ses kaydı - Nezih Uzel* [Vidyo] içinde (dk. 2:00-2:04), YouTube. Bu cümlenin hatıratta ve mülâkatın bir kısmını iktibas eden çalışmalarda yer verilmemesi dikkat çekicidir.

[878] Betül Aslan. (2004). Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma. *Atatürk Dergisi*, 4(1), s. 32.

[879] Fethî Tevetoğlu. (1988). *Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar* içinde (s. 15-16). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

istedi. İngiliz askerî gizli servisi tarafından bu suikast teşebbüsü engellendi.[880] Mustafa Kemal ise şifreli telgrafların *bittesadüf* ele geçirildiğini ifade edecektir.[881]

Doktor Cemil Şerif (Baydur) Bey'in Muğla'daki Koca Han'da irad ettiği nutkun dikkat çekici bir kısmı:

> Anafarta ve Cenup Orduları kahramanı ve yıkılan İttihatçı'ların ve bilhassa Enver Paşa'nın hatalı hareketlerine karşı çok kuvvetli mücadelelerde bulunan ve Orduda büyük bir sevgi ve itimat telkin eden Mustafa Kemal de Anadolu'ya geçmiştir. Maksadı esasen yer yer başlayan Milli Müdafaa ruhunu ve kuvvetlerini tanzim ve idare etmek ve teşkilâtlandırmaktır. Münhasıran bu işler için Ordu Müfettişliği ünvanıyla Erzurum'a gitmiştir. İcabederse Paşalık apoletini atıp Milli Mücadele'nin başına geçecektir ve mutlaka muvaffak olacaktır.[882]

Moralızade Halit, İngiliz istihbarat subayı Yüzbaşı Whittall sayesiyle muhafaza edildi ve İstanbul'a kaçması temin edildi:

> İşgal günü ben saklanmıştım. Ağabeyim Halit işgalciler tarafından yakalanmış ve işgalciler tarafından yakalanmış ve yüzlerce sivil arasında itilip kakılarak ve birçoğu şehit edilerek Kordonboyu'nda Punta'ya sürülenler arasında yolda dostumuz İsveç Fahrî Konsolosu Henrick Vande Zee tarafından kurtarılmış ve küçük kardeşim Rıfat'ın İngilizce hocası Rose'un delâletiyle, İngiliz müdürünün himmeti ile İzmir Gaz Şirketi Fabrikası'na misafir edilmiştir. Ağabeyim İzmir'de bulunan İngiliz Intelijans servisinde görevli dostumuz Arthur Whittall tarafından beş gün sonra itikâfgâhından kaçırılıp Fransızların mıntıkası olarak kabul edilen İzmir-Kasaba demiryolunun Basmahane istasyonundan trenle Istanbul yoluna kaçırılmıştır.[883]

Moralızade Nail de İngiliz istihbaratı ile irtibatlıydı:

> Bana İngiliz Karargâhında haber Ab..., İngiliz Üssü Bahri kumandanı, hovardalık arkadaşım Colonel Johnson olup bitenleri öğrenmek yönünden faydalı oluyordu.
>
> Beni İngilizlerle falan gören bir arkadaş, Kurtuluşta İzmirde gördüğünde "Seni Yüzelliliklerden Sait Mollanın (İngiliz Muhipler Cemiyeti) Azası sanır, ve nefretle karşılardım" demişti.[884]

Fevkalâde mühimdir ki Kâzım Karabekir, İzmir'in Yunan'a işgal ettirilmesi ve İtilâf Devletleri müdahalelerinin İstanbul ile Anadolu arasındaki irtibatı kopardığını ifade edecektir:

---

880 Nihat Karademir, *İngiltere'nin Kürt Politikası (1918-1932)*, 2019, s. 561; Aktaran: Said Alpsoy, *Atatürk'ün İngiltere Sevgisi*, 2022, dk. 13:30.

881 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt 1, s. 17. Heyet-i Temsiliye Erkân-ı Harbi Binbaşı Hüsrev (Gerede) Bey, 15'inci Kolordu Erkân-ı Harbi Miralay Kâzım (Dirik) Bey'e gönderdiği telgrafta demektedir ki Kâzım Karabekir "Paşa hazretlerinin tebligatile malûm olmuş telgrafhanelerin işgali suretile suretleri maruz şifreli muhaberat yakalanmıştı." Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 222. Ayrıca, Sivas'ı kontrol eden Mustafa Kemal ve ekibinin tevkif edilmesi gibi fevkalâde zor ve mahrem bir vazife hakkında Sivas telgraf hattından "şifreli" haberleşmek oldukça düşündürücüdür: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 83. Canik Mutasarrıfı Hamid Bey: "Dahiliye Nazırı Adil Bey'in budalalığı fiiliyata intikal fırsatı verdi. Dahiliye Nazırı Adil Bey'in hepimizde bulunan şifre anahtarı ile Elazığ Valisi Galip Bey'i Sivas üzerine yürütmeye kalkması başka suretle tavsif edilemez." Halit Eken, *Kapancızâde Hamit Bey*, 2008, s. 547-548. Adil Bey elbette budala değil, "câsus şebekesi arasında", "Kuvâ-yı Milliyenin en harâretli hâdiminden" idi. İleri, 10 Teşrîn-i evvel 1335-1919, Numero 629, *Âdil Beğefendi*, s. 4.

882 Hilmi Şerif Baydur'dan temin edilen Cemil Şerif Baydur'un şahsî arşivi; Aktaran: Ünal Türkeş. (1973). *Kurtuluş Savaşında Muğla* içinde (s. 19-20). İstanbul: Yelken Matbaası.

883 Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, 1973, s. 57-58.

884 Nail Moralı, *Mütarekede İzmir: Önceleri ve Sonraları*, 1976, s. 152. Aynı zamanda masondu: "İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetinin İstanbulda Mümessilliğini yaparken İtilâf Devletleri ricâli ile temaslarımda yararlı olur, diye MASON LOCASI'na kaydımı istediler. Cabucak merasimi yapıldı, ve sür'atle derecem de yükseltildi." (Moralı, 1976, s. 136). Nitekim Sıhhiye Müdürü arkadaşı Doktor Şükrü (Şenozan), üst düzey bir masondu (Moralı, 1976, s. 84).

> İşte, İzmirin işgaliyle yekpare bir millet vücude geldiğini gören düşmanlarımız kısa bir propaganda ile padişahı da İstanbul hükümetini de ebedî olarak milletten ayırdı ve 1335 senesi millî birlik husulü için büyük fedakârlıklara ve vatandaş kanı dökmeğe bizleri mecbur etti.[885]

Mustafa Kemal'in harb karargâhı maiyetindeki erkân, ümerâ ve zâbitân (23 kişi); efradı (25 kişi); 3'üncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet (Bele) ve 6 adet binek hayvanı için 4 müstakil evrakla İngilizlerden ayrı ayrı vize alındı.[886]

Anadolu mübadili Yunan yazar Dido Sotiriyu: *Yunan askeri İzmir'e ayak bastığı andan itibaren sadece Türklerin değil, aynı zamanda İtalyanların şüphe ve engeline, en sonunda da İngilizlerin çarkı felek oyununa maruz kalmıştır*.[887]

Beykoz'da mukim 1'inci Ordu Müfettişi Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Daireye geldim. Cevat Paşa işe başladı. İzmir'i İngilizler Yunanlılara teslim etti. Tebdîl-i havâ için, istida ettim. (Ben, Cevat, Mustafa Kemal) üçümüz Anadolu'da mukavemete karar verdik*.[888]

15 Mayıs'ı 16 Mayıs'a bağlayan cum'a gecesi, *Leyle-i Berat* (Berat Kandili).[889]

Akşamleyin, Sadrazam Damad Ferid Paşa, İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Amiral Webb'e nota verdi. Sadrazam, *İzmir valisinden aldığı çeşitli haberlerden* anlıyor ki Webb'in 14 Mayıs tarihli notasında *bildirilen işgal biçimi değiş*miş vaziyettedir. *Calthorpe, Yunan askerinin kente gireceğini haber vermiş*tir. Fakat *Osmanlı hükümeti, o bölgedeki durumun hiçbir biçimde böyle bir tedbiri haklı kılmadığını* ifade eder. *İki aydır asker sayısının artırılması için hükümetin üst üste yaptığı haklı talepler kabul edilmiş olsaydı, bu vilayetteki sükûn çoktan tam olacaktı*. *Eski yurttaşların Osmanlı egemenliğinden koptuktan sonra, yüzyıllarca kendilerine yapılan muamelenin tersine, nasıl Türk ulusal varlığını her yönüyle yok ettiklerini bildikleri için, Osmanlılar Yunan işgaline tepki göstermekte*dir.[890]

16 Mayıs 1919 arifesi. Yunan istihbaratı, Anadolu'ya gönderilmesi hâlinde Mustafa Kemal'in direniş başlatacağını İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General Milne'ye bildirdi. Lâkin General Milne, Mustafa Kemal'i tutuklatmadı:

> Yunanlı yazar Hristos Angelomati'nin, Yunan Generali, Dimitri Vakka'nın "O Venizelos, Polemikos İğetis" (Savaş Önderi Venizelos) başlıklı Yunanca yapıtından aktarmış olduğuna göre, 'Mustafa Kemal, İtalyan öğelerinin de yardımıyla, Anadolu'da direniş başlatmak üzere İstanbul'dan Samsun'a hareket edeceği günlerde, Yunan istihbarat servisi bunu haber almış ve İstanbul'daki Yunan askeri kurulu şefi Albay Yeoryios Katethakis bu konuyu İngiliz işgal gücü Başkomutanı General George Milne'nin dikkatine sunarak onun tutuklanmasını istemişti. General Milne bu görüşe katılmamış, ama şu yorumda bulunmuştu: "Bırakınız, gitsin; daha iyi olur. Böylece, tüm Türk direnişini kökünden temizleme fırsatını sağlamış oluruz".[891]
>
> İstanbul'da "müttefiklerin de desteğiyle" doğu illerine askeri müfettiş olarak atanmıştır. (..) Mustafa Kemal Paşa İstanbul'u terk edip direniş mücadelesini üstlenmeye karar verdiğinde, Yunan askeri birimleri bunu öğrenmişlerdi. İstanbul'daki Yunan heyetinin lideri, Albay Yorgos Katehakis'ti. Katehakis sahip olduğu bilgileri General Miln'e iletmiş ve Mustafa Kemal'in göz altına alınmasını istemişti. Ancak İngiliz general bunu kabul etmemiş ve "Bırakın gitsin. Daha iyi. Bu şekilde Türk direnişini tamamen temizleme şansına sahip oluruz"

885 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 39.
886 Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 198-207.
887 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 177.
888 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 650.
889 Vakit, 16 Mayıs 1335-1919, Numero 557, *Dâhilî Şu'ûn: Leyle-i Berat*, s. 1, sütun 6.
890 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 279.
891 Salâhi R. Sonyel. (2010). *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı* içinde (s. 30-31). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

> demişti. Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında, şehri işgal altında bulunduran İngilizler tarafından hiç rahatsız edilmemişti.[892]

Yunanistan'ın eski Büyükelçilerinden Konstantinos Sakellaropulu, Mondros Mütarekesini müteakib bir-iki ay içerisinde Teşkilât-ı Milliye hareketinin başlatıldığını belirterek demiştir ki: *Osmanlı İmparatorluğu hükümeti, Mustafa Kemal'i askeri müfettiş olarak Küçük Asya'ya göndermek kararını alınca, inanıldığı gibi, rahat oturmayan bir Generali İstanbul'dan uzaklaştırmak istememiştir. Bu hükümetin amacı Kemal'in örgütleyici yeteneklerinden Anadolu'da yararlanarak; barış görüşmeleri sırasında Bağlaşıklar üzerinde baskı kullanmak ve Türklerin sert bulacağı barış koşullarına karşı davranmaya hazır olacak silahlı güçleri kurdurmaktı*.[893]

> Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi için gönderildiği sıralarda Müttefikler, Türk birliklerinin silahsızlandırılmasını hızlandırmak için Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderdiler. Bu çok büyük bir gaftı, çünkü bu, Kemal'e olayların tüm yönünü değiştirecek olan Türk Milliyetçi hareketini örgütleme fırsatı verdi.[894]

Bir yazarın belirttiğine göre Mustafa Kemal *Anadolu'ya görevle gönderildiği zaman, 1919 Mayıs ayında, İstanbul'dan ayrılmadan önce işgalci Büyük Britanya Yüksek Komiseri'ni ziyaret etmesi son derece düşündürücüdür*.[895] Nitekim İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Askerî Ataşesi Tuğgeneral Wyndham Deedes, Mustafa Kemal'in *İtilafçıların barış koşulları sert olursa bu koşullara karşı direnmek üzere, Türkiye çapında güç toplamak* üzere Anadolu'ya gönderildiğini biliyordu.[896]

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ordusu mensubu bir bahriye yüzbaşısı ve ABD'nin Akdeniz Donanma Kumandanı ve İstanbul'daki Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol'a bağlı bahriye istihbarat dairesi şefi Robert Steed Dunn[897] *Mustafa Kemal'i İngilizler gönderdi* diye yazacaktır.[898] Nitekim fevkalâde salâhiyetlerle donatılan 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğinin *kuruluşuna İngilizler sebep olmuşlardı*.[899]

> İngilizler, istihbar edilen isyanı bastırmak için Mustafa Kemal'i Sivas'a göndermişti. Payitahtta başlatılan Millîcilik hareketinin başına geçme fırsatını Mustafa Kemal en iyi şekilde değerlendirdi. Böylece, İngilizler Kemalist hareketi yarattı.[900]

> "Yeni Sabah"ta Rızâ Tevfik'in hâtıralarında dikkate şâyan parçalar var. Dün Dâmad Ferid'in şu sözleri yazılmıştı: "Mustafa Kemâl Paşa'yı müfettiş olarak tâyin etmemizi isteyen İngilizlerdi. Şimdi de geri almamızda ısrâr ediyorlar." Merhum Karabekir, bana bir gün Mustafa Kemâl'in İngilizlerle anlaşarak Millî Mücâdele'ye girdiğini, İngilizlerin Ruslara karşı Türkiye'den daha iyi bir mukâvemet cephesi kuramayacaklarını anladıklarını söylemişti.[901]

Meclis-i Vükelâ içtimaında Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesine şu sözlerle itiraz etmiştir: *Bu paşayı, Anadolu'ya göndermekle yanlış iş yapıyorsunuz! Ben onu tanıdım ve ruhunu okudum. Onu İstanbul'da tutup, İttihatçıları temizletmek, daha akıllı iştir. Anadolu*

---

892 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 212.

893 Salâhi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, 2010, s. 31.

894 Edward Hale Bierstadt. (1924). *The Great Betrayal: A Survey of the Near East Problem* (p. 115-116). New York: Robert M. McBride & Company.

895 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler,* 2006, s. 923. Yalçın Küçük, bu kritik rivayeti herhangi bir kaynağa dayandırmıyor. Küçük, tarih usûlüne sıkı sıkıya riayettar kalamadığı ve de siyasî tarihçi olmadığı vechile, atıf göstermediği ve ferd kaldığı tüm hususatta ihtiyatla yaklaşılması gereken bir iktisad tarihçisidir.

896 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 338.

897 Heath W. Lowry. (1985). Richard G. Hovannisian on Lieutenant Robert Steed Dunn. *Belleten*, 49(194), s. 336.

898 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 60.

899 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı'nde İkili İktidar*, 2000, s. 81.

900 Robert S. Dunn. (1956). *World Alive: A Personal Story* (p. 311). United States of America, New York: Crown Publishers.

901 Samet Ağaoğlu. (1992). *Siyasî Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu* (C. Koçak, haz.) içinde (s. 219). İstanbul: İletişim Yayınları.

operasyonunu da başarı ile yapar. Ama bu, ilk fırsatta isyan bayrağını açmak ve kendi kafasındaki modeli uygulamak doğrultusunda olacaktır.[902]

> Artık 1918'in ortalarına gelinmişti ve ittifak devletlerinin savaşı kazanamayacağını anlayan Mustafa Kemal, Sultana telgraf çekerek kendisini Türkiye'nin yapacağı özel bir barış antlaşması için görevlendirmesini önerdi. Enver Paşa'nın görevden alınmasını ve Harbiye Nazırı olarak kendisinin atanmasını da talep ediyordu. Ancak Enver, onun oyununu fark ederek Sultanla görüşmesine izin vermedi ve tutuklamakla tehdit etti. Bundan dolayı, artık İstanbul'a gelmiş bulunan Mustafa Kemal, arzu ve hayal ettiğinin tam tersi bir göreve, ittifak devletleri nezdinde olağanüstü yetkili komiserliğe atandı. Bu görev ona öncelikle parlak bir maiyet, büyük bir gelir ve kullanma yetkisi veriyordu.[903]
>
> Dahası bu görevi almada İngiliz isteği de rol oynamıştı. İstanbul yöneticileri Anadolu'daki düzensizliğe çözüm yolu aradıklarından İngilizlerle birlikte M. Kemal'in görevlendirilmesi konusunda anlaşmışlardı.[904]
>
> Böylece Mustafa Kemal, padişahlık hükümetinin güvenilir adamı ve işgal kuvvetlerinin resmî görevlisi sıfatıyla Anadolu'ya gidiyordu. Ordu müfettişliği görevinin dışında, ayrıca doğu illerinin genel valiliği yetkilerini de almıştı.[905]

Ne gariptir ki İngiliz Hariciye Nezâreti *dosyalarında Mustafa Kemal'in tayini hakkında* İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Calthorpe'un herhangi bir *raporu* yoktur.[906] Bu dikkat çekici hadise, arşivde bir çeşit bayram temizliği yapıldığını düşündürmektedir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Genel Sekreterliğini yapacak olan Tevik Bıyıklıoğlu dahi hayretini ızhar etmiştir:

> Mustafa Kemal Paşa'ya bu kadar geniş salâhiyetler veren tarihi talimatın (6 Mayıs 1919 tarihli), ordu ve memleket üzerindeki sıkı işgal kontrolüne rağmen nasıl hazırlanıp kabul olunduğu da gerçekten aydınlanması gereken bir muammadır.[907]

Wyndham Deedes biyografisindeki ilginç iki paragraf; İngiltere, İtalya, Padişah, Sadaret, İttihadçılar ve Mustafa Kemal fâillerinin çetrefil ilişkiler ağını, entrikalarını temsil edebilir kanaatindeyiz:

> Deedes bir an için kaderinin saçağına dokundu. İtilâf Encümeni, Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Türk Hükûmeti'ne rağmen Yunanistan ve İtalya iddialarına karşı çıkmak, Türkleri bir araya getirmek için Anadolu'ya gideceği bilgisini almıştı. Ve Deedes, gece yarısı Cemal Ferit Paşa'yı ikaz için aceleyle Bâb-ı Âlî'ye gönderildi. Lâkin Deedes konuştuğu vakit ihtiyar adam koltuğuna sırtını yasladı, parmak uçlarını birbirine kavuşturdu ve ahestece dedi ki: "Çok geç kaldınız, Ekselans; kuş uçtu!"
>
> Tam o saat Mustafa Kemal Boğaz'ı geçti ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a, Deedes'in Miralay Hüseyin Bey ve "Jumbo (Azman)" ile 1913'teki seferinde karaya çıktığı aynı limana ayak bastı. Mustafa Kemal; Atatürk, halkının Babası ve Önderi olarak dönene kadar bir daha İstanbul'a dönmedi."[908]

---

902 Çelik Gülersoy, "Biraz da ben konuşayım". *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1995, s. 2.

903 Öztürk Emiroğlu & Agnieszka Zastawna. (2012). *Polonya Basınında Atatürk ve Türkiye (1919-1938)* (Ö. A. Süer, çev.) içinde (s. 22). Ankara: Tiydem Yayınları.

904 Naşit H. Uluğ, *Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, s. 33; Aktaran: Baki Öz, *Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İç Yüzü*, 2000, c. 1, s. 28.

905 Dagobert Von Mikusch, *Gâzi Mustafa Kemal*, 2000, c. 3, s. 28. "Verilen belgenin, Mustafa Kemal'i geniş bir sorumluluk alanında, bir ordu müfettişinin ötesinde, olağanüstü yetkilere sahip bir *genel vali* haline getireceği şüphesizdir." Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 286. Nisan-Mayıs 1919'da Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reis-i Sânîsi Manastırlı Kâzım'ın (Dirik) naklettiğine göre Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, fevkalâde salahiyetlerin verildiği 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğini "bütün Anadolu'ya sahibi nüfuz bir müfettişlik" tavsif etmiştir: Yılmaz Çetiner, "Bahriye Nazırı Avni Paşa'nın kızı anlatıyor, *Milliyet*, 25 Temmuz 2000, s. 4.

906 Gotthard Jaeschke. (1968). Mustafa Kemal'i Alıp Götürmek İsteyenler. *Belleten*, 32(128), s. 501.

907 Tevfik Bıyıklıoğlu. (1959). *Atatürk Anadolu'da* içinde (s. 42). Ankara; Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Mustafa Kemal'i Alıp Götürmek İsteyenler*, 1968, s. 501

908 John Presland, *Deedes Bey*, 1942, p. 309.

İngiliz Fevkalâde Komiseri Oramiral Calthorpe'den Hariciye Nâzırı Curzon'a muhtıra: *Bazı ordu subaylarının Yunanlara karşı mukavemet teşkilâtlandırmak üzere İstanbul'dan ayrıldığını kesin olarak öğrendim. Bu akım o kadar tabiî ve umumî görünüyor ki bunu durdurmaya çalışmak faydasızdır*.[909]

> Belki de İngilizlerin desteğiyle askeri bir yönetici olarak Anadolu'ya dönüp, Ermenilere ve Yunanlılara toprak verilmesini önlemek için çalışmayı düşünmüştür.[910]

Ekim 1918'den Mayıs 1919'a kadarki zaman dilimini hulasa edecek olursak: İngilizlerle münferid sulh taraftarı olan Mustafa Kemal grubu, Filistin Cephesi'nde uğradıkları müthiş hezimete rağmen, destekledikleri Ahmed İzzet Paşa'nın yeni kabinesinde Dahiliye ve Bahriye nezaretlerini deruhte etmiş ve Mondros Mütarekenamesini imza etmişlerdir. Limni adasından Payitaht'a gelen Bahriye Nazırı Rauf, İstanbul matbuatına beyanatında, Hilâfet Merkezi İstanbul'un işgal edilmeyeceği hususunda teminat vermiş, "devletin istiklâli" ve "saltanâtın hukûku"nun kurtarıldığını iddia etmiştir. Fakat Yunan filosunun da dahil olduğu Müttefik donanması başşehir İstanbul'u işgal etmiş ve yine büyük bir hezimete uğranılmıştır. İşgaller bir süre daha devam etmiştir. Görünen o ki İngilizler, Mustafa Kemal grubunu Enver grubuna karşı kullanmış; ordu disiplini bozulmuştur. Filistin Cephesi'ndeki ağır mağlubiyet, hem mütarekenin hem müstakbel sulhun şartlarını ağırlaştırmıştır. İngilizler kullanmış ve bir kenara atmıştır. Aynı Rauf, Mustafa Kemal'le birlikte bu sefer işgal İstanbul'unda komite teşkil etmiş ama İngilizler tarafından tutuklanmamışlardır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkilisi, Rauf'un tutuklanmamasının sebebi olarak ihtimal Mondros Mütarekesini imza etmiş olmasıdır diyecektir.

Eldeki verilere göre mütareke sonrası işgalin devam etmesi üzerine iktidardan düşen Mustafa Kemal grubu İngilizlerin gözünden de düşmüş ve bu devrede hem Fransızlarla hem İtalyanlarla temas kurmuştur. Fakat İtalyan Fevkalâde Komiseri Carlo Sforza Mustafa Kemal grubuna teveccüh etmiştir. *Ay Yıldız Cemiyeti* namıyla teşkil edilen bir komite, kuvvetle muhtemel Sforza'nın evinde içtima etmiş, hükümet darbesi ve Vahideddin Hân'ın öldürülmesi müzakere edilmiştir. İsmail Canbolad taraftar olmamış, vazgeçilmiştir. Öyle ki Sforza, Mustafa Kemal'in evini koruma altına almıştır. Ferid Paşa'nın siyasî entrika çeviren Mustafa Kemal'i Malta'ya sürdürmek istemesi, bizce, bu komite faaliyetlerinin şuyû bulmasıyla alakalıdır. Sonra Şişli'deki dairesinde faaliyetlerine devam eden Mustafa Kemal, John Godolphin Bennett tarafından sık sık ziyaret edilir, tazelenen ilişkilerde yeni bir perde açılır. İngiliz kontrolündeki İstanbul'da Mustafa Kemal grubu, Bâb-ı Âlî'nin askerî nezâretlerinde yapılanır ve Anadolu'daki Teşkilât-ı Milliye'ye dahil olur. Mustafa Kemal grubunun Enver karşıtı ve milliyet esasına dayanan yeni bir müstakil devlet taraftarlığı hususiyetleri, Türkiye'deki İttihadçıları ve meşrutiyet rejimini tasfiye etmek isteyen İngilizler ile tabiî bir müttefik durumuna getirmiştir denilebilir. Mütareke sonrası devrede Mustafa Kemal'in İngiliz İşgal Kuvvetleri Karargâhı Pera Palas'a yerleşerek İngiliz Askerî İstihbaratı'yla temas kurup valilik talep etmesi (Kasım 1918) ile Şark Vilayetlerine askerî vali tayin edilmesi (Mayıs 1919) arasında anlamlı ilişki vardır. Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâreti'nde İngiliz İşgal Kuvvetleri irtibat zabiti olarak görev yapan, İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Milne'nin istihbarat yüzbaşısı John Godolphin Bennett ile Mustafa Kemal arasında yoğun bir görüşme trafiği vuku bulur. Dikkat edilirse mezkûr mülakatlarda, İngiltere'nin *Kafkas Seddi* stratejisine muvafık olarak Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya tehdidini izale edecek önerilerde bulunulduğu görülecektir. 9'uncu Ordu Kıtaatı Umum Müfettişliğinin yetki mıntıkaları, Sovyet Rusya tabiî yayılım alanlarıdır. 9'uncu Ordu Kıtaatı Umum Müfettişi Mustafa Kemal, Haziran 1919'da Havza'da Sovyet yetkili(ler)le mahrem görüşecek ve Türkiye üzerindeki bazı Bolşevik emellerine muttali olacaktır. Fakat Rusya içsavaşında Bolşeviklerin Çarlık yanlılarını mağlub etmesi hadisatı çetrefilleştirecektir. Her ne kadar Bolşeviklik 1919-1922 Anadolusu'na sirayet etse hatta kurulmakta olan millî devlette Sovyet Rusya güdümü vâki olsa da, Mustafa Kemal, Müttefiklerden temin ettiği destek sayesinde hem komünist liderleri tasfiye hem de

[909] Cengiz Yazoğlu, *Osmanlı'nın Tasfiyesi*, 2016, c. 2, s. 168.
[910] Andrew Mango, *Atatürk*, 2000, s. 199.

muvazaa bir komünist fırka ihdas ederek Bolşevik hareketi nisbeten kontrol altına alacak, Lozan'da Batıcı modern devlet taahhüdü verecek ve taahhüdü yerine getirecektir.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilişi meselesini eldeki veriler çerçevesinde toparlayacak olursak, bizce, en müessir âmiller aşağıda zikredilmiştir. Mustafa Kemal'in faydacı, Frenkce tabirle *pragmatist* karakteri nazar-ı dikkate alındığı takdirde de müteferrik gizli ajandaların birbirini nakzetmediği teslim edilecektir:

1) Mustafa Kemal grubu işsiz erkân-ı harbleri ve zabitleri bünyesine dahil ederek iktidara gelmek için İstanbul'da darbeci faaliyetlere teşebbüs etmiş fakat muvaffak olamamış, hükûmet kurmak veya kabineye girmek muhal olmuştur. Tabiatıyla ve bilhassa sivil (gayr-ı askerî) bazı devlet ricali çevrelerinde Mustafa Kemal grubunun İstanbul'dan ihrac edilmesi düşüncesi zuhur ve tahkim etmiştir. Örneğin Hürriyet ve İtilâf Fırkası (HİF) mensubu ulema nazarında Mustafa Kemal Bahriye Nâzırı Ahmed Cemal kliğine mensub bir İttihadçı idi binaenaleyh HİF destekli yeni kabinede Harbiye Nâzırı olması tavsiye edilen Mustafa Kemal, reddedilmişti. Merkez Kumandanlık talebi de menfî karşılanmıştı. *Nefy* taraftarı mezkûr rical, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilişini destekleyen cenah arasında yerini almıştır. Nitekim Fevzi Çakmak, Şark'a tayin edilen kumandanların tasfiye edildiğini Mustafa Kemal'e bildirmişti.
2) Enver karşıtı İttihadçı Mustafa Kemal, İttihadçı liderler Mehmed Talat ve Ahmed Cemal tavassutunda İttihadçı bakayası teşkilatla temas kurmuş ve mutabakata varmıştır çünkü İttihadçılık Anadolu'da mühim derecede hâlâ güçlüydü. Anadolu'ya intikal etmeden evvel stratejik olarak İttihadçılar için kendisinin bir tehlike olmadığını dahası işbirliği yapmayı onlara kabul ettirmesi lâzımdı. Karakol Cemiyeti lideri Kara Vasıf'ın Sivas Kongresine gelerek Talat'ın başkumandan olarak Mustafa Kemal'i tayin ettiğini bildirmesi, işbirliğinin esaslı bir delilidir. Lakin bu teşrik-i mesai, zımnen yürütülmekteydi zira Memalik-i Osmaniye'de İttihadçı avı revaçtaydı. Mamafih Ermeni tehciri meselesinden aranan bakiyyetü's-suyuftan başsız kalmış alt tabakaya kadar birçok İttihadçı, Mustafa Kemal'in etrafında toplanacak ve Kemalist bir tabakaya dönüşecektir. Mustafa Kemal, muvakkat müttefiki İttihadçı liderleri ise, nihayette tasfiye edecektir.
3) İttihadçı aleyhtarı olduğunu Saray'a ve Bâb-ı Âlî'ye kabul ettiren Mustafa Kemal, Anadolu'da *şûrâ (sovyet)* şeklinde teşkilatlanan İttihadçıların tasfiyesi ve bilakis Saray ile Bâb-ı Âlî idaresinde kuvvet teşekkülüyle zararları asgarîye indirilmiş bir sulhun teessüsü için Vahideddin Hân ve Damad Ferid Paşa nezdinde fırsat telakki edilmiştir; Yunan İzmir'e çıkmasını müteakib günde, Kur'ân-ı Kerîm'e el bastırmak suretiyle yemin ettirilerek Halife-Hünkâra sadık olması ve ihtilâlciliğinin de sadece İttihadçılara ve işgalcilere yönelik olması hususlarında Mustafa Kemal'den teminat alınmıştır. Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresinde işaret edeceği *esrar*, bizce, bu hafî ajandayı muhtevîdir. Fakat Mustafa Kemal, bu yeminine sadık kalmayacaktır.[911]

[911] Vahideddin Hân ve Sadrazam Damad Ferid Paşa, gizli vazifeye muvafık olarak, kâğıt üzerinde 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği görüntüsü zımnında *genel vali* salahiyetlerini Mustafa Kemal'e tevdi etmişlerdir. Bu tavzif, örneğin devrin Maliye Nâzırı Hüseyin Tevfik'in (Biren) hayretini mucib olmuştur. Biren, "bir ordu müfettişine bu kadar selâhiyet verilmek istenmesinin sebebini anlayamadığı"nı, mezkûr salahiyetlere nazaran Mustafa Kemal'in "memuriyetine daha münasip bir unvan" verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Biren'in itirazına cevaben Sadrazam Ferid Paşa "Zat-ı Şahanenin arzu ve irade buyurdukları şekil budur" demiştir: Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 286, dipnot 75. Yıldız Sarayı'ndaki şûrâda Kırımlı Ahmed Tevfik (Okday), Ahmed İzzet (Furgaç), Ömer Yâver paşalar ve Miralay Naci (Eldeniz), söz konusu salahiyetleri "aşırı" bulmuşlar ve çekincelerini izhar etmişlerdir. Başka bir vesikada, Mustafa Kemal'in *Zat-ı hazreti padişahinin şahsî nüfuzu ve kat'i arzusiyle* tayin olunduğu belirtilmektedir: Büyük Cihad, 3 Ağustos 1951, Sayı 21; Aktaran: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, 2000, s. 82-83. *Komintern Doğu Bölümü Yürütme Komitesi*nin 1 Ocak 1922 tarihli "Türkiye'deki Ekonomik ve Siyasi Durum Özeti" serlevhalı muhtırası: "Mustafa Kemal İstanbul'daki İngiliz yanlısı yönetim tarafından Anadolu'ya, yeni başlayan ve 1919 baharı sonlarında Bâbıâli'nin otoritesini

4) Şakir, Şevket Turgut, Fevzi Çakmak, Cevad Çobanlı, Cemal Mersinli gibi İttihadçı rüesayla mesafeli paşalar Damad Ferid Paşa kabinesine Harbiye Nâzırı ve Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi tayin edilmişler, bu devrede hem mezkûr nezaretlere hem 3 müfettişlik mıntıkasına taksim edilen Anadolu'ya birçok hücreden müteşekkil Teşkilat-ı Milliye failleri ve Mustafa Kemal grubu tedricen tayin olunmuşlardır. Anadolu, âdetâ *Tavaif-i Mülük*, beylikler dönemini yeniden yaşıyordu. Garbî Anadolu'da Yunan'a karşı İtalyan müzaheretinde Kuvâ-yı Milliye hareketi ihzar ediliyordu. Şark Vilayetlerine askerî vali salahiyetiyle donatılarak tayin edilen Mustafa Kemal için 10.000'i mütecaviz silâhlı zinde gücü haiz Erzurum'daki 15'inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in varlığı ve himayesi fevkalâde hayatî idi. Bu cihet de Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gitmesine ve Teşkilat-ı Milliye'ye katılmasına teşvik edici unsur olmuştur.
5) Şark Meselesinin çözümünde İngiliz menafii: Türkleri İttihad-ı İslâm ve Turancı cereyanlardan izale etmek esasına dayalı, hükümet merkezi Anadolu'da olacak ve sınırları milliyet esasına göre tanzim edilecek yeni bir millî devletin cumhuriyet şekl-i idaresinde kurulmasını *(a)*; müstemlekelerde yaşayan Müslüman tebaa üzerindeki nüfuzu açısından müdhiş tehdit arz eden Türk Hilâfet-Saltanat makamının ortadan kaldırılmasını *(b)*; Sovyet Rusya tehdidine karşı ihdas edilecek *Kafkas Seddi* için emîn bir unsur, müttefik istimal edilmesini gerektiriyordu *(c)*. İngilizler, Samsun'daki Rum-Türk mukatelesi işaret edilerek asayiş sağlanmadığı takdirde bu havalinin işgal edileceğini Bâb-ı Âlî'ye nota verir. Mevzu aciliyet kesbetmektedir. Behemehal asayişi temin edecek kumandan gönderilmelidir. İngiliz Askeriyesi ve İstihbaratı, İstanbul'da iktidar mevkiine gelemeyen fakat ihtilâlci hususiyeti haiz bulunan Enver karşıtı Mustafa Kemal'in fevkalâde yetkilerle Anadolu'ya gönderilmesini tavsiye, iknâ ve temin etmiştir. İngiliz Hariciyesi ile İngiliz Askeriyesi Türkiye üzerindeki ameliyatta çatışsa da, sahaya hâkim olan İngiliz Askeriyesi Yunan'ın İzmir'e çıkartılacağı gerçeğini Mustafa Kemal'e bildirmiş, bu suretle İstanbul'dan başka bir deyişle iktidardan nefyedilmediği tam aksine millî devlet kurması için lâzım gelen maddî ve manevî zeminin sağlandığının parolası verilmiştir. İngilizler, Yunan'ı İzmir'e çıkartarak Mustafa Kemal'e millî gaye tevdi etmiş *(i)*; sırasıyla Merzifon, Kütahya ve Samsun'u tahliye ederek Mustafa Kemal grubuna can suyu vermiş *(ii)*; 16 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan'a müdahale ederek Mustafa Kemal'in meclisi Ankara'da toplamasına mücbir sebeb ve mahal vermiş *(iii)*; İstanbul'u Yunan işgaline açmak şantajıyla ağır şeraitli Sevr projesini Bâb-ı Âlî murahhas heyetine imza ettirerek -ne Vahideddin Han ne Meclis-i Mebusan imzalamamıştır, tasdik etmemiştir- İstanbul'daki hükümeti teslimiyetçi/hain, Mustafa Kemal'i ise istiklâlci/kahraman mevkiye sevk etmiş *(iv)*; her fırsatta Saray ile Bâb-ı Âlî'ye Mustafa Kemal grubunun tedib edilmesi için tazyikatta bulunmuş ama diğer taraftan Mustafa Kemal grubunu ortadan kaldırmak için bilfiil teşebbüsatta bulunan Damad Ferid Paşa'yı engellemiştir. Yunan ileri harekatını dahi (örneğin Milne Hattı'yla) tahdid etmiş, sınırlandırmıştır. İngiltere'nin *tezat içinde zafer politikası* olarak tanımlanan bu çetrefil siyaseti, çalışmamızın ikinci cildinde tafsilatıyla izah edilmeye çalışılacaktır. Bütün mücadelelerin sonunda Mustafa Kemal hem Hilâfet-Saltanatı hem İttihadçıları tasfiye edecek hem de Türkiye'yi Garbcılaştıracaktır.

16 Mayıs 1919. İngiliz Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour: *Sultan Bursa veya Konya'da oturacaktır*.[912] İngiliz Yüzbaşı Whittall, Aydın'da beyan etti: *Bu işgal muvakkattır*.[913]

Vahideddin Hân; Bahriye Nâzırı Ahmed Avni'yi , Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Ferik Cevad'ı (Çobanlı) ve 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'i *mahfel-i hümâyunda huzûru şâhâneye kabul*

tehdit eder bir havaya bürünen [İttihadçı] direniş hareketinin hızlı büyüyüşünün kontrol altına alınması için gönderildi." Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 62.

912 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 33.

913 Gotthard Jaecshke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 33.

buyurdu.[914] Mustafa Kemal, Bandırma Vapuru'yla Samsun'a doğru yola çıkmazdan evvel Halife-Hünkâr Vahideddin'in huzurunda sağ elini Kur'ân-ı Kerîm Mushafı üzerine basmak suretiyle sadakat yemini etti.[915] Devletin hâkim unsurları tarafından Mustafa Kemal'e verilen cârî vazifeler (*i*) milletin ve hılâfet-saltanat makamlarının haklarını müdafaa etmek, (*ii*) memleketteki asayişsizliği (eşkıyalığı ve çeteciliği) mümkün mertebe bitirerek İtilâf Devletleri'nin işgâl bahanesini ortadan kaldırmak; (*iii*) Ermenistan'ın Doğu Anadolu'dan toprak almasını engellemek, (*iv*) Karadeniz'de bir Pontus-Rum Cumhuriyeti kurulmasına mani olmak, (*v*) İngiltere-İtalya rekabetinin bir tezahürü olarak İzmir'e çıkartılan Yunan'ı izale etmek ve (*vi*) bu süreçte İttihadçıları tasfiye etmek idi.[916]

Vahideddin Hân'ın Mustafa Kemal'e yüz yüze surette söylediği son sözler şu minvaldedir:

> Her şeyden evvel en büyük emelim, İttihat ve Terakki mensuplarıyla Teşkilât-ı Mahsusa'cıları şahsıma karşı kalplerinde taşımış oldukları husumetten sizin haberdar olmanız ve ona göre hareket eylemenizdir. Vilâyet-i Şarkiye'nin temiz ve Saltanat-ı Seniyyemize sadık, saf halkını aleyhimize tahrik eden bu komitecilerin en seri bir şekilde ve çok kısa bir zamanda ortadan kaldırılmaları esbabına tevessül etmenizi sizden istemekteyiz. Hafazanallah bu tahrikât ve bu teşevvüş fazla devam ederse Düvel-i İtilâfiyenin bundan bilistifade henüz işgal görmemiş bu mıntıkaya da asker sevk etmeleri vâki olabilir. O zaman memalik-i mahrusamızın en kudretli bir mıntıkası da elimizden çıkmış olur. Büyük devletlerin bu sahada tesis etmek istedikleri Ermeni ve Kürd devletlerinin kurulmasına yol açılmış olur. Buna meydan vermemenizi sizden bekliyorum. Gerekli her türlü masrafın işarınız ve tensibinizle verilmesi hususunda Sadrazam Paşa'ya derhal irade edeceğim.[917] Paşa, bütün ümitlerimiz sizde kaldı. Hepimizi siz kurtaracaksınız![918]

Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal'e nakit verdiği sabittir fakat miktarı konusunda rivayetler muhteliftir.[919]

---

[914] Memleket, 17 Mayıs 1335-1919, Aded 97, *İstanbul Havâdisi: Saray-ı Hümâyun*, s. 2, sütun 1; Vakit, 17 Mayıs 1335-1919, Numero 558, *Dâhilî Şu'ûn: Selâmlık*, s. 2, sütun 4.

[915] "Hey'et-i vükelâca tanzim olunup irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhîye iktirân eden 21 maddelik tâlimat-ı mahsûsada musarrah salâhiyet-i vâsia mucibince Anadolu vilâyât-ı şâhâneleri bi'l-umum memûrîn-i mülkiye ve askeriyesi üzerinde icrasına memur bulunduğum teftişat ve tahkikatı rızây-i âlî-i cenâb-ı hilâfetpenâhî dâire-i necât-ı bâhiresinde medâr-ı fahr ve mübahât-ı memlûkânem olan sadakat-ı kâmile ile bezl-i makderet eyleyeceğime vallahi billâhi." Sadeleştirilmiş hâli: "Hükümet tarafından düzenlenip padişahın tasdikine iktirân eden 21 maddelik özel talimatta açıkça belirtilmiş olan geniş yetkilere dayanarak Anadolu vilâyetlerindeki bütün mülkî ve askerî memurlar üzerinde icrasına memur bulunduğum teftişleri ve tahkikatı halife hazretlerinin arzusu dahilinde iftihar kaynağının ve padişah kullarının övüncü olan tam bir sadakatle ve elimden gelen bütün kuvvetle yerine getireceğime vallahi billâhi." Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 135-136. Fakat "Mustafa Kemal için, verdiği sözler, daima amaca ulaşmak için kullanılan ve pek az yerine getirilen araçlar olmuştu." H. C. Armstrong. (1996). *Bozkurt* (G. Çağalı-Güven, çev.) içinde (s. 94). İstanbul: Arba Yayınları.

[916] "Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderen Damat Ferid Paşa hükûmeti idi, kuvvet veren de Sultan Mehmed Vahideddin hazretleri idi. Verilen vazife zahiren ordu müfettişi, hakikatte ordu haricinde bir ihtiyat kuvveti hazırlaması idi. Babıali kendisine geniş bir selahiyet vermişti, Padişah dahi eline ayrıca bir hatt-ı hümayun ita eylemişti. (..) Padişah bir hatt-ı humayun, Babıali dahi vasi selahiyet vermemiş olsa idi, Mirliva Mustafa Kemal Paşa, ilk adımlarında Anadolu'da ne yapabilirdi? Peşine kaç kişi takabilirdi?" Mevlanzade Rıfat. (2017). *Türkiye İnkılabının İç Yüzü* (K. Kahraman, haz.) içinde (s. 253-254). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

[917] Mustafa Kemal ise Sultan Vahideddin'e şu minvalde teminat vermiştir: "Zatı Şahaneleri müsterih ve mutmain bulunsunlar ki bu havalide kurulması muhtemel bir Ermenistan ve Kürdistan'ın teşekkülüne sebep ve bahane addedilecek en büyük bir hususa meydan vermeyeceğim. Bunu size arzı bir vazife bilirim." Hüsamettin Ertürk. (2011). *İki Devrin Perde Arkası* (S. N. Tansu, haz.) içinde (s. 367-368). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

[918] Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, 2017, s. 262.

[919] Sultan Vahideddin saraylısı Rumeysa Aredba'ya şöyle demiştir: "Devletimi kurtarabilecek tek adam Mustafa Kemal'di. Vazifelendirdim, cebine de nakit koydum ki müşkül duruma düşmesin, iyi de nasihat ettim. Ama ah vefasız bizi sırtımızdan vurdu ah. Ama millet huzura kavuştu inşallah, fakat hanedan perişan oldu." Edadil Açba. (2012). (Haz.). *Sultan Vahideddin'in Son Günleri* içinde (s. 83-84). İstanbul: Timaş Yayınları. Şerif Paşa'nın

Padişah, Mustafa Kemal'e bir *ferman* veya bir *hatt-ı hümâyun* irade etti:

> Yâverân-ı şehriyârânemden Erkân-ı Harbiyye Mirlivası Mustafa Kemal Paşa'ya
>
> Harb-i Umumî'nin müttefîkîn hesabına ziyâı üzerine tahassul eden vaziyet-i siyasiyye ecdâd-ı i'zâmım mülkünü ve makam-ı hilâfet ve saltanatı müşkil ve tehlikeli bir sâhaya sürüklediğinden, hükümet-i seniyyemin kararı veçhile tayin olunduğunuz mıntıkada âsâyişi te'min ve marzî-i şâhâneme mugayir ahvâlin hudusunu men' ile cümleten deff-i sâile bezl-i cehd-i gayret ederek milletimin masuniyetini te'yid ve mülkümün eyâdî-i mütearrızîynden tahlîsi içün yekvücud olarak hareket edilmesini, selâm-ı şâhânemle asker ve memûrîn ve ahalîye tebliğini irade ettim. 14 Mayıs 335. Mehmed Vahideddin.[920]

Hükûmet, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesince yayınladığı resmî tebliğde *hukûk-ı millet ve devletin muhâfazası içün uhdesine terettüb eden vazîfeyi ifâya teşebbüs etmiş olduğunu ve muhâfaza-ı vekar ve sekînet edilmesi lüzûmunun lisân-ı münâsible ahâliye tavsiyesi zımnında Dâhiliye Nezâreti Celîlesi tarafından vilâyât-ı Osmâniyeye tebligât-ı lâzıme ifâ kılındığını* bildirdi. Resmî tebliğin hemen yanında "Şark Kıtaatı Müfettişliği"ne Mustafa Kemal Paşa'nın tayin edildiği ve *birkaç güne kadar (Erzurum)a azimet edeceği* duyuruldu.[921]

---

belirttiğine göre Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal'e "kendi cebinden 30 bin lira" vermiştir: Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 81. Bir İngiliz mahrem muhtırasına göre Mustafa Kemal'i "1919 yılının Mayıs ayında, bilhassa Yunanların Pontus cumhuriyeti özlemlerini boşa çıkarmak maksadıyla Anadolu'ya gönderen" Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal'e 40.000 Türk altın lirası vermiş idi. BNA, FO, 371/6465/E.1473, İstanbul'daki İngiliz İşgâl Kuvvetleri Kumandanlığından Londra'daki Harbiye Nezâretine 29 Ocak 1921 tarihli mahrem muhtıra; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1979, c. 3, s. 97. Mustafa Kemal Kafkas Cephesi'nde 2'nci Ordu Kumandan vekili iken O'nun şifre zabitliğini yapan Ekrem Cemilpaşa'ya göre "Mustafa Kemal Sultan Vahidettin'i kafese koymuş askeri müfettişlik namıyla bir vazife koparmış, yetmiş bin altın lira dercep etmiş ve gizlice Erzurum'a varmış" idi: Ekrem Cemil Paşa. (1992). *Muhtasar Hayatım: Kemalizme Karşı Kürt Aydın Hareketinden Bir Yaprak* içinde (s. 36). Ankara: Beybun Yayınları.

920 Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 379, sonnot 102. Nitekim Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi, Padişah Seryaveri Ahmed Avni Paşa, Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa, Dahiliye Nâzırı Ahmed Reşid Bey ve Mevlanzade Rıfat, "selâm-ı şâhâne"nin yazılı olduğu özel bir belgenin verildiği hususunda ittifak etmektedirler. "4 Mayıs 1919 Pazar günü öğleden evvel Yıldız Sarayı'nda Padişahın huzuruna kabul edilen Sadrazam Damat Ferid Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu kumandanlığına tayini iradesini aldığı gibi, kendisine verilecek fevkalâde vazife ve salâhiyete ait *Ferman-ı hümâyûn* da Paşa'nın tasvibine iktiran etmişti." Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, 2017, s. 260-261. "Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesini sağlayan Vahdettin'miş. Padişah, Mustafa Kemal'e para vermiş. Keza hükümet bütçesinden de ona birkaç bin lira vermişler ki buna ait belgenin fotokopisini Paris'te Republik Enchance gazetesi yayınladı. Padişah ve Ferit, Mustafa Kemal'i çağırmışlar ve söylemişler. Kendisini memur edip, eline de bir ferman vermişler. O günün Devlet büyüklerinden bu görevin Mustafa Kemal'e verilmesine karşı çıkanlar olmuş." Rıza Nur. (1994). *Millî Kıyam: Millî Mücadelenin İç Yüzü* (Y. Toker, haz.) içinde (s. 36). İstanbul: Toker Yayınları. Toker Yayınları Rıza Nur'un hatıratını fevkalâde sansürlemiş hatta orijinal metne fevkalâde müdahale etmiştir. "Osmanlı bürokratik geleneğine göre de Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir Hatt-ı Hümayun alması gerekmektedir." Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, 2013, s. 100.

921 Zaman, 16 Mayıs 1919, Numero 368, s. 1, sütun 2-3. Örneğin bir Kemalist tarih yazıcısı şu cümleleri kurmak mecburiyetinde kalmış görünüyor: "(..) hükümet bu sırada, ülkenin birçok yerlerine savaşta pişmiş, ulusçu ve kişilik sahibi birçok komutanlar atamaktaydı. Nitekim, başta Mustafa Kemal olmak üzere, Kurtuluş Savaşı'nın birçok büyük komutanları Damat Ferit zamanında Anadolu'daki birliklerin başına atanmışlardı. (..) İtalyanlar Antalya'ya çıktıktan (..) 20 gün sonra Mustafa Kemal'i Samsun'a gönderecek olan, daha önce de İstiklal Harbi'nin müstakbel kahramanlarını bir bir Anadolu'ya ya da Harbiye Nezareti'ne Genelkurmay'a yerleştirmiş olan Saray (..)" Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 260-261. "(..) hükümetteki sandalyesiz nazırların genellikle ulusçuluğa açık kimseler oluşları da yine ulusal direnişe elverişli bir ortam yaratmaktan geri kalmıyordu." (Akşin, 2004, c. 1, s. 392).

Mustafa Kemal Paşa, Sultan tarafından Anadolu ordularının başkomutanı atandı (..)[922]

M. Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderen hükümette şeyhülislâm sıfatıyle vazifeli bulunan Mustafa Sabri Efendi de O'nun para, ferman, geniş imtiyaz ve selâhiyetler verilerek gönderildiğini, eline verilen bu fermanın Mondros Mütarekesi muvacehesinde gayet gizli tutulduğunu sarahaten teyid eylemektedir.[923]

Sabık Sadrazam ve Sandalyesiz nâzır Ahmed İzzet (Furgaç):

Sultan Vahideddin de izlenen yaltakçılık ve miskinlik siyasetinin iflâs ettiğini anlayınca belli etmeden Anadolu'da bir direnme vücuda getirmek ve değişik cemiyetleri kendi yararına olarak birleştirmeyi düşünmüş, hatta daha önce Rauf Bey'i bu maksadla kendisine çekmek için epeyce çalışmıştı. Fakat bu kişilik sahibi, inatçı ve ağırbaşlı vatanperver kendiliğinden Anadolu'da savaşa koşmuş olduğu halde Padişah'ın vaad ve ısrarına boyun eğmeyince Padişah fahrî yaverini hatırladı. İşte bu suretledir ki, başka başka görüş açısı izleyen hükümdarla sadrazamı bu kişiyi Anadolu'ya gönderme amacında birleştiler.

...Mustafa Kemal Paşa istediği kadar padişahın özel memuru olarak bu işe başlamış olduğunu inkâra savaşsın. Benim bu hususta kanaatim sağlamdır. Çünki kendisine verilen yetki şimdiye kadar hiçbir faniye nasib olmamış genişlikteydi. Kendisi teftiş dairesindeki askeri kıt'alardan başka, komşu kolordulara ve bütün Anadolu vilâyetlerine emri geçerli olacak, memurları istediği gibi görevinden alacak ve tayin edecektir.

Benim bildiğim Babıâli bu gibi işlerde, özellikle askerlerin yöneticileri hükmü altına alması meselesinde çok kıskançtır. Hele gurur ve kıskançlığı delilik derecesinde olan Ferid Paşa'nın sadaret makamında olmayan yetkileri başkasına bahşetmek istemesi doğal olmayan bir durumdur. Bu tarihlerde padişahın eski politikasının ilkelerini değiştirerek gûya halka hoş görünmek ve güven vermek için Tevfik Paşa'yla benim kabinelerimizden seçtiği ve tayin ettirdiği on iki nezaretsiz bakanın katılmasıyla oluşturulan kabinenin içinde ben de vardım.

Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik tayinini içine alan ve yetkilerini belirleyen belge görüşülüp tasdik olunmak üzere Vükelâ Meclisi'ne verildiği tarihten bir hafta-on gün önce Paşa fermanını, yetki mektubunu taşıyarak hareket etmiş bulunuyordu. Bu haller açıkça gösterir ki memuriyet resmî hükümetin değil padişahın düşüncesinin ürünü ve tedbirinin eseridir. Babıâli ve Harbiye Nezareti saraydan aldıkları işaretle bunu uygulamaya koymuşlardır. Fakat bu gerçeğin gizlenmesi Mustafa Kemal Paşa'ca uygun olduğu kadar sinsi padişahca da gerekliydi. Paşa büründüğü esrarlı kisveye gelecek için beslediği emeller ve hayallere uymaması yönünden saraya bağlılığını gizlemek, memur ve mensubu olduğu hükümdara karşı işlediği iğfal, sözünden caymak, küfrân-ı nimet gibi basitlikleri halkın gözünden saklamak, hiç olmazsa hafifletmek istiyor; padişah da ne şekilde olursa olsun bir kimse tarafından aldatılmış olmayı kibrine yediremiyor, bir yandan da yabancılara el altından oyun yapmak istediğinin anlaşılmasından korkuyordu.[924]

Vahideddin Hân, 1925 tarihli beyannâmesinde diyecektir ki: *Filhakika bir taraftan mıntıka-i mühlikede kalan makarr-ı hilâfetde düvel-i itilâfiyye ve galibenin muhasebe ve muvacehesi ve diğer taraftan müstevli Yunanlılar'a mukabele için vesait-i mümkine ve mahremane ile Anadolu'ya memur eylediğimiz yaverânımızdan Mustafa Kemal'in ….(1) karşısında kalmıştım.*[925]

Eski başbakanlardan Suad Hayri Ürgüplü'nün naklettiğine göre Sultan Vahideddin'in kızı Sabiha Hanım şunları ifade etmiştir:

---

922 Rafael de Nogales. (2008). *Osmanlı Ordusunda Dört Yıl (1915-1919)* (V. İlmen, çev.) içinde (s. 286). İstanbul: Yaba Yayınları.

923 Şeyhülislâm Mustafa Sabri, *Mevkuf-ul Akli ve İlmi vel Âlim min Rabbilâlemiyn ve İbadihil Mürseliyn*, 1950, c. 1, s. 469; Aktaran: Kadir Mısıroğlu. (1992). *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler* (9. basım) içinde (s. 54). İstanbul: Sebil Yayınevi.

924 *Feryadım*, II/213; Aktaran: Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 142-143.

925 Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 416. Bardakçı'nın sansürlediği (1) numaralı kısımda "ihaneti ve aldığı vaziyet-i şekâvet ve bâğîyesi" yazdığı belirtilmektedir: Derin Tarih Dergisi, Şubat 2014, Sayı 23, *Vahdettin İftiralara Cevap Veriyor*, s. 12.

> Babamın padişah olmadan evvel ve veliahd iken en çok tanıdığı ve takdir ettiği Mustafa Kemal Paşa idi. Yaveri idi ve onunla Almanya seyahatini de yapmıştı. Mustafa Kemal Paşa da ona çok bağlı ve hürmetkârdı. Memleketin en feci durumunda başa geçen babam mücadelenin ancak Anadolu'da devam edebileceğine inanmış ve Mustafa Kemal Paşa'yı -bu işi tek başarabilecek insan saydığından- Anadolu'ya kaçmaya teşvik etmiştir. Bunu bize söylediği gibi, bu kararlaşınca yanından çıkıp yaverler odasına giren başyaver Naci Paşa, -Naci Eldeniz olacak-, diğer yaverlere bunu gizlice tebşîr etmiş (müjdelemiş) ve "Hele şükür, efendimiz Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya geçmeye ikna etmişler!" demiştir. Rahmetli Yümni Paşa da bunu gayet iyi bilirdi.
>
> Aralarında konuşup mutabık kaldıkları hususlar vardı:
>
> Evvelâ birbirlerini tanımıyor, mutabık kalmamışlar, ayrı ayrı iş göreceklermiş gibi hareket edilecek; iş hangi yönden selâmete götürülürse sonra birleşecekler. Yegâne gaye vatanın selâmeti, kurtulması ve istiklâli olacaktı.
>
> Babam sonradan Mustafa Kemal Paşa'nın sözünü tutmadığından, kendisini ve imparatorluğu hain insanlar gibi göstermesinden çok ama çok müteessir olmuş ve bunu asla hazmedememiştir.[926]

İzmir'deki İngiliz mümessil James Morgan, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine rapor gönderdi:

> İzmir 15 Mayıs günü Yunanlılar tarafından işgal edildi. İşgal son derece disiplinsiz bir şekilde gerçekleştirildi. Birçok yerlerde çatışmalar meydana geldi. Hıristiyanlar tarafından yapılan kışkırtmalar neticesinde birçok Türk gereksiz yere tutuklandı… Evlerin ve işyerlerinin yağması devam etmektedir. Rum ayaktakımı etraftaki köylere saldırmaktadır. Türkleri yağma ve avlama eylemleri devam etmekte. 300 Türk, 100 Hıristiyan kayıp var.[927]

İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Tuğamiral Webb, *memleketin her tarafından hadsiz hesapsız protesto telgrafları aldığını, umumî efkârın her tarafta galeyana gelmiş göründüğünü* İngiliz Hariciye Nezâretine bildirdi.[928]

Damad Ferid Paşa, Sadrazamlıktan istifa etti.[929]

***

İstidrat: Mustafa Kemal, 15 Ekim 1927 tarihli CHP kongresinde *Nutuk*unu mebuslara okumaya başlayacak ve *Râkip olacağım vapurun tâkip olunacağını ve İstanbul'da iken tevkif etmediklerine göre belki de Karadenizde batırılacağımı mevsukan işitmiş,* [Rauf Bey] *onu haber verdi. Ben İstanbul'da kalıp tevkif olunmaktansa batıp boğulmağı müreccah gördüm*. diyecektir. Mustafa Kemal, kendinden menkul bu hikâyeyi şahsî kültünü takdis etmek için istimal edecektir.[930]

***

17 Mayıs 1919. 100 kişilik bir İngiliz bölüğü, Samsun'a çıkartıldı.[931] Filistin Cephesi'nde Ferik Cevad (Çobanlı) Paşa kumandasındaki 8'inci Orduya tâbi 22'nci Kolordunun kumandanlığını yapmış olan Erkân-ı Harbiye Miralayı Refet (Bele); Sultan Mehmed Vahideddin'in iradesi ve Sadrâzam Damad Ferid Paşa ve Harbiye Nâzırı Şakir Paşa imzalarıyla Sivas merkezli 3'üncü Kolordu Kumandanı tayin edildi.[932]

---

926 Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 144.

927 Eyüp Şahin, *Hasan Tahsin Gerçeği*, 2019, s. 299.

928 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 81.

929 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1993, c. 1, s. 246.

930 "Güya bir İngiliz torpidobotu vasıtasiyle (Bandırma) vapurunun batırılacağına dair dikkati çeken hikâye de bu zamana düşmektedir. Rauf Bey limana giderken şunu söylemiş olduğunu: *Canım, tevkif etmek istiyorlarsa, dışarı çıkmanızı neden beklesinler, burada tevkif etmelerine ne mani var?* anlatmıştır." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 117.

931 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1993, c. 1, s. 248.

932 Takvîm-i Vekâyi', 20 Mayıs 1335-1919, Numero 3553, *Tevcîhât*, s. 1-2.

> Şark Kıta'atı Müfettişliğine ta'yin buyrulmuş olan Mustafa Kemal Paşa ma'iyetinde Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Hüsrev Beğ vesâ'ir ba'zı zevat bulunduğu hâlde dün öğleden sonra Bandırma Vapuruyla Samsuna hareket etmişdir.[933]

Britanya Başvekili Lloyd George*, Anadolu'nun paylaşılması konusunda o zamana kadarki tutumunun tersine davranmaya başladı.* Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour*, eleştirel bir muhtıra vermiş,* Hindistan Sömürge Nâzırı Edwin Montagu *ve Müslüman Hint Delegasyonu o günkü Yüksek Kurul toplantısından önce Anadolu'nun paylaştırılmasına olanca güçleriyle karşı çıkmışlardı*r.[934]

> Çıkarmanın ardından Anadolu'nun taksimat planının yeniden gündeme gelmesiyle, İngiliz hükümeti içinde kıpırdanmalar arttı. Montagu, Curzon ve hatta Balfour bile istifa tehdidinde bulundular. Özellikle Balfour, her ne kadar Türkler'in İstanbul'dan uzaklaştırılmasını isterse istesin, Anadolu'nun Türk kesiminin parçalanmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Lloyd George'un 17 Mayıs günü Dörtler Konseyi'ne sunduğu bildiride şöyle diyordu Balfour:
>
> > Üzerinde en çok titizlik gösterdiğimiz husus, isteksiz halkları yabancı yönetimlerin eline bırakmamaktır... Ayrı yaşamak isteyenleri birleştirmek, birarada yaşamak isteyenleri bölmekten daha büyük bir suç mudur? Eğer Anadolu Türkleri egemen ve bağımsız, tek bir ulus olarak kalmak istiyorlarsa, bu isteklerini karşılamadığımız zaman biz hangi prensipten bahsedeceğiz?
>
> Kısacası Balfour'un önerisi, Türkiye'nin, başkenti Bursa ya da Konya olan tek, bölünmemiş ve mandasız bir devlet olmasıydı. Bu sistem, Türkler'in eskiden beri alışık olduğu biçimde maliye ve asayişin Müttefikler tarafından denetimiyle desteklenecekti. "İtalyanlar'ın bir şekilde yatıştırılmasının gerektiği"nin farkında olan Balfour, Antalya civarındaki bütün ekonomik ayrıcalıklara ilk itiraz hakkının İtalya'ya bırakılmasını teklif etti. İtalya'nın mandası olmayacaktı ama, ekonomik nüfuz alanı olacaktı.
>
> > Bu yaklaşımın iki amacı vardı. Birincisi, homojen bir nüfus üzerinde hakimiyetini sürdüren bağımsız bir Türk Hükümeti'ni andıran bir kurum oluşturmak. Diğeri de, İtalyanlar'a bu Türk devleti içinde İtalyan Hükümeti'nin isteklerine yeterli cevap oluşturacak bir konum sağlamak. Nereden bakılırsa bakılsın, bunun iyi bir plan olmadığını kabul ediyorum. Ama bahsettiğim bakış açısından, ki şu anda bizi en çok ilgilendiren budur, dikkate alınmaya değer olduğuna inanıyorum.
>
> Başka bir ifadeyle, Balfour, Lloyd George'un Dörtler Konseyi'ndeki ilk görüşmeler sırasında taraftar olduğu, geleneksel nüfuz alanları kavramına geri dönüyordu.[935]

*İngiliz hükümeti içinde, İstanbul'un Türk devletinden koparılması fikrine de yoğun bir muhalefet başgöstermişti*r. *17 Mayıs günü öğleden sonra Dörtler Konseyi, Hint Hükümeti'nden bir delegasyonu kabul etti. Hindistan Dışişleri Bakanı Edwin Montagu liderliğindeki delegasyon; Küçük Asya, İstanbul ve Trakya dahil olmak ve Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmek üzere bağımsız bir Türk devletinin korunmasını istedi. Padişahın halife olarak dinsel öneminin altını çizen delegeler, Hindistan'da yetmiş milyon Müslüman yaşadığını, bunların çoğunun Yakındoğu'da savaşa katıldığını ve hepsinin de halifeyi İstanbul'da görmek istediklerini belirtti*. *Delegasyon ayrıca, İngiliz ve Fransızlar'ın İslamiyet'le olan tarihsel sömürge bağlarına ve On Dört Madde'ye dikkat çekiyo*r:

> Delegasyon odadan ayrılır ayrılmaz, Lloyd George, kendi görüşüne göre toprak bölünmesinin çok büyük sorunlar yaratacağını ifade etti. İslam dünyasının rahatsızlığı o kadar büyük olacaktı ki, herhangi bir Batı ülkesinin Müslüman bölgelerde başarılı bir manda idaresi mümkün olamayacaktı. Dolayısıyla Lloyd George, padişahı İslam dünyasının dini lideri olarak İstanbul'da bırakacak bir çözüm bulunması konusunda kesin

---

933 Memleket, 17 Mayıs 1335-1919, Aded 97, *İstanbul Havâdisi: Mustafa Kemal Paşa*, s. 2, sütun 1. "Şark Kıta'atı Müfettişliğine ta'yin edilen Mustafa Kemal Paşa ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet Beğ maiyetleri ile Bandırma Vapuruna rakiben dün saat dörtde Samsuna müteveccihen hareket etmişlerdir." Alemdar, 17 Mayıs 1335-1919, Aded 145-1455, *Şark Kıtaatı Müfettişliği*, s. 1.

934 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 123, dipnot *.

935 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 86-87.

kararlıydı. Boğazlar şüphesiz alınacaktı ama, padişahın İstanbul'da başkenti elinde tuttuğu görüntüsünü verecek bir yöntem bulunmak zorundaydı. 5 Ocak 1918 tarihinde yaptığı bir konuşma sırasında Lloyd George'un, başkentin Türkler'e bırakılacağını söylemesi birden bir namus sözü haline geldi ve İngiliz lider İngiltere'nin bu fikre yürekten bağlı olduğunu ifade etti. Dört gün önce, "Türkler ellerinde güç kalmayınca zalimleşen insanlardır. Hint Müslümanları ne derse desin, Türk rejiminin sona erdirilmesi bizim için zorunluluktur," diyen bir insan için tam bir çark edişti bu. Hakikaten de, iki gün önce güney Anadolu'da İtalyan mandasını savunanlar arasında başı çekiyordu Lloyd George.[936]

Bir başka kaynakta Montagu ve Hindî delegasyonda müşrik Hinduların da bulunduğunu öğreniyoruz. Montagu'nun belirttiğine göre Bolşevikler, Hinduları ve Hindî Müslümanları Britanya aleyhine kışkırtmaktadır:

17 mayıs 1919'da İzmir'e yunan çıkarmasından iki gün sonra, hint müslümanlarından kurulu bir heyet, beraberlerinde İngiltere'nin Hindistan işlerini yürütmekle görevli devlet bakanı Montagu ve müslüman olmıyan hindûlardan bir grup olduğu halde, Dörtler Konseyi tarafından kabul edildi ve şikâyetlerini bildirdi. Söyledikleri arasında şunlar da vardı:

"Montagu - Dünya gerçek bir tehlike ile karşı karşıyadır. Birkaç gün önce, Taşkent'te bolşeviklerin eline esir düşen ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Avrupa'ya dönen bir amerikalı ile konuştum. Silâhların bırakılmasından bu yana müslümanların müttefikler karşısında takındıkları tavır bu amerikalıyı pek şaşırtmıştı. Onlar arasında şimdi yaygın olan duygu, barış konferansının İslâm alemine karşı cephe aldığı merkezindedir.

Mısır'da ve Afganistan'daki son hadiseleri hatırlamıya lüzum görmüyorum. Pencap'ta, bolşevikler tarafından kışkırtılan hindû tahrikçiler halkı isyana teşvik ediyorlardı. Hareketi yaymak üzere camiler kapılarını bu tahrikçilere açmıştı. Müslüman olmıyan kışkırtıcılara ve hatiplere camilerin kapılarının açılmış olması, daha önce görülmüş bir hâdise değildir.

Bu ruh halinin sebepleri, İstanbul'un kaderine dair yapılan yorumlar, italyan ve yunan askerlerinin Anadoluya çıkmış olmaları ve Ayasofya'nın cami olmaktan çıkarılarak, yeniden bir hristiyan kilisesi durumuna getirileceği söylentileridir. Dünya harbinin esnasında islâma karşı bir harp olduğu ve barışın da müslüman menfaatlerine karşı yapıldığı düşüncesi bunlardar. doğmaktadır. Böyle bir ruh halinin yerleşmesine meydan vermek pek tehlikeli olacaktır".

Aftah Ahmed Han - Hindistan müslümanları bağımsız kalabilen son müslüman devletin, yani Türkiye'nin kaderi ile yakından ilgilidirler... Bahis konusu olan yalnız halifenin değil, fakat bütün türk ırkının geleceğidir...

Lord Sinha - Hindistan'da 70 milyon müslüman bulunduğu söylendi. Bu, memleket nüfusunun beşte biri demektir. Müslüman ahali Hindistan'ın en cesur, en mücahit unsurudur. Harpte türklerin yenilmesi, büyük kısmını hint müslümanlarının teşkil ettiği ordular sayesinde mümkün olmuştur…

Bikaner mihracesi (Sözü geçen Edwin Montagu ile birlikte, Hindistan'ın konferanstaki tam yetkili delegesi) - Müslüman dininde olmıyan hintliler de müslüman vatandaşların duygularına sevgi ile katılmaktadırlar. Hint prenslerinin temsilcisi olarak, bu prenslerin başta geleninin bir müslüman olduğunu ve onun otoritesinin İngiltere kralını ve müttefiklerini desteklemekte kullanılmış bulunduğunu hatırlatmak zorundayım".[937]

18 Mayıs 1919. Mustafî Sadrazam Damad Ferid Paşa, Britanya Fevkalâde Komiserliği Baştercümanı Andrew Ryan'la mülakat ediyor. Sadrazam Paşa, *bir gün önce, akşamleyin padişahla dört saat görüştüğünü, onun pek umutsuz ve kendisinin yeniden iktidara gelmesi gerektiği konusunda ısrarlı olduğunu anlattı. Destekleneceğine güvenmeden başa geçmenin yararsız olduğunu* söyledi *çünkü*

[936] Paul C. Helmreich. (1996). *Sevr Entrikaları: Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi* (Ş. Erol, çev.) içinde (s. 87-88). İstanbul: Sabah Kitaplar. "R.S. Baker, Hint delegasyonunun Dörtler Konseyi'nin önüne çıkarılmasının Lloyd George tarafından, önceki vaatlerinden sıyrılmak amacıyla ayarlandığını ileri sürer. Bu doğru olabilir. Çünkü, eğer Lloyd George gerçekten karşı çıkmış olsaydı, delegasyon böyle bir şey yapamazdı." (Helmreich, 1996, s. 96, sonnot 19).

[937] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 64-65.

Konferans'ın daha nasıl darbeler hazırladığı tamamen belirsiz görünüyor ve Anadolu'da kan dökületeği muhakkaktır. *Padişah, İzmir işgalinin tahtı üzerindeki etkisini düşünüyor*. *Buna benzer vahamette bir başka olay, kendisinin bir daha böyle bir sorumluluk yüklenmek istememesi dolayısıyla, tahtın çökmesine yol açabilecektir*. Sadrazam, *yeni felaket olarak, özellikle İstanbul'un Osmanlıların elinden çıkışını düşünüyor*.[938]

Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâretinden vilâyetlere tamim. 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'in askerî salâhiyeti yanında (*i*) asayişsizliğin giderilmesi, (*ii*) etrafa dağıtılmış silâh ve cephanenin toplatılıp depolarda muhafaza edilmesi ve (*iii*) ordunun gayriresmî himayesinde olduklarını iddia etmek suretiyle teşekkül eden ve asker toplayan şûrâların lağvı hususlarında mülkî salâhiyeti de haiz olduğu *Trabzon, Erzurum, Sivas, Van Vilâyetlerine ile Erzincan ve Canik Lîvâlarına ve Diyarbekir, Bitlis, Mâmuretülâzîz, Ankara, Kastamonu Vilâyetlerine* bildirildi.[939] Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali (Gerede), 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğinin vazife hududuna Kayseri ve Maraş mutasarrıflıklarının da dahil olduğunu bildirdi.[940]

Dahiliye Nezâretinden Polis Müdüriyetine talimat: *Emr-i âhire değin bundan böyle kimsenin tutuklanmaması*.[941]

Hürriyet ve İtilaf, Sulh ve Selamet, Millî Ahrar, Demokrat, Sosyalist, Osmanlı Demokrat siyasî fırkaları, Adana ve Havalisi, Trabzon Müdafaa-yı Milliye, İzmir Redd-i İlhak cemiyetleri ve Trakya murahhasları müştereken Müttefik fevkalâde komiserlerine muhtıra verdiler. *Hayli sert olan muhtıra, işgali bırakışmaya ve Wilson ilkelerine aykırı buluyor ve Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında savaş halinin bulunmamasının, bu ülkenin işgaline bir engel olduğuna dikkat çekiyor, bu durumda doğacak her türlü sorumluluğun İtilaf Devletleri'ne ait olacağını bildiriyor*. *Bundan başka, Türk ulusunun her türlü fedakârlığı destekleyeceği ve dolayısıyla, birliğini ve ulusal varlığını koruyacağı duyuruluyor. Son olarak, Türkler adına, haksızlığın düzeltilmesi ve ulusal alın yazılarının, temsilcilerinin huzurunda ve Wilson ilkelerine göre düzenlenmesi isteniyor*.[942]

Yunan'ın İzmir katliâmını öğrenen İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, *kabinenin diğer bazı üyeleriyle birlikte alelacele Paris'te gitti. Yapılan toplantıda, Yunanlıların, savunamayacakları toprakları işgal etmemelerini istedi.*[943]

Britanya Harbiye Nâzırı Winston Churchill, İzmir'e Yunan çıkartması hakkında şu cümleleri derc etmiştir: *Paris'te güzel bir öğleden sonra bu uğursuz hâdiseyi öğrendiğim vakitki şaşkınlığı çok iyi hatırlıyorum. Şüphesiz, ben İngiliz Genelkurmayında hüküm süren şaşkınlığın tesiri altında kaldım. Bizim kuvvet vasıtalarımızın erimeye başladığı bir zamanda (silâhsızlanma dolayısiyle) bu kadar çok ve yeni tehlikeler taşıyan bu cebrî hareketin akılsızlığını affetmek imkânsızdı*.[944]

Paris Sulh Konferansı Britanya Heyeti Kâtib-i Evveli Robert Vansittart, İzmir'deki vekayiden haberdar olunca dikkat çekici şu mülahazasını beyan etti:

---

938 FO, 371/4215, 76104, Andrew Ryan'dan Britanya Hariciye Nezâretine 19 Mayıs 1919 tarihli muhtıra; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 309.

939 DOA,DH.ŞFR.99-231/1; Aktaran: Murat Bardakçı, *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*, 2019, s. 218-219.

940 Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti'nden Harbiye Nezâretine Vekâlet-i Celilesine 18346 umumî, 635 hususî numaralı muhtıra; Aktaran: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1952, Sayı 1, Vesika No. 12.

941 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 281.

942 FO, 371/4218, 85638; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 282.

943 Harold Nicolson. (1937). *Curzon, The Last Phase* (p. 106). Great Britain, London: Constable Co. Ltd; Aktaran: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 254.

944 Gotthard Jaeschke, *İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması*, 1968, s. 574-575.

> İzmir'de de vukuatta mübalağa varsa aşırı harekete müsaade edilmesiyle. . . korkunç bir maceraya yol açılmış oldu, ilerisi için hayırlı bir şey kazanılmıyorsa, terki daha iyidir. Aydın Vilâyeti'nin Türk çoğunluğu, nefret ve istihkarla baktıkları bir azınlığın idaresine aslâ girmiyeceklerdir. . . Sonuçlar bizim için o kadar ciddidir ki, gerekirse Mr. Armitage Smith'in fikir olarak ortaya attığı veçhile Avrupa'da Çatalca hattına kadar olan yerlerden daha fazla toprak vermek -Curzon teklifi- suretiyle, bu olmazsa, İzmir şehrine inhisar ettirmek mukabilinde Yunanlıların Aydın Vilâyeti'nden çıkarılmaları için vaktin çok geç olup olmadığım sormak cesaretinde bulunuyorum.. Kendilerine görev verilen Yunanlılar altından çıkamıyacakları bir işi üzerlerine alırlar. . biz onları kendi imkânlarını aşmakta teşci edersek, bellerini kırabiliriz.[945]

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevad (Çobanlı), İngiliz askerî istihbarat erkânından bir subaya, *İzmir'in işgalinden en başta İngiltere'nin sorumlu olduğunu, isteseydi böyle bir kararın alınmasını engelleyebileceğini, büyük bir Müslüman devleti için bunun yanlış bir siyaset olduğunu ve Türklerin sabrı tükenirse, her şeyi göze alıp genel bir ayaklanma çıkarabileceklerini söyledi.*[946]

İzmir'deki İngiliz denetim subayı Amiral Calthorpe'ye telgrafname gönderdi. *İç bölgelerdeki durumun kaygılandırıcı olduğunu; ancak, Manisa'da vali ile eşrafın düzeni korumak için elden geleni yaptıklarını; Grek-Yunan ikilisinin İzmir dolaylarındaki silâh depoları ile Türk köylerini yağmaladıklarını ve Müslümanları avladıklarını* bildiriyor.[947]

İzmir'deki İngiliz mümessil Yarbay Ian Smith'den Oramiral Calthorpe'ye rapor: *Aksi takdirde umumî ihtilâf ve anarşi kolaylıkla başlayacağından, bir tek Yunanlının dahi memleket içine gönderilmemesini şiddetle tavsiye etmiştim*.[948]

Britanya Başvekili Lloyd George ile İtalya Başvekili Orlando hususî görüşüyorlar. Türk ekseriyetle meskûn Anadolu kıtasının parçalanmaması üzere mutabakata vardılar. Paris Sulh Konferansında kararlar âdetâ menfaat çarkıfeleğiyle takarrür ediyor:

> Olaylar dramatik bir dönüm noktasına geldi. Orlando, Lloyd George'u ziyaret ederek, bütün Anadolu'da bir İtalyan mandası için destek istedi. Lloyd George'un tereddütsüz itirazı üzerine Orlando, Küçük Asya'nın sadece İtalya'nın Fiume'den vazgeçmesi halinde önemli olacağının ipucunu verdi. Lloyd George konuşmayı şöyle hatırlıyordu: "Ona, *Fiume'yi Küçük Asya'da bir mandaya tercih mi ediyorsunuz?* diye sordum. Cevabı, *Evet* oldu. *Yani, Fiume'yi alırsanız Küçük Asya'daki bütün taleplerinizden vazgeçeceğinizi mi söylüyorsunuz? Sonuç olarak, evet*. Bunun hemen ardından, İtalya'nın Yugoslavlar için yeni bir liman inşa etmeye istekli olduğunu ifade etti."
>
> Lloyd George hiç vakit kaybetmeden Wilson ve Clemenceau'yu bu konuşmadan haberdar ederek şunu ekledi: "Anadolu'nun bölünmesi konusunda fikrini içtenlikle değiştirmiş durumda. Tamamiyle Türk olan bu toprakların parçalanmasının hata olacağını düşünüyor." Bunun yanı sıra, Türkler ve Müslümanlar; İngiliz, Fransız ve Amerikalılar'a saygı duyuyorlar ama, İtalyanlar'dan nefret ediyorlardı. Dolayısıyla, bir İtalyan mandası diğer Müttefik mandalar içinde sorun yaratırdı. Bir hafta önce, Adriyatik'te bir çözüme ulaşılması için Küçük Asya'da ödünler verilmesi gerektiğini savunuyordu. Şimdi fikrini değiştirmişti. "Kendi fikrine göre, eğer

---

945 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 83. Yunan'ın "belini kırabiliriz" ifadesine muvafık birçok satır arası beyanata muttalîyiz. 18 Mayıs 1921'de İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Curzon'a göndereceği muhtırasında "Kesin Yunan zaferi kesin Kemalist zaferden daha az felâketli" olacaktır. "İki tarafın yenişemeyerek birbirlerini tüketmelerinin ise en iyi sonuç alacağı" umulur diyecektir: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1979, c. 3, s. XC. 16 Ağustos 1921'de İngiliz Başvekil Lloyd George: "Türk ayaklanmasını bastırmak için [..] Tek bir şık vardır, o da her iki tarafı sonuna kadar vuruşturmaktır." Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e*, 1989, s. 102

946 BNA, FO, 371/4227/2547; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 391, dipnot 200.

947 IDA, FO 371/4218, No. 86551; Aktaran: Salâhi R. Sonyel. (2011). İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922). *Belleten*, 75(272), s. 194.

948 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 85, dipnot 105.

> İtalyanlar Küçük Asya'dan olduğu gibi sökülüp atılacaksa, bu onlara gerçekten de ilgilendikleri bir şeyi vermeye değerdi. Hatta bu, Müttefikler'in söyledikleri sözleri yutmaları pahasına bile olsa." Bir öyle, bir böyle dediğinin kendisi de farkındaydı, ama şu anda bunları hissettiğini ifade ediyordu.
>
> Wilson hemen, "Çözüm önerisi doğru olduğu sürece, kimsenin bir öyle bir böyle dediğinden bahsedilemez," dedi.[949]

19 Mayıs 1919. Vahideddin Hân, kabine teşkili vazifesine yine Damad Ferid Paşa'yı tensib buyurdu.[950] Kabinenin teşekkülü sonrası "Umum Vilâyetlere ve Elviye-i Müstakileye" şu telgraf gönderilmiştir:

> Milel-i mütemeddine arasında nâkâbil-i takî bir kâ'ideyi Yunanlılar pâyimâl ederek hâl-i mütârekede vatanımızın bir cüz-i gayr-i münfeği olan İzmire tecâvüz etdikleri mayısın on beşinci gecesinde Düvel-i Müttehide-i İ'tilâfiye mümessil-i siyâsîlerine bizzat i'tâ eylediğim nota ile hukûk-ı mukaddesemizin müdâfa'ası esbâbına tevessül edilmiş idi. Teşebbüsâtımızın sür'at-i mümkine ile Pâris Konferansı nezdinde ve Avrupa ve Amerika pâyitahtlarında ma'lum olduğu şübheden vâbestedir.
>
> Şu felâket-i milliye bir sür'at-i bârika ile memleketimizin her tarafında ma'lum oldu. Millet-i Osmâniye kemâl-i vakar ciddiyetle ibrâz etdiği metânet ve hamiyet tefrîki arzu edilen cüz-i vatanın merkeze incizâbını intâc eder ise Millet-i Necîbe-i Osmâniyenin şu ulvî hâli ber-şeref ebedîdir. Eyyâm ve sâât arkasında ihtifâ eden vuku'ât-ı kat'îyi vakt-ı dâimâ meşrû' bir sûret ve sükûnetle karşılayalım. Bizim gibi mâzîsi mu'azzam bir milletin ifnâ-yı hukûku tahakkuk eder ise bütün milletin ârâsiyle Türklerin tıynet-i necîbesine muvâfık bir karar ittihâzı tabi'îdir. Necât ve sa'âdet hürriyetle hürriyet ise cesâretle istihsâl edilir. Şu ân felâket içinde Pâdişâhımız Efendimizin kalb-i hümâyunları kalb-i millet ile berâber darabân ediyor. Bugün yeniden te'sis buyurdukları hey'et-i hükûmet vazîfe-i vataniyesini ifâ edeceği gibi bilcümle me'murîn-i eyâletin aynı hamiyet ve kiyâset ve umum efrâd-ı milletin basîretle hareket etmeleri menâfi-i âliye-i memleket ve devlet iktizâsındandır. Pâdişâhımız ve Halîfemizin tevcihât-ı hükümdârîleri ve millet-i mu'azzama-i Osmâniyenin i'timâdı ile bugün yine riyâset-i hükûmeti deruhde eyledim. Fakat icâb eder ise yârın vatanın bir neferi olarak ifâ-yı vazîfeye hazırım.
>
> İşbu telgrafnâmenin kazâ ve nahiyelere kadar her tarafda neşri mütemennâdır. 19 Mayıs sene 335[951]

9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal, İngilizler tarafından işgâl edilmiş bulunan Samsun'a ulaştı ve İngiliz Yüzbaşı Hurst ile görüştü, vazifesi hakkında rapor verdi: *Kemal Paşa buraya 19 Mayıs'ta ulaştı. Sükûneti temin etmek maksadıyla bir teftiş gezisi dâhilinde tâkibat yapıyor. Mıntıkadaki umûmî vaziyeti onunla görüştüm*.[952]

> İngiliz'ler, Mustafa Kemal Samsun'a ayak basar basmaz, onu, oradaki ajanları aracılığıyla izlemeye; davranış ve eylemleri hakkında bilgi toplamaya başladı.[953]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği muavinlerinden ve ataşemiliterlerinden Harold Armstrong: *Samsun, İngiliz birliklerinin elindeydi. Bir İngiliz istihbarat subayı, Mustafa Kemal'in tüm yaptıklarını*

---

949 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 88-89.

950 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 257.

951 Alemdar, 20 Mayıs 1335-1919, Aded 1458-148, *Yeni Kabîne*, s. 1.

952 BNA, FO, 371/4157/E.88757; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1973, c. 1, s. 4-5. 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın 21 Mayıs'ta "zata mahsus" telgraf göndererek "Bir an evvel zatiâlinizle mülâki olmak arzusundayım" bildirmesi üzerine 15'inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in yorumu dikkat çekicidir: "Fakat bana bir an evvel mülâki olmak için Trabzona gelmek ve bir iki günde otomobil ile emin olarak Erzuruma varmak mümkün iken Samsuna çıkmak ve Samsun havalisinin asayişi için bir kaç gün kalmak belki daha bir ay mülâkata mâni olacaktı. Kara yollarında asayiş de yoktu. Benzin de. Ben Samsunun vaziyetini gördüğüm için Trabzondaki alay ve topcu taburunu göndermiştim. Elimde başka kuvvet olmayınca şahsen ne yapabilecekti." Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 32-33.

953 Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 15.

inceden inceye soruşturuyordu. Yerel Rum ve Ermeniler, onun her hareketini, temaslarını hatta telefon görüşmelerini bile rapor ediyorlardı. Türkler onunla konuşmaktan neredeyse korkuyorlardı.[954]

> Gerek Padişahça gerekse yüksek komiserlerce en önemli politik hedef olan sükûn ve asayiş; kendilerinin zannettikleri gibi yalnız İttihat ve Terakki Komitesi'nin ya açık ya da gizli tahrikâtından değil, ancak memlekete geri dönen Ermeni ve Rumların intikam hareketlerinden, Müttefiklerin gün ışığına çıkan "sert barış sözleşmesinden" ve sırf Türklerle meskûn Osmanlı Devlet arazisini de aralarında paylaşmak yüzünden ihlâl ediliyordu. Bütün bunlar İngiliz Yüksek Komiserleri'nin raporlarından açıkça anlaşılmakta idi.[955]

İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General Milne, 9'uncu Ordu lağvedilmiş olduğu hâlde mezkûr orduya müfettiş ve erkân heyeti tayin edilmesinin sebebi hakkında Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine nota gönderdi:

> Devletlü Efendim Hazretleri
>
> Dokuzuncu Ordunun bir teşkilât icabı olarak lâğv edildiği anlaşılmışken Dokuzuncu Ordu Kıtaatına bir Müfettiş-i umumî ve Dokuzuncu Ordu için dahi bir Erkân-ı Harbiye Reisi ile büyük bir Erkân-ı Harbiye Heyetinin neden dolayı Sivasa izam olunmakta olduğunun anlaşılamadığını Zât-ı âlinize is'ar eylemekle mübahiyim.
>
> Bu zâbitanın ne gibi vezaif ifa edeceklerinin ve mütesavver tensikat mahiyetinin neden ibaret olduğunun lûtfen izah buyurulmasını istirham eylerim.[956]

Yeniden isticvabata lüzum hasıl olduğundan İttihad erkânının muhakemesi bir müddet-i gayr-ı muayyene için şimdilik tehir edilmişdir.[957] *Bütün Türkiye ve Türklerin böylesine ağır bir saldırıya uğradığı bir sırada doğan ortak tepki içinde, iç düşmanla mücadeleye ara verme gerekli görülmüştü*r.[958]

Fatih Mitingi tertip edildi.[959] İstanbul Polis Müdürü Miralay Halil Bey[960], mitingin emniyeti için polis üçüncü şube müdür muavini Nevzat (Tandoğan) Bey'i vazifelendirdi. Gerek Halil Bey gerek Nevzat Bey, birer *Teşkilât-ı Mahsûsa* mensubuydu ve de "zâhiren" *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*ne kayıtlıydılar.[961] Konuşmacılar arasında Yakubî Sabataycılardan muharrire Halide Edib (Adıvar) ve hukukçu Muslihiddin Âdil (Taylan) yer aldı.

Hindistan Müslümanlarının ikazı önemli ölçüde tesir etmiştir ki Paris Sulh Konferansı Dörtler Konseyi (İngiltere, ABD, Fransa ve İtalya), *Yunanistan'ın işgal edeceği bölge*yi *İzmir ve Ayvalık* ile sınırlandırdı.[962] Bu kararda Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'un da tesiri olduğu söylenebilir. Yunan'ın İzmir'e çıkartılmasından ve katliam irtikab etmesinden haberdar olur olmaz Curzon, *kabinenin diğer üyeleri ile birlikte dehşet ve infial içinde Paris'e* hareket ve muvasalat etmişti. 19 Mayıs günü de bir toplantı tertipleyerek *Yunanlılara Anadolu'da bir bölge tesisine müsaade edilmesi kararına karşı hoşnutsuzluğunu ifade etti; ancak şimdiki halde asker ihracı bir olupbitti olduğuna göre bundan geri*

---

954 H. C. Armstrong, *Bozkurt*, 1996, s. 89.

955 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 37.

956 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Eylül 1952, Sayı 1, Vesika No. 15. 19 Mayıs tahrir tarihli vesika, 21 Mayıs'ta *Harbiye Nezareti Tahrirat-ı Ecnebiye ve terceme kalemi* tarafından tercüme edilmiştir.

957 Alemdar, 20 Mayıs 1335-1919, Numero 148-1458, *Dahilî Haberler: İttihad Erkânının Muhakemesi*, s. 2.

958 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 282.

959 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 34.

960 Polis Umum Müdürü Halil, İngilizler tarafından beğenilen, korunan birisiydi. Hatırlanacak olursa, Sadrazam Damad Ferid Paşa Kabinesi, Halil'i başka memuriyete nasbettiği vakit İngilizler engellemişlerdi.

961 Hüsamettin Ertürk. (2011). *İki Devrin Perde Arkası* (S. N. Kansu, haz.) içinde (s. 355-358). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık. Nevzat Tandoğan, CHP Tek-Parti devrinde Ankara'nın değişmez valisi olacaktır.

962 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 257-258.

dönmenin de güç olacağım teslim ve kabul etti. Yalnız Yunanlılara, kendi öz kaynaklariyle müdafaa edebileceği miktardan fazla toprak işgal etmelerine müsaade edilmemesi üzerinde ısrar etti.[963]

Britanya Bakanlar Kurulu içtima ediyor. Türkiye meselesinde yine bir karara varılamıyor:

> Nicolson, 19 Mayıs tarihli kabine toplantısı hakkında görüş belirtirken, bu ayrılığı açıkça ifade etmiştir: "Rue Nitot'ya çağırıldım ama toplantıya davet edilmedim. Dışarıda oturdum ama toplantı odasıyla aramda sadece bir cam bölme olduğundan söylenenleri duydum. Curzon Türkler'in Avrupa'dan çıkarılması için bastırıyor ve büyük bir üzüntüyle de olsa İzmir'de bir Yunan bölgesini kabul ediyordu. Montagu ve Milner, Türkler'in daha fazla rahatsız edilmesine tamamen karşıydılar. Winston Türkiye'yi olduğu gibi bırakmaktan yana olduğunu belirtiyor, yalnız Trabzon'a kadar uzanan bir bölgeyle birlikte İstanbul ve Boğazlar'da bir Amerikan mandası olmasını istiyordu. AJB [Arthur James Balfour], İstanbul'un bir Amerikan mandası olmasını, İzmir'in Yunanistan'a verilmesini ve Türkiye'nin geri kalanının yabancı "danışmanlar" nezaretinde bağımsız bir hükümdarlık olmasını istiyordu. Lloyd George çekimserdi. Koyu renkli camdan bana ulaştığı kadarıyla hiçbir karara varılamadı.[964]

İstanbul'daki Amerikan Fevkalâde Komiserliğinin 22 Ağustos 1919 tarihli muhtırasında olağanüstü bir İngiliz planından söz edilecektir:

> "İstanbul'daki İngiliz yetkilileri, görünüşe göre, Kemalistlere karşı kesin bir durum alacaklardır" deniliyordu. Bu da çok önemli ve ağır sonuçlara yol açacaktır. İngilizlerin Kemal'e yaklaşması söylentileri yeniden söz konusu edildi; buna, İngilizlerin Kemal'e karşı görünüşlerinin aldatmaca olduğu ve gizliden gizliye onu destekledikleri söylentisi de eklendi.[965]

İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a (Ekim 1919'da Hariciye Nâzırı olacaktır), İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General George Milne'ye ve İngiliz Genelkurmay Başkanı General Henry Wilson'a hususî rapor veren[966] Yarbay Alfred Rawlinson, 27 Aralık 1919'da 15'inci Kolordu Kumandanı Mirliva (Tuğgeneral) Kâzım Karabekir Paşa'yla görüşerek, İngiliz Hariciyesinin 4 Mayıs 1919 tarihli muhtırasında yer alan kararlar mucibince kritik teklifler yapacaktır:

> Ravlinson geldi görüştük. Zahirde 15. ve 13. Kolordularda mütareke şeraiti ifa edilmiş mi tahkikidir. Fakat asıl vazifesi gayri resmî surette ve haricin ve dahilin, hattâ hükûmetimizin nazarı dikkatini celb etmeksizin bendenizle görüştükten sonra zatı samilerile görüşmektir. Lord Cürzon demiş ki Türkiyede şimdiye kadar kuvvetli bir hükûmet göremediğimizden sulh gayri mümkün oldu. Hükûmeti hazırada dahi bir kuvvet görmüyoruz. Milletin itimâdına mazhar olan M. Kemâl Paşanın da Sulh Konferansında bulunmasını veya sulh mukarreratına mutabık kalmasını lüzumlu görüyoruz. İşbu hususun zatı samilerine yazılmasını rica ettiler ve ayrıca da görüşerek sulh hakkında ne düşündüklerini anlayacaklar ve belki ufak tefek münakaşalarda bulunacak. (..) Ravlinson dedi ki: Bugün İngilterede pek kuvvetli partiler Türkiyenin mevcudiyet ve istiklâline pek ziyade taraftardırlar. Asya müstemlekâtımızın huzuru ancak bu suretle mümkün olacağını İngiliz hükümeti de kabul etmiştir. Diğer devletleri Türkiyeyi taksim etmesi arzusuna rağmen bu olmayacaktır. İngiltere Türkiyenin mevcudiyet ve istiklâlini temin ve iktısaden inkişafına çalışacaktır. Yalınız endişe edilen nokta bir çok fedakârlık ihtiyarından sonra Türkiyenin yine bir gün İngilterenin düşmanları tarafına geçivermesidir. İşte bu endişe dolayısile İngiltere Türkiye dahilinde hakikî İngiliz dostu olacak simalarla anlaşmak istiyor. Bunların da tabiî Türk milletine nüfuzu olan zevat olması lâzımdır. Yoksa şimdiye kadar gördüğümüz hükümet erkânı

---

963 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 82-83.

964 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 97, sonnot 28.

965 Laurence Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)*, 1972, s. 184-185. İstanbul'dan 22 Ağustos 1919 tarihli ve 165 numaralı telgraf, 763.72119/913; Aktaran: Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, 1965, p. 186-187.

966 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 140-141; Salâhi R. Sonyel. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri* içinde (s. 30). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Rahmi Doğanay. (2002). İngiltere'nin Ankara ile İlişki Kurma Çabaları ve Rawlinson'un Rolü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (29-30), s. 64; Alfred Rawlinson. (2016). *Ortadoğu Hatıraları* (C. İ. Çay, çev.) içinde (s. 293-294, 298). İstanbul: T&K Yayınları.

gibi İstanbuldan hariç mahallerle alâka ve kudreti olmayan insanlar değil. Şimdi sizden hususî fikrinizi soracağım. Meselâ Cumhuriyet mi iyidir yoksa padişahlık mı? Meselâ ben cumhuriyet taraftarıyım. Krallık, İmparatorluk modası geçti. Bir çok debdebe ve masraf yerine millet kendi işini kendi görür. (..) Peki tahtı nasıl düşünüyorsunuz? İstanbulun bir Türk şehri olduğu esası kabul edilmiştir. Fakat Çanakkale İtilâf tarafından işgal olunacak ihtimal İstanbul etrafında da İtilâf askeri bulunur. Böyle bir yerde hükümet nasıl olur. Bin türlü siyasî entrika ve tazyik olur. Saniyen Türkiye bir Asya hükümeti demektir. Evvelce Rumelide Anadolu kadar yerleriniz varken İstanbul muvafıktı. Fakat şimdi memleketinizin bir köşesi kalacaktır. Anadolunun idaresi ve terakkiye sevki İstanbul'dan gayri mümkündür. Tabiî siz asker olduğunuzdan amelî düşünürsünüz. Diplomatlar türlü türlü düşüncelerle karar verirler. Siz amelî ne düşünüyorsunuz? (..) siyasî noktai nazardan meselâ Bursa'da olacak bir hükümet her şeyden serbesttir. (..) Demek padişah yine hükümete karışacak meselâ hâlife olarak siyasete karışmasın ve nerede otururssa otursun, tarzını düşünmüyorsunuz. Yani hükümet sabıkı gibi kalacak. (..) Fransızların Suriye'ye ve Adana'ya ancak on iki bin müstemleke askeri getirebildikleri, bir tek Fransız göndermediklerini, İtalyanların Yunanlılarla anlaştığını fakat İtalya dahili berbad olduğunu ve bolşevik cereyanlarla sarsıldığını parası bittiğini, Almanlara ajanlık yapmaya başladığını, Anadoluya silâh sattığını, Yunanlıların her tarafta Venizelos'un Türkler aleyhinde yapmadık bırakmadığını, fakat artık Yunanlıların nazardan düştüğünü, Amerikanın vahim karışıklıklar geçirmekte olduğunu ve Vilson'un kendi mütalâa olarak meydana attığı Cemiyeti Akvam ve milliyet prensiplerini Amerikanın vahim karışıklıklar geçirmekte olduğunu ve Vilson'un kendimütalâatı olarak meydana attığı Cemiyeti Akvam ve milliyet prensiplerini Amerika bile kabul etmediğini, Ruslara gelince biz artık Denikine dedik ki: Biz işe karışmıyoruz. Gidin Bolşeviklerle anlaşın, Rusların on seneden evvel kendilerini toplamları, gayri mümkündür. Bir çok ufak hükümetler teşekkül edecek fakat neticede yine birleşecekler zannediyoruz (..) En mühim mes'ele İzmir'dir. Antalya ve Adana bunun yanında hiçtir. Ve İzmirin tahliyesile beraber oraları da kat'iyyen ve sühuletle tahliye olunur. İzmir için israr edenler çoksa da Yunanlıların ne parası ne adamı var. Biz de bütün kuvvetlerimizi artık çektik. Maahaza İngiltere efkârı Yunanlıların aleyhine dönmüştür. Nasıl olsa İzmir'den çıkartılacaklardır. Ermenilere gelince değil sizin tarafa geçmek, daha öbür tarafta bile tutunamıyorlar. Ben bizzat gördüğümü hükümetime anlattım, Ermenilerin esasen bir hükümet teşkil etmeleri müşkil. Aras nehrinin cenubuna ise kat'iyyen hâkim olamadılar. Ben hududun dağlardan değil Aras nehrinden geçmesini teklif ettim ve zannediyorum ki böyle de olacak. Bilmem gaybubetim müddetince bu herifler ne yaptı? (..) daha iyisi bu sulh olunca islâmları dahile alınız hıristiyanları da def edin gitsinler. Gümüşhane Rum metrepolidi yaka silkerek Türklerden şikâyete geldi. Ben burası Türkiyedir, defolun Yunanistana dedim. Selâmetiniz için başka da çare yoktur. (..) Sureti kat'iyede söylerim ki Pontus filân yoktur. Rumların ne şarlatan millet olduklarını bilirsiniz. Bizim Başvekil büyük zenginlerden birile mülâkatta Türkiyedeki zaif hükûmetin nihayet bulmasını görmek isteriz dediğini sizin bazı gazeteler suitefehhümle zayıf Türkiyenin nihayet bulması gibi, yazdılar. Kat'iyyen böyle olmadığının tashihini de başvekil hassaten söylemiştir. Herhalde emin olunuz İngilizler size iktisaden büyük yararlıklar yapacaklar. Meselâ Afrikaı cenubideki maden şirketimiz ki en büyük bir sermayeye maliktir benimle bir de mühendis gönderdi ki Gümüşhane'de ve Erzurum havalisinde maden taharriyatında bulunsun. Elyevm Gümüşhanede bıraktım. Tetkikat yapıyor. İlk iş şümendöferlere de başlayacağız. Tabiî bidayette külliyetli para dökeceğiz ve memleketinize de servet getireceğiz. Fakat endişemizi de söyledim. Kuvvetli şahsiyetlerle anlaşmak istiyoruz. Bunun için bir kerre rica ettiğim noktayı Kemâl Paşaya yazınız. Bir de İstanbulda iken işittim ki Müdafaai Hukuka muhalif kuvvetler varmış, siz biliyor musunuz?[967]

Kâzım Karabekir'in Rawlinson tekliflerine dair çözümlemesi dikkate şâyândır:

Erzurum İngiliz Kontrol memuru Kaymakam Ravlinson'la birkaç mülâkatımda anlayabildiğim hususatı bervechiâti arz eylerim: İngilizler Boğazlara yerleşmek istiyor. Bunu temin için hilâfetin hükûmetten ayrılması, hükûmetin İstanbuldan çıkması gibi mes'eleleri kendileri icad ediyorlar. Hattâ İstanbulda zabitanın resmi islâm hususunda tazyiki de akıllarınca herkesi İstanbuldan nefret ettirmektir. Boğazları beynelmilel şekilde tutmak istiyorlarsa da muarızları kuvvetlidir. Türk milletinin mitingleri de hakkı meşru olduğundan İstanbuldan çıkmamayı ve hilâfetle hükûmetin ayrılmamasını temin edecektir. Hilâfet ve hükûmet ayrılığı diye padişahla milletin arasına tefrika sokmaya çalışıyorlar. Binaenaleyh milletin padişaha olan merbutiyet ve muhabbetini

[967] Kâzım Karabekir Paşa'dan Ankara'daki 20'nci Kolordu Kumandanlığı'na, hakikatte Mustafa Kemal Paşa'ya "zata mahsus" ve "pek ziyade mahrem" muhtıra; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 414-415.

huzuru hümâyuna arz ile vatan ve milletin saadetine müştereken ve kemâli şecaatle çalışmanın temin buyurulması pek faydalı olur. Ravlinson Boğazların daima serbest kalması için İstanbul şehrinin behemehal değil, fakat Boğazların tutulması ve Marmarada bir ufak donanma bulunması hususunu zarurî diyor. Sebebi Rusya günün birinde belki Yunanla ittifak eder ve Boğazları işgal ve sed edermiş. Dedim Millet bu düşünceyi haksız buluyor ve protesto ediyor. Boğazlarda oturulacağına Karadenizde donanma yaptırılmasa iş daha kolay olur. Herhalde anladığım şey, milletin ve hükûmetin mukavemeti az olursa Boğazların birine veya ikisine yerleşmek isteyeceklerdir. Bilâkis padişahın, hükûmetin ve milletin yekvücut olarak izharı sebat ve metaneti her hususu arzumuza göre hal edeceğini arz ederim.[968]

[968] Kâzım Karabekir'den Harbiye Nezâretine ve 20'nci Kolordu (Mustafa Kemal'e) ve 3'üncü Kolordu Kumandanlıklarına şifreli telgraf; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 419.